

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN BATILILAŞTIRILMASI

Ekonomik Kalkınma Teorilerinin Avrupamerkezciliği

ÖZAY MEHMET

A C I L I M K İ T A P
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Özay Mehmet

Kıbrıs Türklerinden olup Kanada vatandaşlığına sahip olan Özay Mehmet evli ve 3 erkek çocuk babasıdır. İlk eğitimi Kıbrıs'ta aldıktan sonra, 1959-1962 yılları arasında London School of Economics'de lisansını tamamlamış, yüksek lisans ve doktorasını da Kanada Commonwealth bursu ile University of Toronto'dan almıştır. Kanada'da Windsor, York, Toronto, Ottawa ve Carleton gibi farklı üniversitelerde ders vermiştir. Yazarın 20'den fazla akademik kitabı ve akademik dergilerde yayınlanmış 100'den fazla makalesi bulunmaktadır. Özay Mehmet profesyonel olarak ekonomik kalkınma konusu üzerinde çalışmaktadır ve çalıştığı bölgeler arasında Asya Kaplanları, Türkiye ve Kıbrıs bulunmaktadır. Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Kanada Ulusal Kalkınma Ajansı, Commonwealth Fonu Teknik Dayanışması ve birçok BM ajansına (ILO, WHO, ve UNDP gibi) danışmanlık yapmıştır. Carleton University'de Modern Türkiye Çalışmaları Merkezini kurmuş ve çalışmalarını burada devam ettirmektedir.

Özay Mehmet

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN BATILILAŞTIRILMASI

Ekonomik Kalkınma Teorilerinin Avrupamerkezciliği

Türkçesi: İsa Yılmaz

AÇILIM KİTAP

açılımkıtap

alemdar mah. çatalçeşme sok.
defne han no: 27/15 cağaloğlu fatih-istanbul
tel: 0212 520 98 90
www.acilinkitap.com - bilgi@acilinkitap.com

üçüncü dünyanın batılılaştırılması

ekonomik kalkınma teorilerinin avrupamerkezciliği
özay mehmet

Westernizing the Third World/ 1999/ Routledge

açılımkıtap: 120

1:1 atlas: 16

yayına hazırlayan: yusuf enes sezgin

yayınevi sertifika no: 22787

isbn: 978-605-9608-19-0

birinci baskı: kasım 2017

kapak: tekin öztürk

içdüzen: pınar

baskı-cilt: ravza matbaacılık

davutpaşa cad. kale iş merkezi no: 51-52

topkapı/istanbul tel: 0212 481 94 11

sertifika no: 31896

açılımkıtap pınar yayınları tic. ve san. a.ş'nin tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Türkçe Baskı İçin Önsöz.....	11
------------------------------	----

1

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN BATILILAŞTIRILMASI	17
--	----

Anahtar Terimlerin Tanımlanması ve

Çalışmanın Kapsamının Belirlenmesi	24
--	----

Çalışmanın Temel Argümanı	26
---------------------------------	----

Avrupamerkezcilik Nedir?	29
--------------------------------	----

Damlama Teorisi	35
-----------------------	----

Temel Anaakım Ekonomi Modeli	40
------------------------------------	----

Modelin Aksaklıkları	43
----------------------------	----

Sermayeleştirme: Merkantilizmin Eski ve Yeni Formundaki

Temel Mantık	49
--------------------	----

Sermayeleştirme Üzerine Ek.....	55
---------------------------------	----

2

KLASİK (1914 ÖNCESİ) EKONOMİK KALKINMA

TEORİLERİ	61
-----------------	----

Ricardo Tipi Büyüme Modeli.....	62
---------------------------------	----

Malthus Tipi Nüfus Teorisi	68
----------------------------------	----

Büyümenin Motoru Olarak Ticaret.....	75
Smith'in Arz Fazlası İçin Kaçış Yolu Teorisi.....	75
Ricardo Tipi Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	80
'Saf' Ticaret Teorisi: Kitabı Analiz ve Pratik Gerçeklik.....	88
Piyasalar ve Etik.....	89
Değerler, Kurumlar ve Avrupamerkezcilik.....	90
3	
SAVAŞ SONRASI NEOKLASİK TEORİLER (1945-1973) ..93	
Yeni Gündem, Yeni Terminoloji:	
İki Eksenli Dünya Görüşü.....	94
Modellemenin Altın Çağı.....	100
Yoksulluğun Kısır Döngüsü ve Nüfus Kapanı	101
Endüstrileşmede Büyük İtiş Teorisi.....	105
Rostow'un Kademe Teorisi.....	109
Dengeli Büyümeye Karşı Dengesiz Büyüme	111
Ekonomik Dövizizm: Lewis'in İki Sektör Modeli	114
İthal İkameci Sanayileşme (İİS),	
İhracat Teşviki ve Yavru Sanayi Tezi	120
Neoklasik Büyüme ve Bölüşüm Teorileri	126
Damlama Teorisi ve Batı Kapitalizmi	130
Damlama Teorisinin Büyüsünün Çözülmesi.....	132
Göç Modelleri	133
Kalkınmanın Cinsiyet Yanlılığı.....	135
Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı	136
4	
MODEL GELİŞTİRME VE MAKRO PLANLAMA	141
Neoklasik Yapısalcılık.....	142
Planlamanın Gizemi	142
Makro Modelleme	146

5

YENİ EKONOMİK DÜZEN: 1973'TEKİ YANLIŞ

BAŞLANGIÇ 161

Dört Dragon 165

Yeni Endüstrileşen Ülkelerin Meydan Okuması: Asya

Dragonları'nın Yükselişi ve Düşüşü 165

1997 Asya Döviz Kuru Krizi 169

6

KALKINMANIN SON AŞAMASI: 1980'DEN İTİBAREN

EKONOMİK KALKINMA TEORİLENDİRMELERİ.....175

Yeni Kurumsalcılık 176

Borç, Bütçe Açığı ve Yapısal Düzenleme..... 181

Sürdürülebilir Kalkınma 191

Endojen Kalkınma: İnsan Sermayesini Yeniden Düşünmek.. 196

Sosyal Sermaye..... 200

Küreselleşme ya da Çok Kutupluluk? 201

Kuralla Dayalı Küresel Ticaret Sistemine Doğru..... 207

7

SONUÇ VE GELECEK GÜNDEM.....209

Avrupamerkezci Zihniyet..... 226

İndirgemecilik: Ekonomik Rasyonaliteye Karşı Etik..... 227

Endojen Kalkınma ve Emek Yanlısı Kalkınma 229

'Ticaret Yeterli Değil' 230

Uluslararası İlişkileri Yeniden Düzenlemek..... 232

Kalkınma Etiği 236

BİBLİYOGRAFYA..... 239

DİZİN 277

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AFTA	ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ASÜO	Artan Sermaye Ürün Oranı
BbE	Büyüme ile Birlikte Eşitlik
BM	Birleşmiş Milletler
ÇTÖ	Çevresel Ticaret Ölçüleri
DB	Dünya Bankası
DYY	Dolaysız Yabancı Yatırım
ECAPF	Birleşmiş Milletler Uzak Doğu ve Asya Ekonomik Komisyonu
FÖET	Faktör Ödemeleri Eşitlemesi Teoremi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
H-D	Harrod-Domar Modeli
HGD	Hesaplanabilir Genel Denge
İO	Girdi-Çıktı
İFs	Uluslararası Finansal Kurumlar
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İMF	Uluslararası Para Fonu
İİS	İthal İkameci Sanayileşme
LP	Lineer Programlar
MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MNCs	Çok Uluslu Şirketler (<i>Multinational Corporations</i>)
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SK	Sürdürülebilir Kalkınma
TİY	Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WCED	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
YÜED	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen
YUK	Yapısal Uyum Kredisi

ŞEKİLLER

1.1 Piyasa dengesizliği sürecinde kârın gerçekleştirilmesi	46
A1.1 Batı büyüme modelinde sermaye yanlı sapma	56
A1.2 Üçüncü Dünya kaynaklarının monopolistik değer düşürmeye maruz kalması	60
2.1. Ricardo tipi rant artışı ve kâr düşüşü teorisi: (a) milli gelir; (b) kişi başına düşen gelir	63
2.2 Ücretlerin Demir Kanunu	72
2.3 Arz fazlası için kaçış yolu olarak ticaret	78
3.1 (a) Nüfus kapanı	104
3.1 (b) Yoksulluğun kısır döngüsü	105
3.2 Endüstrileşmede Büyük İtış	109
3.3 Lewis'in iki sektör modeli	119
3.4 Neoklasik büyüme teorisi	127
6.1 Tam istihdamı sağlamanın alternatif yolları	188
6.2 Faktör eşitletirmesi teoremi: (a) düşük gelirli ülkeler; (b) yüksek gelirli ülkeler	203

KUTULAR

Batılılaştırma nedir?	19
Ekonomik kalkınma düşüncesinde Avrupamerkezcilik	31
Pareto Optimumu ve ikincil en iyi	44
Sermayeleştirme nedir?	50
Malthus: nüfus-yiyecek dinamiği üzerine	68
Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük	79
Lewis'in iki sektör modeli	116
İthal İkamet Sanayileşme stratejisi	125
Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı (TİY)	127
1997 Asya döviz kuru krizi	172
İstikrar sağlama ve yapısal düzenleme: DB-IMF 'ilacı'	185
Tobin Vergisi önerisi	194
Sosyal sermaye	200
Finansal kapitalizm ve 'sosyal dışlanma'	213

Türkçe Baskı İçin Önsöz

Küresel ekonomi uzunca bir zamandır çok boyutlu bir çıkmanın içerisinde ve kendisine onu bu durumdan kurtaracak bir çıkış yolu aramakta. Finansal-para krizleri, spekülasyon oyunları ve ticaret savaşları sürüp giderken en başa dönüp sorunun esas olarak neden kaynaklandığını bulmak elzemdir. *Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması* işte tam da bu noktada sorunun temel dinamiklerine işaret etmek, açıklama getirmek ve doğru çözüm önerileri sunmak adına 25 yıl önce kitaplaştırılmıştır. Temelde bu kitap, Batı ülkelerinin çıkarları uğruna hem gelişmekte olan ülkeleri hem de küresel ekonomiyi krize sürüklemekte olduğunu duyurmaya çalışmıştı. 1990'larda sunulan bu analiz ve önerilen çözüm stratejileri bugün hala geçerliğini korumakta olduğundan bu eserin Türkçeye çevrilip yayınlanması kitaptaki görüşlerin daha fazla kitleye ulaşması ve içerisindeki temel tartışmaların tekrar gündeme gelmesi bakımından oldukça mutluluk verici bir gelişme.

Bu eserde öne sürülen en önemli mesaj küresel ekonominin temel yapısal niteliklerinin ve onu oluşturan teorelinin sakat oluşudur. Peki, nedir bu teori? Kısacası, bireysellik temelinde Batı çıkarlarını koruyan bir dünya görüşü.

Bu teori aslında 1776 yılında Adam Smith'in *The Wealth of Nations* eseri ile meydana gelmiş ve pratikte *Ekonomi* disiplini olarak sistemleşmiş bir düşünce bütünüdür. Bu teorinin pratik yansımaları 1914'e kadar başta İngiltere'nin, 1945'ten sonra Amerika'nın, genelde ise Batı dünyasının menfaatlerinin lehine ve geriye kalan diğer milletlerin refahlarının aleyhine gerçekleştiği için *Eurocentricism* (Avrupamerkezcilik) olarak adlandırılır. Bu sistem, bir başka deyişle, 'vahşi kapitalizm'dir. Hareket ettiği mantuk ve düşünme biçimi bu sistemin tek hedefinin Batı'nın menfaatleri olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak Batı tek, homojen bir toplum değildir. Menfaat piramidi, sosyal eşitsizlik, Batı içinde de mevcuttur. Piramidin en üstünde sermayeci grup (son zamanlarda 1% denilen sınıf) yer almış, siyaseti ve ekonomiyi yönlendirmiştir.

Kapitalizm her zaman ve durumda Batı'nın menfaatini birincil planda tutmuş, böylece dünya halklarının refahı Batı'nın çıkarlarına her zaman kurban edilmiştir. Batı da her zaman kendini diğer kültür ve milletlere karşı üstün görmüş, bu sayede Avrupamerkezci dünya görüşünü normalleştirme çabasına yönelmiştir. Müstemlekecilik devrinde her türlü hilekarlık, madenleri ve diğer doğal kaynakları ele geçirmek için kullanılmış, esir ve esrar ticareti, Batı'nın zenginleşmesi yolunda normal görülmüştür.

Post-kolonyal dönem sonrası da Avrupamerkezci dünya görüşü etkisini devam ettirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasından itibaren, Amerika öncülüğünde (Dünya Bankası da dahil) 'Üçüncü Dünya' diye bir kavram icat edilmiş ve bu doğrultuda 'Plan' ile 'Kalkınma' başlıkları ortaya atılmış ve bunlara çok büyük önem atfedilmiştir. Devamında, az gelişmiş ülkelerin gerikal(dırıl)mışlıklarına karşı Batı tipi gelişme ideal örnek olarak görülmüştür. İlk kolonyal milletler de aslında bu söylemle avutulup sömürülmemişler miydi? Uygulamaya bakıldığında, Batılılaşma yolunda bu kadar plan ve kalkınma tezine rağmen, Üçüncü Dünya halklarının çoğu bugün hala mahrumiyet içinde yaşamakta; iç savaşlar, doğal kaynak kıygalan, sağlık sorunları gittikçe kötüleşmekte,

fakir ülkelerden zengin ülkelere sığınmacı akımı ve gelir dengsizliği inanılmaz seviyelere çıkmaktadır.

Öncelikle Batılılaşmanın kalkınma için tek alternatif olmadığını kabul etmemiz gerekir. Geçmişten örnek vermek gerekirse, Asya Kaplanları Batı'yı değil Doğu'yu, Japonya'yı örnek alarak tarımda ve eğitimde yapısal reformlar yapmış ve böylece daha dengeli kalkınmayı başarmıştır. Bu örnekliğin başarılı olması Batılılar tarafından (Dünya Bankası da dahil olmak üzere) takdir edilmiş ve kendileri adına gereken dersleri almaya mecbur olmuşlardır.

Japonya örneği öncesinde 1950'lerde Batı dünyası, plan ve kalkınma yoluna kendinden emin adımlarla Batılılaşma modeliyle başladı. Kentleşmeye, Batı'dan transfer edilen teknoloji aracılığıyla endüstrileşmeye öncelik verdi. Batılı teknisyenler Asya'da, Afrika'da tıpkı hastasına yanlış teşhis koyan ve yanlış tedavi uygulayan bir doktor gibi çalıştı. Bu doktorun elindeki model 'Ekonomik Kalkınma' teorisi adı altında süslenip Üçüncü Dünya'ya sunulmuştu. Böylece, Ekonomi disiplini objektif bir ilim alanı olarak sunulmuş, üniversitelerde nasıl fizik veya matematik gibi fenni bilimler öğretiliyorsa Ekonomi de fenni bilimlerin arasına sokulmuş ve aynı biçimde öğretilmiştir.

Özellikle, Tam Rekabet Teorisi küresel ve genelgeçer bir teori olarak ele alındı; 'marjinal üretim' ve 'kişisel davranış' (*individualist/me-centered behaviour*) teoremleri dünyanın her yerinde değişmez bir gerçekmiş gibi kabul edildi. Batılı akademisyenler bu varsayımlar sayesinde birçok farklı hayali model ürettiler. Bu modellerde, gelişmekte olan ülkelerin piyasaları ideal normlara uyumlu addedildi. Ancak Üçüncü Dünya ülkelerinin içinde bulundukları durum, Batı dünyasının zannettiği gibi olmadığından Batı'nın mevcut varsayımları hiçbir zaman gerçekleşme imkanı bulmadı.

İşte Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması yukarıda özetlenmeye çalışılan konuları geniş ve doğru bir perspektiften ele alarak yazmayı hedeflemiştir. Kitabın 1990 yıllarında, küresel banka krizinden, 11 Eylül saldırısından ve İslam dünyasındaki terör olaylarından yıllar önce kalkınma alımı olmuş olması, Avrupa merkezci

dünya görüşünün karşılaşacağı olası felaketleri önceden haber vermesi anlamında manidardır.

Bu eser, kısa ancak öz ve net bir şekilde klasik ve neoklasik ekonomi teorilerinin temel yanlışlık ve yetersizliklerini dile getirmekte, piyasa güçlerinin her zaman Avrupamerkezci oluşuna işaret etmektedir. Ayrıca bu kitap, Avrupamerkezciliğin kolonyalizmin doğurduğu bir sistem olduğunu iddia eder. Bu sistemin tek hedefi sermayeyi sürekli arttırmaktır, çünkü sermaye ne kadar artarsa sermayecinin geliri de o kadar artmış olur. Kapitalizmin merkezi Batı olduğuna göre, en fazla sermaye birikimi ve böylece en büyük sermaye akışı orada toplanmaktadır.

Batı kapitalizmi her zaman teknolojiyle, icat ve keşiflerle sürdürülmüş ve Batı'da ortaya çıkmış bilgi birikimi kapitalist sisteme hizmet etmiştir. Sistem de böylece her zaman Batı teknolojisiyle taze kan edinip Schumpeter'in de anlattığı gibi yenilenmiştir. Kapitalizmin en son safhası olan teknoloji de (akıllı telefon, robot v.s.) emeği kısıtlayan, sermayeci gelir payını artıran türdendir.

Son yarım asır boyunca, Üçüncü Dünya'nın keşfine denk gelen süreçte, Batılılaştırılma süreci kapitalizmin küreselleşmesine olanak sağlamıştır. Özellikle Batı'dan transfer edilen sermaye oranı yüksek (*capital-intensive*) teknoloji, emeğin bol olduğu Üçüncü Dünya'da, başta emek piyasaları olmak üzere, kırsal ve kent arasındaki ve bu ikisinin kendi içlerindeki sosyal adalet dengesini bozmuştur.

Çin'in son yıllarda hızla büyümesi bu dengeler üzerinden değerlendirilmelidir. Gerçekte, iki Çin söz konusu. Büyüyen ve kapitalizme yakın olanı, Singapur ve Tayvan'dan sermaye akışıyla beslenen Pasifik Çin. Burası, Hong Kong dahil, dünya zenginlerinin, özellikle petrol zengini Araplar ve Çinli sermayecilerin modeli, aynı zamanda da Off-shore bankacılık merkezi olmuştur.

Orta Asyadaki Kapitalizmin en köklü ve tehlikeli varsayımı bireysellik (*individualism*, *egoism*) varsayımdır. Halbuki, küreselleşmekte olan dünyada sulh ve tolerans ancak Ötekiliğe (*Otherness*), yani başkalarına ve onların farklı kültür ve adetlerine saygılı olmakla mümkün olabilir. Başkalarının refahı

benim refahımdır diyebilmek Batı kapitalizmi için bir devrim olur. Böyle bir imkan Batı-odaklılıktan kurtulmakla başlayabilir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, *Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması* yapıcı bir amaca; kapitalizme ahlaki bir açıdan eleştiri getirmeye ve emek-sermaye dengelerini tekrar yakalamaya dair öneri sunmaya hizmet etmektedir. Ahlak eksenli bir yaklaşım o denli önemlidir ki son çeyrek asırda yaşanan finansal ve ekonomik krizler ahlaki değerlerin ne kadar hayati olduğunu ispatlamıştır.

Sosyal adalet arayışı hususunda ise şunu unutmamak lazım: Batı homojen bir menfaat grubu olarak düşünülmemelidir. Amerika'da beyaz-siyah ayrımı, Avrupa'da yerli-yabancı sınıfların oluşması Batı'nın içeriden bölünmüşlüğü'nün yansımasıdır. Bu yüzden, sosyal adalet arayışı az gelişmiş ülkeler için olduğu kadar zengin ülkeler için de geçerlidir. Aksi takdirde, misal olarak, Amerika ve Avrupa'da istihdam kıtlığının robot teknolojisiyle daha da kötüleşmesi, işçi sınıfının daha da fakirleşmesi ve gençler arasında işsizliğin fahiş seviyelere ulaşması önlenemez duruma gelir.

Ekonomi disiplini ahlaki değerler üzerinde yükselip, yalnız Batı'nın ve zenginlerin çıkarına değil, tüm beşeri toplumun yararına çalışır olmalıdır. Bunun için başta zengin ülkelere, G20 ülkelerine ve çok uluslu şirketlere büyük sorumluluk düşmektedir. Küresel barış ve sosyal adalet temelinde kalkınma ancak tüm beşeri toplumun refah ve menfaatine hizmet eden bir dünya görüşüyle mümkündür. Aksi halde, zenginlerin zenginliklerini katladıkları, fakirlerin daha da fakirleştikleri bir dünyadan çıkış mümkün değil. Özetle, dünya sistemi bu gidişatını muhafaza ettikçe, insanlık felaketten felakete sürüklenmekten geri duramayacaktır.

Son olarak bir noktayı belirtmekte fayda var; *Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması* orijinalliğinin bozulmaması için ilk basısında olduğu gibi bırakılmış, bu önsöz dışında hiçbir güncelleme veya değişiklik yapılmamıştır.

Özay Mehmet

1

Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması

Batı merkezli dünya görüşü, hem eski hem yeni anaakım ekonomik kalkınma teorilerinin ayırt edici bir özelliğidir (Meier ed. 1976, 1984, 1989; Herrick ve Kindleberger 1988; Chenery ve Srinivasan eds. 1988; Gillis vd. 1992). Bu dünya görüşü, ekonomik kalkınmayı desteklemek için yatırım önceliklerini sıralama ve kısıtlı kaynaklardan alternatif dağılım seçenekleri oluşturma arayışıyla ekonominin; 'değer-bağımsız' (Heilbroner 1973), rasyonel, analitik ve teknik (Yütopoulos ve Nugent 1976) bir bilim olduğu şeklindeki ütopyik varsayıma dayanır. Bu doğrultuda, dağılım kararları optimal ve objektif olarak piyasa tarafından belirlenmiş kabul edilirken ideal piyasa ise; ekonomi kitaplarında 'tam rekabet' olarak bilinen, rasyonel davranışa dayalı ve temel mantığını modern ekonomi biliminin babası Adam Smith'in (1776) 'görünmez el' düşüncesinden almış *laissez faire* temelli arz ve talep ilkelerinden oluşan bir piyasa olarak tanımlanır.

Arz ve talep ilkeleri ya da piyasa güçleri, kapitalizmin Batı'da yükselişinin arkasındaki nedensel faktörler olarak kabul

edilmiştir. Batı kapitalizmi ise genellikle ekonomik kalkınma düşüncesinin teorileştirilmesinde ‘her şeyin (yani modern ekonominin) nasıl başladığını’ (Rostow 1975) göstermesi açısından bir ayrışma noktası olarak ön plana çıkar. Daha genelde, ekonomik ve siyasi kalkınmanın her ikisini de çevreleyen Batılılaşma düşüncesi, başka fikirlerin onu takip etmesini sağlayan bir örnek olması hasebiyle de ‘evrensel bir referans’ (Eisenstadt 1987) olarak görülmüştür.

Kutu 1

Batılılaştırma nedir?

Batılılaştırma, dünyanın geri kalan milletlerinin Batı norm ve kurumlarına uygun şekilde yeniden yapılandırılması ve dizayn edilmesi sürecine verilen addır. Buradaki temel düşünce, ekonomik kalkınmanın Batı’da ortaya çıkan arz ve talebe bağlı piyasa güçlerine göre belirlenmiş ‘ilerleme’ düşüncesi ile özdeşleştirilmesidir. Bu anlamda Batılılaştırma, değerli ve faydalı olanı piyasanın belirlediği değer sistemine indirgeyerek tüm piyasaları küreselleştirmeyi hedefler. Piyasalarda bireyler ve hane halkları her şartta alıcı ya da satıcı olarak kabul edilirler. Alıcı kimsenin değeri onun satın alma ya da ödeme gücü ile orantılı olarak belirlenir. Başka birinin herhangi bir şey için razı olduğu satış fiyatı ise değer üretmede kullanılan standart bir yöntemdir. Bu süreçte etik, piyasa güçlerinin egemenliğine boyun eğmiştir ve ancak onlar tarafından sürece dahil edilebilir. Batı’daki siyasi sürece gelince, resmiyette her bireyin bir oy kullanabildiği demokratik bir tutum savunulsa da, gerçekte siyasi süreç piyasanın yüceltildiği neoliberal ideoloji tarafından baltalanmış ve bu da piyasaları domine eden çok büyük ve güçlü şirketlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Üçüncü Dünya'yı Batılılaştırmak adına hem ekonomik kalkınma hem de modernleşme teorilerinden faydalanılmıştır (bkz. Kutu 1). Bu dönemde çeşitli kaynaklar, yerel kültürleri ekonomik kalkınmaya 'engel' ya da 'bariyer' olarak vasıflandırmışlardır (Zuvekas 1979: 2. ve 3. bölümler). Oldukça teknokratik ve tarih dışı olan bu dönem, Üçüncü Dünya ülkelerini Batı'nın finansal yardımı ve teknik desteği ile hızlı bir şekilde söz verilen refaha ulaştırma gayesiyle ekonomik kalkınmanın teorileştirildiği ve böylece hayret verici bir bollukta Batılı teori ve paradigmalardan üretilen 'altın çağ' idi (Meier ve Seers eds. 1984). Birleşmiş Milletler de birbiri ardına 'Kalkınma Yılları' ilan ederek ve Batı model ve projelerini popülerleştirerek bu sürecin devam etmesinde temel bir yönlendirici rol oynamıştır (UN ECAFE 1955; UN 1989).

Fakat, Batı merkezli teorilerin ortaya çıkarttığı ürünler gerçek manasıyla tam bir hayal kırıklığıydı. Neredeyse yarım yüzyıldır Batı rehberliğinde uygulanan ekonomik kalkınma reçetelerinin neticesi ne oldu? Tartışmanın orijinal terminolojisini kullanmak gerekirse, 'sahip olabilenler ile yoksun olanlar' arasındaki fark hiç azalmadı (Rosenstein-Rodan: Bhagwati ed. 1970 içinde); aksine Üçüncü Dünya'nın bir çok kesiminde, özellikle Afrika, Güney Asya, Orta ve Latin Amerika'da reel gelir çarpıcı biçimde düştü ve kalkınma adına ekolojik şartları da zorlamanın etkisiyle gittikçe sürdürülemez hale gelen bugünün dünyasında yoksulluk, 1970'lere kıyasla daha da arttı. Dünya Bankası istatistiklerine göre, 1965 ile 1990 arasında 23 ülkenin kişi başı gayri safi milli hasıla (GSMH) değeri negatif seviyelerde iken; 1980 ile 1991 arasında bu kategorideki ülkelerin sayısı 43'e çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine göre ise Üçüncü Dünya'da yoksulluk ve az gelişmişlik sorunlarından doğan çatışma ve sıkıntılardan ötürü 1995 yılında göç ettirmek zorunda kalmış toplam 27,4 milyon göçmen bulunmaktadır (UN High Commissioner for Refugees, 1995: 247). Net bir biçimde, bir çalışma alanı olarak kalkınma, Hegelyan söylemin ifade ettiği 'çıkılmazlar'la (Toye 1993) veya daha basit anlatımla

kaynağı belirsiz bir 'kriz' (Hettne 1990) içinde olmakla karşı karşıyadır. Dolayısıyla biz, Üçüncü Dünya'nın yaşadığı kitlesel yoksulluk ve bir türlü aşılamayan az gelişmişliğe karşı tatmin edici açıklamalardan ve çözüm sağlayıcı teorilerden yoksunuz.

Bu çalışma, Üçüncü Dünya'nın yaşadığı az gelişmişliğin sürekliliğinin sebebini hastanın kendisine değil de doktoruna ve onun vermiş olduğu reçetelere bağlamayı amaçlıyor. Bu da demek oluyor ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma çabalarının başarısızlığının kaynağı, Batılı anaakım (bir başka deyişle pozitif) iktisadi kuramlaştırmının sonucu ortaya çıkan reçetelerdir. Daha özelde bu çalışma şu üç argüman etrafında konumlanmıştır: İlk olarak, anaakım ekonomi bilimi Üçüncü Dünya'ya yanlış temelli ekonomik kalkınma teorileri sunmuştur. İkincisi, Batı'dan ithal edilmiş olan bu kusurlu teoriler Üçüncü Dünya'nın kalkınması açısından tarafı, çarpık ve kötü sonuçlar doğurmuştur. Son olarak, aşağıda Avrupamerkezcilik başlığı altında detaylıca inceleneceği üzere, Batılı teorisyenler tam rekabet ve rasyonel (yani Batılı) davranış kurgularının büyüleyiciliğinin arkasına gizlenerek sundukları reçetelerdeki çarpıklıkları inatla inkar etme yolunu seçmişlerdir. Genel olarak, anaakım ekonomistler geri kalmışlığın şu sebeplerle yakından ilgili olabileceği gerçeğini kavrayamamışlardır: (1) Monopol karlar, dışsalılıklar, işlem maliyetleri ve diğer 'piyasa aksaklıkları' (Bradhan vd. 1990) ve bunların ötesinde, (2) kendilerinin öne sürdükleri teorilerin içerisinde yerleşik ve gizli halde duran subjektif değerler. İşte Batı ekonomistlerinin bu anlamdaki başarısızlığı; kalkınmadan (Clower vd. 1966), eşitlikten (Adelman ve Morris 1973; Chenery vd. 1974) ve sosyal adaletten (Mehmet 1978) yoksun bir büyüme modeli ortaya çıkarmıştır.

Şunu ifade etmeden geçemeyiz: Burada Batılı teorisyenlerin kalkınma teorileri öne sürme hususunda komplovari bir ittifak içerisinde bulundukları ya da anaakım piyasa teorilerinin doğasında var olan eksikliklerin farkında olmadıkları savunulmuyor. Aksine, bu teorilerin önde gelen isimleri iyi niyetlidirler ve Kaldor ile Rosenstein-Rodan gibi teorisyenler aslında denge

piyasası teorisinin noksanlarının farkındadırlar (Meier ed. 1989: 513-23). Halihazırda, Batılı teorisyenlerin bir çoğu, kendi rasyonalist öngörülerine dayanarak en başta sahip oldukları iyimserlikten vazgeçmiş ve yukarıdaki gerçeği itiraf etmek zorunda kalmışlardır (Meier ve Seers eds. 1984). Örneğin Kaldor, neoklasik dönemdeki idealist teorileri reddetmiş ve bu yaklaşımın teorisyenleri 'çıkılmaz bir sokağa' sürükleyeceğini iddia etmiştir (1985: 57).

Fakat buna rağmen, savaş sonrası dönemin ilk zamanlarında bu tarz yaklaşımlar, Üçüncü Dünya'da varolan aksak rekabet piyasalarının ve monopoli-monopsoni türü piyasa davranışlarının kanıtlandığı deneysel çalışmalar var olsa da, etkinliğini korumuş ve bir süre literatürün baskın görüşü olmuştur (Bauer 1948). Bununla birlikte, bu dönemde anaakım teorilere alternatif ya da karşı fikirlerin sesi kısılamamıştır (Seers 1963; Bauer 1971). Bu doğrultuda, hiçbir iyi niyetli yaklaşım Batılı teorilerin ortaya koyduğu başarısızlığı gizleyebilecek beceriye sahip değildir; çünkü günün sonunda hiçbir görüş Batı kapitalizmini idealleştiren ve denge piyasası ekonomisini geliştirmekte olan ülkelere ısrarla uygulamayı hedefleyen Batı rasyonalizmine dayalı zihin yapısını etkileyebilecek gözüküyor. Ne zaman idealize edilmiş bu teoriler Üçüncü Dünya üzerinde çözümsüzlüğe yol açsa, anaakım ekonomistlerin bu duruma karşı tipik reaksiyonu, kendi teorilerinin varsayımlarında yine Batı rasyonalizmine sadık kalmak suretiyle yüzeysel değişikliklerde bulunarak ve rasyonalizmin kültürel farklılıklarını göz ardı ederek bu önerileri Üçüncü Dünya'ya aynı şekilde tekrar sunmak olmuştur. Bu bakış açısı Harry Johnson'ın rasyonalite eleştirisinde güzel bir şekilde ifade edilmiştir: "Eğer ki rasyonel piyasa modeli benim belirlemiş olduğum standartlar çerçevesinde rasyonel işlemiyor gözüküyorsa, bu modelin nasıl olması gerektiği noktasındaki yaklaşımım kusurlu olabilir; bu yüzden de ben rasyonel davranış maksimizasyonu teorisi ve onun deneysel sonuçları hakkında daha fazla kafa yormalyım" (Kindleberger 1989: 29'dan alıntı, italikler eklenmiştir); ve tabii ki anaakım piyasa teorisi

ve onun Batı rasyonalizminin evrenselliği konusundaki tartışılmaz kabulü hakkında da. Ancak bu sayede Üçüncü Dünya'ya sunulan yanlış ve çelişkili ekonomik kalkınma politikaları ve planlamalarının temel sorunları kavranabilir.

Teori ve pratik arasındaki derin uçurum (Lall ve Stewart eds. 1986), 'ekonomi biliminin kalkınmaya yaklaşımındaki yükseliş ve düşüşün' (Hirschman 1981) anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Bir yandan teoriyi idealize ederken tabiatı gereği merkantilist olan Avrupamerkezci zihin, pratikte özel çıkarı artık değer adı altında özellikle ekonomik ve ticari alışverişlerde kut-sallaştırmaktadır. Benzer şekilde Avrupamerkezci merkantilizmin başka örneklerine burada yer verilebilir: 'Üçlü ticaret' adı altında gerçekleşen Afrika köle ticaretinin Avrupa'nın maddi gelişimine nasıl katkı sağladığı tarihsel bir gerçek olarak hala karşımızda duruyorken (Stavrianos 1981: özellikle 10. bölüm) Eli Whitney'in icat ettiği çırçır makinesi teknolojisinin de etkisiyle Güney Amerika'nın köleliği kullanarak maddi refahını nasıl artırdığına şahitlik ediyoruz:

Köleler, kendilerini ustaca sömüren sahiplerinin bunca serveti edinmesinde büyük rol oynadılar... Güneyli köleler... Endüstri Devrimi'nin, yüksek teknolojinin ve dünya üzerindeki yüz milyonlarca insanı çevreleyen kitle piyasasının ürünü olan ticari ruhun sonucunda ortaya çıkmış bir gerçektir. Aynı zamanda bu, yeni modern dünyanın da planlanmış bir parçasıydı.

(Johnson 1997: 311-12)

Benzer şekilde; Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'da en başta oranın yerlilerine ait olan topraklar Avrupa'nın işgaline ve sömürgeleştirmesine maruz kalmıştır. Bu durum, Avrupalıların ve soydaşlarının zenginliğini arttırmasına rağmen Avrupalı olmayan diğer milletleri daha da yoksullaştırmıştır. Sonuçta meydana gelen bu adaletsiz durum, ekonomi bilimi ile etiğin birbirinden bağımsızlaştırıldığı belirli bir ahlaki dünya görüşüne sığınarak kotarılmaya çalışılmıştır: 'Modern ekonominin ve yüksek teknolojinin her zaman adalet veya özgürlük

lehine işlememesi korkunç bir gerçek olarak karşımızda duruyor' (Johnson 1997: 311).

Bu dünya görüşü sıfır-toplamlı oyun sisteminden üretilmiştir. Bu sisteme göre, piyasa ilişkilerindeki etkileşimler ne etik manada kendisini çevreleyen teorinin ideallerince belirlenmekte ne de Batılı olmayan etik değerlerde olduğu gibi ölçülülüğü sağlama adına gönüllü biçimde kendini frenlemektedir. Böylece, teorinin idealleştirilmesi, başkalarının kaybetmesi yoluyla kazanç elde etmek için yürütülen stratejik ticaret politikalarında olduğu gibi, yalnızca bir pazarlık stratejisi olarak işlev görür.

Anaakım ekonominin ideal piyasa teorisi ile ekonomik kalkınma pratiği arasında yaşanan derin uçurum bir problem olarak hala karşımızda durmaktadır; zira halihazırda uygulanan ekonomik kalkınma teorileri Batı'da zuhur etmiş, Batı'ya odaklanmış ve Üçüncü Dünya'nın gerçeklerinden apayrı bir zeminde konumlanmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, geliştirilen bu teoriler çok önemli bir eksiği bünyesinde barındırıyor; o da bahsedilen teorilerin sosyal ve kültürel selamet adına uygulandığı alana olan uyumsuzluğu ve ölçsüzlüğüdür. Buradaki tek istisna Meiji sonrası Japonya'da ortaya çıkan ve 1970-1995 arası dönem boyunca yeni endüstrileşen ülkelerde (YEÜ) yeniden etkili olmuş Uzak Doğu modelidir (bkz. sayfa 165-173). Bu model sayesinde bahsedilen ülkeler, doğru adaptasyon ve yerel kültür ile ithal edilmiş bilgi arasında oluşturulan işe yarar bir harmanlama sayesinde, kapitalist büyümeye adapte olmuş kalkınmacı bir otoriter devlet yapısı eliyle kendi imkanlarıyla bulduğu çözümler sonucunda başarılı bir ekonomik kalkınma seyri elde etmeyi başarmışlardır.

Etkisi güçlü ekonomik kalkınma teorileri, tıpkı yeni yürümeye başlayacak olan bir çocuğun önce ayaklarını zemine basması gerektiği gibi, mutlaka kültürel farklılıklar gerçeğini göz önüne alan bir anlayışla oluşturulmalıdır. Aynı zamanda bu teoriler önleyici reçeteler sunmadan önce, içsel, tımdengelimsel, kültürlerarası değerleri, kurumları ve çevreleri göz önüne alan kapsayıcı bir yaklaşımla geliştirilmelidir. Bilhassa, kalkınma

ekonomistleri geçmişten ders alarak ortaya yeni ürünler sunmalılar. Bu kısa ve öz çalışma da bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir katkı niteliği taşımaktadır.

Anahtar Terimlerin Tanımlanması ve Çalışmanın Kapsamının Belirlenmesi

Bu çalışmada adı geçen ‘anaakım teoriler’den kasıt, pozitif ekonomi olarak da bilinen Batı kapitalizminin, refah ekonomisi ve normatif ekonomiden farklı olarak ürettiği klasik ve neoklasik piyasa teorileridir. Burada amaçlanan ise anaakım teorilerin kullandığı varsayımları ve analitik yöntemleri örnek göstererek bu teorilerin kusurlarını ve yanlışlarını teşhis etmektir. Bu doğrultuda, bağımlılık teorisi ve neo-Marksist teorilerin geniş literatürü bu çalışmada yer bulmayacak; fakat neo-Marksist teori farklı kavram ve analiz yöntemlerinden faydalandığından yeri geldiğinde ona da kısaca değinilecektir.

Piyasa teorilerindeki ‘bozukluklar’, ‘piyasa aksaklıkları’ olarak adlandırılan ve farklı nedenlerden dolayı ortaya çıkmış sapmalara yönelik teorideki ideal piyasa çözümlerinden esinlenen nesnel ya da öznel iyileştirme çabalarıdır. Örneğin, tam rekabet modelinde kâr ‘normal kazanç’ olarak ortaya çıkar; fakat burada ‘normal’ olanın neyi ihtiva ettiği nesnel olarak belirlenmemiştir. ‘Piyasa aksaklıkları’, öznel ya da psikik değerler gibi çok farklı biçimlerde ortaya çıkan ‘dışsallıklar’, ‘kesin bilgi’ eksikliği ya da irrasyonel davranış sebebiyle meydana gelir. En iyi bireysel ve toplumsal sonuçların kesişmesini garanti eden ideal piyasa önerileri, Pareto Optimumu olarak bilinen teorik ve soyut bir genel denge sistemi öne sürer (Mishan 1960; Scitovsky 1952: 177-81). Bu sistem bireylerin, bağımsız tüketici ve üreticilerin fayda maksimizasyonu davranışlarından türetilmiştir. Buna göre her bireyin, herhangi bir dışsallığın ve işlem maliyetinin olmadığı *ceteris paribus* (yani tüm diğer unsurların sabit olduğu) bir ortamda, tam bilgi sahibi olarak rasyonel davrandığı varsayılır. Bu şartlardan herhangi birinin olgunlaşmadığı

ya da *ceteris paribus* kriterinin uygulanamadığı durumlarda piyasalar başarısız olarak nitelendirilir.

Klasik ve neoklasik piyasa teorileri ile yetişmiş anaakım ekonomi teorisyenleri, rasyonalizm ve kâr güdüsü üzerine kurulu piyasa ekonomisinin mutlak yüceliğine dair genel bir inancı ya da kaniya sahiptirler. Bu yüzden rasyonalizmin idealleştirilmesi ve kâr güdüsünün merkantilistliği arasındaki kaçınılmaz çelişkiyi gözden kaçırmış ya da kasten göz ardı etmişlerdir. Anaakım ekonomistler burada teknik verimlilik ile değer yüklü optimallliği birbirine denk göstermeye çalışmışlar ve en işlevsel piyasanın, devlet müdahalesi ve tam bilgi koşulları olmaksızın kusursuzca işleyen 'tam rekabet' düşüncesinde yattığını iddia etmişlerdir. Bunun için de bu gibi ideal piyasaların var olabileceğini ya da gerçekte var olduğunu düşünerek bazı planlamalar ve formülasyonlar oluşturmuşlardır. *Ceteris paribus* varsayımı öyle bir yanılsama ortaya çıkarmıştır ki anaakım ekonomi düşünürleri bu sayede hipotetik etkileşimlerin olduğu bir mekanizmanın varlığını iddia etmiş ve bu mekanizmanın ürettiği sonuçları gerçek dünyaya uygulamaya çabalamışlardır. Diğer bir deyişle, bu düşünürler bahsedilen varsayımla monopol ve kartel gibi aksak piyasaların yeniden formüle edilip belirsiz bir uzun vadede de olsa nihayetinde ideal tam rekabet piyasalarına dönüştürülecekleri fikrini empoze etmeye çalışmışlardır.

Bu noktada piyasa aksaklıklarını ve kendi kendini düzenleyen piyasa ekonomisi mitini eleştiren (Polanyi 1944) alternatif görüşler olarak Keynezyen ve sosyalist teoriler (Lange ve Taylor 1938; Lerner 1946) dikkat çeker. Fakat anaakım ekonomistler yine de tam rekabet düşüncesinin Pareto Optimumu adı altında genel bir optimal çözüm sağlayacağı hakkında inançlarını korumuşlar (Bator 1957) ve kendi teorilerinin meydana getirdiği aksaklıkları göz ardı etmişlerdir (Little 1957). İdealle edilen bu rasyonalist piyasa modeli, ekonomik kalkınmayı sağlamak adına tarihsel ve teknokratik yönüyle sihirli bir değnek gibi geliştirilen ekonomi planlama yöntemlerinde uygulanmıştır. Planlı devlet müdahalesinin ve kamu girişimlerinin

revaç bulmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ilk çeyrek yüzyılda, anaakım piyasa teorileri ile müdahaleci devlet anlayışı karşı karşıya gelmiş ve bu ikisi arasındaki içsel çelişki tekrar gözden kaçırılmıştır. Aslında, ekonomik kalkınmayı tetikleyici bir proje olarak devlet müdahalesi aktif olarak yürürlükteydi fakat yeni kurumsalcılığın 1980 sonrasında etkinliğini arttırması ile (bkz. sayfa 176-181) kalkınma tartışmalarında piyasa aksaklıklarından ziyade yeniden 'devlet politikası aksaklıkları' ana sorun olarak ele alınmaya başlandı.

Çalışmanın Temel Argümanı

Bu çalışmanın ana düşüncesine göre, Batı ekonomisinin bir parçası olan ve aynı zamanda Avrupa'da doğmuş olan anaakım ekonomik kalkınma teorileri, kültürel farklılıkları göz ardı ederek kendi ulusal gerçekliklerini her zeminde işler kabul etmiş ve sermaye yanlısı bir taraflılık içinde hareket ederek ciddi bir yanlışlığın içerisine düşmüştür. Ancak bu tutumdan istifade eden yine Batı olmuştur. Şimdi bu sonucun nasıl ortaya çıktığını inceleyelim.

Kendi oluşturduğu ulusalcı varsayımlar bağlamında anaakım teoriler, basit firmaların olduğu zamanlarda da, çok uluslu şirketlerin (multinational corporations/MNCs) yaygınlık kazandığı günümüzde de Üçüncü Dünya'nın yoksullaşması pahasına Birinci Dünya'nın zenginliğini incelemiş ve bunun için sadece Batı'nın ulusal çıkarlarına hizmet eden düşünceler üretmiştir. Batı ekonomisinin ulusalcı varsayımlarının kökleri, Adam Smith'in gayri şahsi piyasaların evrensel olarak kabul görmüş hukuk kurallarının yerine koymaya çalıştığı merkantilizmde saklıdır. Batı ekonomisinin iddia ettiği evrensellik ve bilimsellik tamamen bir mitten ibarettir. Herkes tarafından ortak olarak paylaşılan değerlerin karşılığı olan evrensellik anlayışı yerine, teori oluşturma aşamasında Avrupa ekonomik tarihinin evrensel bir ekonomik tarih olarak sunulduğu Batı ekonomik kültürünün evrenselliği düşüncesi yer almıştır. Batı bireyciliği ve fayda maksimizasyonu rasyonel olmanın bir zorunluluğu

olarak ele alınmış, paylaşma ve iş birliği gibi değerlerin ise insan davranışlarının doğal birer parçası olduğu gerçeği reddedilmiştir. Diğer yandan, Batı ekonomisinin bilimselliği meselesi tamamen *ceteris paribus* varsayımı, indirgemecilik ve diğer analitik yanıltmacalar üzerine bina edilmiştir. Bu mantuk üzerine kurulu bir sistem olarak Batı ekonomisi (Öklid geometrisine benzer biçimde) varsayımların gerçekmiş gibi sunulduğu kapalı bir sisteme benzer. Bu sistemde cinsiyet, çevre ve Üçüncü Dünya ülkeleri, piyasada değiş tokuş değeri taşımaları dışında hiçbir önemi haiz görülmemiştir. Kısacası, tündengelimsel bir metot ile açıklamak gerekirse, anaakım ekonomi bilimi ne değer bağımsızdır (Heilbroner, 1973) ne de Batı dışındaki kültürlerle karşı toleranslıdır. Sonuç olarak, kalkınma ekonomisi Batı dışında ortaya çıkmış tüm farklı kültürleri kendi ekonomik analizinde bir etken olarak görmeyi reddetmiştir. Bu yüzden toplumsal hakların bireyciliğe nazaran daha fazla önemsendiği ve rekabet yerine iş birliğinin daha çok kıymet gördüğü kültürel yapılar kalkınma ekonomisinin literatürüne konu olmamıştır.

Sermaye yanlısı taraflılığı açısından da anaakım ekonomi bilimi ulus farkı gözetmeksizin tüm dünyayı kötü bir noktaya savurmaktadır. Şimdilerde düşüşte olan (Gottlieb 1993) Avrupa'daki ulus devletlerin yükseldiği (Hobsbawm 1992) bir dönemde ortaya çıkan sermaye biriktirme eğilimine, Batı ekonomisi tarafından ekonomik büyümenin bir aracı olarak meşruiyet kazandırılmıştır. Böylelikle uluslararası ticaret, sermayenin dolaşımını genişleten ve büyümeyi tetikleyen bir faktör olarak ayrı bir önem kazanmıştır. Batı medeniyetinin bu anlamdaki temel ve nihai amacı kâr sağlamak adına sermaye birikimidir. Geçmişte Batı, dünyanın sermaye merkezi konumundaydı. Batı ekonomisi kapitalizmi, Marx'ın Avrupa merkezli artık değer teorisini savunduğundan çok daha güçlü biçimde savunmuştur (Marx 1972: 5, 7, 14, 15 ve 16. bölümler). Bu anlamda Batı ekonomisi sadece emeği değil üretim mekanizmasına dahil edilebilecek tüm kaynakları, yavaş yavaş fakat kendinden emin biçimde küresel bazda sermayeleştirmeyi hedeflemiştir. Diğer bir deyişle, küresel bazda sermayeleştirme süreci; teknoloji, ekoloji, insan

kaynakları ve doğal kaynaklar gibi tüm üretim kaynaklarından her biri için bir varlık değeri belirler ve bu kaynakları parasallaştırır. Böylece, tüm üretim kaynakları bilhassa bireyciliğin etkisiyle kapitalistler tarafından kazanılan, sahip olunan ve kontrol edilen özel bir mülkiyete dönüştürülür. Bu yüzden bireysel sermaye, fikri mülkiyet ve çevresel varlıkların tümü tıpkı makine, teçhizat ve fiziksel altyapı gibi kâr amaçlı biriktirilebilen birer sermaye formuna dönüşür. Kapitalist sistemde piyasa işleyişi, bir şekilde sermayeye sahip olan ve onu kontrol eden herkesi ödüllendirir. Böylece, Batı ekonomisinin bir alt kolu olan kalkınma ekonomisi küresel kapitalizmin ortaya koymuş olduğu bir üründen başka bir şey değildir. Fakat bu süreç hem Batı'yı hem de Batı dışındaki tüm kültürleri yok edecek bir aşamaya gelmiştir. Bu sürecin asli unsurunu, aşağıda anlatılacağı üzere yine Avrupamerkezcilikte aramak gerekir.

Anaakım kalkınma ekonomisinin kurallarına göre büyüme ancak sermaye biriktirme eksenli olduğu zaman anlamlıdır; öyle ki Birinci Dünya ülkeleri sermaye zengini olduklarından her zaman daha fazla büyümüşler; fakat emek bolluğu olan ve doğal kaynak zengini Üçüncü Dünya ülkeleri ise sermaye yoksunu olduklarından bu anlamda her zaman kaybeden tarafta yer almışlardır. Ortaya çıkan bu dengesizlik iki türlü açıklanabilir. İlki, piyasa işleyişinin öznel yaklaşımı, Üçüncü Dünya ülkelerinin insan ve doğal kaynaklarına (ormanlar, petrol, madenler ve emek gibi) olduğundan daha az bir değer biçmiş veya bunları piyasanın dışında tutarak olması gerekenden daha düşük bir fiyata maruz bırakmıştır. Böylelikle, Birinci Dünya'da daha fazla sermaye birikimi oluşturma ve tüketimi daha da özendirme adına artık değerleri, direkt veya dolaylı olarak Birinci Dünya ülkelerinin sermaye birikimine katmıştır. İkinci olarak, tipik biçimde monopol ve oligopol güçler oluşturan Batı, Üçüncü Dünya'nın sermaye altyapısını genişletme adına yapılan teknoloji transferlerinden ciddi şekilde kazanç sağlamıştır. Bunu yaparken de bu transferlerin ne kadar kurlsız ve adaletsiz olduğunu görmezden gelmiştir. Her iki süreç de kazanan ve

kaybedenin sıfır toplamı bir oyuna göre belirlendiği adaletsiz bir piyasanın etkinliğini artırır. Sıfır toplamı oyunun sonuçları, Batılı ekonomik bireyin Batılı olmayandan daha rasyonel davrandığının öne sürülmesinden değil; aksine Batılı ekonomik kalkınma teorilendirmelerinin, anaakım piyasa teorilerindeki Batılı rasyonel davranış biçimlerinin evrensel bir norm olduğunu, gerçekte bu şekilde olmamasına rağmen varsaymasının bir sonucudur. Aslında, Batılı teorisyenler tarafından kolayca gözardı edilmiş olsa da, ekonomik ve kişiler arası ilişkilerde kendiliğinden ılımlı bir yaklaşımı içeren Batı dışı kültürlerde, birçok farklı rasyonelite tanımı mevcuttur (Mehmet 1990). Öbür yandan bireyciliğin üstün olduğu miti, zenginliğin ekonomik büyümeyle geleceğini vaat eden taraflı Batı paradigmalarını meşrulaştıran bir eğitim sistemi yoluyla üretilmektedir. Batı'nın öne sürdüğü bu dar kapsamlı ve yanlı teorileendirme biçimi sürdürülebilir kalkınma tartışmalarının da gösterdiği gibi hem Batılı hem de Batılı olmayan toplumları toptan yok edici bir noktaya doğru ilerlemektedir.

Yukarıdaki argüman, 1914'ten önce Batılı teorisyenler tarafından üretilmiş ekonomik kalkınma teorilerinin geniş bir değerlendirmesi ile güçlendirilmeye çalışılacak ve bu manada ortaya konan teorilerin ne denli aksaklıklar oluşturduğu teker teker göz önüne alınacaktır. Batı'nın bu başarısızlığının temel sebepleri, Batı'nın kültürel kodlarında mevcut olan Avrupamerkezcilikte aranacaktır. Bu bağlamda, ekonomik kalkınma teorileri değerlendirilirken Avrupamerkezciliğin bilhassa şu iki önemli kriterinden faydalanılacaktır: (1) Batı yanlısı ulusalcı varsayımlar ve (2) sermaye eksenlilik ya da sermaye yanlılığı.

Avrupamerkezcilik Nedir?

Avrupamerkezcilik, Avrupalı olan ve o soydan gelenlerin çıkarlarının ya da üstünlüklerinin diğer milletlerin çıkarları pahasına sürdürüldüğü Avrupa merkezli bir dünya görüşüdür. Bu dünya görüşü tüm paradigmalarını ve etik normlarını evrensel bir fayda sağlama iddiasında bulunarak düzenleme yoluna

gitmiştir (bkz. Kutu 2). Tüm kültürlerde etnik unsurların merkezi yer işgal etmesinden bir şekilde bahsedilmesine rağmen, Avrupamerkezciliği bu gibi etkenlerden farklı kılan şey Batı'nın iki yüzyıldır dünya çapında gerçekleştirdiği işgaller sonrasında Avrupamerkezciliğe baskın bir pozisyon kazandırmasıdır. Bu işgallerin altında yatan temel gerekçe ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası açık biçimde ortaya çıkan evrensel refah için Batılılaşmanın yaygınlaştırılması fikriydi; tıpkı merkantilist düşünce biçiminin yansıması olan imparatorluk yapısı oluşturma düşüncesi gibi. Fakat nihayetinde görüldü ki, bu çalışmanın da iddia ettiği üzere, evrensel refahı yayma adına Batı'nın vermiş olduğu tüm sözler içi boş vaatlerden başka bir şey değildir. Avrupamerkezcilik, tıpkı Kral Çıplak hikayesinde olduğu gibi, yalın gerçeklik süzgecinden geçirilip sorgulanmalıdır.

Amin'in 1989'daki çalışmasında da vurgulandığı gibi, Avrupamerkezcilik bütün sistemini kökü Antik Yunan düalizmine uzanan rasyonel-irrasyonel, uygar-vahşi ikilemleri ile açıklayan Batılı bir entelektüel gelenektir. Antik Yunan ile aynı zihin yapısına sahip olan Batı tecrübesi, Yunan ve Roma kaynaklı bilgi bütünü dışındaki insanlığa sunulmuş tüm ilmi havzayı (Batılı olmayan tüm bilgi sistemlerini) reddetme yolunu seçmiştir. Anaakım ekonomi biliminde, örneğin Adam Smith'in düşüncelerinin çok daha ileri safhalarını kendisinden yaklaşık üç yüzyıl önce dile getirmiş ve insanlığa sunmuş olan Müslüman alim İbn Haldun'a hiçbir yerde atuf yapılmamıştır (Mehmet 1990:81-4). Bunun yerine, genel olarak, Batı bilim ve sanat alanlarında, özellikle sosyal bilimlerde ortaya konan tüm ürünler gerçeğin bir parçasıymış gibi idealize edilir ve Batı dışındaki tüm girişimler Batı'yı taklit etme adına gösterilen bayağı çabalar olarak ele alınır.

Kutu 2

Ekonomik kalkınma düşüncesinde Avrupamerkezcilik

Ekonomik kalkınma konusunda Avrupamerkezcilik temelde pozitif ekonomi düşüncesine dayanan, değer bağımsız olduğunu iddia eden, bununla birlikte zenginlik ve geliri Batı'da biriktirmeye çalışan bir dünya görüşüdür. Avrupamerkezcilik Batı'nın ekonomik çıkarlarını sermaye eksenli olan piyasa güçleri ile korur. Bu güçler her şeyi yeni bir sermaye formuna dönüştürmede önemli bir rol oynar.

Tarihsel sebeplerden ötürü Batı, dünyanın en büyük sermaye stokuna sahiptir. Kapitalist piyasa güçleri elinde bulundurduğu sermayeyi küresel çapta genişletmek ve büyütme için durmaksızın mücadele etmektedir. İşte yeryüzündeki tüm üretken kaynakların özelleştirilmesi ve nihayetinde Batı'da birikmesi adına aşama aşama sermayenin yeni bir formuna dönüştürüldüğü bu süreçte *sermayeleştirme* adını veriyoruz.

Öne sürülen ekonomik teoriler sermayeleştirme bağlamında önemlidir. Zira Batı bir yandan kendini ideal model olarak gösterirken diğer yandan da verdiği sözleri yerine getirmemektedir. Örneğin, 'serbest ticaret' teorisi uzun vadede ekonomik gelirlerin eşit olmasını önerirken, 'uzun vade' hiç bir zaman ulaşılamaz bir zaman dilimi olarak belirsiz kalmıştır. Tam rekabet gibi öne sürülen diğer teoriler de içi boş iddialardan başka bir şey değildir.

Etnik merkeziyetçiliğin belirli bir formu olarak Avrupamerkezcilik, sosyal ve kültürel antropolojinin geniş bir çalışma alanına konu olan ırkçı teoriler ile de yakından bağlantılıdır (Harris 1968). Bu anlamda Avrupamerkezcilik; gerçekten kopuk bir bağınazlığa, faydasız ve yanıltıcı bir hüviyete ve sözde 'ilkel' ya da gelişmekte olan toplumlarda yüksek düzeyde teknolojiyle veya özgürlükle karşılaşan parlak Batılı sosyal bilimcileri

kültür şokuna sokan bir etkiye sahiptir. Bir yanda Batı kapitalizminin çelişkileri ve anaakım piyasa teorilerinde oluşan aksaklıklar, diğer yanda da Batı kapitalizminin ve piyasa teorilerinin idealize edilmesi ve bunların irrasyonellik, kalitesizlik ve verimsizlik gibi değerlere karşı ölçü olarak kullanılması düşünüldüğünde Avrupamerkezci ekonomik teorilendirme girişimlerinin ikiye bölünmüş yapısı ortaya çıkmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü Avrupamerkezcilik, Batı'nın geçmişten beri devam edegelen köklü bir problemidir. Bunun bir yansıması da Edward Long'un *History of Jamaica* kitabında köleliği meşrulaştırırken kullandığı ifadelerde görülür; buna göre Afrikalılar aslında Avrupalılardan farklı bir canlı türüdür ve bu yüzden 'yabani, cahil, başboş, düzenbaz, güvenilmez, zalim, hırsız kılıklı ve Batıl inançlıdır' (Harris 1968: 89'den alıntı). İngiliz sömürgesi altındaki Hindistan'da yaşayan Lord Macaulay benzer şekilde şöyle söyler: 'Avrupa'daki iyi bir kütüphanenin tek bir rafı Arap Yarımadası'nın ve Hindistan'ın tüm yerli edebiyatından daha değerlidir'. 1835'te İngiliz egemenliği altındaki Hindistan'da Halk Eğitim Komitesi Başkanlığı yapan Macaulay'ın hayali, 'Hint karnına ve rengine sahip fakat lezzet, düşünce, ahlak ve eğitim seviyesi anlamında tamamen İngiliz gibi davranan' bir sınıf ortaya çıkarmaktı (Brown 1985: 75'den alıntı).

Eğitim, Avrupamerkezci dünya görüşünü teoriden pratiğe geçirmek ve bu arada bu görüşün gerçeklikten sapmış tüm bozukluklarını örtbas etmek için temel bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin, 1965'te Fransız Eğitim Bakanı, Braudel'e ait son derece önemli bir eser olan (ve 1994'te tekrar basılan) *A History of Civilizations* adlı kitapta yazarın Avrupalı olmayan medeniyetlere değindiği kısmın Fransa ve Avrupa'nın genel olarak ittifak ettiği eğitim müfredatına uymadığı görüşüne dayanarak eserin ortaokul öğrencileri için uygun bir kitap olmadığına kara vermiştir. Belirli bir süre ve birkaç jenerasyon geçmesinin ardından *The Myth of Lazy Natives* (Alatas 1977) adlı eserin bahsettiği üzere Avrupamerkezcilik ırkçı klişelere bürünmeye başladı. Bunlar arasında gelecek politikaları belirleyecek

kimselerin eğitimlerini etkileme ve Avrupalı olmayan kültürleri ve yaşam biçimlerini bozma gibi tutumlar vardı. Bu yüzden 'Üçüncü Dünya' etiketi (Harris 1987), aynı 'Oryantalizm'de olduğu gibi (Said 1978), kölelik ya da Viktorya zamanlarının alışkanlıkları olan insanları ve ekonomileri sadece belli kalıplara sokma değil, daha çok gerçekte var olan ve gittikçe artan kültürel zenginliği ve çeşitliliği reddetme ve tüm bunları tek tipleştirme niyetindeydi. Bu tarz çeşitlilikler sayısal ekonomik analizlerin temel araçları olan ulusal gelir ve üretim sınıflandırması gibi standartlaştırılmış sınıflandırmalarla sıklıkla görmezden gelinmiştir (World Bank 1992).

Özellikle son iki yüzyıldır daha da büyüyen Batı kapitalizmi ne evrensel ne de benzersiz bir sistem olma niteliğindedir. Weber, Tawney ve diğerlerinin de belirttiği gibi Batı kapitalizmi tecrübesi Protestan çalışma etiğinin kültürel bir yansımasıdır ve bu etik 'Avrupa insanının doğayı tanımaya, tahmin etmeye ve kendi çıkarları için kullanmaya' başladığı Newton sonrası rasyonalist Avrupa döneminde (Rostow 1975: 151) tedricen gelişmiş olan Batı kapitalizminin ruhunu temsil etmektedir.

Avrupalılar hangi araçları kullanarak doğayı kendi çıkarları için kullandılar? Benzer şekilde, Avrupalı olmayanlar da doğadan istifade etme ve Avrupalı gibi tüketme imkanlarına sahip miydi? Örneğin, Rostow'un bahsettiği 'Yüksek Tüketim' aşamasındaki nihai kalkınma modeline uygun olarak her Hintli ya da Çinli aile iki araba sahibi olmayı arzulamalı mıydı? Ya da daha sürdürülebilir ve etik olarak daha iyi imkanlardan bahsedilebilir miydi (Goodland ve Daly 1993)? Bu sorulara yanıt verebilmek için farklı bir ekonomik kalkınma ve etik sisteminin üzerinde durmak gerekir. Fakat yine de ilk olarak Batı'nın ekonomik teorileştirme yönteminin ve özellikle onun kalkınma ekonomisine dair yaklaşımının yapı-söküm tekniğiyle değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bunun için de az gelişmişliğin sebebini Üçüncü Dünya'nın nüfusunun aşırı yoğun olmasına bağlama gibi yersiz bir anlatıdan (Mamdani 1972) kurtulup temel sebebi Kuzey ülkelerinin tüketim davranışlarında aramak daha doğrudur. Tabii

ki yerinde nüfus politikaları kalkınma açısından önemlidir; fakat Kuzey'deki tüketim tutkusunu körükleyen merkantilist ticaret sisteminin sebep olduğu küresel eşitsizlik engellenmediği sürece uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanamayacağını idrak etmek gerekir.

Avrupamerkezcilik aynı zamanda beyaz Batılının (Said 1978: 228) Doğulu insan karşısındaki üstün pozisyonunu korumasını sağlayan bir mekanizmanın ürünüdür. Bu anlamda onun yöntemi üç kısımdan oluşur: (1) İnsan gelişimini bütüncül olarak değil de Batı sınıflandırması ve dönemleştirmesinde olduğu gibi lineer ve deterministik olarak kabul eder; zamansal ve mekansal indirgemeciliği benimser ve olayları Avrupalının gözünden tasnifleyen (Marco Polo, Yeni Dünya ve Hint İsyanı örneklerinde olduğu gibi) bir yaklaşımla Batı'nın apriori deneyselsciliğine dayalı bir akıl yürütme yapar. (2) Avrupalı olmayan tüm değerleri Avrupa normlarına göre değerlendirir. Bu manada kalkınma ekonomisi Üçüncü Dünya için kurtuluş reçeteleri sunarken Batı'nın tekniğinin ve değerlerinin aynen uygulanmasını sağlama vaadiyle soyut paradigmlar tavsiye eder. İşte bu, 'ötekiyi' 'bize' dönüştürme doğrultusunda 'medenileştirme misyonunu' üstlenen beyaz adamın zihin yapısının ürünüdür. Bunun tipik bir örneği Cecil Rhodes'un şu sözlerinde mevcuttur: 'Dünyadaki en üstün ırk biziz; bu yüzden insanlığın kurtuluşa ermesinin tek yolu olabildiğince çok ülkede varlığımızın hissedilmesine bağlıdır'. (3) Fakat sunulan bu reçeteler ne zaman başarısız olsa Batı insanı ortadaki ahlaki sorumluluğu hemen reddeder ve alternatif reçeteler ve soyut paradigmlar ile durumu geçiştirmeye çalışır; upkı Paris moda etkinliklerinde ya da yanıltıcı reklamlarda olduğu gibi.

Aldatıcı reklamlarıyla rakipleri aleyhine kendi pazar payını arttırabilen reklamcılık misali Avrupamerkezcilik de ekonomik ilişkilerde Batı lehine oldukça kâr sağlayan bir mekanizmadır. Böyle bir zeminde her zaman kârlı çıkan Batı olmuş; daha fazla sermaye biriktirme adına adaletsiz ticaretleriyle sürekli daha da zenginleşen ve bu manada sürekli Güneylinin sırtından beslenmiş

ve Güneyliyi daha da yoksullaştırmış bir Kuzeyli güruhu hep olagelmıştır. Böyle bir durumda gittikçe büyüyen bir küresel eşitsizlik kaçınılmazdır.

Damlama Teorisi

Konuyu daha da berraklaştırmak adına, 1945 sonrasındaki ekonomik kalkınma teorilerinin vadettiği meşhur damlama teorisinden (*trickle-down theory*) ya da diğer bir deyişle 'tricklism'den (Arndt 1983) bahsetmek gerekir. Bu teoriye göre:

Kişi başına düşen milli gelirdeki ve toplam milli gelirdeki artış bütün vatandaşlar için iş imkanlarının ve diğer ekonomik imkanların artmasını sağlar ya da benzer şekilde, büyümenin sosyal ve ekonomik faydalarının daha geniş dağılımı için gerekli koşullar yaratır... Diğer bir deyişle, milli gelirdeki büyüme düşük gelirli kimselerde olumlu bir etki yapacak ve yoksul kimselerin ekonomik durumunu mutlaka daha iyi bir seviyeye getirecektir.

(Todaro 1981: 68, 131)

Economics of Development adlı kitabının beşinci baskısında Todaro yukarıda bahsettiği iyimser tahminlerini kitabının ilgili bölümünden çıkarmıştır (Todaro 1994:157).

Bir teori, ortaya koyduğu sonuçların doğruluğu nispetinde başarılı sayılır. Nasıl ki doktorlar önerdikleri reçetelerin sorumluluklarını üstleniyorlarsa öne sürdükleri teorilerin değer bağımsız olduğunu iddia eden ekonomistler de benzer bir ahlaki sorumluluğa sahip olmak zorundadırlar. Eğer şimdiye kadar bu göz önüne alınsaydı, sosyal adalet getirmeyen büyüme politikalarının vebali (Adelman ve Morris 1973; Chenery vd. 1974) ve insan faktörünü gözetmeyen düzenlemelerin getirdiği dengesizliklerin (Cornia vd. 1986; Standing ve Tokman 1991) tümünün sorunlu olması haklı biçimde Batılı teorisyenlerin üzerine kalırdı. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma politikaları genellikle 'Berkeley Mafyası' ve 'Harvard Grup' örneklerinde

olduğu gibi küçük bir azınlığın insafına bırakılmıştır. Düşünsel olgunluğun bizi geçmiş hatalardan ders almaya yöneltmesi gerekir. Fakat biz ders alıyor muyuz; hiç sanmıyorum! Bunun yerine 'biz' daha çok suçu 'başkasına' atmayı tercih ediyoruz.

Yeni kurumsalcılığın öncülerinden olan D.C. North'un bir kitabından yapılan şu alıntı, Batı'yı ve Üçüncü Dünya'yı biri ideale yaklaşan diğeri ise tam tersi yönde hareket eden bir şekilde resmetmesi açısından oldukça önemlidir:

Modern Batı dünyası piyasaların ne kadar verimli çalıştığını ve neoklasik piyasa ideallerine ne kadar yakın olduğunu kanıtlamak için bir sürü örnek ortaya koymaktadır... Üçüncü Dünya ülkeleri ise üretimliliği artırmayı teşvik edici ekonomik ve siyasi unsurlara kurumsal sınırlamalar getirilmesinden dolayı yoksul kalmaya devam etmektedir.

(North 1990: 110)

Deneysel olarak, North'un öne sürmüş olduğu iddiayı destekleyici bir çok faktör bulunabilir; ancak Üçüncü Dünya'nın Batı'nın ideallerine yaklaşamamasından ötürü yoksul kaldığını iddia ederek Üçüncü Dünya'yı basmakalıp bir kategorinin içerisinde sokmak da hatalıdır. Batı'nın tıpkı bir mafya gibi güvensizlik ortamı oluşturması ve kendinden olmayana geri kalmışlığa sürüklemesi gerçeği hatırlandığında (Putnam vd. 1993: 146-8) ya da diğer yandan, en gelişmiş kapitalist toplumlarda dahi sosyo-ekonomik dengesizliğin boyutlarına, gittikçe artan uyuşturucu kültürüne ve kara piyasaların etkinliğine bakıldığında Batı ideallerinin bir efsaneden öteye geçmediği görülür. Diğer yandan, Uzak Doğu'da yeni endüstrileşen ülkelerin dik-kate değer performansları iç sebeplerden ötürü en az pratik kadar teori geliştirme için de önemlidir, zira bu örnek ile Batı'nın işaret ettiği kalkınma modelinin tek ve vazgeçilmez olmadığı ispaat edilmiş olacaktır (bkz. sayfa 165-173).

Yukarıda kitabından alıntı yaptığımız North, dünyanın olumlu gidişatını Batılılaşma sürecine uyum sağlamaya bağlayan

anaakım teorisyenlerinden sadece biridir. North ile benzer düşüncelere sahip daha birçok teorisyen vardır. Bunlar arasından sadece Fukuyama'yı örnek vermek yeterli olacaktır. Francis Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu mu?' (*The End of History?*) adlı makalesi Soğuk Savaş'ın sona ermesini kutlarken şunu öne sürüyordu: 'Şu an yaşadığımız durum sadece Soğuk Savaş'ın bitmesi ya da savaşlar tarihinin belli bir dönemini geçmemiz olarak adlandırılamaz; içinde bulunduğumuz bu dönem tam olarak tarihin sonu demektir. Tarihin sonu ile insanoğlunun ideolojik düşünme evriminin son merhalesi ve siyasi sistemin kendisiyle birlikte tam olgunluğa eriştiği Batı liberal demokrasisinin evrenselliği ispatlanmıştır (Fukuyama 1989: 3-4, italikler eklenmiştir). Fukuyama'nın bu Avrupamerkezci yaklaşımı, her ne kadar geçmişe özlem maksadıyla bir uyarılma niteliği taşısa da, dünya nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan İslami, Konfüçyen ve Batılı olmayan diğer tüm kültürlerin varlığını toptan reddetmesi bakımından hayret vericidir. Tabii ki gerçek, Fukuyama'nın tarihin sonu tezinden çok daha farklıdır, zira tarih hala seyrini devam ettirmektedir. Fukuyama'nın tezine geri dönersek, Marksist-Leninist ve diğer Avrupamerkezci yapılar ortadan kaldırıldıktan sonra diğer tüm kültürlerin neden bir anda yok olmak zorunda olduğuna mantıklı bir cevap bulmak mümkün değildir.

Yukarıdaki sorunlar ele alındığında anlaşılır ki problemin temeline sistemik açıdan yaklaşmak çok daha doğrudur. Bunun için Avrupamerkezciliğin köklerini en gerilerde; ekonomi, siyaset ve diğer alanlara hakim olan Batı düşünsel geleneğinde aramak gerekir. North ve Fukuyama bu anlamda kendilerinden önceki Batılı fikir adamlarından çok farklı değillerdir, zira onlar da dünyayı 'Batı' ve 'diğerleri' ya da 'biz ve 'onlar' olarak görüyorlardı. Örneğin, Endonezya'nın sömürge dönemini inceleyen Hollandalı ekonomist Boeke 'sosyal düalizm' teorisini iki kutuplu bir dünya üzerine kurmuştu: 'sermaye zengini Batı' ve 'Doğu ekonomileri' (bkz. sayfa 114):

Sosyal düalizm, yerleşik bir sosyal sistem ile dışarıdan ihdas edilmiş ve ilkinden çok farklı olan bir diğer sosyal sistemin çatışması sonucu oluşur. Burada genellikle dışarıdan ihdas edilen sistem yoğun kapitalizmdir. Birbirinden farklı özelliklere sahip birden fazla sosyal sistemin aynı toplumda farklı kitleler üzerinde etkinliğinin olması ikili ya da çoğulcu bir toplumun ortaya çıkmasına meydan verir.

(Boeke 1953, Meier ed. 1976: 130-1'den alıntı)

Öte yandan, Endonezya tarihi hakkında geniş bir bilgiye sahip olan Higgins (1956), Boeke'nin sosyal düalizm teorisinin aksaklıklarını ikna edici bir şekilde detaylıca ortaya koymuştu. Fakat buna karşın kendisinin ileri sürdüğü teori de aslında içimizdeki 'öteki'nin içselleştirilmiş bir nesne olma projesinden başka bir şey değildi. Ötekinin [yani 'beyaz olmayan, zenci, negro' (Said, 1993: 19)] ahlaki açıdan düşük düzeyde görülmesi, Batı sanat ve edebiyatında Batı emperyalizmini pazarlamak adına kullanılan hayli yerleşik bir standart normdur. Austen, Kipling, Ruskin ve diğerlerinin çalışmaları (Said 1993: özellikle sayfa 97-110) ile sosyal ve doğal bilimlerde kullanılan benzer örnekler bu görüşü desteklemektedir. Sömürge ekonomilerinin olmazsa olmazı kölelik; fizikçilerin, insanlık halkasında negroların konumunun maymunluğa Kafkasyalılardan daha yakın olduğunu iddia eden sahte bilimsel savlarıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Harris 1968: 89'den alıntı). Viktorya döneminin meşhur doğa bilimcisi ve aynı zamanda Darwin'in de çağdaşı olan Alfred R. Wallace Üçüncü Dünyacılığın köklerine uzanan ırksal determinizmin savunucusuydu. Hollanda kolonyalizminin en çetin zamanlarının yaşandığı ve Max Havvelaar sorununun olduğu bir dönemde, Malezya-Endonezya takımadalarındaki bitki ve hayvan toplulukları üzerine 7 yıl araştırma yaptıktan sonra Batı ve Doğu toplumları ve kültürleri üzerine Wallace'ın söylemek zorunda kaldığı şeyler (Mehmet 1992) şunlar olacaktı: 'Bir Avrupa devletinin çalışkan fakat yarı barbar bir toplumun yaşadığı ülkeyi ele geçirdiği ya da o ülke üzerinde söz söyleme hakkı olduğu zaman, fethedilen o toplumda benimsenecek en

iyi sistemin Hollanda sistemi olduğuna inanıyorum' (Wallace 1989: 105).

Wallace tropik ormanlardaki bitki ve hayvan topluluklarını araştırmada iyi bir yetenek olsa da Batılı olmayan kültürleri ve standartları anlamlandırmada oldukça başarısızdır. Lineer Avrupamerkezci düşüncenin esiri olmuş Wallace'a göre, kendi deyişiyle 'daha düşük ırklar' her zaman üstün Avrupalı milletlerin gerisinde kalmak zorundadır; fakat yine de Wallace *Archipelago* adlı eserinin son kısmında şu şaşırtıcı itirafta bulunmaktan kendini alamayacaktır: Güneydoğu Asya'nın etnik gruplarından Dayaklar, Javalılar ve Malaylar ondokuzuncu yüzyıl ortasında İngiltere'de yaşayan işçi sınıfından daha fazla özgürlüğe sahiptiler. Bu cümleyi kurarak Wallace aslında sahip olduğu tüm argümanların yanlış olduğunu itiraf etmiştir! Buna rağmen Wallace'ın bu itirafı, kurduğu teoriler üzerinde ya da Avrupamerkezci gözlükle dünyayı tanımaya çalışan kimseler üzerinde hiçbir etkide bulunmamıştır.

Clive'den Cecil Rhodes'a imparatorluk mimarlarının tümü Boeke'nin tanımladığı 'kolonyal girişimcilik' faaliyetini yürüttüler; tıpkı Kipling'in dünya sahnesindeki 'Büyük Oyun'unda memleketin çıkarı uğruna casusluk yapmanın ötesine geçildiği gibi. Burada Avrupamerkezci zihin dini, medeni, ahlaki ya da emperyal sebepler öne sürerek 'ötekini' işgal etmeyi meşrulaştırmaya çalışıyor. Bunu yaparken de Batı'nın her konuda üstün olduğu fikrini normal ve doğal olarak gösteriyor. İmparatorluk ve Viktorya dönemleri geride kaldı; fakat nasıl Viktorya döneminde ırkçı determinizm kalıcı bir etki bıraktıysa, Batılı teorilelendirmede de dünya milletlerinin Birinci ve Üçüncü Dünya şeklinde yapısal olarak ayrıştırılması, İkinci Dünya'nın şimdilik ortadan kalkmış gözükmesi gerçeğiyle birlikte, aynı etkiyi göstermiştir; her ne kadar Üçüncü Dünyacılık ideolojik olarak düşüşte olsa da (Harris 1987).

Temel Anaakım Ekonomi Modeli

Peki Batı'nın ideali olan temel kapitalist model nedir? Bu, birden fazla zihni altyapı ve düşünce ile şekillenmiş kümülatif bir modeldir. Bu modelin ekonomik kalkınmaya yaklaşımı da statik ve dinamik versiyonları olan kâr odaklı büyümeden başka bir şey değildir. Evrensel ve eksiksiz olarak öngörülmüş bu modelin, aşağıda eleştirilecek bölümlerinden önce, özüne dair 10 farklı denklemi takdim etmek başlangıç açısından yerinde olacaktır.

$$I = dK = f(\pi) \quad (1.1)$$

$$\pi = TR - TC \quad (1.2)$$

$$Q = F(K, N, L) \quad (1.3)$$

(1.1)'deki denkleme göre Batı kapitalizminin tetikleyici unsuru kâr güdüsüdür. Fakat kâr dediğimiz şey tam olarak nedir? Kâr, bugün hala çok fazla hürmet edilen otoriteler arasında dahi kafa karışıklığına sebep olan gizemli bir kavramdır. Matematiksel olarak, sermaye birikimi (dK) sonucu ortaya çıkan kâr (π) yatırımcının belirlemiş olduğu yatırım kararlarının bir hasılasıdır (I). Bu yüzden, eksik tanımlanmış kâr oranı (π / K) yatırımcının getirisidir; bu getiri de toprağın ya da emeğin getirisi ile kıyaslanabilir. Fakat kâr aynı zamanda yatırımcının aldığı riskin, girişimciliğinin ve yatırım teşebbüsünün bir karşılığı olması açısından bir ödül olarak da görülür ve bundan dolayı 'artuk getiri' olarak adlandırılır.

Burada kârın artuk getiri ile ilişkisini, 'artuk değer'den nasıl farklılaştığını ve kârın nasıl meydana getirileceğini ele almak gerekir. Bu tür sorular anaakım teorilerde çok fazla cevap bulamamıştır; üstelik standart ekonomi kitaplarında kâr maksimizasyonu rasyonel girişimcinin en temel, nihai amacı ve rasyonel tüketici bireyin hazlarını maksimize edici bir araçmış gibi sunulmasına rağmen. Örneğin, şu cümle aslında teorisinin öngördüğü kâr maksimizasyonu varsayımının pratikte hiç de öyle sonuçlanmadığının itirafıdır: 'Girişimcilerin kârlarını maksimize eder gibi davrandıklarını varsaymak yeterlidir' (Ferguson ve Gould 1975: 221, italikler orijinaldir). 20. yüzyılın

sonlarında Cambridge'de ders vermiş ünlü İngiliz ekonomist Alfred Marshall'a göre kârlar belirli bir sanayinin teamüllerine göre 'normal' ve 'adil' olarak belirlenir. Marshall ayrıca kâr ve ücretler arasında sıfır toplamı bir ilişki olduğunu açıkça ifade ederek dolaylı olarak sermayeleştirme fenomenini de ima etmiştir (bkz. sayfa 55-60): 'Kârların büyük bir bölümünü kâr kisesi altında gizlenmiş reel ücretler oluşturur' (Marshall 1962: 506). Marshall'dan bir sonraki kuşaktan olan bir diğer önemli İngiliz ekonomist Hicks ise, kâr yerine 'artık' kavramını kullanmayı tercih etmiş ve artığı da 'girişimcinin maksimize etmeye çalıştığı şey' olarak açıklamıştır (Hicks 1965: 197).

Standart Amerikan kitaplarında (Henderson ve Quandt 1958: 53-4) ve özellikle Samuelson tarzı temel cebirsel ifadelerle yazılan metinlerde, (1.2)'deki denklemde de görüleceği gibi kâr, toplam gelirden toplam maliyetin çıkarılması sonrası geriye kalan olarak tanımlanır. Bu durumda kâr bir 'artık' olarak değerlendirilir ve artık değer de girişimcinin üretim sürecini kontrol etmesinden kaynaklanan bir değer olarak belirlenir. Fakat Marx'ın tanımladığı artık değer teorisi anaakım teorisyenler tarafından reddedilir. Matematiksel biçimde bu karşı çıkış (1.3) denklemindeki üretim fonksiyonunda kendini gösterir; buna göre kâr, gelir ve maliyetin seviyesi üretim hacmiyle (Q) orantılıdır. Üretim sayısı ise üretim fonksiyonundaki teknik girdi ve çıktı ilişkisi tarafından belirlenir. K , N , ve L sırasıyla sermaye, toprak ve emeği ifade eder ve bu üçü üretimin üç klasik faktörü olarak bilinir. Üretimin bu üç faktörü birbirinden bağımsız ve ayrılabilir olarak ele alınır; oysa bu savunulur bir tarafı olmayan, sermayeleştirmenin önünü açan gerçek dışı bir varsayımdır (bkz. sayfa 43-46). Statik terimlerle konuşmak gerekirse ayrılabilirlik varsayımı piyasa dengesi için vazgeçilmezdir. Fakat bu denge, anaakım teorilerde kâr etrafında şekillenen belirsizliğin oluşturduğu maliyet üzerinden sağlanıyor; öyle bir belirsizlik ki merkantilist çıkarlarla Birinci Dünya'nın Üçüncü Dünya'yı sömürmesine sebebiyet veriyor.

Yukarıda bahsedilen belirsizliklerin temelinde önemli bir ilişki yatar. Bunu görmek için de (1.2)'deki denklemde yer alan gelir ve maliyetlerin detaylarına bakmak yeterlidir:

$$TR = pQ \quad (1.4)$$

ve

$$TC = rK + hN + wL \quad (1.5)$$

(1.4)'teki fiyat (p) Adam Smith'in 'görünmez el' teorisine göre rekabet piyasasında belirlenir. r , h ve w katsayıları da faktörlerin marjinal maliyetleridir; bunlar da aynı şekilde rekabetçi faktör piyasalarında belirlenir. Eğer ki sistem tam rekabetin yasalarına uygun şekilde işlerse bu parametreler, faktörlerin marjinal üretimliliklerini de yansıtır. Firmaların giriş çıkışlarının serbest olduğu bu rekabetçi yapıda hiçbir kâr oluşmaz. Çünkü (1.4)'teki denklemde fiyatlanan çıktı değeri olan ve aynı zamanda üretim verimliliği tarafından oluşturulan katma değerlerin toplamını yansıtan toplam gelir, (1.5)'teki denklemde gösterilen faktör ödemelerine eşit olur ve bu sayede artık değer ya da herhangi bir 'artık'tan bahsedemeyiz (Henderson ve Quandt 1958: 65-6). Dolayısıyla, ekonomi biliminin temel kitaplarında yer alan tam rekabet dengesinde kâr sıfıra eşittir:

$$\pi = 0 \quad (1.6)$$

Bu durumda, pozitif bir kâr oranı (π / Q) sadece, piyasaların dengede olmadığı bir eşitsizlik durumunda ya da monopoli veya monopsoni gibi piyasa bozukluklarının ortaya çıktığı ve üretim faktörlerinin hak edilenden daha az bir değerle değerlendirilip artık değerlerin ortaya çıktığı durumlarda gerçekleşebilir.

Modelin Aksaklıkları

Şimdi de modelin iç dinamiklerinden kaynaklanan aksaklıklar üzerinde duralım. Aşağıda 3 temel aksiyomatik aksaklık sıralanmıştır:

Bunlardan ilki, (1.6)'daki denklemde dikkate değer bir şekilde kendini gösterir. Bu denklem kapitalist ideallerin anlatıldığı ders kitaplarındaki temel ilişkiyi yansıtır; buna göre kâr

odaklı bir sistemde 'normal üstü kâr' ya da 'adil getiri oranı' gibi öznel ya da normatif temeller hariç, sermaye getirisinden (K) ayrı olarak artık şeklinde bir kâr ortaya çıkarılamaz. Bunun için farklı endüstrilerdeki kâr oranını eşit tutmak adına uygulanan denge fiyatlarına 'normal' ya da 'adil' fiyatlar olarak bakılır. Sistemin buna dair oluşturduğu belirsizlikler tıpkı Orta Çağ'daki 'adil fiyat' tartışmasına benzemektedir. Özetle, kapitalizm monopoli ve benzeri piyasa bozukluklarında olduğu gibi kendi kurallarını çiğnemediği sürece, ortaya koyduğu kurallarıyla kendi kendini yok eden bir sistem olmaya mahkumdur.

Örneğin, piyasada kendisine denge sağlayıcı bir rol atfedilen ve ideal bir çözüm olarak sunulan Pareto Optimumu (Scitovsky 1952; Bator 1957; Mishan 1960) varsayımını ele alalım. Rasyonallite varsayımı üzerine davranışsal olarak bina edilen bu ideal çözüme göre herhangi bir kişinin başka bir bireyin refahını olumsuz etkilemeyecek şekilde kendi zenginliğini arttırabilmesinin tek yöntemi, faktör ve üretim piyasalarında genel dengenin sağlanmasıdır.

Sezgisel olarak bakıldığında gayet mükemmel gözükten teorinin temel sorunu; dışsallıklar, pozitif işlem maliyeti ve diğer benzeri piyasa bozukluklarından dolayı (Arrow 1951; Little 1957; Mishan 1960) gerçek hayatta uygulanabilirliğinin olmasıdır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma, içinde bazı riskleri ve belirsizlikleri taşıyan 'ikincil en iyi' çözümün etkisiyle ancak yetersiz olarak uygulanabilir (Lipsey ve Lancaster 1957; Killick 1981: 18-20). Bunların ötesinde modelin öngördüğü rasyonel hareket etme varsayımı; paylaşmanın, iş birliğinin ve itidal gibi farklı kültürel değerlerin bireyciliğe karşı baskın olduğu gelişmekte olan ülkelere uyum sağlayamamaktadır. Neticede Pareto Optimumu, gelişmekte olan ülkeler için planlama ve politika üretme bağlamında kelimenin tam anlamıyla boş bir kutu olmanın ötesine geçememiştir (bkz. Kutu 3).

Kutu 3

Pareto Optimumu ve ikincil en iyi

Pareto Optimumu kavramı, kâr güdüsüyle hareket eden firmaların ortaya koyduğu ürün yelpazesi, azami üretim ve tam istihdamın, rasyonel tüketicilerin isteklerinin satın alma gücü nispetince piyasada bulduğu karşılık ile örtüşmesi sonucu oluşan, Batılı 'normatif' ekonominin idealidir.

Yukarıdaki durumlardan herhangi birinin gerçekleşmesi halinde piyasa 'bozuklukları' oluşur ve düzenleyici mekanizmaların devreye girmesiyle 'ikincil en iyi' çözümler sunulur. Fakat yapılan müdahaleler gelişmekte olan ülkelerdeki piyasa bozukluklarını, halihazırdaki durumu iyileştirmek yerine daha da kötüye götürebilir ve ekonomik refahın gerilemesine sebep olabilir. Diğer bir deyişle, Batılı kapitalist düşüncenin sunduğu ekonomik reçeteler gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarına uyum sağlamayabilirler.

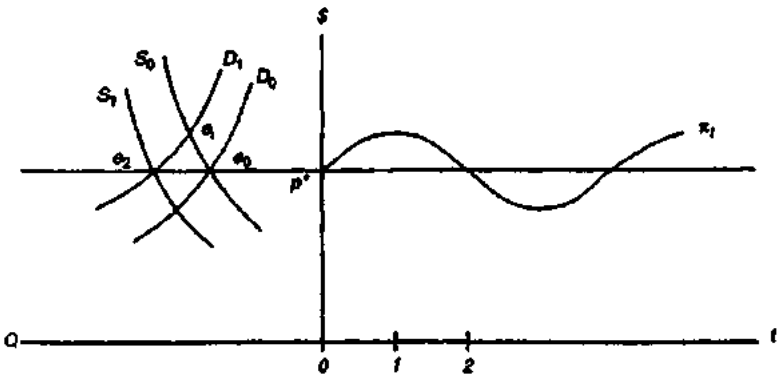
Yukarıda, statik ve kısmi denge göz önüne alınarak yapılan bir analize yer verilmiştir. Model dinamikleştirilip tekrar ele alındığında, yani tüketici tercihleri, teknoloji ve üretim faktörleri içselleştirildiğinde, aynı sonuç bu kez daha kompleks biçimde karşımıza çıkar. (1.2)'deki denklem bu durumda şu hali alır:

$$\Pi_t = TR_t - TC_t \quad (1.7)$$

Bu denklem gösterir ki kâr ancak zaman içerisinde planlanmayan noksanlıklar ve artıkların sebep olduğu piyasa döngülerindeki dalgalanmalar ve salınımlardan dolayı beklenmedik kazançlar sayesinde ortaya çıkar. Kısacası kâr ya da artık değer, risk ve belirsizliklerin bir getirisi olarak ya da spekülatif ticari satın alım ve satışlar yahut da kumar tarzı anlaşmalardan ötürü özellikle piyasaların başarısız olduğu ve düzeltilmeye çalışıldığı zamanlarda gerçekleşir. Keynes, Londra Borsası ve Wall Street'teki bu kumarvari spekülasyon geleneğini tamamen küçümsemiş ve içinde bulunulan bu durumu '*laissez faire* kapitalizm',

yani en belalı 'çağdaş canavarlar'dan biri olarak tanımlamıştır (Keynes 1936: 159-60).

Aşağıda sunulan şekil meseleyi görsel olarak daha da netleştirir. Reel getiri ve maliyet dikey olarak, zaman da yatay olarak verilmiştir. Eğer, p^* 'nin, yani (1.4)'teki denklemde p olarak belirlenmiş olan gerçek fiyat endeksinin sabit olduğu varsayılırsa kâr fonksiyonu (π_t) piyasada dengesizlik olduğu sürece (şeklin sol kısmında gösterildiği gibi) artık getiri olarak kalmak zorundadır. Eğer ki dinamik denge, piyasanın fiyat değişikliğine karşı olması gereken tepkiyi vermesi halinde hemen sağlanırsa, bu durumda dahi kârlar sıfır (0) olur. Öbür yandan, piyasanın vereceği tepki belirli bir zaman alırsa, ancak piyasa tam dengeye ulaştıktan sonra kârlar, taşıdıkları risk ve belirsizliğin karşılığı olarak sıfır (0) olur. Buradan da anlaşıyor ki, daha önce de vurgulandığı gibi, ideal tam rekabet düşüncesi piyasada egemen olduğu sürece pozitif kâr elde etmek mümkün değildir; böyle bir durumda kâr, ancak yakınsayıcı kâr fonksiyonu yerine patlayıcı bir fonksiyon benimsenince mümkün olur ki bu da modelin temel varsayımlarından biri olan piyasanın durağanlığı koşuluna uymamaktadır.

Şekil 1.1 Piyasa dengesizliği sürecinde kârın gerçekleştirilmesi

İdeal koşullara bağlı kalındığı sürece sıfır kâr elde etmek kaçınılmazdır. Bu da kapitalizme hizmet eden anaakım teorisinin ilk aksiyomatik aksaklığını gözler önüne serer: Klasikler ve neoklasikler bugüne kadar tüm teorilerini tam rekabetin ideal normuna göre oluşturmuşlardır; halbuki kapitalizm ancak ve ancak piyasa aksaklıklarının olduğu bir ortamda yaşayabilir ve gelişebilir. Diğer bir deyişle, kapitalizm kendi ürünü olan tam rekabet aksiyomuna sadık kaldığı sürece kendi kendini durağanlık tuzağına düşürmek ve yeni kâr elde edemediğinden gittikçe güç kaybetmek zorundadır. Buna bağlı olarak pratikte pozitif ve gittikçe yükselen kârlar, uluslararası ticaretin fiyatlanabilir ve fiyatlanamaz esaslarını belirleyecek güçteki oligopoller ve karteller tarafından oluşturulan piyasa gücünün bir sonucu olarak dengesizlik durumunun geçiş yolu üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun tipik örnekleri de Batılı petrol firmaları (Yergin 1993), buğday tüccarları (Morgan 1980) ve çok uluslu şirketler tarafından sıkça kullanılan stratejik stoklama, stok yönetimi ve firmalar arası transfer fiyatlaması uygulamalarıdır.

Klasik sistemin ikinci aksiyomatik aksaklığı da kısa ve uzun vadeli analizlerin belirsizliğinden kaynaklanır. Teorik olarak bakıldığında, bu iki zaman dilimini birbirinden ayıracak ampirik herhangi bir objektif sınır yoktur. Bundan dolayı üretim fonksiyonlarının birikimi ya da değişkenliğine öznel ya da normatif nitelikler atfedilmiştir. Hal böyle olunca, klasik teorisyenler sınırları belli olmayan kısa vadede sermaye ve toprağı arz bağlamında sabit kabul etmişler, emeği de üretimin tek değişken fonksiyonu olarak ele almışlardır. Böylece, 'ücretlerin demir kânunu' ve 'geriye doğru meyilli' arz eğrisi gibi teorilerin belke miğini oluşturan üretime bağlı klasik emek değer teorisi, yani (1.8)'deki denklem, (sayfa 74'te gösterildiği üzere) boş yere değer yüklü kabul edilir.

$$Q = F^*(L) \quad (1.8)$$

$$D_1 = f(\pi) \quad (1.9)$$

$$S_1 = g(w) \quad (1.10)$$

(1.9) ve (1.10)'daki denklemler rekabetçi emek piyasası teorisinin temel taşlarını oluşturur. Burada emek talebi (D_p) kâr odaklı belirlenirken emek arzı (S_p) ise ücret oranına ya da bireyin çabasının fiyatlanmasına; genellikle de yiyecek maliyetine göre belirlenir. Eğer (1.9) denklemindeki işçinin üretimliliği, diğer bir ifadeyle marjinal emek üretimi, tamamen (1.10) denklemindeki çalışana verilirse geriye hiçbir kâr kalmaz. Bu yüzden işçiye yapılan ödemedен geriye kâr kalması için sömürü gereklidir; emeğin verimliliğine göre daha düşük fiyatlandırılması gibi. İşte burada emek ve sermaye arasında çok asli bir çatışma ortaya çıkıyor; kapitalizmin özünü sorgulatan bir çatışma. Anaakım emek piyasası teorileri, emeğin sömürülmesini aynı zamanda ampirik çalışmalarda da göz ardı edilen öznel 'net avantajlar' ya da 'psşik faydalar' gibi başlıklar altında mesleklerdeki ya da endüstrilerdeki ücret farklılıkları üzerinden yetersiz biçimde açıklayarak gizlemekteler. Fakat Üçüncü Dünya'daki endüstriyel varlıklardan ihracat sağlayan bölgelere, oradan çalışma atölyelerine kadar uzanan tüm emek piyasalarında bizzat bahsi geçen bu 'öznel faktörler', emeği matah gören, onun sömürülmesine yol açan; böylece ayrımcılığa, eşitsizliğe, bölünme (Mehmet 1971) ve kayıt dışılığa (Hart 1973; de Soto 1989) yol açan asıl unsurlardır. Anaakım piyasa teorisi çok yakın zamana kadar emek piyasasındaki performansı neredeyse hiçe sayıyordu (Manning ve Fong 1990; Berry ve Sobot 1978).

Anaakım piyasa teorisinin aksiyomatik aksaklığının üçüncü başlığının kökleri Avrupamerkezciliğe uzanır. Burada belirsiz tanımlamalar ve anahtar kavramlara dair üstü kapalı anlamlar önemli rol oynar; örneğin 'maliyet' ve 'fayda' (kimin maliyeti ve faydası), 'üretim faktörleri' (kim tarafından sahip olunan ve kontrol edilen), 'artuk değer' (nasıl kazanılır ve kimin lehinedir) ve rasyonalite (hangi davranış biçimine göre) gibi. Klasik ekonomistlere göre bu kavramların tümü Baulı düşünce biçiminde anlam kazanır. Malthus nüfus taşkınlığından bahsederken sadece Avrupa'yı kastediyordu; yoksa koloni bölgelerinde bulunan 'terkedilmiş' araziler nüfus yoğunluğunu azaltıcı bir

etken olarak görülüyor, aksine orada 'barbar' ya da 'medenileşememiş topluluklar' yaşadığı için terkedilmiş bölgeler sayılıyordu. Benzer bakış açısı kölelik ve yerel kültürlerin yok edilmesi durumunda da geçerlidir. Yine, Ricardo'nun bahsettiği kira Avrupa'nın toprak kıtlığına hasredilir. Yoksa buradaki kira anlayışı yerel toprakların fırsat maliyeti oluşturmaya müsaade etmez. Diğer bir deyişle buralardaki toprakların çekince fiyatları yoktur; tamamen serbestçe ve karşılığında bir şey vermeden kullanılabilen topraklar olarak görülürler. Adam Smith'in 'bolluk'tan kastettiği aslında İngiltere'nin refahıdır. Kolonyal ülkelerden ucuz işgücü sağlama ve oralarda üretilen toprak politikaları, yukarıda zikrettiğimiz Adam Smith, Malthus ve Ricardo gibi teorisyenler ve beraberinde gelen diğer teorisyen ve politika yapımcıları sayesinde meşruiyet kazanmıştır. Fayda teorisinin temel varsayımı olan rasyonel davranış, aynı şekilde, Protestan Etik'in öngördüğü davranış biçimine uyduğu sürece rasyonel olarak tanımlanır; bu bağlamda Avrupa dışındaki çevrelerden gelen bir arz, Batı çıkarları ile çatışıyorsa Geriye Doğru Meyilli Arz Eğrisi Hipotezi'nde olduğu gibi (sayfa 43'te) irrasyonel bir davranış olarak etiketlenmek zorundadır. Bu yaklaşım da emek arzının kültürel belirleyicilerini (aile sorumluluğu gibi) tamamen yok sayan bir nitelik taşır. Klasik ekonomistlerin eserlerinin tümünde Avrupalı olmayan insanlar 'barbar', 'ilkel' ve aynı zamanda kültür yoksunu ve gelişmeye değer görülmeyen olarak tanımlanırlar. Böylece, Üçüncü Dünya'nın kaynakları (üretim faktörleri), Hobbes'un tasvir ettiği 'doğa durumu'na benzer bir durumda bulunduğu varsayılarak yaşamın çok önemli görülmemesi ve bu yüzden toprağı kolonileştirmenin meşru sayılmasıyla sömürülmüştür. Böylece, kaynakların yerel sahipleri yerine başkaları tarafından ele geçirilmesine müsaade eden Ricardo tipi büyüme modeli uygulandığında üretim miktarında sağlanan büyüme, özellikle artuk değer tükendiğinde yerel toplulukları yoksullaştırabilecektir (Mehmet 1983).

Sermayeleştirme: Merkantilizmin Eski ve Yeni Formundaki Temel Mantık

Anaakım ekonomik kalkınma teorilerinin ortaya koyduğu yukarıda bahsi geçen dengesizlikler emek ve toprak gibi sermaye dışı tüm kaynakların zamanla sermayenin belli bir formuna dönüştürüldüğü kapitalizmin en nihai amacı olan sermayeleştirme sürecini gizleme amacı taşımaktadır. İşte buradaki temel düşünce sermaye biriktirme üzerinden ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Bu, küresel çapta kâr elde etme güdüsüyle ortaya çıkmış, akla gelebilecek her üretim kaynağını sermayenin bir formuna dönüştürmeyi hedefleyen bir ideolojidir. Bu doğrultuda potansiyel olarak her biri artık değer üretmeye muktedir şekilde; emek bir sonraki aşamada makineye, yetenekler insan kaynaklarına, yeni buluşlar ve düşünceler fikri mülkiyete, çevre ve biyo-teknoloji aktiflere dönüştürülür. Profesyonel spor dallarından tutun da tropiklerdeki hastalıklara karşı dirençli insan genlerine kadar benzeri bir çok değer üreten kaynak, artık değer oluşturma amacıyla parasallaştırılmaktadır. Böylece, ortaya çıkan artık değerler uluslararası şirketlerin bilanço tablolarında varlık portföyü olarak yer alarak şirketlerin sermaye stoklarını daha da büyötmektedir; çünkü her bir varlık piyasada risk ve kârlılık dengesine göre belli bir parasal getirisi olan, yatırımcılar ve girişimciler tarafından alınıp satılabilen bir fırsat olarak değerlendirilir. Özetlersek, geleneksel ifadeyle ekonomik büyüme olarak tanımlanan sermayeleştirmeye sermaye biriktirme diyebiliriz; ve sermayeleştirme birleşik faizlerin düşmemesi için gerekli şartları korumalıdır.

Kutu 4

Sermayeleştirme nedir?

Sermayeleştirme, sermaye stokunu genişletmeyi ve artan bir kâr oranına ulaşmayı hedefleyen kapitalizmin içsel eğilimidir. Batı teknolojisi sermaye-yoğun bir teknolojidir ve bu teknolojinin uygulanması diğer girdiler pahasına sermayeyi ödüllendirir (birinci bölümün sonundaki eke bakınız). Sermayeleştirme sürecinde emek, bilgi, çevre ve toprak gibi sermaye dışı kaynaklar sermayenin yeni formlarına dönüştürülür. İnsan kaynakları, çevresel varlıklar, fikri mülkiyet ve benzer adlarla tanımlanan tüm kavramlar buna örnek teşkil eder. Üretimin sermaye yoğunluğu arttıkça sermayenin payına düşen katma değer oranı artmakta, tam aksine sermaye dışı oran ise giderek azaltılmaktadır.

Sermayeleştirme, ekonomik büyüme düşüncesinin sermaye birikimi adı altında cisimleşmiş temel taşıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası neoklasik ekonomistler sermaye birikimini küreselleştirmek adına en ihtirastlı modelleri öne sürmüşlerdir (bkz. Bölüm 4). Bu biriktirmeci ideoloji, Üçüncü Dünya'nın yerel kapasitelerini ve sınırlılıklarını görmezden gelmiş ve Batı'dan aldığı uygulanamaz teknolojileri bu ülkelere taşımıştır.

Nihayetinde sermayeleştirme, monopoli ve monopsoni güçler sergileyen çok uluslu şirketlerin baskısı altında yer-yüzündeki kaynaklara sahip olma ve onları kontrol etme adına küresel çapta kârları özelleştirmek üzere sürdürdükleri stratejidir.

Anaakım teorilere göre üretimin, bazı girdilerle belirli ürünlerin elde edildiği bir sürecin neticesi olduğu varsayımı, sermayeleştirme göz önüne alındığında eksik kalmış bir tanımlama olarak kalır. Halbuki, ilk olarak Piero Sraffa'nın (1960) anlattığı gibi, kapitalist üretim 'metalar aracılığıyla yeni metaların üretilmesi' doğrultusunda gerçekleşen, bu arada Marksist ya da Ricardo tarzı emek değer teorilerinin göz ardı edildiği çok daha

karmaşık bir sürecin sonucudur. Aslında üretim; ortak üretim, çoklu üretim, teknolojik dönüşüm ve zamanla artan getiriler gibi çeşitli koşulların bir araya gelmesiyle gerçekleşir. Sonuç olarak, sermaye ve sermaye dışı kaynaklar zamanla 'saf' ve sabit kalmaktan öte, üreticilerin değişen piyasa koşulları ve fiyatları doğrultusunda yatırım yapmak ve yenilik sağlamak üzere harmanlayıp piyasaya sunduğu kaynaklar olarak nitelik kazanır. Kapitalist bir ekonomi sermaye-emek arasındaki gerilim üzerine bina edilmiştir; bu gerilimde kapitalizm her zaman sermaye birikiminin tarafında olmuş ve diğer üretim kaynaklarına sahip olmayı ve onları kontrol etmeyi amaç edinen kapitalistleri her zaman el üstünde tutmuş ve ödüllendirmiştir (bkz. Kutu 4).

Teorik olarak sermayeleştirme, (1.3) denklemindeki üretim fonksiyonunda gözükken ayrılabilirlik varsayımını geçersiz kılmaktadır. Kısa vadede ve statik dengede, (1.3)'teki denklem sorunsuzdur; fakat piyasa dinamikleri göz önüne alındığında denklem geçerliliğini yitirir, zira doğal kaynaklar ve insan kaynaklarındaki varlık değerleri giderek artık değer üreten ve beklenmedik kârlar ortaya çıkarmayı sağlayan yeni bir sermaye stokuna dönüşmektedir. Bu durum, yukarıda Şekil (1.1)'de gösterilmektedir. Mevzubahis dinamik piyasa sürecinde parasallaştırma beraberinde sermayeleştirmeyi getirir; böylece çevre dahil tüm kaynaklara parasal bir değer atfedilir (Gillis vd., 1992: 551). Bu durum anaakım ekonomistler tarafından memnuniyetle karşılanırken çevreciler ve ekolojistler tarafından şiddetli tepki görmüştür (van Pelt 1993).

Tarihsel olarak sermayeleştirmeyi kapitalizmin doğuşuna kadar geri götürebiliriz; çünkü onun temel manuşu merkantilizmdir; bir diğer deyişle gerekli olan tüm araçları kullanarak ticaret dengesini sağlamak. Bu doğrultuda, sömürgeci dönemde Kuzey Amerika, Avusturalya ve Yeni Zelanda'nın terk edilmiş toprakları, Güney Afrika'daki maden ocakları, Güneydoğu Asya ve Karayipler'deki ekili alanlar kolonyal girişimciler tarafından sermayeleştirilerek monopoli ya da monopsoni faaliyetler gösteren ve aşırı kârlar sağlayan Avrupa çıkarlarına zemin hazırlamak adına bu

bölgelerin yerlileri dışarı atılmış veya saf dışı bırakılmıştır. Sermayeleştirme sürecinde emek, yerel kültürler, aile ve akrabalık ilişkileri tamamen yok edilmiş ve Güneydoğu Afrika'nın göçmenlik sisteminde kadınların ev işlerini idare etmesi örneğinde görüleceği gibi yıkıcı etkilere maruz kalınmıştır (Murray 1980; Chant ed. 1992). Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde teknoloji ve bilgi uluslararası şirketler tarafından araştırma geliştirme alanına yatırım yoluyla sermayeleştirilmiş; özel yatırımcılar için, çok büyük ya da Schumpeter'in kullandığı tabirle 'çıgır açan' kârlar sağlayan yeni buluşların, telif haklarının ve patent haklarının fikri mülkiyet kavramını doğurması yine sermayeleştirmeye ön ayak olmuştur.

Üçüncü Dünya'nın kaynaklarının olduğundan az değere pazarlanıp Batı'nın bundan nemalanması sermayeleştirmenin en sistematik ve yaygın tekniklerinden birisidir. Bu doğrultuda, sömürge dönemlerinde Kuzey Amerika düzlükleri, Güneydoğu Asya'nın balta girmemiş ormanları ve Orta Avusturalya Avrupalılar tarafından 'zahmetsiz edinilen topraklar' olarak görülmüş, Avrupa toprakları ise aksine aşırı değerli topraklar olarak değer bulmuştur. Yukarıda bahsedilen toprakların maliyetsiz elde edilmesi matematiksel olarak zaten (1.7)'deki denklemde maliyetleri daha aşağı, kârları ise daha yukarı çekmiştir. Elde edilen bu kârlar ise zamanla Batılıların sahip olduğu geniş çaplı tarımsal faaliyetlerdeki sermaye yatırımlarının finansmanı için kullanılıyordu; böylece tarımsal faaliyetlerdeki sermaye yoğunluğu arttıkça toprak da bir sermaye varlığına dönüşmeye başladı ve toprağın verimliliği de gittikçe sermayenin yeniden üretilmesine hizmet etti. Emegün değer üretmedeki payı da sermayenin emeğe karşı tercih edilmesinin bir sonucu olarak azaldı ve bu da sermayeleştirmenin başka bir dinamiğini oluşturdu. Toprakla ilgili yaşanan bu dönüşüm benzer şekilde Üçüncü Dünya'nın kaynaklarının değersizleştirilmesi yoluyla madencilikte, petrol çıkarılmasında ve imalat sektörlerinde de yaşandı. Spesifik olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası İthal İkameci Sanayileşmenin (İİS) yükseldiği zamanlarda gelişmekte olan ülkeler sermayeyi

teşvik edici yardım ödenekleri oluşturarak sermayeleştirmenin önünü açmışlardır (buna dair daha detaylı açıklama için bu bölümün sonundaki eke bakabilirsiniz). Daha yakın zamanlara gelirsek, yağmur ormanları gibi doğal kaynak olarak görülen alanlar ekonomik kalkınma adına parasallaştırılarak ekolojik varlık olarak adlandırılmış ve böylece sermayeleştirmenin bünyesine katılmıştır.

Geriye dönüp baktığımızda sermayeleştirmenin kazananlarını ve kaybedenlerini tekrar düşünmeliyiz. Her şeyden önce kazananların en önde gelenleri kapitalistler ve sahip oldukları piyasa gücüyle yeni kaynaklara rahatça ulaşan ve onları sömüren gruptur. Genellikle oligopol olarak piyasa gücünü elinde bulunduran ve ideal tam rekabet anlayışının çok uzağında pratik sergileyen Batı menşeli çok uluslu şirketler (Hymer 1970; Hel-leiner ed. 1976) kazanan grubunun önemli bir temsilcisidirler. Hymer'in ortaya koyduğu 'dengesiz kalkınma' düşüncesini, neoklasik teorilendirmeden daha çok Chandler'in (1962) Amerikan endüstriyel girişimciliğinin ortaya çıkışını inceleyen kapsamlı çalışmalardan esinlendiği 'işletmecilik' düşüncesi etkilemiştir.

Şirketler neden uluslararası alanda etkili olmak isterler? Çok uluslu şirketler nasıl ortaya çıkar? Çok uluslu şirketler asıl olarak 'kaynak arama' ve 'piyasa araştırma' gibi stratejik sebeplere başvurarak uluslararası çapta yatırımlara ve ticarete girerler (Dunning 1992). Buradaki temel gaye, kökünü merkantilist düşünceye dayandıran olabildiğince kâr elde etme güdüsüdür. Bu tarz şirketler monopolistik güçlerini kullanarak Üçüncü Dünya'nın kaynaklarını düşük değerinde tutmayı başarırlar (bu bölüm sonundaki ek kısmına bakınız). Bu şirketler ve artuk emek ekonomilerinde endüstriyel varlık ve ihracat alanlarında faaliyet gösteren bağlı şirketler, işçileri düşük ücretlere zorlamak adına işçi haklarının sosyal güvenlik provizyonlarından kaçınabilir ya da onları eksiltebilirler. Dahası bu şirketler, gelirlerini küresel boyutta ulusal sınırlar ve vergi yükümlülüklerinden kurtarma doğrultusunda transfer ücretleri ve stratejik stok yönetimi uygularlar. Böylece kendi kazançlarını en yüksek

seviyeye çıkartabilir ve daha büyük kârlar elde etmek için kurumsal büyümeyi finanse etme yoluna gidebilirler.

Sermayeleştirmeden nemalanan diğer bir grup da yüksek gelire sahip ülkelerin zengin tüketicileridir. Kuzey'deki tüketim kültürü, birden çok arabaya sahip, evlerinde işçi çalıştıran, kişisel bilgisayarlar ve elektronik cihazlara sahip hane halklarından oluşan bir sermaye-yoğun hayat tarzı ortaya çıkarır.

Diğer yandan, kaybedenler tabii ki kıt kanaat geçinerek zor şartlarda hayatlarını sürdürmeye zorlanan Üçüncü Dünya halklarıdır. Yüksek katma değere sahip modern teknolojiler nadiren reel ücretlerin korunmasını ya da artmasını sağlar; aynı şekilde yağmur ormanları, biyolojik çeşitlilik ve çevresel kamu alanları özelleştirilmiş ve Kuzey'e değer transfer etmek adına tümü sermayeleştirmenin kurbanı olup yok olmuşlardır. Özetle, sermayeleştirme düşük gelire sahip ülkelerdeki yoksulların gelirlerini yüksek gelire sahip ülkelerdeki zenginlere transfer etme işlevi gören önemli bir araçtır.

Ortaya çıkan netice sadece uluslararası çapta dengesiz ve eşitsiz bir kalkınma değildir; aynı zamanda varlıklı ile yoksul arasında da sürekli genişleyen bir eşitsizlik yaşanmaktadır. Genel olarak bu, Adam Smith'in de çözüm aradığı kökleri derine uzanan neo-merkantilizmdir. Bu kökler aynı zamanda anaakım ekonomi biliminin gizli kültürel temellerinde içkin bir şekilde yer alır. Bu temellere bakıldığında, ekonomik kalkınma kavramına refaha ulaşmaya yönelik bir ilerleme olarak meşruiyet kazandırılır ve haklılık verilirken, gerçekte olan tıpkı bir trenin hızlıca çarpışmaya doğru ilerlemesi gibi sermayeleştirmenin körü körüne desteklenmesinden başka bir şey değildir. Fakat bu durum kaçınılmaz değildir; oldukça zeki ve iyi niyetli fakat uluslararasılaşma dalgasının içinde bulunan insanlar çarpışmaya doğru giden trenin yönünü doğrultabilir, refahın herkesçe paylaşıldığı ve barışın temel alındığı bir dünyaya doğru treni yöneltebilirler.

Sermayeleştirme Üzerine Ek

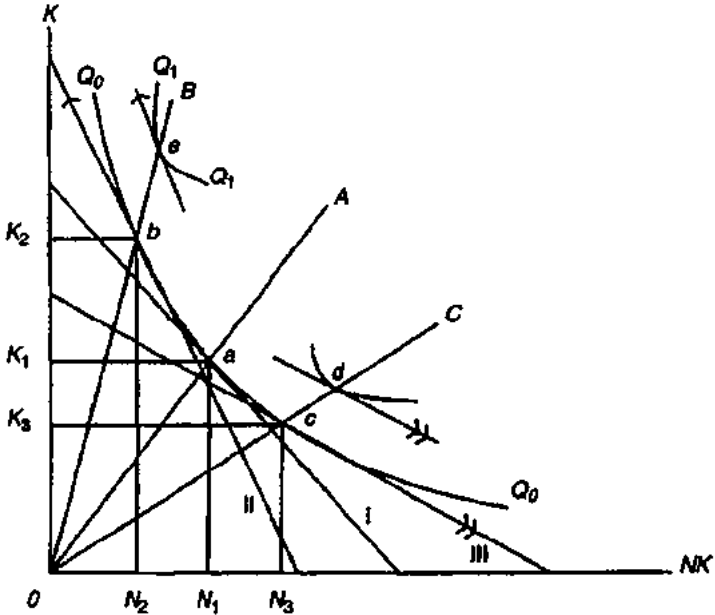
Bu ekin temel amacı, kapitalist büyümenin şu iki önemli Avrupa merkezci temayülünün daha sistematik bir analizini sunmaktır: (1) Büyüme sürecinde sermayeleştirmenin nasıl sermaye yanlı sapma yoluyla gerçekleştiği; (2) Üçüncü Dünya'nın nasıl monopol güçlerin çıkarları doğrultusunda olduğundan daha az değerli gösterildiği. Bu analiz gerçekleştirilirken tam rekabet piyasasında kâr maksimizasyonu davranışı, önsezi, faktör hareketliliği ve ikamesi gibi genel varsayımlarla birlikte eş maliyet ve eş ürün gibi standart neoklasik araçlardan da faydalanılacaktır.

Sermayeleştirme nasıl gerçekleştirilir?

Şekil A1.1'de gösterilen başlangıç ürün miktarı (Q_0) kâr maksimizasyonu koşulları altında a ile gösterilen teğet noktasında oluşur; burada OK_1 sermaye miktarını yansıtırken K dikey eksenine bakılarak ölçülür. K aynı zamanda yıpranma ve yeni teknolojiyi içeren gayri safi yatırımdır. ON_1 benzer şekilde sermaye dışı girdileri yansıtır ve NK da yatay ekseninde karşılığını bulur. NK çoğunlukla emekten oluşur; fakat bazen toprak ve çevre de NK 'nın bünyesine girer. a noktasında, başlangıçtaki üretim tekniğini (A) yansıtan OA ışınının eğimi faktör oranlarını gösterir. Nisbi faktör fiyatları eş maliyet eğrisinin (I) eğimi ile gösterilir. a noktasında, eş maliyet ve eş ürün eğrilerinin eğimlerinin eşitlenmesi ile standart denge şartı sağlanmış olur.

Şimdi de İİS örneğinde olduğu gibi ekonomik büyüme çerçevesinde sermaye yanlı bir endüstriyel politikayı ele alalım. Bu politikanın bir parçası olarak nisbi faktör fiyatları düşük faiz oranları, aşırı değerlenmiş kur, vergiden muaf tutulmuş ithal sermaye ürünleri ve vergi tatili aracılığıyla değiştirilerek K 'nın nisbi maliyeti düşürülür ve eş maliyet I'den II'ye saat yönünde hareket eder. K 'nın K_2 'ye çıkmasına ve NK 'nın N_2 'ye düşmesine neden olan faktörler arası ikame sonucu yeni teğet b noktasında oluşur. Bu ikame, NK çizgisinde $N_2 - N_1$ arasındaki miktarın B üretim tekniği sayesinde sermayeleştirilmesine yol açar;

halbuki A üretim tekniği altında aynı miktar ($N_2 - N_1$) sermaye-dışı kaynak, önceki teknikte çıkarılan ürünü üretme kapasitesine sahiptir. Yeni tekniğe göre bu kaynaklar $K_2 - K_1$ kadar sermaye ile yer değiştirmiş ve böylece işlevsiz kalmıştır.

Şekil A1.1 Batı büyüme modelinde sermaye yanlı sapma

a teğet noktasından b noktasına geçişin dağılımsal etkileri görünürdür: Aynı miktarda ürün, Q_0 , hem a hem de b noktasında elde edilirken ikincisindeki faktör paylaşımları göz önüne alındığında üretimin sermaye yoğunluğu b noktasında daha çok olduğu için kapitalistler ikinci noktayı a noktasında üretim yapmaya tercih ederler. b noktasında oluşan daha yoğun sermaye stoku, değişen nisbi faktör fiyatlarına rağmen emek ve diğer sermaye dışı kaynak sahipleri karşısında kapitalistlerin elini güçlendirir. Bu sermaye yanlı gelir dağılımı, sermaye birikiminin sermaye dışı kaynaklar pahasına arttırılmasındaki başarısı üzerinden zaman içerisinde çok konuşulacağı benziyor.

Sermayenin sermaye dışı kaynaklarla ikame edilmesi; yani istenen miktarda ürüne ulaşmak için daha yoğun sermaye tekniğine geçerek sermaye (K) stokunu artırmak, sermayeleştirmenin sadece bir boyutunu teşkil eder. Bu da nisbi fiyat politikalarının sermaye lehine teşviki sonucu *ceteris paribus* doğrultusunda ortaya çıkar. Bu durum, sermayenin yoğun olduğu B üretim tekniği ışığında şirket yatırımları dış borçlanmalarla ya da tasarruflarla finanse edildiğinde, büyümeyi teşvik edici sermayeleştirme vasıtası ile daha da pekiştirilir. Bahsedilen tasarrufların önemli bir kısmı sermaye dışı kaynak sahiplerinin ertelenmiş tüketimleridir. Diğer bir deyişle, sermaye dışı üretim kaynakları tasarruf ve yatırımlar yoluyla ekonomik büyümeyi sürdürmek adına daha fazla sermaye birikimi sağlamak için tekrar dağıtılır.

Büyümeyi teşvik edici sermayeleştirme örneği, *ceteris paribus* durumunda b noktasından e noktasına uzanan büyüme çizgisinde görülür. Bu büyümenin OA üzerindeki büyüme çizgisiyle karşılaştırıldığında sermaye artırıcı bir büyüme olduğu görülür, zira diğerinde görece daha az sermaye dışı kaynak kullanılmıştır. Kuşkusuz, OB doğrusundaki teknolojinin, ölçek ekonomilerinin var olduğu ve maliyet başına daha fazla katma değer sağladığı varsayıldığında çok daha üretken olduğu gözlenebilir; fakat bu tarz bir teknoloji, sermaye-yoğun bir niteliğe sahip olması ve böylece sermaye sahiplerine daha fazla fayda sağlamaından ötürü yansız olmaktan kurtulamaz. Dahası, OB 'deki teknolojiye yabancılar tarafından eklenen ithal teknolojinin payı ne kadar yüksek olursa ortaya çıkan katma değerın yerlilere kalan payı da buna bağlı olarak o kadar düşer.

Böylece, ekonomik kalkınmada sermayeleştirme yanlılığı birbirinden farklı fakat birbirini pekiştiren iki yolla ortaya çıkar: ilki, sermaye yanlısı nisbi faktör fiyatlandırma politikalarının sonucunda ikame yoluyla; diğeri, sermaye-yoğun teknolojiyi daha da özendirici şirketsel yatırım yollarıyla. Her iki yanlı yöntem de hiçbir şekilde kendiliğinden ortaya çıkmış normal sonuçlar olmadığı gibi bu yanlılık, sermaye biriktirmeyi büyüme ile aynı şeymiş gibi gören düşüncenin, üretim tercihleri ya da

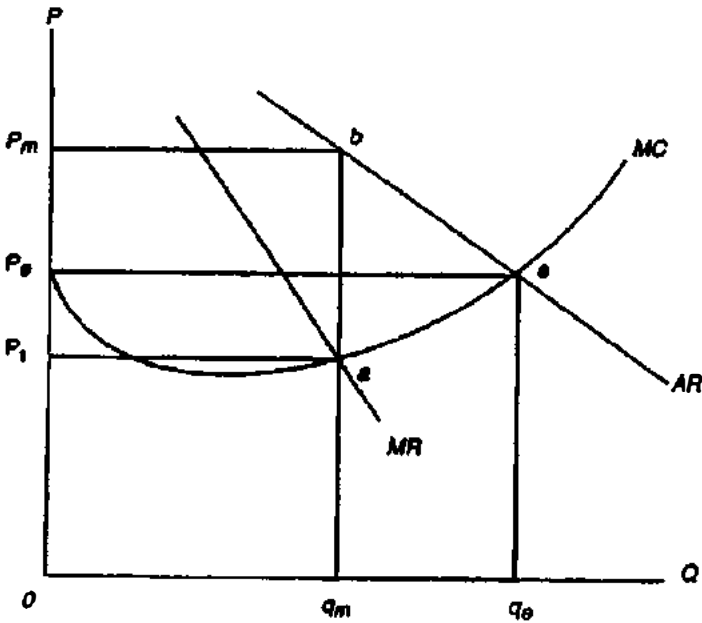
politikalarındaki bilinçli değişikliklere yansımış halidir. Gelir paylaşımında sermaye lehine yönelen dinamik geçiş kendiliğinden olmamış, aksine bu durum sermaye dışı kaynakları sermayenin formlarına dönüştürerek oluşturulan sermaye stokunun artırılması sonucu oluşmuştur.

Emeğin bol olduğu bir ekonomide emek yanlısı büyüme stratejisi, 0A doğrusuna kıyasla 0C doğrusu üzerindeki teknik ile gösterilen teknolojiyi destekler. Bu durumda, optimal üretim noktası (*d* noktası tarafından *ceteris paribus* biçiminde takip edilen) *c* noktasındaki teğette oluşur ve bu noktada ortaya çıkan üründe emeğin payı daha fazla olur. Bu da toplum için yaşam standartlarının daha da yükselmesi anlamına gelir.

Savaş sonrası dönemde gelişen ülkelerdeki sermayeleştirme seyri, yerli elitlerin rant sağlama amacıyla Batı'daki teknolojiyi ithal etmek üzere Batılılarla gizlice anlaşması ve böylece kendi çıkarlarını Batılı kapitalistlerin çıkarlarıyla aynı düzleme oturtması sonucu iyice hız kazanmıştır. Asya Kaplanları'nda gerçekleşen sözde 'Asya mucizesi' (bkz. sayfa 165-173) bu açıdan muhteşem bir örnektir. Bu 'mucize büyüme' aslında Endonezya ve Malezya gibi ülkelerdeki yönetici elitlerin; çevrenin (bkz. yağmur ormanları) ve emek kaynaklarının (spesifik olarak atölye ve fabrikalarda çalıştırılan çocuk ve kadınların, tarlalarda çalıştırılan ucuz göçmen işçilerin) ülkeye giren binlerce yabancı sermayedarın da desteğiyle sermayeleştirilmesine müsaade etmesi ve bu süreci desteklemesiyle beraber; karşılaştırmalı üstünlük elde etmeyi amaçlayan hükümet politikalarının bir yansıması olarak bu kaynakları olduğundan daha az değere piyasaya sunmasından başka bir şey değildir. Böylece bir yandan sermaye varlık değerleri yabancı yatırımcılar ve spekülâtörler için inanılmaz kârlar sağlayıp aynı zamanda güce sahip yerel elitler için de maddi güçlerini muhafaza edici ve arttırıcı rantlar sağlarken diğer yandan işçiler sömürülmüş ve çevre de gittikçe kötü duruma sokulmuştur. Neticede, ortaya çıkan sahte büyüme balonu 1997-8'de kur çöküşü yaşanmasıyla patlamıştır (sayfa 169-173 arasında bu bölüm detaylıca açıklanmıştır).

Monopolist Değer Düşürme

Şekil A1.2 Üçüncü Dünya'nın ürünlerinin olduğundan az değerde karşılık bulmasının işleyişini gösterir. Rekabet piyasası şartları altında denge; marjinal maliyet (MC) ile ortalama gelirin (AC) kesiştiği noktada, e noktasında oluşur. Bu noktada oluşan dengede fiyat p_e ve miktar q_e olarak belirlenir ve üreticiler de sadece 'normal kâr' sağlar.

Şekil A1.2 Üçüncü Dünya kaynaklarının monopolistik değer düşürmeye maruz kalması

Üretimin monopolistik şartlarda olduğu durumlarda (ki Üçüncü Dünya'daki standart durum budur), piyasa gücünü elinde bulunduran üretici; marjinal gelir (MR) ile marjinal maliyetin (MC) birbirine eşit olduğu a noktasında kârını maksimize eder. Satış fiyatı yeni durumda p_m olarak artar ve bu fiyata satın alınan miktar da q_m olarak azalır. Üretici de ürün başına $a - b$

miktarı kadar normal üstü kâr elde etmiş olur. Bu normal üstü kârlar, monopol güçlerin çıkarlarını arttıran kazanılmamış kâr paylarına benzer şekilde piyasadan elde edilen rantlardır. İşte bu tarz büyük rantlar toplumda rant arayış davranışlarını daha da arttırır (6. bölümde ele alınan, nüfuz ticareti yoluyla yolsuzluk yapma meselesi gibi). Standart ekonomik teoriye göre bu tür kârlar monopolistik kârlardır ve üretimde kullanılan kaynakların ekonomik maliyeti marjinal maliyet eğrisi altındaki alanla gösterilirken katma değer, talep eğrisi üzerindeki b noktasının altında üçgen bölge olarak beliren daha büyük alandır. İşte bu değer aynı zamanda, Üçüncü Dünya kaynaklarının Kuzey ülkelerine transferi için monopolistik (Avrupamerkezci) çıkarlar doğrultusunda ortaya çıkarılmış artık değerdir. Anaakım ekonomistler bu transferin varlığını halen inkar etmektedirler; çünkü onlara göre fiyatlandırma rekabet şartları altında gerçekleşmektedir. Yani Üçüncü Dünya'nın piyasa dengesinin e noktasında sağlandığını varsayarlar; ki bu açıkça bir mittir.

2

Klasik (1914 Öncesi) Ekonomik Kalkınma Teorileri

Batı'nın klasik ekonomistleri özellikle 18. yüzyıldan itibaren ekonomik kalkınma konusuna daha fazla önem vermeye başladı; ancak bu düşünsel yoğunlaşma temelde Batı dünyasının kapitalist kalkınmasını sağlama fikrinden başka bir amaç taşııymıyordu (Arndt, 1987: 30). Bu da kendi içinde anlaşılabilir bir durumdu, zira Batılı ülkeler sanayileşme yoluyla sürdürülen ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarını yaşıyorlardı. Klasik teorisyenler için birincil mesele maddi refahın ya da ulusların zenginliğinin nasıl sağlanacağıydı. Bundan dolayıdır ki Adam Smith'in klasik eserinin adı *The Wealth of Nations* [Ulusların Zenginliği] (Smith 1776) olarak başlıklandırılmıştır. Ahlak felsefesi profesörü olan Smith, bu yüzden değer bağımsız ve pozitif anaakım ekonomi biliminin babası olarak bilinir.

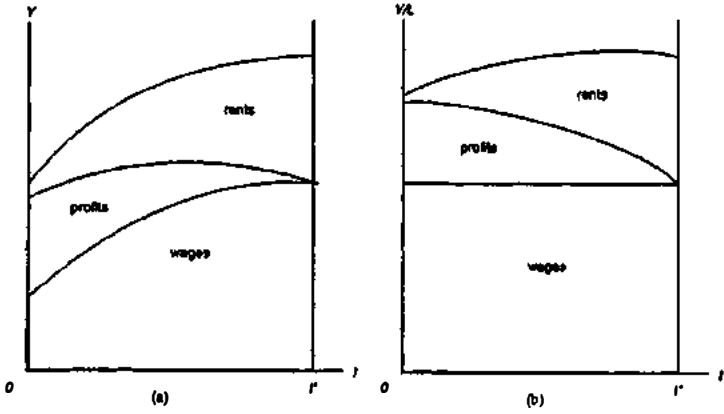
Klasik ekonomistler ekonomik kalkınma kavramını büyüme ile aynı görmüşlerdir (Meade 1962; Hahn ve Matthews 1964; Eltis 1987); fakat 1945 sonrası literatürde bu iki kavram gide-rek birbirinden farklı anlamlar kazanmış ve hatta çatışmaya

başlamıştır (Herrick ve Kindleberger 1988: Bölüm 2; Clower vd. 1966). Klasik teorisyenlerin gayesi maddi refahı, böylece ulusal zenginliği yakalamaktı. Bu da ancak üretilen malların olabildiğince artmasıyla ve piyasada belirlenen mübadele değerinin oluşmasıyla sağlanır. Çünkü daha fazla çıktı, (teknik bir değişimden dolayı) belirli mevcut üretim faktörlerinin verimliliğinin artması sayesinde oluşur ya da faktörlerdeki (bu faktörler genelde sermaye ve emek olarak bilinir, zira toprak (örneğin Avrupa toprakları) sabit olarak varsayılmıştır) net artışın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ticaret burada piyasayı büyütücü, uzmanlaşmayı destekleyen, büyümenin motoru ve nihayetinde refahı sağlayıcı faktör olarak ele alınır.

Klasik ekonomik kalkınma modelini tek bir kişinin ortaya koyduğu bir model olarak görmek yanlış olur; aksine bu model Batılı ekonomistlerin ortak aklından meydana gelmiş bir modeldir. Bu modelin oluşmasında İngiliz, Fransız ve Alman uluslarından 'dünya çapında filozoflar' (Heilbroner 1961) söz sahibi olmuştur; özellikle Adam Smith (1723-90), Robert Malthus (1766-1834), David Ricardo (1772- 1823) ve John Stuart Mill (1806-73).

Ricardo Tipi Büyüme Modeli

Öncelikle Ricardo tipi büyüme modeli ile başlıyoruz. Burada ilk olarak (İngiltere gibi) kapalı bir ekonomi varsayacağız; daha sonra da serbest piyasa ve serbest ticaret faktörlerini bağlama dahil edeceğiz. Bu yaklaşım otarşik, kapalı ekonomilerin artık doyum noktasına ulaştığını, tüm kâr sağlayıcı fırsatları bitirdiğini ve durağanlığın içine gömülüp gittiğini kanıtlaması ve klasik görüş olan 'ticaretin büyümenin motoru olduğu' fikrini açık biçimde göstermesi açısından önemlidir.

Şekil 2.1. Ricardo tipi rant artışı ve kâr düşüşü teorisi: (a) milli gelir; (b) kişi başına düşen gelir

Şekil 2.1 Ricardo tipi ekonomik büyüme ve düşüşün dinamik biçimde nasıl gerçekleştiğini özetler. Panel (a) milli gelirin kâr odaklı yatırımlarla zaman içinde büyümesini gösterir. Ticaret, teknolojik kalkınma, sabit toprak ya da büyüyen popülasyonun yok sayıldığı durumda yatırım gittikçe kârsız bir nitelik kazanır ve büyüme ileri bir t^* zamanında erişebileceği maksimum limite ulaşır. Bu t^* zamanında kâr sıfır (0), rant ve ücret maliyeti de maksimumdur. Gelirin kişi başı bazda ölçüldüğü Panel (b)'deki asgari geçim düzeyinde ücretlerin sabit olması, fakat kiralarn kâr pahasına artış göstermesi dikkate değerdir. Neticede bu teori, kapitalizmin nihai düşüşünü stagnasyona doğru giden durağan ve kârın kalmadığı kapalı bir ekonominin oluşmasına bağlar.

Kârlılığın ortadan yok olması 'durağan hal' diye nitelendirilen klasik kavramın bir sonucudur; aynen İngiltere'nin kapalı ada ekonomisinde yaşanan durağanlık gibi. Görüldüğü gibi bu hiç de iç açıcı bir model değildir. Malthus gibi Ricardo ve Mill de oluşacak bu kötü akıbetin elçileridir, zira sermaye stokunun giderek genişlemesi ve beraberinde yatırım imkanlarının yok olmaya doğru gitmesi yüzünden kendileri de (Schumpeter'in diliyle söylemek gerekirse) kapitalizmin kaçınılmaz sonunun

korkusu içindedirler. Mill ve Ricardo'ya göre ekonomik durgunluk, kârın doğal olarak zamanla düşmesi eğiliminden ve neticede 'sermaye birikiminin tıkanmasından' (Higgins 1968:66) (örneğin; sermaye piyasalarının sayısının gittikçe artmasından) kaynaklanır. İngiltere için serbest ticarete adapte olmadığı sürece ekonomik durgunluğun kaçınılmaz olduğunu savunan Mill durumu açıkça şöyle ifade etmiştir:

Eğer bir ülke birikim sağlamak adına uzun zamandır geniş bir üretim ve net gelire (böylece bu imkanları yıllık sermaye katkısına dönüştürme şansına) sahipse ama Amerika [1848] gibi hala kullanılmamış geniş bereketli arazileri yoksa bu durumda bu ülkenin elde edeceği kâr ancak küçük bir azınlığa yetecek kadardır ve nihayetinde oluşacak durağan hal bu ülkenin ekonomisi için kaçınılmazdır.

(Mill 1917: 731)

Bu iç karartıcı manzarayı engellemek mümkün müdür? Mill'e göre çözüm küresel bazda kâr arayışı içine girerek İngiltere'nin sermaye ihracını arttırmasından geçer. Ricardo tartışmayı bir adım öteye götürür ve serbest ticareti benimsemenin kaçınılmaz olduğunu, böylece İngiltere'nin endüstriyel ürünler karşılığında ucuz yiyecek elde edebileceğini savunur. Buna göre yiyecek ithalatı bir yandan ücretleri asgari seviyede tutarken endüstriyel ürünlerin ihracatından elde edilen gelir de kârı arttırır ve daha çok birikimin elde edilmesi yoluyla büyümeyi ilerleterek ülkenin ulusal zenginliğini arttırır. *Principles of Political Economy and Taxation* adlı kitabında da birçok kez tekrarladığı üzere (1911: Bölüm 5 ve 6) kârlarla ücretler arasındaki ters ilişki Ricardo'nun Karşılaştırmalı Avantaj Teorisi'nin (1911: Bölüm 7) özünü oluşturur. Ricardo'nun buna dair gerekçelendirmesinden birkaç örnek verilebilir: 'Üretimden elde edilen toplam değer sadece iki kısımdan oluşur: biri kârlardır... diğeri de işçiye verilen ücretlerdir' (Ricardo, 1911: 64). 'Dolayısıyla eğer dış ticaretin büyümesi ya da makineleşmedeki bir gelişme sayesinde yiyecekler ve

işçinin ihtiyaçları düşük bir fiyata piyasaya sunulabilirse kârlar artış gösterir (Ricardo, 1911: 80).

Özetle, Ricardo'nun öne sürdüğü ticaret, malların kârlılık sağlamasına bağlı kapitalist bir büyümeyi yansıtır. Aynı zamanda bu görüş, aşırı nüfus yoğunluğuna sahip İngiltere'nin karamsar bir tablo sergileyen kapalı ekonomisi için düşünülmüş bir kuruluş reçetesidir. Ricardo'nun gelir dağılımı ve rant teorisi tarihsel ve kurumsal olarak bakıldığında tarımdan endüstrileşmeye geçişin yaşandığı döneme denk gelir. Buradaki teori büyümenin; toprak sahipleri, emek ve sermayeye dağılan geliri nasıl etkilediğini anlatır ve ulusal gelirin sektörel bileşenlere göre değişimini gösterir. Ricardo'nun rant teorisi aslında rant peşinde koşan bir toplumun orijinal bir modelidir. Verili bir sabit arz altında Ricardo, (İngilizlere ait) toprağın gittikçe daha az bulunur olacağını, kiradan elde edilecek gelirin sürekli olarak artacağını ve ulusal gelirdeki kişi başına düşen kira payının yükseleceğini tahmin etmiştir. Diğer yandan Ricardo ücret paylarının asgari düzeyde sabit kalacağını ve elde edilen üründeki sermaye ve emek girdilerinin düşmekte olan üretimliliklerine bağlı olarak sanayicilerin kâr oranlarının yok olabileceğini iddia eder.

Tıpkı diğer tüm klasik ekonomistler gibi Ricardo da büyümeyi, hükümetler tarafından değil kâr odaklı kapitalistlerce belirlenmiş sermaye birikiminden elde edilen ulusal gelir olarak algılamıştır. Sermaye birikimi, özel tasarruflarca finanse edilmiş özel bir yatırım şeklidir. Herhangi bir zamanda ve verili sermaye stoku dahilinde sermayenin getirisi olarak kârlılık, emeğin maliyetini de belirleyen yiyecek fiyatlarına bağlıdır; ya da Ricardo'nun kendi ifadesiyle: 'İşçilerin bir şekilde hayatlarını idame ettirebilmesi ya da asgari yaşam kalitesine sahip olması için gerekli olan ve artma veya azalma göstermeyen emeğin doğal fiyatına' (Eltis 1987: 188'den alıntı).

David Ricardo'nun büyüme modelindeki en önemli unsur, (1.8)'deki denklemde gösterilen emeğin arz fiyatı olan endüstriyel işçilerin reel ücretleridir. Eğer ücretler ucuz yiyecek ithalatı dikkate alınarak düzenlenirse, (1.2) denkleminde gösterildiği

şekliyle net getiri olarak elde edilen herhangi bir kâr, kapitalizmin sürekli büyümesini sağlar. Endüstriyel ihracatlar karşılığında yiyecek ithalatı yapılmasından elde edilen ticari kazanç, Ricardo'nun İngiliz sanayi stratejisini yürüten politika yapıcılarına önerdiği analitik çözümün temelini oluşturur.

Ricardo'nun analizi ve çözüm önerisi değer bağımsız ve evrensel midir? Hayır. Ricardo'nun düşünceleri içinde bulunduğu sosyal bağlamın bir sonucuydu ve öne sürdüğü şeyler de evrensel olmaktan çok ulusal kaygılar taşıyordu. O aynı zamanda bir politikacı ve lobiciydi. 'Özünde muhafazakar bir ekonomist' (Abbot ed. 1946: 275) olan Ricardo, Tahıl Ticareti Kanunu'nun feshedilmesine yönelik mücadelenin iş lobisini temsilen başını çekiyordu. Onun teorisi İngiltere'nin ilk sanayileşen ulus olduğu ve diğer ülkelerde baskın olan tarımsal üretim tarzından oldukça farklı bir üretim temeline sahip olduğu gerçeği ile örtüşmekteydi. Endüstri Devrimi, İngiltere'yi benzersiz kılmıştı. Ricardo'nun üstü kapalı değer yargısına göre İngiltere'nin ulusal çıkarlarının özgünlüğü ona ilk sanayileşen ülke olarak stratejik bir pozisyona sahip olma ve diğer ülkelerin öncüsü olma imkânını vermişti. Ricardo'nun 'ticari kazanç' kavramı Schumpeter'in 'çıgır açan kârlar' kavramına oldukça yakındı. Ricardo'nun teorisi dahil olduğu göreceli sosyal gerçeklik bağlamında düşünüldüğünde, örneğin Alman ekonomist Frederich List'in savaş sonrası 'Japon A.Ş.' modelinde işaret ettiği kadar milliyetçi bir teoridir.

Ricardo'nun analitik özgünlüğü, kendi geliştirdiği teorisinin üretim faktörlerini ve ekonomik ilişkilerini henüz hakim olmaya başlayan bu sosyal gerçeklik ışığında yeniden tanımlıyor olmasında yatar. Bu teori, hızlı bir şekilde mülk sahibi aristokrasinin yerini alan ve kimin ne kadar çıkar elde edeceğini belirlemeye başlayan Manchester ve diğer sanayi merkezlerinin yeni önderlerini destekler ve teşvik eder niteliktedir. Ricardo'nun teorisinde önemli yer tutan yiyecek maliyeti konusu İngiltere'nin karşılaştırmalı üstünlüğünü belirleyen endüstriyel ve kapitalist sınıfın çıkarları ile tam bir uyum içerisindeydi. Ricardo tipi teori aslında 'İngiliz işi' ya da *Pax Britannica* modeli

olarak adlandırılabilir; bu modelin varsayımına göre işçi sınıfı için ucuz yiyecek elde edilemediği takdirde tahılın yerel fiyatının yükselmesi sonucu İngiltere'nin sanayileşme hikayesi sona erecekti. Ucuz yiyecek ithal etmek adına endüstriyel malların değiş tokuş yapılmasıyla oluşan serbest ticaret, İngiltere'nin ticari kârlarını arttırması ve İngiliz kapitalizminin kâr sağlama ufkunun genişlemesi için tek reçeteydi.

Küresel düzeyde, her ne kadar objektif ve evrensel gözükse de Ricardo'nun teorisi Avrupamerkezlidir. Bu bakış açısına göre serbest ticaret, piyasaları 'endüstrinin yeni kaptanları' olarak belirlerken İngiltere'yi de 'dünyanın atölyesi' görür. Bir doktrin olarak bu yaklaşım, İngiltere'nin endüstriyel mallarını ucuz yiyecek karşılığında değiş tokuş etmesini rasyonelleştirmiş ve bu süreçte İngiliz mandasındaki Hindistan'ı ve diğer kolonileri sanayiden yoksun bırakarak (Stavrianos 1981) İngiltere'nin kapalı ekonomisinin kaçınılmaz sonunu engellemiştir. Kapitalist temeller üzerine bir imparatorluk inşa eden kolonyal politika yapıcılar daha sonra okullaşmış ve bunu yaparken serbest ticaret adına doktrin ürettiklerini iddia etmişlerdir. Sonuçta ise ortaya İngiliz himayesindeki Batı Hindistan'da (Beckford 1972), Malaya'da (Emerson 1964; Bauer 1948), Hollanda himayesindeki Endonezya'da (Higgins 1968; Himawan 1980) ve Afrika'da tarım ekonomisinden başka bir şey çıkmamıştır. Bahsedilen yerlerdeki bu tür ekonomiler; merkantilist kriterlere göre dizayn edilmiş, Londra para piyasasındaki sermayeye finanse edilmiş ve böylece kolonyal topraklardan İngiltere hazinesine yüksek kârlar ve artık değer sağlamıştır (Drake 1961; Pauuw ve Fei 1973). Kolonilerdeki yerel halkın sosyo-ekonomik gelişimi ya da refahı hiçe sayılıyor, üstelik bu konu klasik ekonomide ya da kolonyal toprakların yöneticilerine verilen eğitimde gündem dahi olamayan tamamen yabancı bir mesele olarak duruyordu (Arndt 1989). Aksine, kolonyal toprakların yöneticileri büyüme ile nüfus ve ücretler ile kârlar arasında doğuştan çatışma olduğu düşüncesine dayalı bir eğitim görmüşler ve bu yüzden emek karşıtı basmakalıp bir bakış açısı benimsemişlerdi.

Malthus Tipi Nüfus Teorisi

Essay on the Principles of Population (1798) adlı eserinde Robert Malthus deterministik bir ekonomik kalkınma teorisi geliştirmiştir. Bu teoride, Rousseau ve Condorcet gibi eşitlikçi ve radikal filozoflar tarafından ortaya konan 'doğa durumu', ideolojik açıdan baş aşağı çevrilerek muhafazakar ve karşı devrimsel bir karaktere bürünmüştür; analitik olarak da Adam Smith'in arz-talep teorisiyle eş tutulmuştur. Bu durum, yiyecek kıtlığı ve insanın tembelliğe ve diğer ahlaki zaafıya olan tabii eğilimi arasında sürekli salınımda olan bir evren tahayyülünü içeren Hristiyan kutsal şemasına göre ahlaki açıdan muhter kabul edilmiştir.

Malthus'un ekonomik kalkınma teorisi, sosyal politika müdahaleleriyle yoksulluğun önlenmesinin imkansızlığı (Winch 1992: xix) düşüncesini benimseyen kötümser bir teoridir. Dolayısıyla, şaşırtıcı olmayan bir biçimde bu teoride de ekonomi bilimi, çağdaşı Thomas Carlyle'nin tabirinde olduğu gibi 'kötümser bir bilim' olarak nitelenmiştir.

Malthus'a göre, nüfus-yiyecek dinamiği birey gelişimini yönlendiren 3 'önerme' ile belirlenir (bkz. Kutu 5):

1. Nüfus zorunlu olarak geçim yollarının elde edilebilmesiyle sınırlıdır.
2. Belirli kontrol ve güç mekanizmalarıyla kısıtlanmadığı sürece geçim imkanları arttıkça nüfus da artış gösterir.
3. Bu tarz kontrol mekanizmaları ile toplumun üstün gücünü baskı altına alan ve onun maddi varlığını geçim yolları ile aynı seviyede tutan diğer mekanizmalar ahlaki bozukluk, kötülük ve sefaletle dönüşebilir. (Cilt I, Bölüm ii)

Malthus nüfus büyümesi için iki tür denetleme mekanizmasından bahseder: insan hayatının kısılmasına neden olan 'aşırı yoksulluk, kötü çocuk bakıcılığı, devasa şehirler, her türlü şeyde aşırılık, salgın hastalıklar, savaşlar, veba ve kıtlığın yaygınlaşması' gibi unsurlardan oluşan olumlu denetleme; bunun yanında akrân ilişkileri ve geciktirilmiş evliliklerdeki 'ahlaki sınırlama' olarak tanımladığı önleyici denetlemeler: 'Kontrol

edilmeyen cinsel ilişkiler, doğal olmayan tutkular, cinsel şiddet ve düzensiz ilişkilerin sonuçlarını gizlemek adına yapılan şeyler (kürtaj) açık olarak ahlaksızlığın başında gelen unsurlardandır' (Winch 1992: 23-4).

Yukarıda üzerinde durulan yüksek ahlaki zeminin temelinde İngiliz ekonomik çıkarları yatar. Malthus'un teorisini geliştirdiği dönemde yeryüzünün büyük bir bölümü, Avustralya ve Kanada gibi az nüfus yoğunluğuna sahipti. Malthus'un önerdiği reçeteler de İngiliz dış göç politikalarına yönelikti. Bu durum açık olarak Malthus'un 1817 tarihli (Cilt III, bölüm IV) makalesinde (Winch 1992:88) 'insanlık değerleri ve politikaları' adına kolonyal dış göçü desteklemenin gerekliliğini ifade etmesinden anlaşılabilir. Ona göre dış göçün desteklenmesi geçici bir çıkış yolu olup üretim araçlarının gücünü geride bırakmak amacıyla nüfus büyümesinin üstün gücünün üstesinden gelmede başarısız olmuştur (Winch 1992: 370).

Kutu 5

Malthus: nüfus-yiyecek dinamiği üzerine

Muhterem Malthus kalkınma üzerine düşüncelerinde dini inancının etkisi büyük olan, etik değerleri önemseyen bir kimseydi. Onun nüfus-yiyecek teorisi de benimsediği Hristiyan etiğinin ve ekonomik realizminin bir ürünüydü.

Malthus'un teorisi emek karşıtı ve sermaye yanlısıdır. Tutumluluk kapitalist sınıfın erdemlilik olarak gördüğü bir davranıştı, zira bu sayede yatırımı gerçekleştirmek adına tasarruflar büyüyordu. İşçi sınıfı ise ne kazandıysa harcayan, dahası bu bozuk tutumları kontrol edilmezse aşırı tüketime ve nüfus kalabalığına sebebiyet veren, dolayısıyla da ekonomik büyümenin önünde en büyük set olarak duran kitleydi. Emek karşıtı bu teoriler, bir yandan sömürgeci yöneticilerin iskan ve kalkınma adıyla öne sürdükleri gerekçeleri desteklerken bir yandan da neoklasik ekonominin sonradan gelen teorilerini büyük ölçüde etkilemeyi başarmıştır.

Malthus'un nüfus teorisi her ne kadar evrensel bir kimliğe sahipmiş gibi gözükse de özünde kesinlikle belli bir kültürün ürünüdür ve etik boyutları olan bir yaklaşımdır: 'Sadece bu ada yerine tüm yeryüzünü dikkate alsaydık dış göç meselesini göz ardı edebilirdik ve şimdiki nüfusun bir milyar olduğunu varsayarsak insan türündeki artış 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256 şeklinde, geçimdeki yükselme ise 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 şeklinde olurdu' (Cilt I, Bölüm 1).

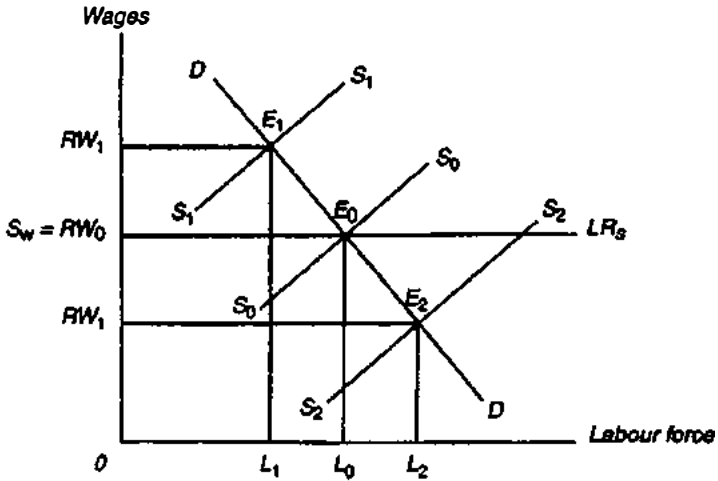
Yukarıdaki ifadeden anlıyoruz ki nüfus politikasına piyasa-
dan çözüm getirilerek tam da Malthus'un düşünceleriyle ilin-
tilendirilebilecek bir nüfus 'kanunu' ortaya çıkıyor. Buna göre,
geçim şartlarındaki aritmetik bir büyüme karşılığında nüfusun
geometrik olarak bir büyüme sergileyeyeceği varsayılıyor. Bu tarz
bir arz-talep teorisi, reel ücretlerin kültürel olarak tanımlanmış
asgari geçim düzeyine gelmesi sayesinde nüfusun uzun dönemde
istikrara kavuşacağını ve dengeleneceğini öngörür. Eğer kısa
dönemde yükselen ücretler kişi başına düşen geliri arttırsa,
meydana gelecek beslenme ve sağlık gelişimi ölüm oranlarını
düşürür. Bununla birlikte yakın zamanda nüfus artacak, ancak
yiyecek arzı toprak ve doğal kaynakların kısıtlı olmasından do-
layı ihtiyacı karşılayamamaya başlayacaktır. Nüfusun gözlenen
aşırı artışı ücretlerin asgari düzeyin altına inmesine ve yetersiz
kişi başı gelire sebebiyet verecek, bu da kıtlık, salgın hastalık-
lar ve savaşlara kadar bir çok problemi doğuracaktır. Bunun so-
nucunda da piyasa yiyecek-nüfus dengesini yeniden kuracak,
buna bağlı olarak ücretler ve kişi başı gelir de asgari seviyede
kalacaktır. Malthus, yürütülen yoksulluk karşıtı programlara
karşı itimadı az olan, İngiliz Yoksulluk Kanunları'na karşı çıkmış
ve sosyal güvenlik ağı üzerine kurulmuş Refah Devleti anlayışını
da reddeden saygın bir ahlak felsefecisiydi; neo-Malthusçuların aksine o büyük bir ihtimalle 'Tanrının her şeyi en güzel biçimde yarattığı anlayışına ters düştüğü' (Winch 1992: xiv) için ulusal doğum kontrol politikalarını da şiddetle kınayacak birisiydi.

Malthus tipi nüfus teorilerinin daha sonraki kolonyal temelli dış göç ve yeniden iskan politikaları üzerinde büyük etkisi vardır. Malthus'un kendisi 1805'ten itibaren Hailebury'de Britanya Hindistanı'na gönderilecek kamu personellerini eğitmek üzere kurulmuş bir kurum olan Doğu Hindistan Koleji'nde profesörlük yapmıştır. Fakat şunu da ilave etmek gerekir ki, Malthus herkesten önce bireyin etik sorumluluğunu vurgulayan fakat buna rağmen, Wakefield gibi çağdaşlarının aksine, dış göç ve sömürgeci çıkarları önemsemeyen bir ahlak kuramcısıydı. Buna rağmen onun nüfus teorisi sömürgeciliği daha da güçlendirmiş ve küresel kaynakların sömürgeci ülkelerin çıkarları uğrunda sistematik olarak istismar edilmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Malthus'un görüşleri sömürgecilikle birlikte Kanada, Avusturalya ve diğer yerlerde çiftçilik için geniş imkanların oluşmasını desteklemiş; böylece adeta Ricardo'nun teorisini tamamlayıcı bir rol oynamıştır. Zira bu sayede Ricardo'nun 'kapalı ekonomi'deki büyüme modelinin en büyük sorunu olan İngiliz toprağından elde edilen sabit arz problemi Malthus'un görüşleri sayesinde aşılmıştır.

Malthus'un nüfus-yiyecek dinamiği teoride ekonomi biliminin arz boyutunu çok iyi yansıtan güzel bir örnektir; daha özelde bu teori, hem kolonilerde hem de sömürgeci ülkelerde kapitalist kârları korumak ve garanti etmek için ucuz işgücü politikasını meşrulaştıran ve demografik olarak işleyen bir emek piyasası teorisidir. Bu, reel ücretlerin uzun vadede asgari geçim düzeyinde sabitleneceğini varsayan ve bunu merkeze alan, ayrıca işçi sınıfının haklarını hiçe sayan Ücretlerin Demir Kanunu düşüncesinin özünü oluşturur. Bu durum Şekil 2.2'de gösterilmiştir.

Şekil 2.2'de reel ücretler (RW), uzun dönem emek arzı eğrisi boyunca değer bulmuştur; burada asgari düzeydeki gelir seviyesi (LR_s) reel ücretlere (RW_0) eşittir. Yatay ekseninde gösterilen istihdam edilmiş emek gücü nüfus büyümesiyle belirlenir. İdeal nüfus büyüklüğü, diğer taraftan emek piyasası dengesince (E_0) belirlenir ve bu da tam olarak L_0 'a eşittir. İşte bu eşitlik 'ideal' olanı belirler çünkü E_0 altındaki dikdörtgen alan ile gösterilen

işçilerin kazancı tam da bu noktada onların hayatlarını idame ettirebilecekleri asgari geçim maliyetine eşittir. Diğer bir deyişle, işçilerin ne kazanırlarsa onu harcadıkları varsayılır; dolayısıyla tasarrufları da 'sıfır' olarak düşünülür. İşçilerin birikime-büyümeye katkısı Malthus veya klasikler açısından, bu varsayım kabul edilirse, koca bir hiçtir!

Şekil 2.2 Ücretlerin Demir Kanunu

Şimdi de kısa vadede emek arzının (örneğin dış göçün bir sonucu olarak) azaldığını varsayalım. Bunun sonucunda kısa dönem emek arzı S_0S_0 çizgisinden S_1S_1 'e kayar ve yeni denge noktası E_1 'de oluşur. İstihdam L_1 seviyesine düşmesine karşın nisbi emek kıtlığı reel ücretleri RW_1 seviyesine yükseltir; bu da kişi başı gelirin artması manasına gelir. İşçilerin tüketmelerine rağmen tasarruf etmedikleri varsayıldığından artan gelir evlilik oranlarının (muhtemelen erken yaşlarda) artmasına ve dolayısıyla nüfusun daha da hızlı artış göstermesine sebep olur. Yakın zamanda da, gerçekleşen nüfus büyümesi emek arzını artırır ve üzerinde emek piyasası denge noktasının (E_2) oluşacağı S_2S_2 'ye kayar. Bu dengedeki istihdam L_2 'de, reel ücretler ise belirligin bir şekilde asgari geçim seviyesinin altında olan RW_2 'de

oluşur. Böylesi bir aşırı nüfus patlaması sürdürülebilir olmamakla birlikte normalin altındaki tüketim ve beslenme seviyeleri kıtlık, ölümcül salgın hastalıklar, veba (Malthus buna AIDS'i de ekleyebilirdi) ve toplu göçe kadar birçok probleme yol açar. Tüm bunlardan sonra, nihayetinde, ücretler ve yaşam standartları, reel ücretlerin (RW_0 seviyesinde) durgunlaşmasıyla LR_0 boyunca asgari geçim seviyesine döner ve burada sabitlenir.

Yukarıdaki modelde iki davranışsal varsayım özellikle dikkat çekicidir. İlki, Smith'in ticaret modelinin aksine Malthus'un modeli arz odaklıdır. Emek talebi ise tüm analiz boyunca hiçbir değişiklik göstermediğinden tamamen pasif bir konumdadır. Bu yaklaşım ise büyük oranda gerçeğe örtüşmeyen ve tarihsel olarak doğruluğu bulunmayan bir durumdur. Emek verimliliği, iyi eğitim ve teknik uzmanlık sonucunda çarpıcı bir artış yaşamıştır. İkinci olarak, Malthus'un analizinde işçiler üretim sisteminin girdileri olarak varsayılır ve değerleri de ancak pazarlanabilir olmalarıyla ilişkilendirilmiştir; ayrıca işçiler kazandığının tamamını tüketen ve büyümeye hiçbir şekilde katkısı olmayan bir unsur olarak görülür. Tutumluluk, Malthus'a göre, sadece kapitalistlerin sahip olduğu bir erdem olarak kabul edilir çünkü kapitalist büyümenin motoru olan yatırım maksatlı biriktirilmiş tasarruflar yoluyla tüm katkının kapitalistlerce gerçekleştirilmiş olduğu varsayılır. Buradaki klasik emek-sermaye çatışması varsayımı tarihsel olarak Marx'tan önce gelir.

Malthus'un teorisinin emek karşıtı temellere dayanması, yalnızca Avrupa nüfusunun fazlalığını Yeni Dünya'ya yerleştiren sömürgeci yöneticilerin dış göç politikalarına rehberlik etmemiş, aynı zamanda sömürge ülkelerindeki tarım ve madencilik gibi girişimler için kolaylık sağlayan ucuz işgücü politikalarına da meşruiyet kazandırmıştır. Maden ocakları açan ya da balta girmemiş ormanları ekili alana dönüştürmek isteyen sömürgeci kapitalistlerin daimi problemi yerli emek eksikliği idi (Parmer 1960; Jackson 1968).

Bahsedilen emek eksikliğinin temel nedeni yerel halkın bilhassa düşük ücretlerden ötürü Avrupalıların önerdiği şartlarda

çalışmayı reddetmesinden kaynaklanır. Bu durumda böylesi bir emeğin fırsat maliyeti önerilen ücretlerden daha yüksek olduğundan sömürgeci yöneticiler birçok kez toprak mülkiyeti ve vergiler aracılığıyla kazanç sağlama yoluna başvurmuşlar ve böylece yerel halkı ücret istihdamına zorlamışlardır. Köylü ayaklanmaları da bu tarz bir sömürge politikası sonucu doğmuştur (Scott 1976, 1985). Ücret istihdamı genellikle birçok problemi bünyesinde barındıran, sağlıksız ve çalışanları ailesinden uzakta zamanını geçirmeye zorlayan bir sistemdi; arz karşılığı da bu yüzden dengesizdi. Beklenmedik herhangi bir gelir çalışan için bir süre de olsa bu gelirle idare edip bu zamanda ailesi ile vakit geçirebilmek anlamına geliyordu, her ne kadar bu davranış iş devamsızlığı riskini taşısa da. Klasik sömürgeci açıklama ise, yerel halk tarafından gösterilen ters etkili ya da irrasyonel arz tepkisini vurgulayan Geriye Doğru Meyilli Arz Eğrisi Hipotezi'ni (Bauer ve Yamey 1957; Berg 1961) savunur. Bu yüzden, diğer sömürgelerden gelen göçmen emeği, Ücretlerin Demir Kanunu'nun gösterdiği gibi asgari ücretle ekili alanlarda ve madencilikte çalışan emek arzına dahil edilip kapitalist çıkarlar devam ettirilmek zorundaydı. Buradaki temel saik, hiç şühesiz küresel bazda kâr elde etmektir. Sömürgeci çıkarları, girişimcileri ve politika yapıcılarını takım çalışması yapmaya sürükleyen, bir çok ülkede farklı milletlerden getirilen insanlarla karma bir nüfus yoğunluğu oluşturan ve bu insanların ulusal ya da kültürel duyarlılıktan yoksun oldukları varsayımını ortaya atan temel saik de işte bu küresel çapta kâr sağlama güdüsüdür. Bu yüzden değil midir ki Çinliler ve Tamlar gemilerle kalay madenlerinde ve kauçuk tarlalarında çalıştırılmak üzere Malezya'ya getirilmiş; uzak ve yakın Afrika kabileleri altın madenleri için emek havuzu oluşturmak adına Güney Afrika'ya taşınmış; niteliksiz Hintli işçiler Doğu Afrika'ya demiryolu yapımı için götürülmüşler; Afrikalı köleler ve ileriki dönemdeki Hintliler Batı Hindistan'daki şeker kamışı tarlalarında ucuz işgücü sağlamak adına sömürülmüşlerdir. Bunların hepsi Birinci Dünya'da ekonomik kalkınma teorileri yoluyla meşrulaştırılmış ve rasyonalize edilmiştir. Buna rağmen, bu girişimlerin hiçbir

serbest ticaret teorisinin oluşturduğu güçlü etkiden daha fazlasına sahip değildi.

Büyümenin Motoru Olarak Ticaret

'Biz' ve 'onlar' ayrışması, Marco Polo'dan merkantilistlere her zaman ticaretin merkezine oturtulmuş ve bugüne kadar sürdürülegelen, faydası sadece taraflardan birine yarayan sıfır toplamlı bir ticaret biçimi varsayan kadim bir ikilemdir. Batı ortodoks ekonomisinin en bilge kimseleri kazan-kazan teorisi geliştirmeye çabalamalarına rağmen henüz hiçbir teorisyen ulusal çıkarların ötesinde böyle bir teori geliştirmeye muktedir olamamıştır.

Adam Smith, David Ricardo ve bu ikisinin halefleri ticareti aslen İngiltere'nin maddi zenginliğini artırıcı bir yol olarak görmüşlerdir. Çünkü ticaret olmaksızın İngiltere küçük ve aşırı kalabalıklaşmış bir ada olarak kalacak ve kapalı bir ekonomi olma özelliğini sürdürecekti. Bu durumda yatırım imkanlarının kütliği kâr oranlarını sıfıra doğru sürükleyecek ve yaşam standartları gittikçe kötüye gidecekti. Serbest ticaretin engellerini kaldırmak ve buna göre Yeni Dünya'yı dizayn etmek 19. yüzyıl kapitalizminin sınırlarını zorlayacak ve Birinci Dünya ülkeleri için yeni bir zenginlik fırsatı doğuracaktı. Adam Smith'in ifade ettiği gibi, ticaret ortaya koyduğu kazançlar sayesinde piyasayı genişletmiş, uzmanlaşmayı artırmış ve ülkelere maddi refahlarını arttırma imkanı sağlamıştır.

Smith'in Arz Fazlası İçin Kaçış Yolu Teorisi

'Büyümenin motoru olarak ticaret' konsepti Adam Smith'in basit, ham ve titiz olmayan 'arz fazlası için kaçış yolu teorisi'nde (Myint 1958, 1971) anlamını bulur. Buna rağmen Myint, kendisinden daha modern olan Hecksher-Ohlin faktör donatımı teorisine nispeten, yukarıdaki teoriyi gelişmekte olan ülkeler açısından daha uygun görür (1958: 327) (bkz. sayfa 88) çünkü: (1) Smith'in teorisi iç ve dış ticaret dengesi açısından daha verimli bir 'dengeli büyüme' öne sürer ve (2) bu teori ekonomik

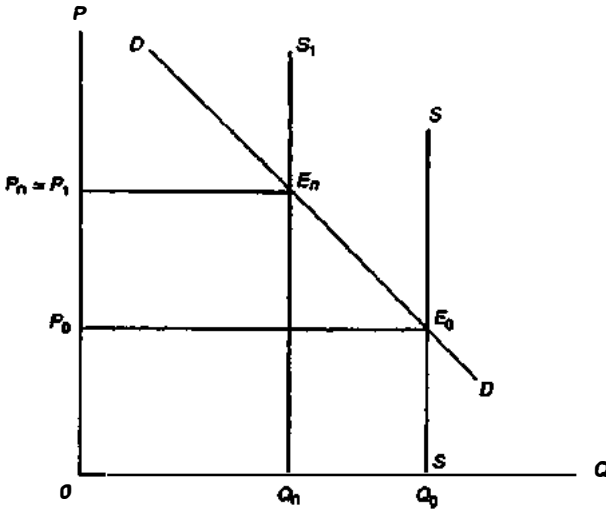
kalkınma için imalatı korumak yerine tarımsal kalkınmayı önceler (Myint 1977).

Arz fazlası için kaçış yolu teorisindeki temel mantık ticaretin yine ticari kazançlar yoluyla ulusal refahı arttıracığıdır. İhtiyaç fazlasını yabancı piyasalara ihraç etmek mübadele gelirleri ile birlikte ulusal geliri artırır, böylece yurtiçi piyasanın hacmi ya da üretim kapasitesi daha da genişlemiş olur. Bu da, arz fazlası ürünlere sahip ülkeler için bu ürünlerin ihraç edildiği dış piyasaların bir 'kaçış yolu' işlevi görmesine sebep olur. İç tüketimde ihtiyaç fazlası olan bu çıktılar aynı zamanda ithalatı finanse edecek bir döviz arbitrajı elde edilmesini de mümkün kılar. Ortaya çıkan bu durum Smith'in bahsettiği, ticaret vasıtasıyla kalkınma yaklaşımının 'eşsiz iki avantajından' (Myint 1977) birisini oluşturur; diğer bir ifadeyle ticaretin kazançlarını. Diğer avantaj, yani yüksek dağıtım verimliliği ise iç ekonomide ticaretin yüksek verimlilik yoluyla tam istihdamı desteklemesi durumunda gerçekleşir; çünkü diğer türlü atıl kalan ya da istihdam edilmemiş emek, toprak ve diğer kaynaklar daha verimli şekilde istihdam edilir. Sonuçta, ekonomik refah ya da 'tüketicinin hazzı' artmış olur. Adam Smith'den şu meşhur pasajı alıntılacak olursak, dış ticaret;

Kendisinde herhangi bir talebin yoğunlaşmadığı toprak ve emekten oluşan üretimin artık kısmını sürdürmeyi başarır ve bu arada emek ile toprağı talebin yoğun olacağı başka bir alana yönelterek tekrar bir üretim sürecine dahil eder. Burada emek ve toprağın yeni bir taleple buluşturulması fazlalık ürünlere yeni bir değer atfederken bir yandan da tüketicilerin bir kısım isteklerini karşılar ve hazlarını artırır. Bu sayede ana ekonominin dar yapısı, üretimin herhangi bir alanındaki iş bölümünün tam verimlilikle çalışmasına engel olmaktan çıkar. İç tüketimi aşacak olsa da üretimin herhangi bir parçası için daha geniş bir piyasa imkanı oluşturulması tüketicilerin üretim güçlerini geliştirmesini, yıllık üretimi olabilecek maksimum seviyeye getirmeyi ve böylece de reel geliri ve toplumun refahını arttırmayı sağlar.

(Smith 1776: cilt 1: 413)

Smith'in arz fazlası için kaçış yolu teorisi Şekil 2.3'te gösterilmiştir. Belirli bir ülkenin iktisadi yeterlilik düzeyindeki maksimum potansiyel çıktısının Q_0 olduğunu düşünelim. Bu çıktı seviyesinde bir ülkenin emek donatımı, dikey arz çizgisi ile gösterilen SS , tamamen kullanılmıştır. DD ile gösterilen yerel talep seviyesi E_0 noktasındaki piyasa dengesi ile neticelenerek P_0 gibi bir birim fiyatı belirler. Fakat bu fiyat seviyesi, (sübjektif ya da örfi olarak belirlenen) P_1 doğal fiyat seviyesinin altındadır. Diğer bir deyişle, P_0 fiyat seviyesinde (doğal ya da normal tüketim seviyesi olan Q_n 'in üzerinde) $Q_n Q_0$ miktarınca artuk ürün oluşur.

Şekil 2.3 Arz fazlası için kaçış yolu olarak ticaret

Şimdi de halihazırdaki artuk ürünün dış piyasalara ihraç edildiğini varsayalım. Bunun sonucunda, fiyatların ve tüketicinin normal seviyelerde ve piyasa dengesinin de E_n 'de oluşması beklenir. Böylece yerel fiyat seviyesi P_0 'dan P_n 'e yükselirken yalnızca normalin altındaki durgun fiyatlar elimine edilir. Olumlu yandan bakıldığında, ihraç edilen artuk ürün döviz arbitrajı oluşturur ve şekilde görüldüğü gibi kişi başına ortalama daha yüksek gelir getirdiği için genel yaşam standartlarını artırır.

Spesifik bir ülke için geçerli olan bu durum ticaretini sürdüren tüm ülkeler için de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, ticaret yapan tüm ülkeler serbest ticaretin imkan sağladığı uzmanlaşma ve mübadele yoluyla ciddi ticari kazanç sağlarlar. Kısacası böylesi bir ticaret, herhangi bir ticari bariyerin olmadığı dünyada ekonomik kalkınmanın motoru olma fonksiyonunu üstlenir ve küresel çapta refahın oluşmasını sağlar. Bu ise kaynakların ancak serbest ticaret ve iş bölümü ilkesince dağılımının yapıldığı bir ortamda mümkündür.

Adam Smith'in ticaret teorisi basit olmakla birlikte Ricardo'nun karşılaştırmalı maliyet teorisine göre de kesinlikten oldukça uzaktır. Bundan yola çıkarak anaakım ekonomistlerin bazıları 'Smith'in büyük bir ticaret teorisyeni olmadığı' (Myint 1977: 231, Bloomfield'den alıntı) yargısına varmıştır. Birmanyalı ekonomist Myint ise, yukarıda ele alındığı üzere bu görüşü ciddi şekilde eleştirmiştir. Myint'in savunusu bir yana, az gelişmiş bir ülkenin piyasaya katılımı en başta garanti edilmediği sürece neden ticaret yapmak için tüketim seviyesinin üstünde artık ürettiği sorusu cevapsız bırakılmıştır. Dahası, Smith'in teorisi mutlak üstünlük ilkesine dayanır; başka bir deyişle serbest ticarete katılan her ülkenin maliyet avantajı elde edeceği gibi oldukça şüpheli bir varsayıma (bkz. Kutu 6).

Bu varsayımı anlamak için, şu iki ülke ve iki mal örneğini verelim: Her iki ülke üzerinde uzmanlaştığı malı diğerinden daha ucuza üretir ve serbest ticaretin olduğu bir ortamda bu iki malı değiş tokuş ederek karşılıklı kazanç sağlar. Fakat eğer ki bir ülke tüm avantaja sahip olurken diğerinin hiçbir avantajı yoksa bu durumda ne olur; hala kazançlı bir alışverişten bahsedebilir miyiz? Adam Smith'in göz ardı ettiği soru işte budur. Bu karmaşıklığı çözmek için az sonra teorisini detaylıca analiz edeceğimiz David Ricardo'yu beklemek gerekir. Bunu yaparken de mutlak üstünlük prensibini ele almadan geçmeyeceğiz.

Kutu 6

Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük

Genel olarak modern ekonomi biliminin babası Adam Smith'in basit bir ticaret teorisyeni olduğu düşünülür. Onun ticaret teorisi *mutlak üstünlük* prensibine dayanır; buna göre serbest ticaret ilişkisi içindeki iki ülke belirli bir ürün değiş tokuşundan maliyet avantajı elde eder ve böylece ticaret yoluyla kazançlı değiş tokuş her zaman mümkün gözükür. Bu naif teori mutlak üstünlük durumunun her iki ülke için de ortaya çıkmadığı durumda ne olacağı sorusunu görmezden gelmiştir.

Ricardo'nun *karşılaştırmalı üstünlük* teorisi işte bu görmezden gelinen soruya çözüm önermiştir. Portekiz ve İngiltere özelinde görülen elbise karşılığında şarap örneği sayesinde Ricardo, İngiltere'nin her iki malda da mutlak avantaj sağlaması durumunda dahi, serbest ticaret altında uzmanlaşma ve değiş tokuş yöntemini seçmenin, İngiltere bir malda Portekiz'e göre daha büyük maliyet avantajı sağladığı sürece, her iki ülke için daha yararlı olacağını kanıtlamıştır.

Ricardo'nun teorisinin temel zayıflığı, dinamik bir ticaret teorisi olamaması ve statik bir teori olarak kalmasıdır. Maalesef bu zayıflık, Ricardiyan teorinin; serbest ticaretin Batı'nın yeni hakikati olduğu ve tüm durumlarda evrensel bir genel geçerliğe sahip olduğu iddialarının yayılmasını engelleyememiştir.

Mutlak üstünlük prensibi, standart bir 2 x 2 modelde verimliliklerin karşılaştırıldığı bir tablo verilerek gösterilebilir. Bir ticari eşyanın değerinin, o eşyanın üretilmesi için gerekli olan emeğin fırsat maliyetine eşit olduğu şeklindeki klasik görüşe uygun olarak Tablo 2.1 verimliliği emek başına düşen ürün cinsinden ölçer.

Tablo 2.1 Bir işçinin bir yıllık emeğinin çıktısı

Ticari Eşya	İngiltere	Portekiz
Elbise (yard)	12	10
Şarap (galon)	4	5

Bu örnekte, İngiltere elbise üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken, şarap üretiminde ise tamamen avantajsız olarak gösterilmiştir; bunun yanında Portekiz şarap üretiminde mutlak üstünlük durumunda, elbise üretiminde ise tamamen avantajsız durumda gösterilmiştir. Eğer ki iki ülke de mutlak üstünlük sağladığı ürünün üretimine yoğunlaşır ve bununla birlikte serbest ticaret yürütürse her iki ülke de bu durumdan kazanç sağlayacaktır.

Ricardo Tipi Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Fakat, bir ülkenin her iki üründe de mutlak üstünlük sağladığı durumda ne gibi sonuçlar ortaya çıkar? ‘Her iki ülke için de ticari kazanç sağlar’ görüşüne sığınarak serbest ticareti hala savunabilir miyiz? Adam Smith bu tarz sorulara cevap aramaya çok yanaşmamıştır. David Ricardo ise aksine aranan cevabı bulmuştur.

Principles of Political Economy and Taxation adlı kitabının meşhur 7. bölümünde geçen dış ticaret bahsinde (1911: 77-93) Ricardo, 2 x 2 modelinin basit bir versiyonunu kullanarak, İngiliz emeğinin her iki ürünü ortaya çıkarmada Portekiz emeğinden daha üretken olmasına rağmen serbest ticaretin ‘herkes için evrensel iyiye ulaşmada’ (1911: 81) hala kazanç sağlayan bir araç olduğunu göstermiştir; tabii burada İngiliz emeğinin bir üründe karşılaştırmalı olarak daha üretken olduğu varsayılır. Diğer bir deyişle, karşılaştırmalı üstünlük sanayiler arası üretim verimliliği farklılıklarından kaynaklanır. Ricardo elbise üretimini (sanayi üretimi) İngiltere’ye, şarap üretimini (tarımsal üretim) Portekiz’e bırakmıştır. Ricardo’nun rakamsal olarak

örneklendirdiği varsayıma göre, iktisadi yeterlilik durumunda, İngiltere hem elbiseyi hem de şarabı üretmede kendi kendine yeter olabilir; ancak bu durumda elbise üretimi için yılda 100, şarap içinse 120 işçiye ihtiyacı olacaktır. Ricardo bu durumda şöyle der:

Portekiz'de şarap üretimi için yılda sadece 80 işçi yeterli olacaktır; elbise için ise 90 işçiye ihtiyaç vardır. Bu yüzden, Portekiz'in şarabı elbise ile değiş tokuş yapmak üzere ihraç etmesi kendisi için daha avantajlı olacaktır. Portekiz tarafından ithal edilen ürün İngiltere'ye nazaran Portekiz'de daha az işçi ile üretilbilse dahi bu değiş tokuş devam edecektir. Portekiz, elbise üretimi için 90 işçiye ihtiyaç duymasına rağmen, aynı ürünü üretmek için 100 işçiye ihtiyacı olan bir ülkeden elbise ithal edebilir. Çünkü böyle yaparak İngiltere'den şarap karşılığında daha fazla elbise alacağı için sermayesini şarap üretimine harcayıp daha avantajlı bir sonuç elde eder.

(Ricardo: 1911: 82)

Özetle Ricardo'nun sanayiler arası verimlilik farklılıklarını göstermek üzere uygulanan fırsat maliyeti prensibine dayalı karşılaştırmalı maliyet teorisini göstermiş olduk.

Burada seçilen ürün bileşimi, elbise ve şarap (birincisi endüstriyel ikincisi tarımsal ürün) çok önemlidir, zira bunun altında açıkça belirtilmeyen ve fakat oldukça mühim bir sermaye yanlısı değer yargısı yatar. O da şudur ki, Ricardo zamanında sadece İngiltere sanayileşmeyi başarmış ve sermaye-yoğun üretimin bir sonucu olarak her ticari kazancın neticesinde her zaman aslan payını alan taraf olmuştur. Eğer ki biz bu değer problemini, (İngiltere ve diğer ülkeler şeklinde) sadece iki ülkenin var olduğunu düşünerek tekrar ele alırsak sıfır toplamlı Avrupa merkezli dünya görüşü ortaya çıkar! Myint (1977) tarafından da dile getirildiği üzere, Ricardo tipi ticaret teorisi, kaynakların dağıtımının, tamamen ticari partnerin koşullarına tabi olarak yapılması gerektiği fikrinin ötesinde diğer ülkelerdeki ticaretin yerel etkileri üzerine hiçbir şey söyleyememiştir. Bu şartlarda ticaretin kazançları, Ricardo'nun 'herkes için evrensel

iyiye ulaşma' söyleminin ötesinde nasıl olur da eşit olarak paylaşılabilir? Öyle görünüyor ki bu mümkün değil. Öyleyse, kısaca bu soruya odaklanalım.

Fakat ilk olarak, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisinin Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisine göre daha doğru olduğu genel görüşünü yeniden değerlendirerek başlamak gerekir. Aynı zamanda Portekiz'in diğer ülkeler kapsamında ya da gelecekteki Üçüncü Dünya olarak düşünülebileceğini akılda tutalım.

Tablo 2.2 Bir işçinin bir yıllık emeğinin çıktısı

Ticari Eşya	İngiltere	Portekiz
Elbise (yard)	12	6
Şarap (galon)	4	3

Tablo 2.2'de, İngiltere'nin her iki üründe de mutlak üstünlüğe sahip olmasına rağmen tamamen elbise üretimine yoğunlaşması ve şarap üretiminin Portekiz'e bırakılması gerektiği varsayılmıştır. Bu da İngiliz emeğinin marjinal verimliliğinin şarap üretimine göre elbise üretiminde daha yüksek olduğu (iki katı kadar fazla olduğu) gerçeğinden kaynaklanır. Bundan dolayı, İngiltere'nin elbise üretimine yoğunlaşmasının kendisi için daha kârlı olduğu aşîkardır. Fakat, öte yandan, Portekiz'in şarap üretimine yoğunlaşması nasıl gerekçelendirilebilir? Ricardo'nun bu soruya çözüm önerisi fırsat maliyeti temellidir; örneğin bir galon şarap üretmek için feda edilen elbise üretim miktarı gibi. Bir işçinin bir yıllık emeğinin verimliliğinin karşılığı 6 yard elbise ve 3 galon şarap olan Portekiz'de şarabın marjinal fırsat maliyeti Portekiz elbisesinin 2 yard'ına karşılık gelir; fakat, önceden feragat edilen İngiliz elbisesi cinsinden ölçüldüğünde, 1 galon Portekiz şarabı 4 yard elbiseye eşittir. Sonuç olarak, eğer İngiltere elbise üretimine, Portekiz de şarap üretimine yoğunlaşırsa ve her iki ürünü serbest ticaret uyarınca değiş tokuş ederlerse, her iki ülkenin de ticari kazanç sağlamış olması beklenir. Portekiz, örneğin, bir galon şarap başına kendi üretebileceğinden

iki katı kadar fazla İngiliz elbisesi alırken, benzer şekilde İngiltere 2 yard elbise maliyeti karşılığında Portekiz'den 1 galon şarap ithal eder; ki İngiltere şarabı kendi ülkesinde üretmek istese kendisine 3 yard elbiseye mal olacaktır.

Fakat Ricardo'nun sayısal hesaplamaları çok ciddi bazı noksanlıklar barındırır. Öncelikle analiz ciddi şekilde statik kalmıştır çünkü sabit maliyetlere ve teknik ilerlemeden ya da 'yaparak öğrenmeden' ötürü hiçbir üretimsel kazancın olmadığı varsayımına yaslanmıştır; aynı şekilde emeğin serbest dolaşımı yerel olarak mümkünken uluslararası olarak mümkün görülmemiş, diğer yandan sermaye her yerde serbest olarak dolaşabilir ve en yüksek kârlılığı arar kabul edilmiştir. Bu da demek oluyor ki, İngiltere, bir sanayi ülkesi olarak, üretimde her zaman karşılaştırmalı üstünlüğün faydasını görecektir. Portekiz (ya da Japonya ve diğerleri de) hiçbir zaman sanayileşemeyecek ve sonsuza kadar tarımsal bir ülke (yani şarap üreticisi) olarak kalacaktır. Eğer İngilizlerin damak tadı değişirse şarap üretimi de sert biçimde düşecek ve Portekiz İngiltere'ye dış bağımlılığından ya da kınlanlılığından ötürü ciddi bir ekonomik krizin içine girecektir. Portekiz'i 'birincil üreticiler' açısından değerlendirdiğimizde, birincil üretim yapan ekonomilerin ani yükseliş ve düşüş döngüsü etrafında dalgalanarak yabancı gelirlerde değişkenlik yaratmasını ve dışsal olarak işleyen ihracatlara olan tehlikeli ve kalıcı bağımlılık pozisyonlarını görebiliriz. Dahası, ihracat ülkeleri arasında 'engelleyici ihracat mantalitesi' (Watkins, 1963: 150) olarak isimlendirilebilecek psikolojik bir zayıflık vardır; bu da sanayileşme safhasına geçiş için tüm şevki kırmaktadır. Statik Ricardo modeli, kısa ve uzun vadede eşit olmayan ticari ilişkiler doğurma üzerine sağlamca kurulmuş bir modeldir.

Yukarıdaki 2 x 2 modelinde üretim fonksiyonları ilk safhada homojendir; başka bir deyişle üretimde ölçek ekonomileri ya da negatif ölçek ekonomileri yer almaz. Bundan dolayı her ülke tümünden ve sürekli olarak endüstriyel ürünlerin ithalatı (ürünlerin parçalarının ya da bileşenlerinin değil) karşılığında mübadele edilmek üzere mal üretimine yoğunlaşmalı ve

bunu yaparken de dahil oldukları ticaretin dışarıdan belirlenen ve de kontrol edemedikleri kaidelerine uymalıdır. Aslında ticari ortaklar, teknoloji ve teknik uzmanlıkta başlangıç farklılıklarından kaynaklanan mevcut üretim farklılıklarıyla beraber köşeye sıkışmış ve büyüme dinamiklerinin bir sonucu olarak meydana gelen karşılaştırmalı üstünlük değişimlerine bir çare bulamamışlardır. Ricardocu dünya görüşüne göre, İngiltere sonuza dek seçkin ve rakipsiz endüstriyel ülke olarak kalacaktır.

Yukarıda bahsedilen varsayımlar Ricardo'nun serbest ticaret görüşünü İngiliz ulusal çıkarlarından bağımsız, objektif ve değer bağımsız bir teori yapar mı? Bazıları bu soruya olumlu yaklaşmışlar, bazıları da Joan Robinson'un Ricardo ve diğer bazı klasik ekonomistlerin teorilerinin ulusal kökenleri olduğu fikrine katılmışlardır. Robinson şöyle söylemiştir: 'Klasik ekonomistlerin her zaman serbest ticareti savunmalarının sebebi onun tüm insanlık için fayda sağlaması değil tersine bundan en çok Büyük Britanya yarar gördüğü içindir' (Robinson, 1962: 117). Ricardo, Adam Smith gibi, sadece savunma için değil aynı zamanda ticaret için de gerekli olan İngiliz deniz yolları egemenliğini koruma ve sürdürme adına denizcilik hukukunu desteklemiştir. Sömürgeci ticaret konusunda Ricardo çok da karakteristik olmayan bir biçimde belirsiz ve yersiz görüşlere sahiptir; bu doğrultuda İngiliz monopol çıkarlarını savunmuş, sömürge ülkelerindeki ihracat vergilerinin 'bir iç politika meselesi olduğunu ve ana ülke tarafından kolayca empoze edilemeyeceğini' ileri sürmüştür (Ricardo, 1911: 228). Dahası Ricardo, Viktorya döneminin klasik önyargılarını paylaşarak yoksul ülkelerdeki açlığın ve az gelişmişliğin sebebini rahatlıkla 'yerlilerin cahillik, miskinlik ve barbarlığına' (Ricardo, 1911: 56) bağlamıştır.

Avrupa'da, Ricardo'nun çağdaşlarından en azından birinin serbest ticaret argümanına ikna olmadığını görmek sevindiricidir. Frederich List, Ricardo ve Adam Smith'i 'kozmpolitani teorisyenler' olarak tanımlamış ve korumacı strateji (örneğin yeni doğan sanayi) lehine her ikisinin iddialarına karşıt bir pozisyonda durmuştur. Bu doğrultuda, Ricardo'nun çeşitli

ülkelerdeki ekonomik kalkınma seviyelerindeki farklılıkları ve halihazırda var olan eşitsizlikleri göz ardı ettiği için yanlış bir yaklaşım içinde olduğunu ileri sürmüştür. List'e göre:

Dünyanın şimdiki koşullarına göre, serbest ticaret evrensel bir cumhuriyetin doğuşu neticesini vermemiş, aksine az gelişmiş ülkelerin ticaret, imalat ve savaş gemiciliği gücünün (Büyük Britanya gibi) baskınlığına ve egemenliğine boyun eğmesi ile sonuçlanmıştır... Evrensel bir cumhuriyet (örneğin dünyadaki ulusların birliği) ancak neredeyse tüm ulusların endüstriyel, medeni, siyasi gelişme ve güç bağlamında aynı derecede imkana sahip olduğu bir koşulda gerçekleşebilir.

(List 1885: 126-7)

Diğer bir deyişle, evrensel serbest ticaret bir ideal olarak kabul edilse dahi, milletler arasındaki ekonomik eşitsizliklerle karakterize olmuş halihazırdaki statüko altında sorulacak ilk soru statükodan ideale nasıl geçileceği olmalıdır. Diğer türlü, List'in de öne sürdüğü üzere, serbest ticaret rejimi çok gelişmiş ülkelerin 'talan edici muzafferler' (Darity, 1985: 494) olduğu bir sisteme dönüşmekten başka bir işleve sahip olmaz.

List, Almanya'nın birleşmesinin mimarı olan Bismarck üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bilhassa, Alman gümrük sendikası Zollverein'in oluşumuna ilham vermiş ve 1870 sonrası ekonomik politikalar, devlet monopollerinin oluşması ve ekonomiye direkt devlet müdahalesi sonucunda devlet kapitalizmi çizgisine gelmişti. Bugün, List'in yaşadığı dönemden bu yana meydana gelen Alman ekonomik kalkınmasının, Ricardo'dan bu zamana İngiltere'de oluşan kalkınmadan daha az etkileyici olduğunu ileri sürmek zordur. Bundan dolayı 'serbest ticarete karşı korumacılık' ulusal ticari politikaların iki zıt stratejisi olarak kalmaya devam edecektir.

Peki List'in ekonomik kalkınma teorisinin ana unsurları kısaca nelerdi?

Antik ve modern zamanlardan örneklerle yazılan 'tarih öğretilerinin' bulunduğu 10. bölümde List ulusal zenginlik ve güce

sahip olmak için gereken ekonomik kalkınma teorisini üç ana aşamada özetlemiştir: 'İlk aşamada' yeni gelişen uluslar için 'kendilerini barbarlık durumundan kurtarmak ve tarımsal kalkınmayı gerçekleştirmek için gelişmiş ülkelerle serbest ticaret anlaşmasını' benimsemek kaçınılmazdır. 'İkinci aşamada, ticari kısıtlamalarla sağlanacak imalat, balıkçılık, uçuş ve dış ticaret büyümesi' için korumacı politikalar gereklidir; 've son aşamada, ana ülkede ve dış piyasalarda serbest ticaret ve kısıtlanmayan rekabet ilkeleri uygulanarak en yüksek derecede güç ve zenginliğe sahip olunmasıyla beraber, ziraatçılar, imalatçılar ve tüccarlar tembellik ve uyuşukluktan kurtarılıp elinde bulundurduklarının kıymetini bilecek duruma getirilir' (List 1885: 115). Görüldüğü üzere, List 'doktriner bir korumacılık yanlısı' değildi; fakat korumacılığı devlet rehberliğinde yeni yetişen endüstrilerin gelişmesi için gerekli olan bir şart olarak görüyordu. Ticari ortaklar üçüncü aşama olan ticari aşamaya geçtikten sonra ancak serbest ticaret, tüm partnerler için kazanç sağlayan bir fonksiyona erişebilir; daha öncesinde değil.

Ekonomik ulusalcı olan List, ayrıca Adam Smith'ten beri klasik ekonomistlerde yer edinen *laissez-faire* bazlı bireycilik anlayışını da reddetmiş, bunun yerine devlet ya da ulus gibi bir bütünün çıkarlarını savunmuştur. O, yalnızca kişisel çıkarı rehber edinen ve ulusların refahı için yeterli koşul olarak görülen birey rasyonalitesi doktrinini 'sofizim' olarak adlandırıp kınamıştır. List'e göre '*bir ulusun zenginliğinin, içinde yaşayan her bireyin zenginliğinin bir toplamı olduğu ve her bireyin kendi özel çıkarının, refahın üretimi ve birikimi için devlet düzenlemelerinden daha teşvik edici olduğu*' yanlış bir algıdır (List 1885: 170, italikler orijinaldir). Aynı şekilde List, uluslararası mecrada kendine has bir kimliğe sahip olan bir devletin ulusal menfaatinin bütünü doğrultusunda ekonomik kalkınmayı destekleyici ve yönlendirici temel bir görevi olduğunu savunur:

Her birey ile tüm insanlık arasında... kendi özel dili ve bilgi kaynağı ile; kökenleri ve tarihi ile; kendine has örf, gelecek, yasa ve kurumlarıyla; tüm bunların varlığı, bağımsızlığı,

mükemmelliği ve bekası iddiasıyla; ve tabii olarak sınırları belirli alanıyla bir ULUS vardır... *Ulusun ekonomik kalkınmasını sağlamak ve gelecekteki evrensel toplumun bir parçası olabilmek için ulusu hazırlamak ulusal ekonominin başarması gereken bir görevidir.*

(List, 1885: 174-5, italikler ve büyük harfler orijinal)

Hiç şüphesiz, Meiji sonrası Japonya'da Ricardo'dan daha fazla List karşılık bulmuştur (Fallows 1994).

Ekonomik kalkınmaya Alman ve İngiliz yaklaşımlarının her ikisi de, farklı teorilerden istifade etmelerine rağmen, aynı et-kili misyondan yola çıkmıştır: ulusal çıkar. Her ikisi için de yatırım, ulusal refahın sağlanması için motor görevi görür. Ancak yatırımın rolü ikisinde farklı yorumlanmıştır: List'e göre kamu yatırımı, Ricardo'ya göre özel yatırım ekonomik kalkınma yoluyla sağlanacak ulusal zenginlik için olmazsa olmaz şartlardan biridir. Son kertede bu, List gibi ekonomik ulusalcıları ve Ricardo gibi serbest ticareti savunanları Avrupamerkezci sistemin göbeğine oturtur. List'in Avrupamerkezçiliği, 'Asya halkları' gibi Avrupalı olmayan milletlere medeniyetlerini sürdürmeleri ve bağımsızlıklarını kazanmaları doğrultusunda hiçbir öneri sunmamasıyla açığa çıkar.

Bu durumda Asyalı uluslarda görülen dağılma kaçınılmazdır. Asya için yeni bir jenerasyonun doğması ancak Avrupalı güçlerin oraya yayılmasıyla; Hristiyan dininin, Avrupai ahlak hukuku ve düzeninin orada tanıtılması ile; Avrupa'dan oraya göç edilmesi ve Avrupa yönetim sisteminin oraya taşınmasıyla mümkündür.

(List 1885: 419)

List ve Ricardo'nun teorileri düşünüldüğünde, tabii ki Ricardo'nun teorik etkisi daha fazladır. Öyle ki Ricardo 20. yüzyılın başlarında Hecksher-Ohlin'in çok faktörlü gelir sağlama teorisinin (ki bu teori Smith ve Ricardo'nun kendi teorilerini üzerinde temellendirdikleri klasik emek değer teorisinin yerini almıştır) ortaya çıkmasında çok büyük etkiye sahiptir (Hecksher

1919; Ohlin 1929). Ancak bu teoriler soyut ve saf teorilerdir çünkü bu teorilerin geçerliliği ancak ideal tam rekabet sisteminde mümkündür ve deneyime dayalı bir temelleri yoktur.

‘Saf’ Ticaret Teorisi: Kitabî Analiz ve Pratik Gerçeklik

Ricardo ve Hecksher-Ohlin teorilerinin standart kitabî analizleri, politika ile ilişkili teorilerden ziyade soyut mantığa dayalı çalışmalardır. Bu teoriler en çok, ampirik tarafı düşünülmeden oluşturulmuş ve Öklid geometrisi ile beraber Aristotalyen mantık üzerine kurulu varsayımların yansıması olan Edgeworth-Bowley diyagramlarını, üretim olanakları eğrisini ve toplumsal kayıtsızlık eğrisini kullanır. Fakat bu mantığın, oligopol şirketlerin gittikçe kendisini domine ettiği ticaretin gerçek hayattaki pratikleriyle; aynı şekilde farklı ulusların bir araya gelerek dünyanın çeşitli yerlerindeki kaynakları kendi düzenledikleri yasalarla ele geçirmeleri ve böylece pastanın büyük kısmını her zaman elinde bulundurmaları gerçeği ile hiç de uyuşan bir tarafı yoktur. Bu yüzden, pratik gerçeklik yukarıdaki mantık tarafından açıklanması güç bir durumdur.

Öyleyse bu soyut teorilerin ortaya atılmasının iki ana amacı olduğunu söyleyebiliriz: Teorik olarak (1) değiş tokuşa ve uzmanlaşmaya dayalı serbest ticaretin potansiyel olarak dünyanın ekonomik refah seviyesini arttıracaklarını; (2) ticaret yapan ülkelerin elde edecekleri ticari kârlar sayesinde, yine potansiyel olarak, ulusal ekonomik refahlarını arttıracaklarını göstermek. Bu teorik netice, uluslararası ticaret koşullarının, (ithalat ve ihracat fiyatlarının birbirlerine oranları gibi) ticaret öncesi yerel fiyatların sınırladığı bant üzerinde bir yerde oluşması gerektiğini şart koşar. Fakat, eğer bu koşullar bahsettiğimiz bant üzerinde gerçekleşmezse ne olur? Ticaretin var olan koşullarını etkileyecek kadar küçük çaplı bir ticaret ülkesi düşünüldüğünde gerçekleşen ticaret haliyle, karşısındaki çok güçlü ve etkili çıkar gruplarına sahip baskın ticaret ülkesinin belirlediği ticari kurallar lehinde neticelenecektir.

'Saf' ticaret okulunun bulgusal teorilendirmelerindeki yerleşik kusurlar, ampirik olarak test edildiğinde (aşağıda görüleceği üzere) hemen kendini açığa çıkarır. Fakat bu tarz ampirik çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yapılmamış ve yapılmaya başlandığı zaman da elde edilen sonuçlar anaakım ekonomistleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü ampirik çalışmalardan edinilen bulgular bu teorilerin basit ve gerçekçi olmayan doğasını ortaya çıkarmıştı. Leontieff Paradoksu'nun (1953) bulguları da bu doğrultuda, tahminlerin aksine, ABD'nin emek yoğun ürünler ihraç ettiğini ve sermaye-yoğun ürünler ithal ettiğini gösteriyordu. Bu sonuç Leontieff'in öğrencilerinin yapmış olduğu sonraki çalışmalarla da kanıtlanıyordu. Benzer şekilde, endüstriyel ve birincil üretim yapan ülkeler arasındaki ticaretin koşulları üzerine yapılan ampirik çalışmalar da (Singer 1950; ECLA 1950; Prebisch 1959) 'saf' ticaret teorisinin geçerliliğini sorgulayıcı sonuçlar ortaya koymuştur. Bu çalışmaların işaret ettiği nokta, birincil üreticilerin 19. yüzyılın ortalarından beri uzun dönemde daha da yoksullaştığı ve karşılığında Avrupalı ticari güçlerin çok büyük kazançlar elde ettiğidir. Aşağıda bu konuya tekrar değineceğiz (bkz. sayfa 120-121).

Piyasalar ve Etik

Ekonomik kalkınma ile ilgili klasik teorileri özetle ele aldıktan sonra karşımıza ne gibi temel sonuçlar çıkar?

Şüphesiz, klasik ekonomistler öne sürdükleri teorilerini evrensel ya da kozmopolit göstermek adına Aristotalyan mantık ve Öklid geometrisini kullanmak suretiyle iyi bir şekilde analitik olarak sunmuşlar ve bu teoriler için büyük bir kapsamlılık formüle etmişlerdir. Fakat gerçekte ne Antik Yunan mantığı, ne de anaakım ekonomistlerin klasik teorileri evrensel nitelikte olabilir. Tüm bu mantık ve teorilerin ardında sübjektif değer yüklü öncüller vardır. Bu anlamda, az sonra bahsedilecek ve bu bölümün özeti sayılabilecek konular büyük bir önem arz eder.

İlk olarak bilmek gerekir ki klasik teorisyenler ekonomik kalkınmaya giden yolun *laissez-faire* piyasa-değişim mekanizmasından

geçeceğini öne sürerler. Peki bu mekanizma tam olarak nedir? Hükümetler olmaksızın hem yerel hem de uluslararası piyasalarda alım ve satış işlemlerinin soyutlanması; yani bulgusal teorilendirmeleri içi 'boş kutulara' hapseden gerçekçi olmayan bir dünya görüşü. Realist teorilendirmeler devlet faktörünü hesaba katmalı ve şu soruyu sormalıdır: Neden bazı devletler ekonomik ve sosyal kalkınma konusunda diğerlerine göre daha ileridedir? (Onis 1991; Wade 1988, 1990). Bu soruyu ileride, Batı'yı benimseyerek ve oradaki tekniği öğrenerek de olsa, kendi bağımsız yolunu çizerek ekonomik kalkınmayı başaran Doğu Asya'nın yeni endüstrileşen ülkeleri bağlamında tekrar ele alacağız.

İkincisi, Adam Smith'ten önceki ve sonraki ekonomik kalkınma teorileri ulusal zenginliği nihai amaç olarak tayin etmiştir. Bunu yaparken de, Walrasyen idealde optimallikle eşitlendiği gibi, verimlilik ve üretimliliği etik değerlerden ve dengeli olmaktan ayırmıştır. Avrupa dışındaki dünyadan objektif manada hiçbir ampirik içerik bulundurmeyen soyut modeller çerçevesinde ettiği verimlilik ve üretimlilikten soyutlamak suretiyle, Cecil Rhodes, Raffles ve Batı'nın diğer imparatorluk yapıcı klasik ekonomistleri, rasyonel teorilendirmelerine dayanarak saldırganca ellerinde bulundurdıkları kârı sürdürmeyi amaçlamışlar ve gerekli görüldüğünde şiddeti ve baskıyı meşru görmüşlerdir. Bu tarz kimselerin girişimlerinden elde edilen artık değerler sömürgeci güçlerin daha da zenginleşmesine yol açmıştır.

Değerler, Kurumlar ve Avrupamerkezcilik

Klasik ekonomi düşünürleri bir ürünün değerini belirlemek üzere fiyat oluşturma hedefinden yola çıkarak piyasanın değer bağımsız modellerini kurduklarını düşünseler de, gerçekte öne sürdükleri gerekçelendirmeler tecrübe ettikleri tarihsel ve sosyal koşullar ile şekillenmiştir. İleri sürdükleri teorilerin Endüstri Devrimi ve yükselen Avrupa milliyetçiliği ile aynı döneme denk gelmesi hiç de sürpriz bir durum değildir.

Klasik ekonomik kalkınma teorilendirmeleri ulus devletlerin yükselişine denk gelir. Orta Çağ'ın sonunda şehir devletleri

yerini ulus devletlere bırakırken, eskilerinin yerini alacak yeni siyasi ve ekonomik kurumlar ortaya çıkmıştır. Siyaset alanında, hukuk yapımında kralların tanrısal haklarının yerini parlamenterler alırken, ekonomide meslek birliklerinin (loncaların) yerini piyasalar almıştır. Batı'nın piyasa girişimlerinin varoluş gayesi, özünde ulusal amaçlar taşıyan ama gittikçe uluslararası görünüm kazanan kâr güdümlü kapitalizm olmuştur. Bu yüzden, Adam Smith'in eseri, "İngiltere'nin bolluk ve gelişime doğru ilerleyişinin gelecek tüm zamanlarda da devam etmesi beklentisine" (Arndt 1989: 13'ten alıntı) adanmıştır. Ne zaman İngiliz ulusal çıkarları *Ulusların Zenginliği*'ndeki ekonomik prensiplerle çatışsa kazanan taraf her zaman milliyetçilik olmuştur. Bundan dolayı, üçüncü kitabın sonunda Smith İngiltere'nin "doğası gereği dış ticaretin dümenine çok yakıştığını" (Smith 1776 cilt 1: 391) ifade etmiştir; ve dördüncü kitabın ikinci bölümünde Smith İngiltere ekonomisinin, sahip olduğu gemilere ve denizcilere bağlı olduğunu anlatırken 'deniz faaliyetlerinin, Büyük Britanya denizcilerine bazen kesin yasaklarla bazen de yabancı gemilerin geçişi halinde onlara ağır cezalar yükleyerek *tam anlamıyla* kendi ülkelerinin *ticaret tekeli* olma hakkını sağladığı' (Smith 1776 cilt 1: 427, italikler eklenmiştir) yargısına varır.

Milliyetçilik tamamen bir ulus devlet ideolojisi ve katıksız olarak bir Avrupa icadıdır (Kedouire 1966; Hobsbawm 1992). Klasik ekonomik teoriler de ulus devletin çıkarlarının sürdürülmesi için oluşturulmuş teorilerdir. Bu teoriler, savunma kadar ekonominin de kilit bir rol oynadığı kamu politikaları araçlarının yeniden formüle edilmesinin önünü açmıştır. Teori ve politika araçlarının ardında Avrupa'nın başka bir yeniliği daha var: çıkar; hem ulusal hem de kişisel. 18. yüzyıla kadar onur kavramı insan ilişkilerindeki en üstün fazilet olarak kabul edilirdi (Hirschman 1977). Ardından, Batı davranışının temel etiği olarak çıkar düşüncesi onurun yerini aldı ve böylece Batılılara mahsus yeni bir Batı onuru oluştu. Endüstri devrimi de en az üretim teknikleri kadar ahlaki değerleri etkilemiştir (Mumford 1934). İngiliz teorisyenler ile kıta teorisyenleri de

bir bir kendi teorilerini çıkar düşüncesine uydurma yolunu tutmuşlardır. Genelde ise Avrupalılar paylaştıkları değerleri tamamen Avrupalılıkla ve Batılı olma ile sınırlandırarak Protestan Etik'te olduğu gibi dünyevi mallara ve (başkalarını sömürmeden elde edilen) kişisel zenginliğe dayandırdıkları 'dünyevi gelişmeyi' (Mumford, 1934: 43) nihai ilahi lütuf olarak sunmuşlardır. Dünyevi istekleri yönlendiren rasyonel davranış, bencilliği merkeze alan faydacılığı maskelerken, yeni bir bilim olarak doğan pozitif ekonomi de tüm bunları objektif, rasyonel ve değer bağımsız ilan etmiştir! Smith ve Ricardo'yu da dahil ederek söyleyebiliriz ki Avrupalı teorisyenler Batılı olmayan milletler konusunda az toleranslı olan ve de onları anlamak için az çaba gösteren, yürekten milliyetçi insanlardı.

Avrupamerkezcilik, sıfır toplamı dünya görüşünü meşrulaştırma çabası güden ve 'doğrusunu kendi belirleyen bir etğin' tam merkezinde konumlanmıştır. Bu etik başkalarının yoksulluğunu artırma ve onları sömürme pahasına kendisinin zenginliğini maksimize etmeyi meşru kılmaya çalışan bir etikdir. Avrupa sömürgeciliği çağında ekonomik kalkınma teorileri, aslında sömürgecileri zenginleştirmek manasına gelen 'ticaretin getirileri' ve 'kolonyal kalkınma' gibi aldatıcı kılıflar içerisinde sadece 'bizim' (yani bilhassa Avrupalılar) içindi. Teoride Batı dışındaki kimselerin varlığı kabul edilirken, Wallace'ın ilginç kavramlarında olduğu gibi, gerçekte Antik Roma ve Yunan'daki 'barbarlar' söylemine benzer bir söylem hakimdi. Rönesans'tan beri Batılı kapitalist sistemin yükselmesiyle bir yandan da 'irrasyonalite' etrafında yeni bir tamamlayıcı mit oluşturuldu: 'ötekinin bayağılığı'. Buna göre 'öteki' mantıklı olmaktan ziyade hedonistti ve kültürden de ulusal varlıktan da yoksundu. 'Avrupamerkezciliğin tamamı bu mitsel kurgu üzerine bina edildi' (Amin 1989: 11).

3

Savaş Sonrası Neoklasik Teoriler (1945-1973)

1. Dünya Savaşı eski sömürgeci ticaret düzenini sona erdirmesine rağmen Batı'daki ekonomik kalkınma teorilerinin içerdiği sorunları bertaraf etmeyi başaramamıştı. Aksine, yeni bir Amerikan vizyonu geliştirilerek ekonomik merkez Doğu Atlantik'den Batı Atlantik'e kaymış; böylece Batı'nın idealleştirilmesi hız kazanmıştır. Bu süreçte Amerikan doları yavaş yavaş uluslararası finansal sistemin eski temel taşı olan poundun yerini almış; dolayısıyla Amerikanlaştırma önceki sömürge topraklarında uygulanan Batılılaştırmaya benzer bir fonksiyonu icra etmeye başlamıştı. 1914 öncesinin dar bağlamlı Avrupamerkezcilik konsepti böylece Amerikan-Avrupamerkezciliği ile daha geniş bir anlam kazanmış olacak ve önceki sömürgelerin Batılılaştırılması artık anaakım ekonomistlerce yeni bir anlam ve misyon kazanacaktı.

İki dünya savaşı arasında geçen zamanda, sanayileşmiş ülkeler savaş sonrası yeniden yapılanmanın akabinde Büyük Buhran'ın getirmiş olduğu iç problemlerle çevrili geçiş ekonomilerine sahiplerdi. Teorik olarak bu yeniden yapılanmanın sorunları

John Maynard Keynes'in yeni makroekonomik modeliyle düzeltilmeye çalışılmış, Keynes bunun için bütçe harcamaları yoluyla maliyeciliğin önemine vurgu yapmıştı. Bu politika ilk olarak ABD'de, daha sonra Avrupa'da uygulanmış ve son olarak da yeni bir gündem ve terminoloji çerçevesinde Üçüncü Dünya'ya takdim edilmişti. Fakat önerilen bu model yine Batı öncüllerine dayanan, alternatif dünya görüşü için hiçbir önerisi olmayan bir modeldi. Bu modelde Batılı çok uluslu şirketler Üçüncü Dünya'yı Batılılaştırmak için seçilmiş anahtar role sahip kurumlar olarak ön plana çıkıyordu.

Yeni Gündem, Yeni Terminoloji: İki Eksenli Dünya Görüşü

1945 sonrası düzen, Amerikan-Avrupamerkezci anaakım rasyonalistler tarafından taze bir terminoloji ve gündemle üç yeni tema altında yeniden oluşturulmuştur: (1) soğuk savaşın getirdiği çift kutupluluk; (2) modernizasyon ya da daha uygun bir ifadeyle önceki sömürgelerin Batılılaştırılması ve (3) ekonomik kalkınmanın lineer ve homojenleştirilmiş bir süreç olarak modellenmesi.

Bu yeni gündem, 'tipik bir az gelişmiş ülkenin' (Hirschman 1986:3) biçimlendirilmiş karakteristikleri üzerine yazılan kalkınma ekonomisi kitaplarını takip ederek bahsedilen ülkeleri basmakalıba sokma amacı gütmüştür; sanki gerçekte böyle tipik bir az gelişmiş ülke şablonu varmış gibi! Dahası, 'kalkınmanın yeni öncüleri' (Meier ve Seers eds. 1984), kalkınmanın sermaye birikimi ile özdeşleştirilmeye çalışıldığı ortodoksinin savunucuları olmuştur. Bu özdeşleştirme; büyük planlar, benzer denklemler ve dengeli büyümenin matematiksel hesaplarla planlanabilir olduğunu varsayan teknokratik bir yaklaşımdır. Üstelik bu öncüler öylesine optimistlerdi ki, bugün kalkınma ekonomisi diye adlandırdığımız (Adam Smith'in ifadesiyle) 'bolluğun doğal ilerleme seyrinin', ilkel toplumları geri kalmışlıktan kurtaracağı ve onları modernleştireceği fikrine ikna olmuşlardı. Teoride ideal piyasa düşüncesine dayalı olarak birikerek

(tricklism) oluşacak maddi zenginlik, az gelişmiş ülkelerin tüm problemlerinin üstesinden gelecekti. Pratikte ise Avrupamerkezci çıkarlar piyasa noksanlıkları ve hatalarından oluşan tüm avantajları kendi lehine kullandı.

Çift Kutuplu Dünya Görüşü: 'Biz' ve 'Onlar'ı Yeniden Tanımlamak

Üçüncü Dünya tabiri savaş sonrası bir icat olup ilk olarak Alfred Sauvy tarafından ortaya atılmış ve Fransız Devrimi'ndeki Üçüncü Sınıf temelinde modellenmiştir (Harris 1987: 18). Bu tabir, 2. Dünya Savaşı sonunda eski Viktoryan sömürge düzeninden geçiş yaşandığı sırada; dekolonizasyon ile Soğuk Savaş başlarında şekillenmiş ABD-Avrupamerkezci zihin yapısının bir ürünüdür. Üçüncü Dünya liderleri devrimci, karizmatik ve ütöapistlerdi; Nehru, Tito, Nkrumah, Nasser ve Sukarno'nun içinde olduğu 'Bandung Jenerasyonu'nun (Harris 197: 171) bu girişime istemeden dahil olmuş partnerleriydiler. Çünkü bu liderlerin amacı Birinci ve İkinci Dünya arasında yeni bir alan açıp burada ayrı bir ideolojik dünya oluşturmaktı; fakat bunu yaparken 'Batı mistisizminin' gizli hayranları olarak Batı araç ve teknikleriyle kalkınma planlamaları yapıyorlardı.

1945 sonrası Avrupamerkezci dünya görüşü iki eksenli ve çift kutuplu dünyada Batı'daki Amerikan hegemonyasını yansıtabilecek şekilde oluşmuştu. Bu dünya görüşünde Üçüncü Dünya, Birinci ve İkinci dünyanın arkasında sonuncu sırada yer alıyor, Üçüncü Dünya'nın insanları Viktorya zamanlarında olduğu gibi 'biz' ve 'onlar' diye basmakalıplaştırılıyordu. Yeni bir alan olan kalkınma ekonomisi de, Üçüncü Dünya'yı (geçişli bir fiil olarak) inşa etme misyonuyla ortaya çıkmıştı. Geri kalmış, gelişmemiş, az gelişmiş, (bazen yanlış yönde) gelişen olarak farklı şekillerde tanımlanan Üçüncü Dünya, Batı ekonomistlerinin yeni sınırlarını oluşturuyordu. Bunun için bu ekonomistler Asya, Afrika ve Latin Amerikalı insanları Baulılaştırmak, modernize etmek ve böylece onların kalplerini kazanmak gibi bir misyon yüklenmişlerdi. İşte bu misyon büyük güçlerin rekabetinin de bir parçasını oluşturuyordu; Amerikan diplomasisinin sesi *Foreign*

Affairs'in Temmuz 1947 tarihli sayısındaki makalesi ile meşhur olan esrarengiz yazar 'X' (George Kenan), bu rekabeti 'çevreleme politikası' olarak adlandırıyordu.

Büyük güç politikaları iki eksenli olarak hareket etmiştir: Birinci (kapitalist) ve İkinci (komünist) Dünya'yı ideolojik olarak yüzleştirmeye odaklanmış Doğu-Batı güvenlik eksenini ve Kuzey (varlıklı)-Güney (yoksul) kalkınma eksenini. Sömürgeciliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan Üçüncü Dünya'ya, nedense kalkınması için kendini yönetecek kapasiteye sahip olmayan bir dünya olarak bakılmıştır. Anaakım ekonomik kalkınma teorisyenleri, bu az gelişmişliğin tarihini ve sebeplerini araştırmadan, Üçüncü Dünya'yı yeniden şekillendirmek için ABD-Avrupamerkezci paradigmaları çözüm reçetesi olarak sunmuştur. Bu reçetelerin tümü de İkinci Dünya ile ideolojik rekabeti sırasında Birinci Dünya'nın sağlamış olduğu teknoloji aktarımı ve yardımlarla yakından alakalıdır.

ABD-Avrupamerkezci dünya görüşünün temel mantığı, George Kenan tarafından da dile getirildiği üzere komünist dünya görüşünün, Doğu-Batı eksenini boyunca askeri yapılanmayla ve Kuzey-Güney eksenini boyunca kalkınma politikalarıyla yayılmasını önlemektir. Böylece, politik olarak bağımsızlığına (tabiri yerindeyse 'bayrak bağımsızlığı'na) yeni kavuşan fakat ekonomik olarak geri kalmış, gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişen Üçüncü Dünya ülkeleri Batı kapitalizmine dönüştürülmek ve modernize edilmek için Kuzey'den gelen dış yardımların nesnesi olarak hedeflenmiştir.

Üçüncü Dünya için ekonomik kalkınmacılığın yeni gündemi böylece belirlenmiş oluyordu. Bu gündem tamamen Kuzey temelli olup, Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınma seyrini dışardan belirleyen, hedefleri ve politika araçlarını devlet destekli kapitalist kalkınma gayesiyle seçen ve bunların tümünün meşruiyetini rasyonel davranış adı altında sağlayan bir yapıya sahiptir. Üçüncü Dünya'nın yerel sınırları ve kurumsal kapasitesi hiç de önemli sayılmıyordu. Sanki gelişmekte olan ülkelerin tümü; sıfırlanmış, yeni bir politika için her zaman uygun

modda bekleyen ülkeler olarak düşünülmüştür. Peki, bu sırada bağımsızlık sonrası Üçüncü Dünya liderliği jenerasyonunun rolü neydi? Bu jenerasyon için sürpriz bir şekilde marjinal bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz.

Modernizasyon ve ulusal liderlik

Siyasi olarak, Üçüncü Dünya için önerilen Batılı gündem post-kolonyal bağımsızlığın yeni 'yükselen beklentilerine' uygun olabilecek biçimde hazırlanmıştır. Bu gündem ekonomik kalkınmaya paralel siyasi bir kalkınmayı (Higgot, 1983) şart koşar. Adı üstünde optimizm çağına yaraşır şekilde, Batılı teorisyenler Avrupa'da ya da ABD'de geliştirilen modernizasyon teorisi fikrini çözüm olarak ileri sürmüşlerdir. Buna göre modernizasyon demek kalkınma demekti ve bunun için 'geleneksel toplumu geride bırakmak' (Lerner 1958) ya da 'modern olmak' (Inkeles ve Smith 1974) gerekiyordu çünkü modernizasyon teorisi Batılı siyasi kurumları ve normları takip edilmesi gereken 'evrensel bir referans' (Eisenstadt 1987) olarak kabul ediyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk çeyrek yüzyıl boyunca, Güney'deki bağımsızlık sonrası yönetici elitler ekonomik kalkınma konusunda daha çok Batı'dan gelen her fikri tasdik edici ve uygulayıcı olmuşlar ve Batılı planlama tekniklerini kendi ülkelerine kolayca transfer etmişlerdir. Retorik olarak vurgunun dekolonizasyonun bir parçası olan sosyal ve ekonomik kalkınma üzerine yapılması gerekiyordu ancak bunun yerine ulusal liderler, özgürlük için savaşan 'Bandung Jenerasyonu' dahil (Harris 1987: 171), hiçbir çekince görmeden Batı rasyonalizminin 'mistisizmine' şartlanmış ve aldatıcı bilimsel planlamaları erdem diye benimsemişlerdir. Bu anlamda bir kaç örnek vermek yeterli olacaktır. Trinidad Tobago'nun 1956'dan 1981'e kadar başbakanlığını yürüten Eric Williams, 1969'da Sussex Üniversitesi'nde planlama üzerine düzenlenen bir konferansta 'planlama tıpkı erdem ele almak gibidir. Disiplin ve merakı ekonomi alanındaki kamusal ve özel sektörler aracılığıyla kalkınma amacına sevk etmek iyi bir şeydir' demiştir (Williams 1972: 39). Gandhi'nin

halefi Hintli Nehru, Batı tekniklerine hayranlıkta daha da ileri giderek Gandhi'nin eşitlikçi ekonomisinin köy ve kırsal kesimdeki insanlara yoğunlaşmak gerektiği fikrine karşı çıkmıştır (Myrdal 1968: 753-6). Nehru her zaman Batı'dan transfer edilen sermaye-yoğun, teknokratik merkezi planlamayı benimsemiştir. Bu konuda naif bir şekilde şöyle demiştir:

Planlama ve kalkınma bilimsel olarak çalışılması gereken matematiksel bir probleme dönüşmüştür... Endüstriyel kalkınma için yapılan planlama genel olarak matematiksel bir formülle açıklanabilen bir şey olarak kabul edilir... Bizim problemlerimize ideolojik olarak bakmadan saf bir biçimde bilimsel olarak yaklaşan bilim adamları, planlamacılar, uzmanlar... kalkınmanın bazı ön koşulları düşünüldüğünde, sanayileşme ve diğer tümünün izlenen belli bir rota neticesinde meydana gelen bir sonuç olduğunu kabul etmişlerdir.

(Lindblom 1977: 318'de Nehru'dan alıntı)

Bu aldatıcı bilimsel yaklaşım nihayetinde dramatik bir şekilde sonuçlandı. Hindistan birden fazla ödemeler dengesi krizine girdi ve sonrasında tarıma dayalı planlama stratejilerini benimsemek zorunda kaldı (Frankel 1969). Hindistan'da planlama konusunda yaşanan başarısızlık, hemen ardından Afrika ve dünyanın diğer yerlerinde de benzer şekilde vuku bulmuş ve sonucunda kırsal bölgelerde azgelişmişlik ve yiyecek kıtlığı yaşanmıştır. Ulusal bağımsızlığın kazanılmasıyla Üçüncü Dünya ülkeleri liderlerince, verimliliği belirsiz dış yardım programları öne sürmekten başka bir şey yapmayan Batılı danışma gruplarına (UCLA ve Harvard mafyaları gibi) güvenmek ve onların sözünü dinlemek moda olmuştur (Griffin ve Enos 1970). İşte bu Batılı teknokratların sebep olduğu 'kültür şokları' (Seers 1962; Byrne 1966; Edgell 1973/4) ve başarısızlıkların boyutları hayret uyandıracak seviyededir!

Yeni bağımsızlığına kavuşmuş Üçüncü Dünya ülkeleri uluslaşma sürecinde göz korkutucu birçok zorlukla karşılaştı. Bu tarz ülkeler yurt içi tasarruflar ve yatırımlarla birlikte insan

sermayesi gibi kritik kaynakların kıtlığını yaşıyorlardı (Harbison ve Myers 1973) ve özellikle yerel seviyede çok ciddi yönetim kapasitesi problemlerine sahiplerdi (Esman 1978; Uphoff vd. 1979; Rondinelli 1983). Batı'da eğitim almış sömürge sonrası liderler kendi sömürgeci patronlarının ayak izini takip etmiş, kırsal kalkınmayı şehirdeki yapılanma lehine göz ardı etmişlerdir. Dahası onlar Batı'nın bilimsel tekniklerinin mistisizmi etrafında kümelenmişler ve Marshall Planı'nın tekrarını ümit ederek beklemeye geçmişlerdir. Bu yaklaşıma göre yeni hakikat, özellikle müdahaleci para politikalarını benimseyen Keynezyen makroekonomiydi.

Yeni Makroekonomi

Yeni makroekonomik doktrinin mimarı, diğer Batılı teoriler gibi Batı'nın problemlerini çözmek için formüle edilen *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936) adlı kitabın yazarı John Maynard Keynes idi. Keynes bütçe açığının kapatılması ve 'çarpanın büyümesi' (Keynes 1936: 115; Harrod 1963: 441-2) yoluyla aktif devlet müdahalesini savunmuştur. Ona göre böylece, telafi edici kamu harcamalarının oluşturduğu tam üretken potansiyelin altında çalışan, kriz içinde bulunan ve durgun olan ekonomideki toplam talebin yetersizliği ve 'var olan reel ücretlerin altında çalışmaya razı işsizlerin' (Keynes 1936: 228) durumu giderilecektir. Bu, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tipik bir durumdu; fakat Keynes'in öne sürdüğü politik reçete daha çok derin bunalım yaşayan Batı ekonomilerine yönelikti. Keynes'in öne sürdüğü bütçe açığının kapatılması, ilk olarak ABD'de çabuk kavranılarak karşılık bulmuş ve daha sonra sosyal altyapı projelerinin ve kamu çalışmalarının revaç bulduğu Yeni Düzen altında hayata geçirilmiş 'Refah Devleti'ni ortaya çıkaracak olan tam istihdam fikrini beraberinde getirmiştir.

Peki, Keynes'in yeni makroekonomik düzeni Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik kalkınma seyrinde nereye oturur? İstem dışı işsizlik dışında hiçbir yere; çünkü Üçüncü Dünya hala gelecekte düşünülmesi gereken bir problem olarak beklemektedir; ta

ki dekolonizasyon dönemine kadar. Özünde Keynezyen makroekonomi, mikroekonomiden daha az Avrupamerkezci değildir. 1940'lardan itibaren yani henüz Üçüncü Dünya keşfedilmeden önce, Keynezyen makroekonomik teorinin değişik varyantlarının çıkardığı problemler yayılmaya başlamış ve bu makroekonomik teoriler geliştirmekte olan ülkeler üzerinde uygulanmıştır. Örnek vermek gerekirse Harrod-Domar modeli (Harrod 1948; Domar 1946; Sen ed. 1970) olarak bilinen sermaye yanlısı ortodoksi Üçüncü Dünya'ya Keynes'in takipçileri tarafından (Nurske 1953; Agarwala ve Singh eds. 1963) aktarılmıştır. Bu model Üçüncü Dünya kalkınmasının sermayeleştirmesini yaygınlaştırmak için anahtar bir teori olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaca ulaşmak için mevzubahis model, devlet girişimleri ve merkezi planlamayla ekonomideki devlet müdahalesini dayanaksız gerçekler ve figürler üzerine (Stolper 1967; Myrdal 1968: Ek 3) mobilize etmiş (Tinbergen 1964; Bettelheim 1959; Ver-non 1966) ve bunu yaparken dünyanın en gelişmiş ülkelerinde neredeyse hiç test edilmeyen sofistike hileleri (Watson ve Dirlam 1965: 305) kullanmıştır.

Modellemenin Altın Çağı

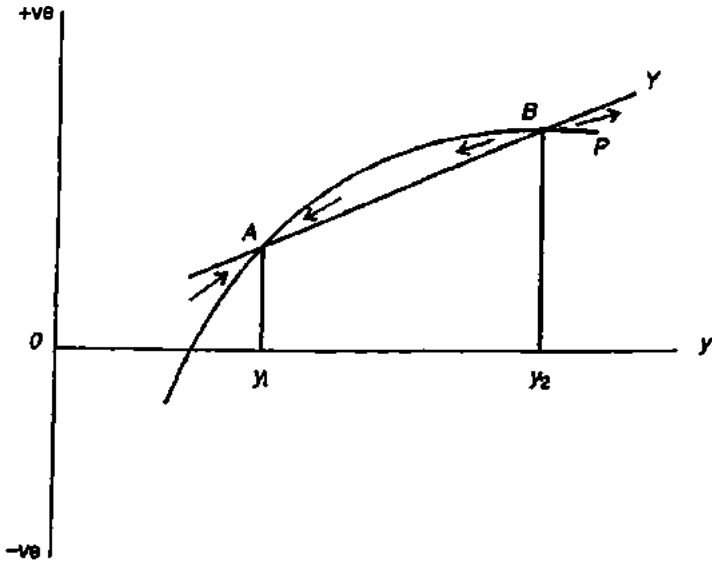
1950 ile 1970 arasında geçen 20 yıllık periyodu, Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınmasını şekillendirmek üzere planlanmış Avrupamerkezci modellemenin altın çağı olarak adlandırabiliriz (Morawetz 1977; Tolbert ve Baum 1985). Bu süre boyunca Keynezyen politikaların taraftarları, daha sonraları Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından benimsenen ulusal muhasebe sistemine dönüşecek olan makro modellemenin genişletilerek Üçüncü Dünya'ya uygulanmasına öncülük etmişlerdir. Bu öncüler arasında en dikkat çekenleri Harrod (1948), Domar (1946), Nurske (1953), Tinbergen (1964, 1967) ve Kuznets'tir (1959,1966). Bu kimselere ait bazı teoriler aşağıda detaylıca ele alınacaktır; fakat bu bölümde önemine binaen Joan Robinson'un 'gizli işsizlik' (Robinson 1936) konseptinin vurgulanması gerekir. Bu konsept Büyük Buhran

sırasındaki sanayi ekonomilerinde topluca ve yaygın biçimde gözlenen işsizlik üzerine formüle edilmiştir. Daha sonralarda 'sınırsız emek arzıyla sağlanan iki sektörlü kapitalist ekonomik kalkınma teorisi' olarak bilinen Nobel ödülü kazanmış teoriyle Arthur Lewis (1954), Robinson'un bahsettiğimiz konseptinden faydalanmıştır (bkz. sayfa 114-120).

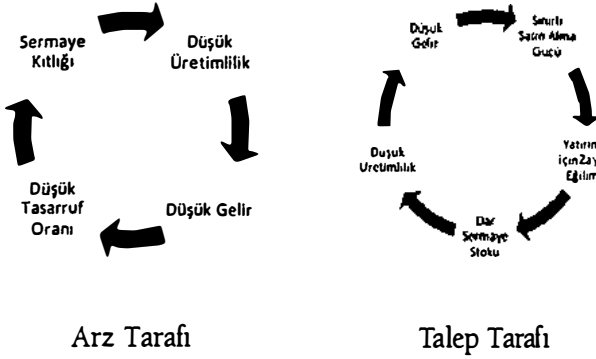
Yoksulluğun Kısır Döngüsü ve Nüfus Kapanı

Batı'nın Üçüncü Dünya'yı ekonomik kalkınma yoluyla modernize etme çabalarının temel mantığı yoksulluğun kısır döngüsü ile kristalize edilmiş (Todarro 1977: 74; Myrdal 1968: Ek 4) az gelişmişlik döngüsüdür. Ekonomik kalkınma ile ilgili standart metinlerde (o dönem adlandırıldıkları şekliyle) gelişmemiş (ya da az gelişmiş) ülkelerin yenilik ve değişime karşı direnç gösteren 'geleneksel toplumlar' (Zuvekas 1979: Bölüm 3) olduğundan genel olarak yoksul kaldıkları yaygın olarak işlenen konulardan biriydi. Yerel tarihler ve kültürler, öncü ekonomistler (Lewis 1955; Kindleberger 1958) ve diğer modernizasyon teorisyenleri tarafından ekonomik büyümeye karşı 'engel' oluşturduğu düşüncesiyle tamamen reddedilmiştir. Yüksek risk barındıran sermaye-yoğun teknolojilere uzak duran ve karşı koyan çiftçiler 'irrasyonel' diye etiketlenirken bu durum aklımıza 'geriye doğru meyilli arz' teorilerini getirir (Bauer ve Yamay 1957). Çiftçilere karşı haksız ve paternalist bir yaklaşım sergileyen bu görüş 1970'lerin başlarına kadar değişmemiş, ancak 'çiftçinin durumunu iyileştirme' (Lipton 1968) paradigmasının anaakım teorilerde yerini almasıyla ve çiftçilere dair daha düzgün bir yaklaşım saygınlık kazandıktan sonra (Scott 1976, 1985) bu durum değişmeye başlamıştır. Ancak o zamandan beri, Avrupamerkezci teoriler kırsal teorilere karşı çiftçi topluluklarını düşük denge handikapında ekonomik durgunluğa mahkum etmiş, bu sırada Batılı bağışçılar ucuz yiyecek yardımı yapmakla yetinip kendi kentsel sanayileşmelerini ve altyapılarını inşa etmeye devam etmişlerdir.

Böylece Batı'nın yiyecek yardımı ve teknik yardım programları Üçüncü Dünya'yı belli bir amaç doğrultusunda dönüştürmek ve modernize etmek, bir yandan da zengin ile yoksul ülkeler arasındaki açığı daraltmak amacıyla yürürlüğe kondu (Shonfield 1961; Mrydal 1968; Ranis ed. 1972). Boesrup'un gözlemine göre (1981: 189-90), 19. Yüzyılda İngiltere ve diğer Batılı ülkeler düşük gelirli ülkelerle yaptıkları ticarette imalat ürünlerinin ihracatı karşılığında yiyecek ithal etmelerine rağmen, 1945 sonrası dönemde yüksek teknolojiye sahip ülkeler 'tam tersi bir yiyecek ticareti'nin içine girmişler; düşük teknolojiye sahip ve yüksek nüfus yoğunluklu Üçüncü Dünya ülkelerine artık yiyecek ve sermaye-yoğun imalatlar ihraç etmeye başlamışlardır. Bu da demek oluyor ki Batı, üretim kazançları kadar ticaret kazançlarının tümünü de kendi lehine tekelleştirmiş, böylece hem Malthus'un hem de Ricardo'nun teorilerini çürütmüştür.

Şekil 3.1(a) Nüfus hapanı

Şekil 3.1(b) Yoksulluğun kısır döngüsü

Soyut bir teori olarak yoksulluğun kısır döngüsü argümanı bulgusaldır. Şekil 3.1(a) A noktasında oluşan kişi başına düşen düşük gelir seviyesindeki nüfus kapanını gösterir. (Y ile gösterilen) toplam gelir ve (P ile gösterilen) nüfusun her ikisi de kişi başına düşen gelir (y) ve büyüme oranı (g) ile pozitif ilişkilidir. A noktası durağan denge noktasıdır; çünkü bu nokta etrafında yaşanacak herhangi bir sapma sonucunda P ve Y dinamiklerinde otomatik düzelme yaşanacak ve böylece tekrar A noktasında denge oluşacaktır. Dolayısıyla, A noktasının sol aşagısında ne zaman toplam gelir (Y) nüfusu (P) aşarsa oluşacak daha yüksek bir kişi başı gelir seviyesi daha yüksek tasarruf ve yatırıma neden olacak ve A noktasına doğru daha fazla bir büyüme yaşanacaktır. Fakat A noktasının sağ üstünde nüfus, toplam geliri aşacak ve sonuçta yaşam standardı Malthus tarzında kontrol edilecektir.

Şekil 3.1(b) düşük gelire sahip ekonominin kapana düştüğü sürekli durağanlığı gösterir. Arz tarafında, düşük gelir düşük tasarruf oranları, sermaye kıtlığı ve düşük verimliliğe sebep olurken; talep tarafında sınırlı satın alma gücü, zayıf yatırım eğilimi, dar sermaye stoku ve düşük verimliliğe yol açar. Buradan anlayacağımız üzere kalıcı yoksulluk nedensel olarak sermayeleştirme ile yakından alakalıdır.

Yoksulluğun kısır döngüsünün taraftarları bahsedilen kapandan kurtulmak için iki çözüm önerisi sunmuşlardır. Birincisi, doğum kontrollerine vurgu yapan nüfus politikalarıdır. Bu öneri, Katolik Kilisesi ve bazı gelişmekte olan ülkeler tarafından direnç görmüş ve olumsuz karşılanmıştır. Diğeri ve daha önemlisi, düşük gelirli bir ülkeyi keskin bir şekilde yüksek gelirli bir ülkeye dönüştürmeyi amaçlamış Endüstrileşmede Büyük İtiş teorisi (aşağıda görüleceği üzere). Bu teorenin bir sonucu olarak Şekil 3.1(b)'deki daha yüksek gelir seviyesine (y_2) sahip *B* noktası yakalanabilirse, sürdürülebilir gelir büyümesi gerçekleşir; zira *A* noktasının aksine *B* noktası durağan denge noktası değildir. Bu da demek oluyor ki *B* noktasının sağ üstünde toplam gelir nüfusu aşar; böylece bu durum daha fazla tasarrufa neden olarak sürdürülebilir gelir büyümesi ve daha yüksek kişi başı gelir seviyesine ulaşır. Kısacası, bir kere y_2 olan kişi başına düşen gelir (eşik) seviyesi yakalandıktan sonra geriye dönüş gerçekleşmez. Burada önemli olan işte bu kişi başına düşen gelir (eşik) seviyesini yakalamaktır.

Gayet zarif görünmesine rağmen kısır döngü teorisi, Batılı rasyonel davranış varsayımının tersine çevrilmiş hali olarak Avrupalı olmayanların sahip olduğu 'irrasyonelitenin' bozulmuş bir projeksiyonundan başka bir şey değildi; neoklasik ortodoksiye göre ekstra çocuk 'ikinci kalite' mal demekti! Böyle bir ortodoksi, Üçüncü Dünya'nın yoksulluğunun kurumsal temelli olmayan bir algılanış biçimini yansıttığından gerçekte bağdaşmıyordu. Ayrıca bu ortodoksi yaşanan yoksulluğun sömürgeci kökenlerini görmezden geliyor ve nüfus ve doğum kontrollerini yukardan aşağı, otoriter biçimde empoze etmek için (Mamdani 1972: özellikle aile üzerine olan 6. bölüm ve köylülerin doğum kontrolünü nasıl algıladığına dair 7. bölüm) merkezi otoritelerin kapasitesini abartıyordu (Indira Gandhi örneğinde görüldüğü gibi). 'Yumuşak' ve 'sert' devletlerin (Myrdal 1968) etkili nüfus politikaları uygulamak ve büyük çapta ekonomik kalkınmayı yürütmek ve bunun için gerekli müdahaleleri yapmak konusunda aynı derece kabiliyetli oldukları varsayılır. Bundan dolayı bahsedilen teori, güçlü sermaye yanlısı ve kent lehinde

varsayımlarla geniş çapta sanayileşme taraftarı olma gibi temel bir yaklaşımla ilerlemektedir. Dahası bu teori, ekonomik kalkınmanın teknokratik kavramsallaştırmasını az ya da çok mekanik ve mühendislik yöntemlerle meşru kılmış; bunu yaparak aynı zamanda kendini insanlardan ve kültürlerden ayırmıştır.

Endüstrileşmede Büyük İtiş Teorisi

Ekonomik yeniden yapılandırma sürecinde devlet müdahalesi fikri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra alt üst olan Avrupa'da başlamıştır. Hatta savaş bitmeden önce dahi ekonomistler savaş sonrası Avrupa'nın yeniden yapılanmasının nasıl olacağına dair ustaca planlar hazırlayıp olması muhtemel yeni tablolar çiziyorlardı. Ekonomik Kalkınmada Büyük İtiş teorisinin kurucusu Paul Rosenstein-Rodan (1943), endüstrileşmenin 'sıkıntılı bölgelerde gelir oranlarını görece daha zengin bölgelerdekinden yüksek tutarak dünyanın farklı yerlerinde daha eşit bir gelir dağılımı oluşturmayı sağlayan tek yol' olduğunu savunur (Rosenstein-Rodan 1943: 203). Endüstrileşme, özellikle tüm 'büyüme kutuplarının' var olduğu düşünülen imalat sektöründe üretim başına artan sermaye kullanımı olarak tanımlanır. Bunların tümü daha sonra, emek gücünün bol olduğu gelişmiş ülkelerdeki faktör donatılarının göz ardı edildiği Batı'dan ithal edilen sermaye-yoğun teknolojiler ile bağlanulandırılır.

Savaş sonrası Marshall Planı ve onun finanse ettiği Avrupa mucizesi, muazzam Amerikan yardımlarının akışına dayalı olarak Büyük İtiş teorisini onaylamış gözükür. Bu olumlu atmosferde, Amerikan liderliği altında yeni oluşan Üçüncü Dünya ülkeleri, Avrupa'nın uydurulmuş başarı hikayesine tekrardan inandırılmaya çalışılmıştır.

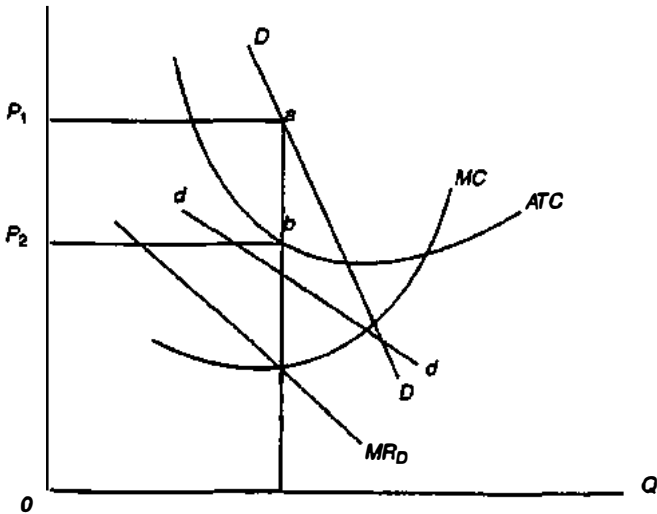
Peki, Büyük İtiş teorisinin öncülleri nelerdir? Bu öncüller sermaye yanlılığı ve büyüklük taraftarlığıdır. Yüksek getiri ve büyük üretim kazançlarının ikincil sanayilerin kapitalist 'büyüme kutuplarında' elde edileceği düşünüldüğünden büyük çaplı üretimler ve mega projeler küçük çaplı üretimlere tercih edilmiştir. Endüstrileşmenin 'büyüklüğü' iki kriter üzerinden

savunulmuştur: ölçek ekonomileri ve modern teknoloji. Modern teknoloji lehine yapılan tartışmalar daha yenidir: Buna göre modern teknolojiler, yüksek verimlilik yoluyla ve Verdoon Kuralı olarak bilinen büyüme ve verimlilik arasında ampirik ve pozitif korelasyona dayalı biçimde kapitalist endüstrileşmeyi destekler (Kaldor 1967: 13-14). Ölçek ekonomisi argümanı ise daha eski ve komplekstir. Bu argüman geniş çaplı endüstrileşmeyi iç (örneğin firma içi daha verimli iş bölüşümü) ve dış (mesela bir endüstride firmalar arasında çaprazlama verimlileştirme) ekonomiler olarak sınıflandırır; her ikisi de yaparak öğrenme gibi dinamik faydalar sağlamaya yardımcı olur. Bunların tümü, özellikle aşırı dinamik ve motive olmuş Avrupalılardaki yüksek kalite insan sermayesi, Avrupa mucizesinin sebeplerindendir.

İlk olarak Allyn Young (1928) tarafından formüle edilen ölçeğe dayalı artan getiri teorisine göre ekonomik kalkınma oranı, küçük çaplı endüstriler yerine geniş boyutlu ve sermaye-yoğun üretim sanayileri inşa edildiği takdirde hızlandırılabilir (burada ifade etmek gerekir ki, bu durum Tayvan'da geçerli olmamış, aksine orada küçük firmalar kalkınmanın motoru olmuşlardır; bkz. sayfa 165-169). Büyük İtiş mantığına göre küçük firmalar, üretimleri oldukça sınırlı olduğundan birim maliyetleri görece daha yüksek olduğu için riskli ve kârsız firmalar olarak kabul edilir. Diğer taraftan, geniş çaplı firmalar toplu üretim yapabilir; üretim için gerekli en son sermaye-yoğun teknolojilere ulaşabilir; operasyonlarını minimum maliyet düzeyinde tutarak verimli kullanabilir ve birim maliyetlerini düşük tuttukları için getiri oranlarını maksimize edebilirler. Tüm bu iç ekonomi avantajlarıyla birlikte, (öncesinde ekonomik bunalım tecrübe etmiş) belirli bir bölgede büyük endüstriyel firmaların kümelenmesi dış ekonomi ölçeğini gerçekleştirmek adına daha avantajlı bir pozisyon sağlar. Örneğin, dikey ya da yatay olarak birbirini tamamlayan hizmet endüstrileri (nakliyecilik ve depolama gibi) veya mühendislik firmaları oluşturularak daha spesifik ticari angajmanlara girilir ve böylece uzmanlaşma ve piyasa büyüklüğü artar.

Endüstrileşmede Büyük İtiş teorisinin belli bir versiyonu Şekil 3.2'de gösterilmiştir; burada yatay eksen üretim miktarını (Q) yansıtırken dikey eksen birim fiyatı ya da maliyeti yansıtır. Başlangıçta, gelişmemiş bir bölgede, on firmadan oluşan ve her bir firmanın küçük ve dd ile gösterilen talep koşulları olduğu bir imalat sanayisi varsayalım. Ortalama maliyet eğrisi (ATC) ile gösterilen birim üretim başına düşen maliyet, birey talep eğrisinin (dd) üzerinde yer alır. Böyle bir durumda tipik bir firma ekonomik kayıp yaşar. Böylesi bir endüstriyel organizasyon sürdürülebilir değildir ve uzun aşamada firmalar kapanmak zorunda kalır.

Büyük İtiş teorisi on tane ekonomik olmayan küçük firma yerine, DD ile gösterilen toplam talebi tek başına karşılayabilecek büyüklükte bir firmanın gerektiğini öne sürerek 'minimum etki ölçeğine' işaret eder. İşte bu büyük firma, sermayenin farklı yerlere dağılmasını önler ve en son (yani sermaye-yoğun) teknolojiyi kullanarak birim maliyetlerini minimum seviyeye düşürür. Böylece üretim için gerekli optimal seviye, marjinal gelir (MR_D) ve marjinal maliyetin (MC) kesiştiği noktada OQ' olarak belirlenir. Bu üretim seviyesinde büyük firma yeterince ekonomik olup P_1abP_2 olan toplam kârı gerçekleştirir.

Şekil 3.2 Endüstrileşmede Büyük İtiş

Büyük İtiş teorisine göre geliştirilmiş kârlı bir endüstri, ekonomik bunalım içindeki bölgede verimli iş imkanları sağlayarak ve gelir çoğaltan süreçler oluşturarak her şeyi çekip çeviren bir rol üstlenebilir. Bunun etkisiyle, birbirini tamamlayan endüstrilerde ve diğer alakalı tüm endüstrilerde geriye ve ileriye dönük bağlantılar oluşturularak ciddi bir kalkınma sağlanmasının yolu açılır. Böylece stratejik olarak seçilen Büyük İtiş bazlı üretim endüstrileri, genel bir ekonomik kalkınma ivmesi yakalar.

Geriye dönüp baktığımızda Büyük İtiş teorisinin Avrupa'daki başarı hikayesini, Üçüncü Dünya'da tekrarlamakta başarısız olduğunu görürüz. Peki neden? Önceki eleştiriler (Agarwala ve Singh eds. 1963) daha çok ekonomik doktrin bağlamında meseleyi ele almıştır. Ellis (1958) teorisinin şiddetle savunduğu müdahaleci varsayımlara itiraz etmiştir. Streeten (1963) de Büyük İtiş teorisindeki yatırım paketlerini savunmanın kulağa hoş gelmesine rağmen kalkınma stratejisinin 'sadece yatırım planlarından ibaret olmadığını' (Johnson ve Kamerschen eds. 1972: 236'den alıntı) savunur. Ayrıca, 'Batılı konseptlerin dikkatsiz kullanımı' konusunda uyarıda bulunmuştur (aynı eserde: 233). Rosenstein-Rodal, geriye dönüp baktığında kendi teorisinin öne sürdüğü 'rasyonalist' varsayımlar yüzünden 'fazlaca optimist' olduğunu kabul eder (Meier ve Seers eds. 1984: 215-6). Diğer bir deyişle, Büyük İtiş teorisi itiraf edildiği üzere Avrupamerkezci bir kavramsallaştırmadır: Bu teori aşırı biçimde sermaye yanlısıdır ve Batı'dan ithal edilen sermayenin sahibinin kim olduğu ile büyüme sürecinde ortaya çıkarılan katma değer dağılımının nasıl olacağı sorularını tamamen göz ardı etmiştir. İlk zamanlarda bu teori Marshall Planı için kültürel ve kurumsal sebeplerden ötürü (Avrupa insan kaynaklarının yüksek kalitesini de içeren sebepler) formüle edildiğinde Avrupa'da başarılı olmuştur. Ayrıca hem Marshall Planı hem de Üçüncü Dünya'nın yeniden yapılandırılmasının arkasında politik ve ideolojik art niyetler olduğu görmezden gelinemez.

Rostow'un Kademe Teorisi

Soğuk savaş ideolojisi, her ikisi de Üçüncü Dünya'nın kalkınmasını Batılılaşmaya bağlayan ve Avrupamerkezci temellere dayalı iki büyük modernizasyon teorisi ortaya çıkarmıştır: ilki Üçüncü Dünya'nın siyasi olarak geliştirilmesi ve yeniden inşa edilmesi (Higgot 1983); diğeri büyüme kademeleri teorilendirmesi. Her iki teori de komünist yayılmayı önlemek adına Amerika öncülüğünde yürütülen küresel stratejinin bir parçası olarak tasarlanmıştır.

Büyüme kademeleri teorisi, Üçüncü Dünya'nın kalkınmasını ABD'nin dış politikasının ve askeri planlarının bir uzantısı olarak gören Rostow'un parlak bir buluşudur (1956, 1963). İdeolojik rakibi Marx gibi ekonomi tarihçisi olan Rostow Avrupamerkezci fikirlere sahiptir; her ikisinin teorisi de lineer, deterministik ve Batı tarihini kalkınma için gerekli olan evrensel rehber olarak tasarlayan teorilerdir. Nasıl ki Marx materyalist determinizm düşüncesinde Avrupa feodalizmini, kapitalizmi ve sosyalizmi aşılması gereken aşamalar olarak görüyorsa, kitabının alt başlığını *Komünist Olmayan Manifesto* olarak belirleyen Rostow da Üçüncü Dünya insanların akıl ve kalplerinin Marshall Planı tarzı bir dış yardım yoluyla Amerikan kapitalizmi uğruna kazanılacağını düşünür. Rostow'un bu optimizmi Avrupamerkezci dünya görüşünden ileri gelir ki böylece kendisi şu sonuca varmıştır: 'Ekonomik tarih (Batı ekonomisi tarihini kastediyor) göstermiştir ki büyümenin aldatmacalarını uygulamak o kadar da zor değildir' (Rostow 1960: 166). Rostow kapitalist kalkınmanın tarihsel olarak kaçınılmaz olduğunu düşünür; buna göre Avrupa ve Amerika tecrübeleri şu şekilde kısımlara ayrılabilir uzun dönemli ve tek yönlü bir dönüşümü onaylayan edininimlerdir:

- (1) ekonomik değişimlerin farklı kaynak ve modelleri ile şekillenmiş belirli zaman aralıkları; (2) bu zaman aralıklarının birbirini takip sırası; b'nin a'dan önce ya da c'nin b' den önce gerçekleşmeyeceği şekilde ve (3) ardışık zaman aralıklarının

geniş bir sürecin kademeleri olarak planlandığı (genellikle bozulma ve daralmadan çok kalkınma ve büyümeyi içeren) genel bir matris.

(Kuznets'in özeti, Meier 1989: 69'dan alını)

Bu kademelerin her biri, birinden diğerine geçişin yatırım terkiplerindeki belirli değişiklikler tarafından karakterize edildiği dinamik bir üretim teorisi yoluyla birbirine bağlanmıştır. 'Dönüm noktaları' ve 'lokomotif sektörler' Rostow'un kademe teorisinin en temel unsurlarını oluşturur.

Rostow'un kaçınılmaz tek yönlü büyüme yolu boyunca izlenen belirli zaman aralıkları 5 kademedan oluşur: (1) geleneksel toplum, (2) kalkışa geçmek için gerekli ön şartlar, (3) kalkışa geçmenin kendisi, (4) olgunlaşma seyri, (5) toplu tüketim çağı. Üçüncü Dünya'nın gelişmekte olan ülkeleri daha çok bu aşamaların ilk üçünde yer alırken Birinci Dünya ülkeleri ise son ikisinde yer alır.

Bir büyüme teorisi olarak Rostow'un en önemli gördüğü aşama 'kalkışa geçme' aşamasıdır. Bu aşama kapitalist büyümenin hızlanması için gerekli fırlatma rampası olarak düşünülür. Rostow'a göre ekonomik büyümenin sihirli değneği, daha doğrusu büyüme oranının nasıl tasarlanarak hızlandırılacağına anahtarı bu aşamada saklıdır. Kalkışa geçme aşaması, aşağıda belirtilen 'birbirleri ile ilişkili üç koşulun tümünü sağlaması' (Rostow 1963: 36-40) ile tanımlanır:

1. Üretken yatırım oranında bir artış; örneğin (net) ulusal gelirin %5 civarından %10 üstüne yükselmesi;

2. Bir ya da daha fazla değerli üretim sektörünün iyi bir büyüme oranı yakalayarak gelişmesi;

3. Kalkış aşamasının potansiyel dış ekonomi sonuçlarını ve modern sektördeki açılma işaretlerini hemen içselleştirecek siyasi, sosyal ve kurumsal yapıların hızlı bir şekilde ortaya çıkarılması ve büyümeye devamlı bir karakter kazandırılması.

Böylece, kurumsal yapıların sağlanmasıyla Rostow'un teorisinin iki önemli unsuru belirginleşir: (1) 'lokomotif sektör' olarak üretim ve (2) yatırım oranı. Ekonomik büyümenin tetikleyicisi, üretim sektörlerinin 'modern sektör' olarak dizayn edildiği bir ortamda yatırım aktivitelerindeki değişiklik olarak görülür. Dolaylı olarak, kırsal ve tarımsal sektörler geleneksel durağan sektörlerle dönüştürülerek 'kent yanlısı' (Lipton 1977) bir tutum sergilenir.

Rostow'un *Komünist Olmayan Manifesto'su* piyasanın görünmez eline dayanan *laissez-faire* kapitalizmi değildir. Tersine Rostow'un çözüm önerileri devlet kapitalizmini savunur. Lokomotif sektörlerde yatırımın teşvik edilmesi için kaynak dağılımında alınan stratejik kararlarla bir toplum (ya da hükümet) ekonomik büyümeyi planlayıp düzenler ve büyüme oranına ivme kazandırır. Dolayısıyla oldukça paradoksal bir biçimde kapitalizmin elçisi Rostow, piyasa güçlerine güvenmeyi savunmaktan uzak bir tutumla Üçüncü Dünya kalkınması için dış yardımlarla ve planlamalarla devlet müdahalesinde bulunmayı meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu zıtlık kapitalizmin diğer bir elçisi Milton Friedman'ın (1958) dikkatinden kaçmamıştır.

Dengeli Büyümeye Karşı Dengesiz Büyüme

Büyük İtiş teorisini izleyen Avrupamerkezci teoriler arasındaki diğer bir paradigma tartışması dengeli ve dengesiz büyüme tartışmasıdır. İlk teori özünde, 'sermayenin geniş bir havzadaki farklı endüstrilere benzer biçimde ya da senkronize edilmiş şekilde uygulanmasını' (Nurske 1952, Agarwala ve Singh eds. 1963: 256 kitabının içinde) savunan Büyük İtiş teorisine bir ilave olarak düşünülür. Nurske'nin savı, artan getiriler argümanından elde edilmiş tamamlayıcılık prensibi üzerine kuruluydu: Toplu tüketimin temin edildiği endüstrilerin çoğu, içinde birbirlerini destekledikleri bir pazar oluşturdıkları için birbirlerini tamamlayıcıdır. Bu temel tamamlayıcılık, doğal olarak insan isteklerinin çeşitliliğinden kaynaklanır. 'Dengeli büyüme' durumu, nihayetinde 'dengeli beslenme' ihtiyacına dayanır (aynı eserde: 257).

Fakat böyle bir yaklaşım, tipik bir gelişmekte olan ülke için gerekli olan yatırım giderleri düşünüldüğünde aşırı savurgandır. Tercihler yapılmalı ve öncelikler sıralanmalıdır.

Dengeli Büyüme teorisine yönelik başlıca eleştiri Albert Hirschman'dan gelir. *The Strategy of Economic Development* (1958) adlı kitabında Hirschman, ekonomik 'kalkınmanın üretim faktörleri ve verili kaynaklar ile oluşturulacak optimal kombinasyonlara çok da bağlı olmadığını; fakat asıl saklı kalmış, dağınık ve faydalanılamamış kaynak ve yeteneklerin kalkınma amacına yönelik kullanılmasına bağlı olduğunu' (1958: 5) iddia eder. Hirschman, dengeli büyümenin aksine kalkınmayı dengesizlikler zinciri olarak tasavvur etmiştir:

Bu yüzden, 'denge durumundan sapan silsile' bizim açımızdan kalkınmanın tam olarak ideal modelidir. Silsiledeki her hareket önceki dengesizlikten kaynaklanır ve bu karşılığında yeni bir hareketi zorunlu kılacak yeni bir dengesizlik oluşturur... Atılacak her adımda, herhangi bir endüstri önceki genişlemekten ötürü dış ekonomilerden doğan fırsatlardan yararlanır ve aynı zamanda diğer işletmeciler tarafından faydalanılacak yeni bir dış ekonomi oluşturur.

(Hirschman 1958: 66-7)

Hirschman böylece önceki ve sonraki bağlantıları birleştirerek ekonomik dinamiğin oluşturulmasına ve sürdürülmesine vurgu yapar. Modern bir lokomotif sektör oluşturabilmek için Hirschman, endüstriyel büyüme ve altyapı yatırımlarına öncelik veriyordu. Hirschman'ın stratejisi, büyümeyi güçlü kılacak teşvikleri yönetmek ve dış ekonomiler oluşturmak için kasti olarak darlıklar ve dengesizlikler oluşturmayı amaçlıyordu. Batı'nın yaygın bir şekilde altyapılarla ilgili mega projelerle zihnini meşgul ettiği bir zamanda onun stratejisi enflasyon oluşturan finansı destekliyordu ki bunun dayanağı, darlık ve dengesizlikler oluşturmanın (örneğin elektrikte ya da otoyollarda) enflasyona dair baskılar çığrından çıkmadan önce toplam arzı artırmak için uygun yatırımları canlandırmayı sağlamasıydı.

Aynı zamanda diğer bir beklenti, sanayiler arası geriye ve ileriye yönelik bağlantıların toplam talebi arttırmasıyla uzmanlaşma ve sürdürülebilir büyümenin yakalanacağıydı. Fakat gerçekte bu planlamanın göz ardı ettiği hususlar; mega projelerin sermaye-yoğun karakteri, projenin yürütülmesinde yaşanan gecikmeler ve tıkanıklıklar, yiyecek kıtlığı ve Kuzey'den gelen sermaye ithalatındaki örtülü belirsizlikler ve bağımlılıklar ile tüm bu süreçlerin siyasi kaygılara göre şekillenmesidir. Dolayısıyla, birçok Latin Amerika ülkesinde görülen kronik enflasyon krizi, ödemeler dengesi krizi ve iç eşitsizlikler Hirschman'ın düşüncelerinin değişmesine sebep olmuştur; yeni durumda Hirschman daha az enflasyonist olmuş, daha çok tarımsal pozisyonu benimsemiş ve daha disiplinler arası olmayı tercih etmiştir (Hirschman 1981, 1984, 1986).

Yukarıda bahsedilen endüstrileşme aşamaları bazı önemli ortak sorunları önümüze koyar: Bu aşamalar sermaye yanlısıdır ve kırsal kalkınma ve yiyecek üretimine karşı ağır sanayiye savunur. Aynı zamanda bu aşamalar, lojistik problemlere ya da uygulamaya az değer verip, bunun yerine büyük dizaynlar tasarlamaya heveslidir. Yürürlükteki 'büyük dizayn' teorilerinin en önemli ve etkili örneklerinden biri de Hintli Mahalanobis modelidir (Bettleheim 1959). Bu modelin teorik kökenleri dengeli büyümeden çıkarılmıştır ve önceki Sovyet planlamasında olduğu gibi model, genel denge analizinde çok iyi bir matematiksel tutarlılık gösterir. Gunnar Myrdal'ın *Asian Drama* (1968, 3. Bölüm) adlı eserinde ustaca analiz edildiği gibi, büyük dizayn planlamaları pratikte hayal kırıklığı yaratmıştır. Buna sebep olan bazı etkenler yerel olmasına karşın (örneğin uygun istatistiki bilgilerin olmaması) çoğu durumda hayal kırıklığının sebepleri, genel dengenin Üçüncü Dünya'nın gerçeklerini tamamen göz ardı edip her yerde geçerli olduğunu varsayan gerçekçi olmayan modellerden kaynaklanır. Bu modeller dış yardım yapanlardan yakın zamanda sınırsız miktarda sermaye ithalatı geleceğini varsayar. Fakat, beklenen Batı yardımı yerine daha çok ithal ikameci sanayileşme (İİS) stratejisinin bir parçası olan Batılı çok uluslu şirketler gelmiştir (bkz. sayfa 120-126).

Ekonomik Düalizm: Lewis'in İki Sektör Modeli

Düalist teoriler 1950'lerde ve 1960'larda çok popüler olmuştur. Hiç şüphesiz düalizm yeni bir konsept değildir. Onun Avrupa-merkezci biçimlerinden biri, 19. yüzyıl kolonyal Endonezyası'nın Hollandalı ekonomisti Boeke'nin (1953) 'sosyal düalizm'i'dir. Bu düalizm, Marksist düşüncedeki Asyatik üretim modu ya da Kipling'in 'Doğu Doğu'dur, Batı da Batı'dır; her ikisi de hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir' şiirindeki soyutlamalar üzerine kurulmuş ve genişletilmiştir. Boeke'nin Batı'dan ithal edilen 'yüksek kapitalizm' ile çauşan 'Doğu Ekonomisi', Higgins (1956) tarafından olgusal olarak yanlış olduğu düşüncesiyle haklı bir şekilde eleştirilmiştir. Savaş sonrası dönemde düalizm fikri, aşağıda belirtileceği üzere her birinin başka bir noktaya vurgu yaptığı farklı biçimleriyle neoklasik temeller üzerinde yeniden formüle edilmiştir.

Bu farklı biçimlerden biri, sermaye dağınlıklığının 'faktör oranları' problemine yol açmasına rağmen 'Amerikan tarzı' üretim şeklinin modern sayılabilecek tek üretim şekli olduğunu iddia eden 'teknolojik düalizmdir' (Ackaus 1955). Diğer yandan Hla Myint 'finansal düalizm' (Myint 1971: 324-31) ve daha yakın zamanda 'organizasyonel düalizm' fikirlerini ortaya atmıştır. Düalizmin karşılık bulduğu birbirinden farklı tüm bu biçimler çok temel ortak bir varsayımı paylaşır: geleneksel (yerli = ilkel) ve modern (Batılı = üretken) üretim tekniklerinin bir arada var olması. Modern teknikler Amerika ya da Avrupa temellidir, sermaye-yoğundur, kapitalist sektöre oldukça uygundur ve geri kalmış tarımsal ya da kırsal sektörlerin aksine 'modern sektör' olarak adlandırılır. Bir modernizasyon projesi olarak ekonomik kalkınma başlarda kapitalist büyümeye odaklanırken daha sonra Batılı çok uluslu şirketler de modern sektörlerdeki sermaye temelini genişletmek için sermayeleştirmenin temsilcileri olarak görev yürütmüşlerdir.

Ekonomik kalkınmanın savaş sonrası dönemde belki de tek etkili düalist teorisi, ilk olarak St Lucia tarafından ortaya atılan ve Arthur Lewis'in 'Economic Development with Unlimited Supplies of Labour' (1954) adlı meşhur makalesinde formüle

ettiği neoklasik iki sektör modelidir. Bu model tüm Avrupamerkezci zihinlerin Avrupa doğumlu olmak zorunda olmadığını iddia eden Avrupamerkezci anaakım ekonomistlerin geleneksel olarak benimsediği sermaye yanlısı ve kırsal karşıtı teorilendirmenin tipik bir soyut ve apriori örneğidir. Lewis'in makalesi, gelişmekte olan ülkelerdeki kitleler için yaşam standartları açısından genellikle negatif etkide bulunacak bir şekilde entelektüeller tarafından oldukça ilgi görmüştür. Anaakım kalkınma literatüründe Lewis'in eseri bir çok teorik esere katkıda bulunmuş (Fei ve Ranis 1964; Meier 1989: Bölüm 3) ve nihayetinde Lewis Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüştür. Dahası Lewis'in teorisi ekonomik kalkınma planlanması, politikası ve pratiğine büyük katkılarda bulunmuştur (bkz. Kutu 7).

Lewis'in diğerlerinden ayrıldığı nokta şuydu: Ona göre gelişmekte olan ülkeler, temel geçimi sağlayacak üretim için gerekli aile emeğinin karşılığının ödenmediği ve düşük verimli geleneksel çiftçiliğin domine ettiği tarım sektörlerindeki emek artışı ekonomilere sahiptiler. Diğer yandan ise küçük, kent merkezli kapitalist/modern sektör vardı. İşte böylesi bir düalist dünyada Lewis modern kapitalist sektörü ekonomik büyümenin motoru olarak tanımlıyordu; bunu yaparken de modern, (ithal) sermaye-yoğun teknolojilerin yüksek verimlilik sağladığı görüşüne dayanıyordu. Kısacası geleneksel (kırsal, tarımsal) sektör, gelişmemişliğin başlıca sebebi olarak tanımlanıyordu. Sonuçta Lewis, kırsal kesimlerde yatırım yoluyla kırsal kalkınmanın mümkün olmadığını savunur. Kırsal karşıtı bu tutum iyi düşünülmüş bir pozisyondu zira Lewis kapitalistler ile işçiler/köylüler ve emek ile sermaye arasındaki klasik çatışmanın farkındaydı. *Manchester Okulu* makalesindeki Marksist eğilimli bir pasajda Lewis, 'kapitalist sektördeki ücret seviyelerinin geçim sektöründeki kazançlara bağlı olduğunu' ve bu yüzden büyük kârlar elde etmek adına ücretleri düşük tutarak emperyalistlerin kolonyal işçileri sömürmesi ile paralel olarak 'kapitalistlerin geçim sektöründe çalışan işçilerin verimliliğini aşağı seviyede tutmak gibi bir amaçları' olduğunu söyler (Agarwala ve Singh eds. 1963: 409-10).

Kutu 7

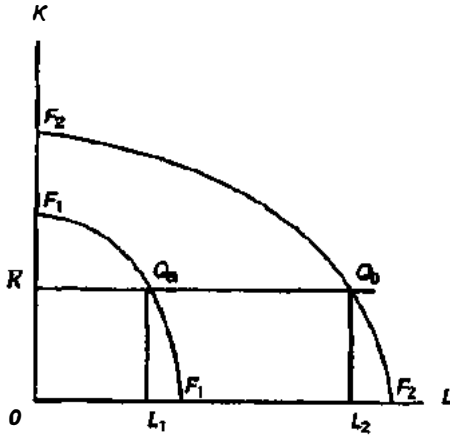
Lewis'in iki sektör modeli

Arthur Lewis tarafından ortaya konan iki sektörlü (çift yönlü) büyüme modeli, Üçüncü Dünya'ya rehberlik etme adına teorilendirilmiş savaş sonrası en etkili soyut modellerden biridir.

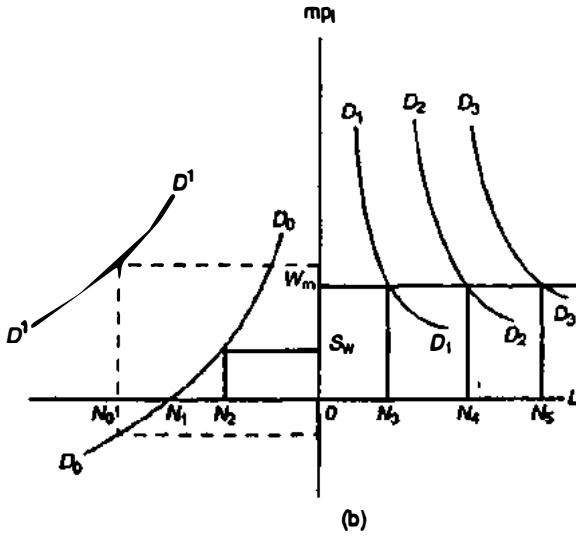
Bu model Batı'da tasarlanmış, tamamen soyut ve neoklasik temellere dayanan ve dekolonizasyon sürecinde gelişmekte olan ülkelere empoze edilmek için uygulanan bir model olması açısından Avrupamerkezcidir.

Birleşmiş Milletler ve diğer dış yardım yapan Batılı kuruluşlar bu kent yanlısı kalkınma stratejisini uygulamaya hevesli aktörler olarak planlanmamış şehirleşme ve kırsal kent göçü sonucunda Üçüncü Dünya'yı altüst etmiş ve ciddi yıkıma sebep olmuşlardır.

Lewis'in amacı Batı'dan getirilen sermayeye bağlı kent yanlısı endüstrileşme yoluyla sermaye birikimini sağlamaktır. Bu stratejinin anahtar unsuru kapitalist modern sektöre daha fazla ulusal gelir getirmek için geleneksel sektörlerdeki artık emeği kapitalist sektördeki ücret emeğine dönüştürmektir. Kısacası, Lewis geniş çaplı sektörler arası emek transferlerini öneriyordu. Ona göre bu tür bir transfer tarımsal üretimi azaltmaz zira 'emeğin marjinal verimliliği sıfır ya da negatiftir; yani göz ardı edilebilir' (Agarwala ve Singh eds. 1963: 402). Bu yüzden, modern sektördeki ek gelir net büyümeye yol açar ve böylece ekonomik kalkınmaya hız kazandırır. Lewis, vasıflı işçilerin dahi büyümeye geçişsel bir engel teşkil etmekten fazlasını yapabileceğini göz ardı eder: 'Bu sadece geçici bir manidir, zira eğer sermaye kalkınma için yeteri kadar varsa, kapitalistler ya da kapitalist hükümetler daha fazla vasıflı işçi yetiştirmek için daha çok imkan sağlayacaktır' (Agarwala ve Singh eds. 1963: 406). Sermayeyi 'gerçek bir engel' olarak gören Lewis kapitalist büyüme için Batı'dan sermaye getirilmesini tavsiye etmiştir.

(a)

(b)

Şekil 3.3 Lewis'in iki sektör modeli

Şekil 3.3 Lewis'in iki sektör modelini; bilhassa emek transferi için temel mekanizma olan ücret belirlenmesini gösterir. Panel

(a)'da neoklasik üretim fonksiyonunun ($Q=F(K,L)$) grafiksel gösterimi vardır. L_1 ile birlikte verilen ve dikey ekseninde ölçülen sermaye stoku, üretim imkanları eğrisi üzerinde (F_1F_1) üretimin tam istihdam seviyesini (Q_a) belirler. Böyle bir neoklasik modelde ekonomik kalkınma, sınırsız sayıda var olduğu kabul edilen emeğin (L) sermayeye dönüştürülmesiyle sermaye birikiminin sağlanmasına bağlıdır. Teorik olarak Lewis modeli üretim imkanları eğrisinin dışı doğru F_2F_2 eğrisine kaymasını öngörür. K sabit görüldüğünden, Lewis modelindeki ulusal gelirin büyümesi (Q_1 ile gösterilir) emeğin OL_1 seviyesinden OL_2 seviyesine geçip bir artış sağlamasıyla ciddi miktarda istihdamın oluşmasına yol açar.

Lewis modelinin en temel özelliği Panel (b)'de gösterilmiştir. Gelişmekte olan bir ekonomide başlangıçtaki emek gücü N_0N_3 ile gösterilir; bunun ON_0 kısmını geleneksel sektör; ON_3 olan daha küçük bir kısmını modern sektör oluşturur. Geleneksel sektörde (geçimlik tarım) emek talebi D_0D_0 seviyesindedir; böylece tarım emeğinin N_0N_1 kadar emeğin marjinal üretiminin sıfır ya da negatif olduğu gizli işsizliği yansıtır. Dahası, ikinci kısımda (N_1N_2) marjinal üretim pozitifdir ancak ücretlerin geçim seviyesinin (SW) altındadır. Bu yüzden, toplam artık emek N_0N_2 olur. Lewis'e göre bu emek artışı, *tarımsal üretime herhangi bir kayıp yaşattırmadan* geleneksel sektörden transfer edilebilir ve gelir büyümesi için modern sektördeki üretken istihdama eklenebilir.

Modern sektör sermaye-yoğun teknolojiye dayalı olduğundan görece oldukça yüksek verimliliğin yaşandığı bir sektördür. Bu sektördeki emek talebi ilk aşamada D_1D_1 olarak tanımlanır. Modern sektörde başlangıçtaki emek gücü altında (ON_3) hakim olan ücret oranı W_m seviyesindedir. Böylece, eğer modern sektör 'lokomotif' sektör ya da 'büyüme' kutbu olarak tasarlanırsa, net gelir geleneksel sektörden emek artışının transfer edilmesiyle ve modern sektörde istihdamın genişletilmesiyle gerçekleştirilebilir. Ulusal gelir büyümesi, W_m seviyesini yükseltmeye gerek kalmadan elde edilebilir; dahası böylesi bir büyüme

sınırsız (ve transfer edilebilir) aruk emek arz edildiği sürece süresiz olarak gerçekleştirilir.

Lewis modeli Üçüncü Dünya'nın emek artığına sahip ve sermaye kıtlığı çeken ekonomilerini yoksulluk tuzağının dışına çekmeyi amaçlıyordu. Fakat bu model, büyük oranda geleneksel sektörlerde bulunduğu iddia edilen 'irrasyonelite'yi temel almış kırsal karşıtı ve benzeri öncüllere dayanıyordu. Bu yüzden, tarımsal emeğin sıfır ya da negatif marjinal verimliliği varsayımı maliyetsiz göç varsayımı (Todaro 1969) ile birlikte çürütülmüştür (Schultz 1964). Negatif marjinal verimlilik varsayımının hayati olmadığı sonradan gösterilmesine rağmen (Uppal 1969), pratikte Lewis modeli başarılı olamamıştır. Anlamalı bir biçimde Güney Kore ve Tayvan gibi yeni endüstrileşen Uzak Doğu ülkeleri endüstrileşme serüvenlerine, üretim verimliliğini arttırmak için toprak reformu ve kırsal insan kaynaklarındaki yatırımı arttırmak gibi tarımsal modernizasyon süreçleri ile başladıkları için sanayileşebilmişlerdir; böylece bu ülkeler tarımsal kalkınmayı başarılı bir şekilde tamamlayana ve çiftlik dışı gelir büyümesini ve istihdam imkanlarını sağlayana kadar tarımsal olmayan sektörler emek transferini gerçekleştirmeyi ertelemişlerdir. Bunun için yeni sanayileşen ülkelerin başarı durumları Lewis'in de önereceği üzere 'birbirinden farklıdır' (Tan 1992: 239).

Daha genel ifade edilecek olursa, tarım üzerine yazılan bir derleme makalenin gösterdiği gibi 'başlangıçta ya da eş zamanlı olarak kendi tarım sektörlerini geliştirmeden sürdürülebilir büyümeyi yakalayan çok az ülke vardır' (Birkhaeuser ve Feder 1991: 607). Bu görüş aynı zamanda klasik ekonomistlerin, özellikle Adam Smith'in, öncelikleriyle de tutarlıdır (Myint 1977).

Bu temelde düşünüldüğünde, Lewis'in modeli 'geleneksel sektörü yalnızca modern sektöre "sınırsız sayıda emek arzı" sağlayan "kara bir kutu" olarak düşünen' (Myint, Meier ed. 1989:139 içinde) kırsal karşıtı ve yanlış belirlenmiş bir neoklasik modeldir. Şekil 3.3'e geri dönersek, Tayvan ve Kore tarımında bir kırsal yanlış kalkınma stratejisi, sol çeyrek dairede

bulunan emek talebini D_1D_1 seviyesine yükseltme gücüne sahiptir; hatta muhtemelen kent ücretlerinden (W_m) daha da yukarıda bir seviyeye. Geriye dönüp bakıldığında, Lewis modelinin kırsal karşıtı tutumunu, ekonomik kalkınmayı ithal edilen Batı teknolojisi ve sermayesine bağlı modern sektör ile eşitleyen egemen Avrupamerkezci zihnin hem sebebi hem sonucu olarak görebiliriz.

İthal ikameci Sanayileşme (İİS), İhracat Teşviki ve Yavru Sanayi Tezi

Lewis'in Avrupamerkezci düşüncesi ciddi manada Batı entelektüelizmini yansıtır. Bunlardan biri de problemli, korumacı sanayileşme teorisi olmuştur: ithal ikameci sanayileşme (İİS). Çelişkili bir biçimde, Batılı neoklasik teorisyenler Üçüncü Dünya'nın endüstriyel stratejisini tasarlarlarken klasiklerin serbest girişim teorisini buraya transfer etmenin yollarını aramamışlar ve yeni endüstrileşen Uzak Doğu ülkelerinin başarılı çıkışlarının ardından sadece ihracat teşvikine yönelmişlerdir (Lee ed. 1981).

Bu çelişkili durumun ortaya çıkışı oldukça açıktır aslında; buna göre Üçüncü Dünya sanayilerinin savaş sonrası tasarımcıları sanki Adam Smith ve Ricardo yerine List'in düşüncelerini benimsemiş gibidirler (bkz. sayfa 84-87). Korumacılıkla ilgili durum kısmen iç talebi arttırmak için dinamik bir biçimde tartışılmıştır; fakat tartışmanın asıl sebebi dış talebin göreceli olarak elastikiyetsiz olduğu öncelikli ürünlerin dış ticareti yüngündendir; bu yüzden sosyal olarak optimal bir gümrük vergisi ticaret dengelerini geliştirebilir (Meier, Agarwala ve Singh 1963: 73 içinde).

İİS'nin temel argümanı yavru sanayi denilen tezdır; yani Üçüncü Dünya'nın gelişmekte olan ülkeleri yeni endüstriler yetiştirmeli, yükselen ekonomileri doğrultusunda vergilerle kendilerini korumalı ve sübvans e etmelidirler (Allyn Young 1928; Agarwala ve Singh eds. 1963: 4. Bölüm). Bu koruma, yeni (yavru) endüstrilerin uzun dönemde ithalat rekabetleriyle uğraşmak için 'yaparak öğrenme'den ve diğer faydalardan istifade

etmeleri sayesinde dinamik verimliliği kazanana kadar devam ettirilmelidir. Diğer bir deyişle, İİS stratejisi uzun dönemde elde edilecek sosyo-ekonomik getiriler karşılığında yakın ve öngörülebilir bir süre için devlet müdahalesini zorunlu kılmıştır. Belirgin bir şekilde, aynı argüman ihracata dayalı strateji örneklerinde de kullanılmıştır; buna göre Japonya, Tayvan ve Güney Kore'nin yerel firmalara karşı ayırım yapmayan endüstriyel stratejiler uygulamasına karşın, İİS çoğu zaman Batılı çok uluslu şirketlerin (MNCs) ve onlara ait kurumların güçlenmesini sağlamıştır. Doğrusu, MNCs uzun dönemde belirsiz faydalar sağlama karşılığında gelişmekte olan ülkelerde kısa dönemde uygulanan korumacılığın öncelikli faydalarını elde etmiştir.

Sürpriz bir şekilde, geçmişe bakıldığında İİS kendisinin ilk teorik desteğini eski revizyonist ticaret teorisyenlerinden almıştır. Bu teorisyenlerin önde gelenleri Raul Prebisch (ECLA 1950, 1957) ve Hans Singer'dir (1950). Aynı zamanda, aynı bilgi kaynaklarını kullanan Prebisch ve Singer ticaretin büyümenin motoru olduğu klasik görüşüne karşı çok güçlü ve ampirik temelli bir karşı atakta bulunmuşlardır. Bu ikisinin çalışmalarının sonucu göstermiştir ki ticaretin kuralları öncelikli üreticilerin aleyhine çalışmış ve bahsedilen kurallar bu ilişkiyle alakalı istatistik serilerinin başlangıcından beri (yani neredeyse yüz yıldır) öncelikli üreticilerin durumunu daha da kötüye götürmüştür. Buna göre, büyümenin motoru olma ve Ricardo'nun teorisine göre yapılan ticaretin öngörülerindeki kazançların tüm ülkelere düzgün bir şekilde yayılması fonksiyonundan çok uzak biçimde ticaret, öncelikli üreticilerin yoksulluğunu daha da artırmıştır. Bu, Marksist teorisyenlerden farklı biçimde, Güney'de bağımsız bir ekonomik kalkınmanın Kuzey'in sermayesi, teknolojisi ve piyasalarına geleneksel bağımlılıktan kurtulunmadığı sürece gerçekleşmeyeceğini savunan bağımlılık teorisyenlerinin temel argümanıdır (Weaver ve Berger, Wilber ed. 1984 içinde). Daha sonraları, özellikle kendisinin ECLA yıllarında Prebisch (Wilber 1984 içinde) bağımlılık okuluna yakınlaşarak sosyalizmi bir dava olarak benimsemiştir. Hayatının son dönemlerinde

Prebisch düşünsel pozisyonunu bir kere daha değiştirerek orta bir yol tutturmuş, (kendisinin 'artık' değerini sosyal kullanımı için gerekli gördüğü) sosyalizm ile ekonomik liberalizmi uzlaştırmayı ümit etmiştir (Meier ve Seers eds. 1984: 191). Diğer yandan Singer, 'yardım değil, ticaret' görüşünü savunan okulun güçlü bir sesi olarak kalmıştır (aynı eserde: 296).

Anaakım neoklasik teorisyenler Ricardo'nun serbest ticaret teorisini alaşağı edecek sonuçlara ulaşmaya başladılar. Nitekim yaklaşık olarak Prebisch-Singer hipotezinin öne sürüldüğü döneme yakın bir zaman diliminde, Leontieff (1953) Ricardo'nun teorisinin ampirik geçerliliğini ciddi ölçüde sorgulayan yeni ampirik sonuçlar elde etmiştir. Prebisch (1959), verimlilik oranlarını ve gelir elastikiyetlerini kullanarak, halihazırda uluslararası ticaret ilişkilerinin yapısı devam ettirildiği sürece taşra ülkelerindeki ekonomik kalkınmanın sanayileşmiş ülkelerdeki büyüme oranlarının gerisinde kalmaya mecbur olduğunu gösterir. Aynı zamanda Bhagwati (1958), neoklasik analizler kullanarak, birincil üretim yapan ülkelerin aşırı uzmanlaşma sonucu yoksullaştırıcı büyümeyi arttırdığını göstermiştir.

Prebisch-Singer'in ticaretin kurallarıyla ilgili elde ettiği sonuçlar ile Leontieff ve Bhagwati'nin bulguları son derece önemlidir; dolayısıyla sonuçlar denge ekonomisine dayalı 'saf' ticaret teorisinin zayıflıklarını savunan Üçüncü Dünya'nın neoklasik ekonomistlerini harekete geçirmeliydi. Batı piyasa ekonomilerindeki monopoller, oligopoller ve piyasa bozukluklarının diğer formları ticaretin rasyonel davranış modellemesinin genel anaakım idealleştirmesini ve endüstrileşmeyi modernizasyon ile aynı görme iddiasını zayıflatmalıydı. Ne teorik ne de ampirik bulgular Üçüncü Dünya kalkınmasının rasyonalistlerini ve neoklasik modellemecilerini kırsal karşıtı ve sermaye yanlısı saplantılarını sürdürmekten alıkoymuş gözüküyor.

Bu yüzden, İİS Üçüncü Dünya endüstrileşmesinin yeni hakkı olarak ortaya çıktı. Aktif hükümet müdahalesi ile kuşatılmış üretim sektörünün yaratılması, endüstrileşme ile neredeyse denk tutulmuştur. İİS endüstrilerini teşvik etmek için

birçok özendirme politikasından faydalanılmıştır. Bunlar arasında vergi tatili; üretim maddelerinin gümrükten muaf ithalatları; sübvans edilmiş ücret tarifeleri ve altyapısal tesisler; ucuz işgücü ve sermaye ve tabii ki rekabetçi ithalata karşı gümrük tarifesi koruması bulunur. Görece kısa bir zaman dilimi içerisinde, (genellikle kamu harcamalarıyla ev sahibi hükümet tarafından kurulmuş endüstriyel bölgelerde yer alan) 'kuşatılmış sektörler', Batılı MNCs'nin farklı şubeleri tarafından domine edilmiştir. Bu şubeler genellikle tamamı Batı'da geliştirilmiş dayanıklı tüketim mallarıyla birlikte (toplama otomobiller, mutfak aletleri ve elektronikleri gibi) yeni markalar üreten (örneğin tekstil, plastik ve sigara alanlarında) ulusaşırı şirketler ya da girişimlerdir. Üçüncü Dünya böylece, çok uluslu şirketlerin küresel düzeyde iş gördüğü ve Batı zevklerinin ve piyasa tekniklerinin yerel kültürlerle zorla empoze edildiği 'küresel süpermarketlerin' bir parçası olarak esir alınmıştır (Barnet ve Muller 1974).

Giderek artan biçimde MNCs çok yönlü bir ihtilafın merkezinde yer almıştır. Hymer (1970) eşitsiz kalkınmanın nedensel belirleyicileri olarak MNCs'nin tekelci piyasa güçlerini göstermek için pozitif ekonominin araçlarından faydalanmıştır. Diğer bazılarına göre de MNCs'nin gücünün sonucu olarak ulusal egemenlik erozyona uğratılmış (Vernon 1971) ya da farklı kültürler yok edilmiştir (Sunkel 1972). Bir başka kesim MNCs'nin dolaylı, bazen de yasadışı olarak, ana ülkelerdeki katma değeri dışarı çıkardığı transfer fiyatlandırmasına ve diğer tekelci pratiklerine vurgu yapmıştır. Örneğin, Batı eczacılığı tropiklerde bazı yerlilerde görülen ve az bulunan hastalığa karşı dirençli genleri araştırmak ve onları kendi çıkarına kullanmak için şaibeli araştırmalar yapmakla, yani 'gen korsanlığı' ile suçlanmıştır.

MNCs ile ilgili en çok tartışılan konu sermaye-yoğun teknolojilerin işgücü bol ülkelere transferidir (Lall 1978). Bazı ana ülkelerin soğurma kapasitelerindeki kısıtlılıklar bağlamında meseleyi ele alırken (Dahlman vd. 1987), baskın görüş Avrupamerkezci ve sermaye yanlısıdır. Bu görüş dolaysız yabancı

yatırımdan (DYY) gelenleri meşrulaştırırken MNCs tarafından transfer edilen yeni Batı teknolojilerini içselleştirmiş; böylece DYY yabancıların mülk sahibi olmasını ve kontrolü ellerinde tutmalarını desteklemiştir. Fakat, diğer yandan özellikle Uzak Doğu'daki yeni sanayileşen ülkelerde dikkate değer istisnai durumlar vardır (Enos 1989). Kore örneği oldukça öğreticidir: 'Kore dış teknolojilerin kaynağı olarak dış yabancı yatırıma sırtını dayamamıştır. Kore, üretimi kiralamazken teknolojiyi kiralamış, yabancı mülkiyeti desteklemezken yabancı tekniklere kapılarını açmıştır. Kore'nin büyük miktarlarda modern sermaye malları ithal etmesi teknik uzmanlığı da beraberinde getirmiştir; fakat temelde Kore, teknik uzmanlığı ve sermaye mallarını satın alarak dış şirketlerin onlara sahip olmasının önüne geçmiştir' (Enos ve Park 1988: 39).

Üçüncü Dünya'nın büyük bir kısmında yabancı mülkiyet ve DYY'nin kontrolü endüstrileşmenin faydalarını minimize etmiştir. Bu tarz meseleler, dikkati, uyuşmayan teknoloji transferleri konusunda artan tartışmalara çekmektedir. Bu tartışma konusu tabii ki yeni değildir. Eckaus, eski bir makalesinde (1955), uygun olmayan teknoloji transferini emek-sermaye oranı ile bağlantılandırarak bunun nihayetinde, savurgan ve aşırı sermayeleşme biçiminde sermayenin bölünmezliğine ve bir merkezde toplanmasına sebep olduğuna vurgu yapmıştır.

Öte yandan Leibenstein (1978), gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşmede gözlenen verimsizliğin, örtülü biçimde kalkınmanın X faktörü diye adlandırılan nitelikli insan ve yönetim faktörlerine bağlı olduğunu iddia etmiştir.

Geçmişe bakıldığında, İİS'nin rasyonel düşünceli damlama teorisyenleri tarafından umulduğu gibi çalışmadığı gözlenir; çünkü Batılı DYY, yardımlar ve teknoloji transferleri kalkınmanın faydalarını ana ülkeler için maksimize etmek yerine minimize eden doğuştan problemlili (yani Avrupamerkezci) reçetelerin bir parçasıdır. Sermayeleştirme bir yandan yabancı mülkiyeti ve kontrolü artırırken, diğer yandan sermaye-yoğun teknikler üretim kazançlarını Batı'nın çıkarları lehine sürdürmüştür. Aynı

zamanda, yeni iş alanları açma sınırlandırılırken katma değer in dağıtılmamış gelir paylaşımı minimize edilir. İİS stratejisi ayrıca yiyecek üretimine yanaşmaması ve modern kapitalist kent merkezlerine odaklanarak köyden kente göçe sebebiyet vermesi açısından kırsal karşıtıdır. Siyasi varsayımlarını göz önüne alacak olursak İİS'nin, devletçi ve emek yoğun ekonomilerde karşılaştırmalı dezavantajlar yaratan devlet müdahalesini azaltmak yerine arttıran politikaları olduğunu fark ederiz (bkz. Kutu 8).

Kutu 8

İthal İkameci Sanayileşme stratejisi

Prebisch gibi revizyonist teorisyenler tarafından öncülük edilen ithal ikameci sanayileşme (İİS), tıpkı List'in 19. yüzyılda Alman kalkınmasını şekillendirdiği gibi, devlet koruması ve katkılarıyla gelişmekte olan ülkelerin yerel endüstrilerini geliştirmeyi amaçlıyordu.

Gerçekte, beklenenin aksine İİS MNCs'nin esareti altında kalan bir strateji olmuştur. Bu strateji, bağımsızlık sonrası kurulan devletlerin liderlerinin şevkle destekledikleri Batı sermayesi ve teknolojisine sahip olabilmeleri uğruna sermaye yanlısı vergi tatillerini, sermaye mallarının gümrükten muaf tutulmasını ve sübvans edilmiş faiz oranlarını teşvik etti.

Bu tarz liderlik örnekleri 'kalkınma' ile 'endüstrileşmeyi' yanlış bir şekilde birbirine eşitlemeye kalkmış ve iki sektör modeli gibi projeleri hızlı ekonomik büyüme için tehlike önleyici çözümler olarak kabul etmiştir.

İİS, 1980'lerde DB-IMF kurumlarının 'yapısal düzenlemelere' gitmesine sebebiyet veren uygun olmayan teknoloji transferleri, artan dış kontrol ve borçluluk ile birlikte az gelişmiş ülkelerdeki DYY'lerin toplu infüzyonuna sebep olmuştur.

Kısacası, İİS stratejisi sermayeleştirmeyi yabancı hisse senedi sahipliği yoluyla artıran güçlü bir yöntemdir. Bu durum

özellikle, MNCs'nin vergi yükümlülüklerini farklı ülkelerdeki yargı alanlarına yaymak üzere firmalar arası ticaretten doğan transfer fiyatlandırmalarıyla elde ettiği fırsat dikkate alındığında görülür (Dunning 1992: Bölüm 18.3). Böyle olunca kısa bir süre içinde İİS'nin ana ülke-MNCs çatışmasına sebep vermesi ve devamında gelecek olan ödemeler dengesi krizine ve dış borçluluğa katkı sağlaması sürpriz bir durum olmamıştır (bkz. sayfa 181-191).

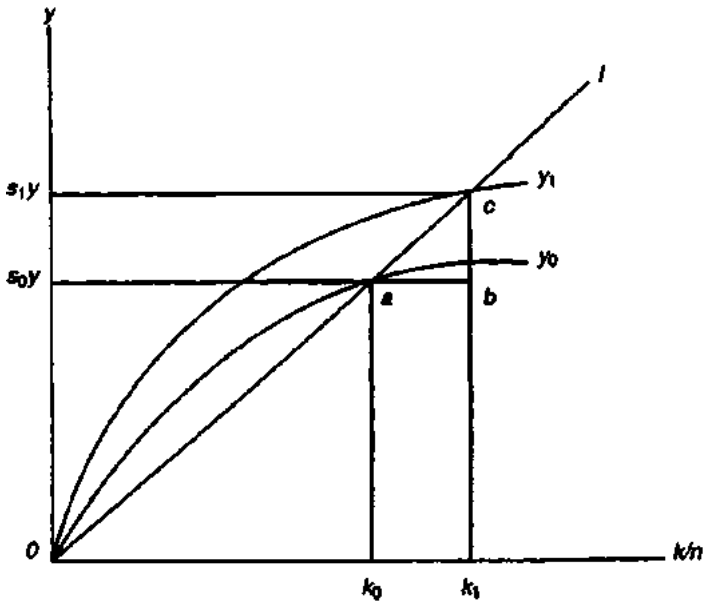
Neoklasik Büyüme ve Bölüşüm Teorileri

Yukarıda bahsettiğimiz olumsuz neticeler, gelişmekte olan ülkelerde savaş sonrası ekonomik kalkınmayı dizayn etmeye rehberlik eden neoklasik büyüme teorisinden kaynaklanır. 'Sermaye her şeydir' teorisi temel insan ihtiyaçlarının ve sermaye birikimi için insan odaklı kalkınmanın gözden çıkarıldığı ünlü Harrod-Domar modellerinde (bkz. sayfa 146-150) örneklenmiştir. Sermaye yanlısı bu tutumun köklerini, kalkınmayı büyüme olarak sunan Batı kavramsallaştırmasında bulabiliriz. Önceki bölümde gördüğümüz gibi bu konseptin kökeni, savaş sonrası neoklasik ekonomistlerin kendilerinden istifade etmek için geriye dönüp yardım aldıkları klasik ekonomistlerin teorilerine kadar uzanır (Meade 1962; Hahn ve Matthews 1964).

Öne sürülen bu standart büyüme teorisi nedir? Bu teorisin temel karakteristiklerini Şekil 3.4'e bakarak görebiliriz. Dikey eksen, $y=Y/N$ eşitsizliğini sağlayan kişi başına verimi (y) yansıtırken yatay eksen, $k=dK/K$ ve $n=dN/N$ olduğunda artan sermaye-emek oranını (k/n) yansıtır. Merkezden gelen ışın (Ol) sermaye stokuna net katkıyı gösteren net yatırım talebini ya da sermaye birikimini gösterir. Diğer yandan, toplam çıktı Oy üretim fonksiyonudur; bu fonksiyon sermaye birikiminin pozitif, nüfus büyümesinin negatif bir fonksiyonudur. Bununla birlikte sermaye birikimi tasarruf oranlarındaki yıpranma payının (d) ve nüfus büyümesinin (n) bir fonksiyonudur. Yani nüfus ve yıpranma payı, büyüme açısından engel teşkil edici unsurlardır.

Bu ise aynı zamanda klasik ve neoklasik dünya görüşünün temel bir kaidesidir.

İstikrarlı büyüme, tasarrufların (s_y) yatırım gerekliliklerini (yani $(d+n)k$ 'yi) devam ettirmek için yeterli olduğu durumda oluşur. Bu durum ise ancak sermaye-emek oranının tasarruflarla tam olarak eşleştiği a ve c gibi noktalarda gerçekleşir. Daha yüksek bir sermaye-emek oranında, k_0 seviyesine göre k_1 gibi, y_0 'a denk gelen tasarruf seviyesi gerekli yatırımı karşılayamamaktadır. Bundan dolayı c noktasında istikrarlı büyüme sağlanabilmesi için s_y gibi daha yüksek bir tasarruf noktası yakalanmalı ya da daha geniş bir sermaye verimliliği yoluyla daha düşük bir sermaye-emek oranı gerçekleştirilmelidir.

Şekil 3.4 Neoklasik büyüme teorisi

Şekil 3.4 geniş bir literatürün kuşbakışı izleniminden başka bir şey değildir (Sen ed. 1970). Bu literatür kompleks ve oldukça karışıktır; kapitalist ekonomideki tasarruf fonksiyonu, teknolojinin doğası, hareketli dengenin ve büyümenin düzenlenmesi ve

durağanlaştırılması gibi farklı soruları yansıtır. Bununla birlikte değişik paradigmaların mühim bir ortak özelliği vardır: Tüm rasyonel, indirgemeci ve optimize edici (Batılı) davranış varsayımları üzerine bina edilmiştir.

Büyüme modelleri üzerine yapılan paradigma tartışmaları, çoğu zaman gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına ve gerçekliklerine uzak steril Bizans argümanlarını yansıtır. Bu argümanlarda İngiltere'ye bağlı Cambridge ile ABD'ye bağlı Cambridge okullarının görüş farklılıkları merkezi bir yer kaplar. John Robinson ilk okulun temsilcisi, Robert Solow ise ikincisinin temsilcisidir; fakat her ikisi de mali politikaların ve para politikalarının olmadığı gerçek model üzerine odaklanmışlardır; böylece ekonomik kalkınma hiçbir politika kaldırıcı ile ilişkilendirilmemiştir.

Robinson (1956 ve 1962, Sen ed. 1970 içinde) ve yanındakiler bu meseleleri ele alırken amaçları sermayeyi tanımlama ve ölçme problemi, alternatif durağan büyüme karşılaştırmaları bağlamında büyüme dengesinin unsurları, 'altın çağ' ve Harrod'un 'teminatlı' büyüme oranı konuları ve bunların doğal ve gerçek büyümeden farklarına açıklık getirmektir (bkz. sayfa 146-150). Diğer yandan, Solow (1956) ve takipçileri bir dengeden diğere geçme olarak ele aldıkları uyum mekanizmalarının unsurlarına odaklanmışlardır. Her ikisinde ve iki sektör modeli dahil neoklasik büyüme modellerinin diğer uzantılarında da faktörler arası ikame edilebilirlik, emek ve para piyasalarında tam öngörü ve eksiksiz fiyat esnekliği gibi her zamanki tam rekabet varsayımları sadece gerçek hayatı reddeden değil aynı zamanda Keynes'in ücret yapışkanlığı ve likidite tuzağı gibi teorik katkılarını da görmezden gelen bir biçimde kullanılmıştır.

Benzer bir gerçek dışılık ve soyutlama örneği üretim fonksiyonları konusunda da yaşanmıştır. Bu duruma öncülük eden Cobb-Douglas, gelişmekte olan ülkelerin gerçekliklerinden tamamen uzak biçimde faktör ve üretim piyasalarında tam rekabet boyunca sabit getiriler varsaymıştır (Ytopoulos ve Nugent 1976: Bölüm 6). Buna bağlı olarak neoklasik büyüme modellemesi,

faktör paylaşımlarının verimlilik tarafından eşleştirildiği ve belirlendiği marjinal verimlilik teorisine uygun biçimde gelir büyümesinin tamamının üretim faktörlerine gitmesiyle büyüme sürecinde artık değerin olmayacağı yanılmasıyla otürü bozulmaya uğramıştır. Başlangıçta Marx tarafından sorulan artık değerin ekonomi politiği sorusu etkili çağdaş katkılarla birlikte yeniden gündeme getirilme çabalarına rağmen (Sraffa, 1960; Dobbs 1960) göz ardı edilmiştir. Ayrıca, tasarruflara ve iktisatlı olmaya önem verilmesine rağmen yatırım ve girişim davranışları arka plana atılmış ve benzer şekilde sermayenin mülkiyeti ve kontrolü ile büyümeyi finanse etmek adına uluslararası sermaye hareketliliği gibi meseleler dahil bütün önemli başlıklar göz ardı edilmiştir (Mehmet 1983).

Cambridge İngiltere'ye karşı Cambridge ABD tartışmalarının Batı ekonomi dergilerinde alevlendiği dönem ile aynı zaman diliminde 'artık büyüme' paradigması ortaya çıktı. Buna göre, neoklasik büyüme teorisi gelir büyümesinin çok önemli bir parçasını ıskalayarak bundan bahsetmiyordu. Bu hata Schultz'un klasik insan kaynakları teorisinin (1961) yeniden keşfedilmesini takiben Denison'ın öncü çalışmasına (1962) kadar gözden kaçmıştı (fakat bu hata Adam Smith ve Marshall tarafından iyi biliniyordu). Denison, ABD verilerini kullanarak uzun dönem büyümenin %40'ına kadar olan kısmının (neoklasik teorisinin açıklayamadığı) eğitimdeki yatırımlardan elde edildiğini ortaya koymuştur.

Denison'un bulgularının daha sonrasında toplam faktör verimliliği ve yakın zamanda endojen teknolojik değişime dönüştürülmüş olan (Lucas 1988; Romer 1990) 'artık' büyüme paradigmasının (OECD, 1964) ortaya çıkmasında büyük katkıları vardır. Bu paradigma eğitim, yetiştirme, girişimcilik ve yeni teknoloji alanlarında büyümeyi zenginleştirecek yatırımların yeniden düşünülmesinin önünü açmıştır. Aynı zamanda, bu bağlamdaki büyüme Uzak Doğu'daki yeni endüstrileşen ülkelerin ve Japonya'nın tecrübesi ile de geçerli olduğunu göstermiştir (Mehmet 1988, Enos 1989). Fakat İİS sürecinde, insan

kaynakları gelişimine yapılan yatırım (Harbison ve Myers 1973) Üçüncü Dünya'nın çoğu bölgesinde Batılı anaakım teorisyenleri tarafından büyüme modellerinde göz ardı edilmiştir; işin aslı insan gücü gelişimi ekonomik teorilendirmelerde değersiz görülüp küçümsenmiştir (Arndt 1989).

1970'lerden önce damlama teorisinin zirve yaptığı zamanlarda, neoklasik büyüme teorisyenleri gelir dağılımının, elde edilen 'pasta' (başka bir deyişle GSMH) yeteri kadar büyüyene kadar ikincil bir konu olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda, dağılım literatürü kârların tasarruflarca belirlendiği görüşüne sığınarak gelir eşitsizliklerini meşrulaştıran kapitalist Batı yanlılığını yansıtmıştır. Bu bağlamda Kaldor (1957), Malthus'u takiben öyle bir neoklasik büyüme modeli biçimlendirmiştir ki, bu modelde işçiler toplam tasarrufa hiçbir katkıda bulunmamış kabul edilirler. Bu varsayım, daha sonrasında Pasinetti'nin (1961-2) Kaldor modelini genişletmek için gelir dağılımını hesaba katmasıyla kısmen düzeltilse de aslen yanlış bir varsayımdır.

Ekonomik büyümede gelir dağılımı konusundaki en etkili çalışma Kuznets'in ters çevrilmiş U-biçimli hipotezidir (1955, 1966). Bu çalışma, ekonomik kalkınma konusunda neoklasik senaryoya ampirik bir destek bulmaya çalışan Batı tarihsel tecrübesine dayalı bir teori meydana getirir. Kuznets'in kalkışa geçme sürecinde gelir eşitsizliği ve kişi başına düşen gelir arasında kurduğu ters ilişki kısa zamanda ekonomik kalkınma ortodoksisinin köşe taşı olmuştur. Batılı neoklasik ekonomistler bu teorinin gelişmekte olan ülkelere teorik ve kültürel bağlamda uygunluğunu hiç sorgulamadan onu direkt uygulamaya geçmişlerdir.

Damlama Teorisi ve Batı Kapitalizmi

Üçüncü Dünya'nın kalkınmasına dair anaakım Batılı teorilerde ele alınan ekonomik ve sosyal eşitlik olguları, Batı teknolojisine ve ekipmanına bağlı endüstrileşme yoluyla gerçekleşecek olan kapitalist büyüme adına kurban edilmiştir. Her ne kadar Arthur

Lewis geniş hacimli kitabında, *The Theory of Economic Growth* da vurgulu bir şekilde 'ana konumuz dağılım değil, büyümedir' (Lewis 1955: 9) demişse de Kuznets'in ampirik bulguları, Todaro'nun uygun bir şekilde damlama teorisi (*trickle-down theory*) (bkz. sayfa 35) diye adlandırdığı teoriyi meşru kılmıştır.

Kalkınma aşamasında zengini daha da zengin yapan damlama ortodoksisi zamanla maruz görülmüştür; çünkü herhangi bir müdahale olmaksızın (yani doğal seyrinde) yakın bir zamanda ivme kazanmış ekonomik büyüme aşağı doğru yayılarak gelişmekte olan ülkelerin yoksul kesimlerine de fayda sağlayacaktır. Savaş sonrası teorisyenlerden bazıları damlama teorisinin bilinçli bir şekilde yürütülmediğini (Arndt, 1983) iddia etse de damlama ortodoksisinin sonuçları inkar edilemezdir. Bu ortodoksi yoksullukla mücadeleyi kalkınma gündeminin en alt sıralarına indirmiş ve az gelişmiş ülkelerin yerleşik faktör donatılarını tamamen görmezden gelmiştir; çoğunlukla Batı sermayesi ve teknolojisini ithal etmenin karşılığında dış borçlanma oluşturarak emekten tasarruf sağlayan teknolojileri teşvik etmiştir.

Damlama teorisi, kabul edileceği üzere Batı'nın rasyonalizmden türettiği bir teoridir. Üçüncü Dünya'nın araçları ve hedefleri, kibirli ve ataerkil bir yaklaşımla dışardan müdahaleci bu tarz modeller tarafından yeniden tanımlanmıştır; tıpkı misyonerlerin yerlilerin ruhlarını kurtarmak için (her ne kadar bu süreçte şiddet kullansalar da!) peşlerinden koşmaları gibi. Standart teknokratik kavramların diliyle know-how bilgisine sahip Batılı uzmanlar ve komisyoncular, Üçüncü Dünya ülkelerine sermaye akışlarını belirledikleri kadar bu ülkelerin aynı zamanda önceliklerini ve hedeflerini de tayin etmişler ve bunun karşılığında bu önceliklerin, hedeflerin ve sermaye akışlarının uygulanan ülkenin toplumu, kültürü ve kurumlarında herhangi bir bozulmaya yol açmayacağını 'varsaymışlardır'.

Batı kaynaklarının içe aktarımı, gelişmekte olan ülkelere yeteri kadar yerli tasarruf ve modern teknoloji olmadığı makul gerekçesine sığınarak meşru gösterilmiştir. Kısa bir zaman içinde, yabancı kaynaklar sadece gelir ve varlık dağılımını alt üst

etnemiş, aynı zamanda Batı yardımlarının 'kent yanlılığı'ndan dolayı (Lipton 1977) nüfusun coğrafi dağılımını da bozmuştur. Tüm bunlarda dahi rekabetçi kapitalizmin gelişimi nadi-ren amaçlanmıştır; Batılı teorisyenler tipik olarak rant arayışının kurumsallaşmasına neden olan korumacı İİS stratejileri adı altında meşrulaştırılmış tekelleşmenin ve rekabetçi olmayan endüstrilerin hizmetçileri olarak kalmışlardır (Krueger 1974).

Batılı MNCs başlangıçta herkes için ekonomik zenginlik sağlama adına Üçüncü Dünya'da hoş karşılanmıştı. İİS'nin zirveye çıktığı dönemlerde bu şirketler birçok yerden gelen cömert teşviklerle kalkınma odaklı modernleştirici elitler tarafından aktif biçimde desteklendi (Higgins 1968). Aslında 1960'ların ortalarına kadar, Üçüncü Dünya'nın kalkınması adına Batı projeleri adıyla ortaya konan şeylere genel olarak olumlu yaklaşılıyordu. Gustav Papanek'in *Robber Barons* (1967) eserinde anlatılan Pakistan'a ABD yardımıyla başlatılan Batı tarzı kapitalizmin gelecek vadeden hikayesi, Protestan Etik ile uyumlu olmayacak biçimde Üçüncü Dünya'nın kültürel iklimine kapitalizmi yayma adına tepeden inmeci bir şekilde uygulanan Batılı çabaların güzel bir örneğini teşkil eder.

Damlama Teorisinin Büyüsünün Çözülmesi

Gelişen ekonomilere dair 1960'ların ikinci yarısından itibaren başlayan ampirik çalışmalar Batılı ekonomik kalkınma teorilerinin beklenildiği gibi sonuçlar vermediğini kanıtlamıştı. Sadece Birinci ve Üçüncü Dünya arasındaki açığı genişlemiyor, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin kendi içindeki yoksul-zengin eşitsizliği daha da kötü bir duruma gidiyordu. Liberya üzerine yazılan bir kitabın başlığı artık yeni bir tema ile sunuluyordu: *Growth without Development* (Kalkınma Olmaksızın Büyüme) (Clower vd. 1966).

Kapitalizm ile ilgili Batılı damlama teorisinin öngördüğü 4 temel şüphe ön plana çıkmıştır: (1) kırdan kente göç ve aşırı kalabalıklaşan gecekondu mahallelerinin insancıl olmayan yerleşimlerinde 'mantar gibi çoğalan gayri resmi sektörlerin'

doğuşu (Hart 1973; ILO 1972; Weeks 1975); (2) sermaye-yoğun İİS'nin peşi sıra ekonomik kalkınmanın gelir ve istihdam amaçları arasındaki çatışmanın artmasıyla işsizlik probleminin daha da derinleşmesi (Turnham ve Jeager 1971); (3) giderek artan yoksulluk ve sosyal adaletsizlik (Adelman ve Morris 1973; Chenery vd. 1974; Mehmet 1978); ve (4) feminist teorisyenlerin Batı'nın ekonomik kalkınma teorilerindeki cinsiyet ayrımını belgелеmeye başlaması (Boserup 1970).

Göç Modelleri

Şehirleşme, göç konusunun ekonomik kalkınma çalışmalarının kadrajına girmesini beraberinde getirmiştir. Göçün etkisi, savaş sonrası endüstrileşme sürecine şekil verenleri şaşırtacak kadar tahmin edilemeyecek ve planlanamayacak bir ölçekteydi. Güney Afrika, Güneydoğu Asya ve Karayipler'de olduğu gibi sömürge zamanlarındaki büyük çaplı işçi göçleri, çiftliklere ve madenlere ucuz iş gücü sağlamak adına (Murray 1980; Parmer 1960; Beckford 1972) sömürgeci güçler tarafından organize edilmiştir. Fakat savaş sonrasında kent yanlısı İİS'nin neden olduğu şehirleşme ve kırdan kente göç; ölçeği, oranı ve etkileri bağlamında tahmin edilemez boyutlara ulaşmıştır. Bunun karşılığında anaakım ekonomistler, her zaman olduğu gibi, olayın vuku bulmasından sonra önlem almaya başlayarak yeni paradigmlar sunmuşlardır.

Neoklasik ekonominin rasyonel davranış varsayımına dayanan önemli göç teorilerinden biri, savaş sonrası kırdan kente göç fenomenini açıklayıp formüle etmeye çalışan Todaro modelidir (Harris ve Todaro 1970). Bu modele göre, rasyonel bir davranış olarak ele alınan göç kararı, göç eden kimsenin arkasında bıraktığı evi ve kazançları gibi dinamikleri göç ettiği yerde sahip olacağı imkanlarla karşılaştırarak fayda-maliyet analizi bağlamında sayısallaştırdığı bir karar olarak düşünülür. Böylece, şehirde alınacak maaşın çekim gücü ve çiftlikte edinilecek mekanikleşmenin itme kuvveti basit bir ekonomik mantıkla göç davranışını etkiler.

Todaro modeli endüstrileşmenin kent yanlılığına odaklanan büyük bir teorik tartışmanın kapısını açmıştır (Meier 1989: 142-7). Bir yandan modern sektördeki kent temelli endüstriler ekonomik planlamanın ve politikaların tümünün dikkatini çekerken, bu endüstriler istihdam sağlama anlamında çok az etkide bulunmuşlardır. Üçüncü Dünya'da yaşanan şehirleşmenin boyutları Batılı teorisyenleri tekrar geriye dönüp emek piyasasındaki süreçleri yeniden değerlendirmeye sevk etmiştir (Williamson, Chenery ve Srinivasan eds. 1988 içinde).

Bu duruma karşı oluşturulan alternatif teorilerden biri, resmi ve resmi olmayan sektörlerin bir arada var olmasına dayalı ikili emek piyasasıdır (Mazumdar 1976). Başlangıçta resmi olmayan sektör, resmi sektördeki ücret istihdamının sınırlı imkanlarına sahip olabilmek için uzun kuyruk oluşturan bir ucuz emek yığınağı olarak negatif boyutuyla görülür. Fakat yukarıda da görebileceğimiz gibi bu sektör, sermaye-yoğun ithal teknoloji-den faydalanmak isteyen MNCs'nin farklı santralleri tarafından domine edilmiştir; bu yüzden ekonominin var olan emeği soğurma kapasitesi azalmış ve yeni kimseler resmi olmayan sektörlere katılmaya devam etmiştir (Sethuraman 1976; Rodgers ed. 1989; Lubbel 1991). Sonrasında oluşan bu negatif duruma karşı aslında resmi olmayan sektörün küçük çaplı yerel kalkınma için anahtar rol oynadığı yönündeki 'mülayim' (Tokman 1978) görüş ön plana çıkmıştır. Fakat, resmi olmayan sektör tanımlanması zor bir konsept olarak kalmaya devam etmiştir; üstelik bu sektördeki aktiviteler yüksek risk barındıran (Evers ve Mehmet 1994), karmaşık ve maliyetli lisanslama düzenlemeleri ile karşı karşıya gelmiştir (de Soto 1989). Buna karşın, makroekonomik politika, bilhassa resmi bankacılık ve kredi kurumları, geniş çaplı ve yabancılara ait endüstrileri desteklemeye devam etmiştir.

1980'lerde gelişmekte olan ülkelerde şehirlerdeki emek piyasasının şartları, sadece iç göç dalgalarından dolayı değil aynı zamanda politika kaynaklı faktörlerden dolayı da gittikçe kötüleşmiştir. Bu yüzden, yapısal düzenleme ve istikrar politikaları altında ihracat eksenli endüstrileşmeye geçiş (bkz. sayfa

181-191), çoğu zaman emek piyasasının serbestleşmesini gerekli kılmıştır. Bu da dış borçları geri ödemek için ihracat kazançları sağlamanın karşılığında reel ücretlerin düşmesi ve işçi standartlarının zayıflaması (ILO 1994: 43-44) demektir (Dornbusch 1985: 533).

Kalkınmanın Cinsiyet Yanlılığı

Neoklasik teorilendirmedeki yanlılığın bir başka esas kaynağı da ekonomik kalkınmada cinsiyetçilik konusudur. Ekonomik kalkınmanın kadının statüsünü koruduğu mu alçalttığı mı sorusu ilk olarak Esther Boserup (1970) tarafından dile getirilmiştir. Boserup'un yaklaşımı öncelikli olarak, hem makro (Corner 1992) hem mikro teoriler (Hart 1992; Wooley 1993) düzeyinde eleştirilen liberal ve ortodoks ekonomi teorileri geleneğinin bir parçasıydı. Daha sonralarda Batılı feministler farklı kamplasma-ların içine girdiler: kalkınma içinde kadın (KİK); ve daha radikal ve neo-Marksist cinsiyet ve kalkınma (CVK) paradigması (Tinker ed. 1990; Rhode vd. 1990; Moffat vd. 1991). Farklı gruplaşma-lar içinde oluşan popüler tema, kadın işçilerin 'çalışma şartları oldukça kötü işyerlerinde', küçük ölçekli üretim sanayilerinde ya da yeni bir uluslararası iş bölümünü destekleyen MNCs tarafından işletilen seri üretim hatunda korumasız iş kanunları eliyle ikincil konumda olmalarıydı (Nash ve Fernandez-Kelley eds. 1983). Bazı teorisyenler üretimin ehlileştirilmesi, hane halkı ilişkileri ve ataerkil ilişkiler perspektiflerinden geleneksel cinsiyet rollerini eleştirmişlerdir. 'Babaların kuralları' (Mies 1986: 37) fikrinin bir ürünü olan Batılı, erkek egemen kapitalist büyüme yanlılığına karşı çıkmak ve 'toplumumuza dair ana soruların, konseptlerin ve yaklaşımların' tamamen yeni bir tanımlamasını yapmak (Bunch, Tinker ed. 1990: 72 içinde) için Neo-Marksist sınıf kategorileri ve terminolojisinden de faydalanılmıştır (Mies 1986; Agarwala ed. 1988; Vickers 1990).

İkili emek piyasası teorisi, kalkınma içindeki cinsiyet meselelerini analiz etmek için de kullanılmıştır. Buna göre, emek piyasası tipik olarak erkekler için ayrılmış profesyonel ve yüksek maaşlı

işler içeren birincil piyasalardan ve düşük ücretli, geçici işlerin olduğu, aşırı biçimde kadın işçiler tarafından doldurulmuş, cinsiyet ayrımcılığını yansıtan ve yapısal düzenlemeler altında savunmasızlığın arttığı ikincil piyasalardan oluşur (Lele 1986; Gladwin ed. 1991). Şimdilerde ise Üçüncü Dünya'nın kadınları, (Avrupamerkezci) Batı'nın 'kız kardeşliğini' gizli ya da açık biçimde ataerkil saiklerle ilişkilendirerek kendi görüş ve vizyonlarını aktarmaktadırlar (Sen ve Grown 1987; Shiva 1989).

Kalkınmanın feminist teorileştirilmesi birçok yöne; özellikle postmodern, yapıçözümsele yönlele doğru genişlemiştir (Marchand ve Papart eds. 1995). Bunun sonucunda cinsiyet konusu kalkınma ile ilgili çalışmaların merkezine doğru kaymıştır. Kabaca, feminist literatürde iki ana gruplaşma vardır. Bunlardan biri kadınları sadece yapısal düzenlemeler ve istikrarlılaştırma programlarının değil aynı zamanda çevresel bozulmanın (Cutter 1995) ve HIV/AIDS gibi hastalıkların 'kurbanları' ya da 'kaza-zedeleri' olarak gören daha çok negatif yazılardan oluşur. Daha olumlu, politika odaklı ikinci literatüre göre cinsiyet, hükümetler ve ekonomik yardımda bulunanlar tarafından sürdürülebilir kalkınma ve sosyal sermaye için daha iyi yaşam koşulları gibi 'istenilen sonuçları' elde etmeye yönelik kritik önemdeki ilişkiyi teşkil eder (bkz. Kutu 13).

Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

1960'ların ortalarından sonra ekonomik kalkınmanın gelir ve istihdam amaçlarının çatışan doğasına dair problem, birincil konu olmaya başladı. Ampirik çalışmalar göstermiştir ki İİS patlamak üzere olan iş arayışlarına yönelik yeterli miktarda iş fırsatları sağlamak için aşırı sermaye-yoğun nitelikteydi (Baer ve Herve 1966; Streeten ve Stewart 1971; Turnham ve Jaeger 1971). Bu durum kısmen işgücünün hızlı büyümesi yüzündendi; fakat asıl olarak hızlı iç göç burada etkin rol oynamıştı.

1919'daki kuruluşundan itibaren sosyal adalet konularına değinen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Temel İhtiyaçlar Yaklaşımını (TİY) yaygınlaştırmak için girişim başlatmıştı. Bu

yaklaşım öncelikle Singer öncülüğünde Kenya istihdam misyonu üzerine uygulanmış (ILO 1972), daha sonrasında diğer resmi raporlarda kullanılmıştır (ILO 1976; Jolly 1976). Yiyecek, giyecek, barınma, eğitim ve istihdam TİY'in temel meseleleri olarak ön plana çıkmıştır ve Batılı teorisyenler temel ihtiyaçları karşılamak için en uygun yol ve aracın ne olduğu sorusuna cevap bulmak için bu çalışma alanına yönelmişlerdir (Streeten 1979).

Böylece yeni düşünce okulları ve birçok Batılı sivil toplum örgütleri hızla artmaya başlamış, tümü de Avrupamerkezci bir mantıkla 'yeniden keşfedilecek' kırsal kesimlerde yoksulluğa karşı dışarıdan müdahalede bulunma hedefi gütmüşlerdir. Batı'nın 'aşağıdan yukarı' teorileri tabandan kurumsal yapılanma ve güçlenmeyi vurgulayarak 'yukarıdan aşağı' teorilerin yerini almayı arzulamıştır (Esman 1978; Uphoff vd. 1979; Rondinelli 1983). Neoklasik teorisyenler ücretlendirmeleri ve diğer müdahaleci politikaları yeniden şekillendirmek üzere köylü çiftçiler için rasyonel davranış modelleri inşa etmişlerdir (Lipton 1968; Southward ve Johnston eds. 1967; Bateman ed. 1988; Timmer 1988). Fakat, Schumacher (1973) gibilerin Grameen Bank gibi tabandan gelen başarılı kurumlar çıkarma adına Üçüncü Dünya kültürlerine dair yerelde yürütülen çalışmalara yoğunlaşma girişimlerine çok az önem verilmiştir (Yunis 1988).

TİY başlangıçta beklenmedik yerlerden destekçi ve müttefik kazanmıştır. McNamara öncülüğünde Dünya Bankası sürpriz bir şekilde bu yaklaşımı desteklemiş ve büyüme ile birlikte eşitlik paradigmasını bu amaca sevk etmiştir (Chenery vd. 1974). Yakın bir zamanda TİY, Paul Streeten ve Mahbub ul Haq gibi çok güçlü destekçilerin ve bununla birlikte kalkınmaya yönelik politikaların ve kalkınma göstergelerinin 'öncelikle insan eksenli' ve yoksulluk önleyici olması gerektiğini vurgulayan diğer kimşelerin desteğini (Streeten 1979; Streeten vd. 1981) bulmuştur. Bununla birlikte TİY, altyapısal ve mega projelerden önce yiyecek, barınma, giyecek, eğitim ve sağlık konularında ihtiyaçları karşılamayı amaçlamış, bu da ortaya sosyal eşitlik ve maksimum GSMH ikilemini çıkarmıştır. Bu ikilem aynı zamanda

neoklasikler ve yeni paradigma arasında sıcak bir tartışmayı beraberinde getirmiştir; burada neoklasikler kıt kalkınma kaynaklarını 'üretken' yatırımdan temel ihtiyaçlara kaydırmanın az gelişmiş ülkelerin maddi refahı için zararlı olduğunu iddia etmiştir.

Kutu 9

Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı (TİY)

Bu yaklaşım Üçüncü Dünya ülkeleri için 1970'lerde ortaya çıkmış ilk eşitlikçi stratejiydi. ILO tarafından başlatılmasına rağmen Dünya Bankası başkanı Robert McNamara tarafından hızlı ve beklenmedik bir şekilde sahiplenilmesiyle 'meşrulaşmıştır'.

TİY, Mahbub ul Haq (UNDP İnsani Gelişme Raporlarının kurucularından) ve Paul Streeten gibi kimselerin de dahil olduğu entelektüel kimseler tarafından büyük bir destek görmüştür. Batı'dan yardım sağlayanlar başlangıçta bu yaklaşımı desteklemelerine rağmen geliştirmekte olan ülkelerin kendisi bu yaklaşımı hiçbir zaman ciddi şekilde benimsememiştir; dahası, 1980'lerde 'yapısal düzenlemelerin' başlatılmasından sonra TİY yavaş yavaş ikincil konuma düşmeye başlamıştır.

McNamara Dünya Bankası'na başkanlık ettiği sürece TİY etkili bir şekilde sürdürülmüştür. Bu yaklaşım önceliğini alt yapısal projelerden çıkarmış ve yoksullara yoğunlaşmaya, bunun için de eğitim, sağlık ve sosyal sektörlere yatırım yapmaya önem vermiştir. Dünya Bankası'nın önceliklerindeki bu değişim için yeteri kadar destekleyici standart rasyonel kriterler mevcuttu. İnsan sermayesi formasyonundaki yatırıma dair ampirik çalışmalar (Schultz 1961; Psacharopoulos 1973) böylesi bir yatırım için çok yüksek oranlarda getiriler vadedyordu. Ayrıca, Güney Kore ve Tayvan gibi Uzak Doğu'nun yeni endüstrileşen ülkelerinin tecrübeleri, emek yoğun ve ihracat odaklı endüstrileşmeye

dayalı hızlı gelir büyümesi dönemlerinde görülen Gini katsayısındaki düşüşten ölçüleceği üzere, büyüme ile birlikte eşitliği (BbE) sağlamayı mümkün gösteriyordu (Ranis 1978; Westphal 1978; Lee ed. 1981; Chen 1979; Balassa vd. 1982). Bazıları ise ihracat kötümserliğine dayanarak ihracata dayalı büyüme üzerine şüphelerini sürdürüyorlardı (Cline 1982).

McNamara Dünya Bankası'ndan emekli olduktan sonra, TİY ve BbE teorilendirmeleri hızlı bir şekilde ikincil plana itildi (bkz. Kutu 9). Dünya Bankası standart neoklasik ortodoksinin bir parçası olan yapısal düzenleme borçlandırmalarına yönelerek yoksullar için bankacılık yardımlarını sürdürmeyi kesti. Bu durum Mahbub ul Haq'ın küresel eşitlik ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında insani gelişme için yapılacak hayırsever yardımları tekrar diriltme çabalarının olduğu 1980'lerin ortasına kadar böyle devam edecekti (UNDP 1992,1993; Cornia vd. 1986; Singer 1989).

4

Model Geliştirme ve Makro
Planlama

Batı kalkınmasının Üçüncü Dünya'da sağlam meslek alanları oluşturmak ya da temel insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya koyduğu damlama teorisinin sonuçta ortaya çıkan başarısızlığı kuşkusuz rastlantı değildi. Bu başarısızlığın temel sebebi Avrupamerkezci teorilerin sermaye yanlısı olmasıydı. Bu teorilerin öne sürdüğü reçeteler her zaman yukarıdan aşağı ve teknokratik; yani tarih dışı, soyut ve makro reçetelerdi ve tamamı Batılı rasyonel davranışın evrenselliği görüşüne dayanıyordu. Bu yüzden, Batılı teoriler emek karşıtıydı ve gelişmekte olan ülkelerdeki gerçekliklerle ve kaynak donatımlarıyla tamamen çatışma içindeydi.

Bu dönemde, Marshall Planı'nın başarılı olmasından oldukça memnun olan Batı'nın hegemonik gücü ABD (Mehmet 1978: Bölüm 1) 'Amerika'nın seçtiği yolu' (Eckaus 1955) tanıtmak amacıyla teknolojinin ve iş becerilerinin öncelikli kaynağı olmuştur. Batılı uzman fon sağlayıcıları tarafından yürütülen ekonomik planlama teknikleri (Chenery ve Clark 1959;

Tinbergen 1967) ve model geliştirme, Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınması için sihirli bir değnek olarak hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Çok ve çift yönlü kanallar yoluyla sağlanan dış yardımlar çetrefilli bir sistem oluşturmuştur (OECD 1990). Böylece öne çıkarılan teorilerin eksikliklerinin ne olduğu ve ana ülkelerin sınırlı yönetsel kapasitelerinin içeriği sorgulanmadan ekonomik planlamanın gerçekte neyi başaracağı sorusu göz ardı edilmiş, bunun karşılığında ise 'planlamanın gizemi' doğmuştur (Killick 1976; Watson ve Dirlam 1965).

Neoklasik Yapısalcılık

Teknokratik modelleme başlarda neoklasik yapısalcılar tarafından ekonomik kalkınma sürecinin bir parçası olarak ve ürün ve istihdam yapısında belirli tahmin edilebilir dönüşümlere dayalı olarak başlatılmıştır. Neoklasik yapısalcılığın Rostow'un büyümenin aşamaları teorisi ile benzerlikleri ve ortak zayıflıkları vardır. Ampirik biçimde test edilebilir bir gözlem olarak bu yapısalcılık ilkin Colin Clark (1940) tarafından neredeyse tamamen Batı ekonomik tarihinden türetilip formüle edilmiştir. Clark, ekonomiyi üç sektöre; yani P, S ve T olarak sırasıyla birincil, ikincil ve üçüncül sektör diye ayırmıştır. P sektörünün (tarım) hem ürün paylaşımları hem de işgücü bağlamında uzun vadeli bir düşüş yaşayacağı varsayılmış; bunun yanında S sektörünün (imalat) genişleyeceği ve akabinde T sektöründe (hizmet sektörü) göreceli bir büyüme yaşanacağı da varsayılmıştır. Kuznets (1965) Batılı ülkeler ile bazı gelişmekte olan ülkelerin tecrübelerini kullanarak Colin Clark'ın hipotezini doğrulamıştır. Chenery ve diğerleri (1975), neo-Marksizmden ve Frank, Amin, Dos Santos ve Wallerstein gibi bağımlılık teorisyenlerinden tamamen farklı olarak neoklasik yapısalcılığı daha da geliştirmişlerdir. (Wilber ed. 1984; Meier ed. 1984: 133-42).

Planlamanın Gizemi

Batı'nın planlamanın gizemi saplantısının zirve yaptığı zamanlarda soyut tasarımlar, analitik teknikler ve ekonomik model

geliştirmeler 'gelişmemiş' ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlamak için standart yöntemler olarak ortaya çıkmıştı. Fakat, 'gelişmemiş' ülkelerin böylesine zorlu bir işi nasıl yöneteceği sorusu tamamen unutuluyordu. Ekonomistler basit bir şekilde gerekli olan idari kapasitenin zaten var olduğunu 'varsayıyorlardı'. Bu yüzden kurum inşa etme tamamen bir kenara konmuş, bunun yerine Batılı uzmanlar tıpkı yemek kitabı yazar gibi 'nasıl yapılır' mantığını benimseyerek teknokratik modellere yoğunlaşmışlardır. Ekonomik kalkınma bu nedenle, hedefler ve araçlar yoluyla planlama sürecini yürütme olarak düşünülmüştür. 5 yıllık planlar, ilk olarak Sovyet Birliği'nde ortaya çıkmasına rağmen, Hindistan ve dünyanın başka yerlerinde uygulanmıştır (Bettleheim 1959). Bu yaklaşım, kapitalist kalkınma yolunda kendi programlama ihtiyaçları süren Batılı fon sağlayıcıları tarafından desteklenmiş (Lewis 1966; Vernon 1966; Manne 1974; Taylor 1979) ve BM gibi çok yönlü organlar tarafından da popülerleştirilmiştir (UN ECAFE 1960). BM için kalkınma planlaması yeni bir misyon, bir başka deyişle *raison d'être* olmuştur.

Planlama süreci devlet tarafından yönetilen, yukarıdan aşağı bir kalkınmacılık mantığıyla yürütülmüştür (Mehmet 1990: 41-2). Fakat bu süreç var olan kurumsal ve ekonomik gerçekliklerle sosyal ve tarihsel uyumluluk göstermemiş; nadiren gelişmekte olan ülkelerin toplumlarının ihtiyaçları ve karar vericilerin verimliliği önemsenmiştir. Gerçekte, kalkınmanın yerel boyutlarına çok az kıymet atfedilmiştir. Bu yüzden kurumsal verimlilik, yerli tarih ve kültürler görmezden gelinmiş ve top- rak reformu gibi kritik konular 'planlanamaz' gerekçesiyle gündemden çıkarılmıştır. Batılı uzmanlar tarafından kontrol edilen yeni planlama kuruluşlarında, denge ekonomilerinden türetilen yatırım projeleri şablonlarına soyut biçimde plan ve strateji çıkarmak üzere itimat edilmiştir. Tüm bu planlar başarısız olunca Batılı teknik uzmanlar kültür şoku yaşamışlardır (Seers 1962; Byrne 1966).

İlk başarısızlık 'ötekilerin' üzerine atılmıştı. Bu yüzden, kırsal ve tarımsal kalkınma başarısızlığı eldeki Batı teknolojilerinin

buna uygun olup olmadığı sorgulanmadan, 'kent yanlılığı' (Lip-ton 1977), 'genişleme yanlılığı' (Johnston vd. 1972) ve 'geriye doğru meyilli arz eğrisi' (Yutopoulos ve Nugent 1976: 131-7) ile açıklanmaya çalışılmıştır. Endüstriyel sektörde ise başarısızlık ilk olarak mühendislik 'faktör oranları' problemine (Eckaus 1955), daha sonrasında yönetsel 'X-verimliliğine' (Leibenstein 1978) ve son olarak da yeni muhafazakar kamu tercihi oku-lunun ileri sürdüğü 'hükümet başarısızlığına' (bkz. sayfa 176-181) bağlanmıştır.

Gerçekte teknokratik kalkınma teorilendirmesi çoğunlukla yanılıcı planlama üzerine kuruludur; yani başlangıçta 'gerçeklerden bağımsız planlama' (Stopler 1967; Faber ve Seers eds. 1972) yaratılmış, bu planlamalar daha çok Batılı fon sahipleri-nin programlarına hizmet eder şekilde şekillendirilmiştir. Proje yardımlarına odaklanan ve Batı tüketimi için Batılı akıl hocaları tarafından yürütülen planlamalarda verimlilik, gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınmanın insanların gerçek yaşam standartları üzerindeki etkilerine göre değil, Batı'nın kriterlerine ve hedeflerine göre belirlenmiştir (örneğin gayri safi milli hasılanın % 0.7'si resmi kalkınma desteklerine ayrılmıştır).

Soyut modeller, detaylı girdi-çıkı tabloları, genel denge ve lineer programlama modelleri; tam rekabet ve rasyonel davranış biçimleri sanki gelişmekte olan ülkelerin her alanında hakim gibi düşünülerek formüle edilmiştir. Bu modellerde fiyatlar yapay bir şekilde varsayımsal Walras rekabet ekonomisinden iki çözümlü olarak elde edilmiştir (Blitzer vd. 1975). Fiyat bozukluklarını piyasa reformları yoluyla gidermeye odaklanma yerine, yatırım kararları ve proje seçimleri, pratikte çok az fayda sağlayacak ve oldukça kompleks ve hırslı olan 'gölge fiyatlandırması' ve 'sosyal fayda-maliyet' tekniklerine dayandırılmıştır (Little ve Mirrlees 1974; Meier ed. 1989: 480-90).

Model geliştirmede soyutlama yoluna gitmek, üretimde ve ekonomik yapıda hala oldukça tarımsal niteliğe sahip gelişmekte olan ülkelere tavsiye edilen sermaye yanlısı yatırımı maskeleymiştir. Tarım alanında, olgunlaşmayan sermaye-yoğun

mekanizasyon Batı tarafından 'yeşil devrim' teknolojileri hareketinin bir parçası olarak takdim edilmiş, fakat bu yapılırken toprak reformuna önem verilmemiş ve feodal dönemdeki gibi arazi kullanım hakkı uygulamalarına dokunulmamıştır (Warriner 1969). Bir yandan Massey-Ferguson gibi MNCs piyasaya büyük miktarda traktör sürerken, diğer yandan emek bolluğunun yaşandığı kırsal topluluklardaki milyonlarca kimse geçim sıkıntısı yaşamış ve iş bulma ümidiyle köyden kente göç etmek zorunda kalmıştır. Traktörlerin yaygınlaşmasıyla toprak dağılımı eşitsizliği daha da artmış ve bu dağılım büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını artırırken köylülerin yoksulluğunu da körüklemiştir (Griffin 1976). Bazı durumlarda, tarımın ticarileşmesiyle Sudan'da yaşandığı gibi fiziksel tarım verimliliğinden büyük kazançlar elde edilmiş, iç tüketim yiyecekten satış için yetiştirilen mahsüllere kaymış ve ürünler, döviz arbitrajı sağlamak için ihracat piyasasına tahsis edilmiştir (Griffin ve Ghose 1979). Yiyecek açığı durumunda Batılı fon sağlayıcıları tarafından yiyecek fiyatlarının düşürülmesiyle yapılan yardıma güvenilmiştir. US PL 480 kuralı gereğince yapılan büyük çaplı yiyecek ithalatı çoğunlukla yerel tarım ve yiyecek piyasalarına zarar vermiştir. Bu tarz yardımlar 'tahıl tüccarları' (Morgan 1980) ve ABD ile Avrupa'daki sübvansé edilmiş çiftçiler (Lofchie ve Cummins 1981) gibi Batılı kesimlerin çıkarlarına hizmet ederken, yiyecek yardımı özellikle buna talip olan ülkelerin çiftçileri için çok da cazip bir seçenek olarak görülmemiştir (Singer 1988). 1970'lerden sonra Afrika'daki yiyecek üretiminde gözlenen sert düşüş ve bununla birlikte ortaya çıkan çölleşme ve toplu açlığın ahlaki sorumluları çoğunlukla Batılı fon sağlayıcılarıdır (Griffin ed. 1987). Yiyecek yardımı bir yandan insani ve acil durumlar için önemli bir ihtiyaç olsa da özellikle bir zamanlar yiyecek üretiminde kendi kendine yeten ya da sivil veya askeri elitlerin yiyecek sağladığı ülkelerde bu yardımın sürekliliğine dair çok az gerekçelendirme yapılmaktadır. Tarımsal kalkınmada başarı sağlanan tek örnek Tayvan ve Güney Kore'dir; bunun sebebi de bu ülkelerin modernleştirici elitlerinin hem

Lewis modelini hem de 'yeşil devrim' reçetelerini reddetmeleri ve bunun yerine ihracata yönelik kalkınmanın ön koşulu olarak eşitlikçi toprak reformlarını (Lee 1979) belirlemeleridir (bkz. sayfa 165-169).

Makro Modelleme

Şimdi Batılılar tarafından ekonomik kalkınmanın savaş sonrası dizaynında faydalanılan en etkili şu 5 makro modellemeyi eleştirel biçimde kısaca gözden geçirelim:

1. Harrod-Domar modeli,
2. İkiz açık teorisi,
3. Keynezyen makro model,
4. Girdi-çıkı analizi,
5. Hesaplanabilir genel denge modelleri.

Bu modellerin tümü Batı'nın tecrübelerinden ve gerçekliklerinden yola çıkılarak geliştirilmiş ve Batı'nın problemlerini çözmek üzere tasarlanmış Batılı kurgulardır. Batı'da tasarlanan bu modeller sonradan kurumsal veya teorik olarak uygun olup olmayacağına bakılmaksızın ya da uyum testine tabi tutulmaksızın gelişmekte olan ülkelere transfer edilmiş ve uygulanmıştır. Bu modellerin hiçbirisi tümevarımsal olarak oluşturulmamıştır.

Harrod-Domar modeli

Harrod-Domar modeli (H-D) ekonomik kalkınmanın dizginlenmesi bağlamında yalnızca sermaye kısıtlılığının önemi olduğunu iddia eden görüşü meşru kılmaya ve yaygınlaştırmaya çalışan Avrupamerkezci ve sermaye yanlısı modellemenin nihai bir yansımasıdır. Bu model, ekonomik kalkınma açısından gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye temelini ne pahasına olursa olsun genişletme fikrini en birincil önceliğe koyarak sermayeleştirmenin önemli bir aracı olmuştur.

Harrod (1939, 1948) ve Domar (1947, 1946) her ne kadar biri İngiltere'de diğeri ABD'de birbirinden bağımsız çalışmış olsalar da ikisi de aynı temel soruya yönelmişlerdir: Düzgün ekonomik

kalkınma için gerekli olan gelir büyümesi oranı nedir? Her ikisinin modeli de (Sen ed. 1970), klasik tam rekabet varsayımına ve başlangıçta tam istihdam dengesi, kapalı ekonomi, *laissez-faire* kapitalizmi ve sadece bir ürün gibi gerçek dışı varsayımlara dayanmaları açısından temelde aynıdır.

Domar modelinin sonucuna göre tam istihdam büyüme oranı (g) net yatırım oranına (dI) eşittir; bu da marjinal tasarruf eğilimini (α) ve sermayenin marjinal verimliliğini (σ) eşitlemelidir.

$$g = dI = \alpha\sigma \quad (4.1)$$

Orijinal Harrod versiyonunda garantilenmiş büyüme oranı (Gw) [daha sonrasında G reel büyüme oranı olarak düzeltilmiştir – Sen ed. 1970: 43'deki 1. dipnota bakın], tasarruf oranının (s) pozitif, büyüyen sermaye-ürün oranının (C) negatif bir fonksiyonudur:

$$Gw = s / C \quad (4.1a)$$

İşin aslı, (4.1) ve (4.1a) eşitsizliklerinin her ikisinin de sağ tarafında Domar'daki α ile Harrod'daki s ve aynı şekilde σ ile C birbirinin aynısıdır.

Buna göre Harrod-Domar modelinin bir sonucu olarak, başlı başına düşünülen ekonomik kalkınma, gelişmekte olan ülkelere sermaye stokunu arttırmak için gerekli yatırım kararları seviyesine indirgenmiştir. İdari, yönetsel ya da kurumsal açıdan ekonomik kalkınmanın diğer tüm belirleyicileri ise göz ardı edilmiştir. Diğer yandan Batılı neoklasik ekonomistler büyüme modelleri üzerine gittikçe derinleşen paradigma tartışmaları yaparken ve teknik değişimin doğası üzerine (etkilenmiş ya da şekillendirilmiş olup olmadığına dair) ince eleyip sık dokurken, gelişmekte olan ülkeler için varsayılan tam rekabet hipotezinin alakasızlığını hiç düşünmemişlerdir.

Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınmasını desteklemek üzere sorumluluk yüklenen BM, artan sermaye-ürün oranına (ASÜO) dayalı olarak H-D modelini yaygınlaştırma görevini üstlenmiştir. Ekonomik planlama kılavuzu taslakları sanki ASÜO ve tasarruflar makro planlamanın sihirli değneğiymiş gibi hazırlanmıştır.

Planlama metodolojisi üzerine standart referans kaynağı görülen ECAFE (BM Uzak Doğu ve Asya Ekonomik Komisyonu) şöyle beyanda bulunmuştur:

Ekonomik büyüme oranı analitik olarak şu iki faktörün fonksiyonu olarak düşünülebilir: (a) sermaye teşekkülü oranı ve (b) sermaye/ürün oranı. Buna göre ekonomik kalkınma politikalarının amacı, ya birinci faktörü artırma ya ikincisini düşürme ya da her ikisini aynı anda gerçekleştirme olarak tanımlanmalıdır.

(UN ECAFE 1955: 25-6)

1960'ların sonunda BM uzmanlarından başka bir grup kendinden emin bir üslupla şu açıklamada bulunmuştur:

Şimdiki tasarruf oranlarını tahmin ettikten sonra şu soru açığa çıkıyor: Tahmin edilen tasarruflara dayalı olarak yapılacak olan yatırımdan ne kadar net ulusal çıktı beklenmelidir?

(UN ECAFE 1960: 10-11)

H-D modeli Üçüncü Dünya'ya etraflıca tanıtıldıktan bir süre sonra bu model Batı'da artan eleştirilere maruz kalmıştır. Sermaye tam olarak nedir ve nasıl ölçülür? Bu soru üzerine yoğunlaşan paradigma tartışmaları, Cambridge İngiltere ve Cambridge ABD okulları arasında gerçekleşmiş (Solow 1956; Robinson 1962; ve Kaldor, Swan, Tobin vd. Sen ed. 1970 kitabında toplanmıştır) ve Üçüncü Dünya'nın realiteleri ve ihtiyaçları tartışmanın dışında tutulmuştur. Batılı kavramlarla konuşmak gerekirse; sermaye stokunun klasik modelleri ile değişken faktör fiyatları, yerleşik ve dağınık teknik değişimler, Hicks ve Harrod tarafsızlıkları ve Üçüncü Dünya'nın gerçekleri ile çok az bağdaşan oldukça soyut diğer tüm etkenler Batılı MNCs tarafından yönetilen sermaye-yoğun teknoloji transferlerinden istifade eden korumacı İİS stratejilerinin gölgesi altında etkinliğini sürdürmüştür. Bu dönem boyunca Japonya ve Dört Dragon, iç kaynaklı ekonomik kalkınmanın pragmatik 'ev yapımı' versiyonunu uygulayarak

(bkz. sayfa 165-169) ileride mucize kalkınma olarak tanımlanacak bir kalkınma programını yürütüyorlardı.

Yukarıdaki gerçek, Batılı entelektüellerin önderliğinde Üçüncü Dünya kalkınmasının nasıl yanlış bir planlamayla yürütüldüğünü ve bu süreçte nasıl uygun olmayan tekniklerin kullanıldığını gösterir. Yeni hakikat olarak gösterilen H-D modeli ile birlikte tüm kompleks teorik varsayımlar, gerçek planlama ve politika uygulamaları bir kenara bırakılmış; bunun yerine, mevzubahis hakikat Batı'nın aşağıda sıralanacak şu reçetelerini meşrulaştırmak ve yaymak için eleştirilmeden mekanik biçimde ve basit araçlarla uygulanmıştır: (1) 'Sermaye her şeydir' ve (2) ekonomik kalkınma Batı'nın teknik desteği ve kaynak transferlerine bağlı olarak hükümet tarafından planlanır.

Yukarıda bahsedilen Avrupamerkezci öncüller, önde gelen neoklasik ekonomistlerin anaakım görüşleriyle güçlü biçimde desteklenmiş ve meşrulaştırılmıştır. Örneğin Arthur Lewis fütursuzca ekonomik kalkınma taslağının 'dağılım değil büyüme ile alakalı olduğunu' (Lewis 1955: 9) ifade etmiş ve iddiasını açıkça şöyle dile getirmiştir:

Ekonomik büyüme teorisindeki temel problem, bir topluluğun %5 oranında birikim sahibi olmasından bu yüzdenin zamanla %12'ye çıkmasındaki dönüşüm sürecini; tutumlardaki, kurumlardaki ve kullanılan tekniklerdeki değişimleri de göz önüne alarak anlamaktır.

(Lewis 1955: 225-6)

Lewis'in görüşleri neoklasik ortodoksi için temel çekirdeği oluşturmaktadır. Onun görüşleri ekonomik kalkınmada etkin olan tek faktörün sermaye olduğunu ileri süren Harrod-Domar geleneğinin entelektüel teorilendirmesinde etkili olmuştur. Sonuçta sermaye birikimi, sermaye-yoğun teknolojilerle tanımlanmıştır ve modernizasyonu (Amerikanlaşmayı ya da Batılılaşmayı) ve kendisinden verimlilik sayesinde yüksek gelir oluşturması umulan ekonomik kalkınmayı sembolize etmiştir. Teoride tasarruflar yoluyla sermaye-yoğun teknolojiler ile

yüksek verimlilik arasında doğru bir bağlantı kurulsa da kritik öneme sahip olan sermaye birikiminin sahipliği konusu gözden kaçmıştır; bu yüzden üretim kazançlarından elde edilen dağıtılmamış gelir görmezden gelinmiştir. Gerçekte, bu kazançların çoğu Batı'nın çıkarlarını beslemiştir. Burada 'sermayenin her şey olduğu' anlayışı ile kendini gösteren temel bir Avrupa-merkezci yanlılık vardır. Bu yanlılık şu neoklasik varsayımdan ileri gelmiştir: Sömürgecilikten yeni kurtulmuş Üçüncü Dünya ülkelerinde iç tasarrufların yetersiz olması görüşü baştan kabul edilerek büyümenin dış yardımın ve Batı'dan transfer edilen sermayenin bir fonksiyonu olduğu. Bu varsayım, bağımsızlık sonrası liderler ve takipçileri tarafından içtenlikle kabul edilmiştir. Tricklism ve Batılı entelektüelizm bunun güçlü savunucularıdır.

İkiz açık teorisi

İkiz açık teorisi, Chenery ve onun yakınındakiler tarafından (Chenery ve Bruno 1962; Chenery ve Strout 1966) öncülük edilerek ileri sürülen daha sofistike bir modeldir. Bu model açık ekonomide H-D modelini benimsemiş ve ticaret politikaları ve dış yardımlarla etkileşim içinde olacak şekilde iç tasarrufları ve yatırımları modelin içine dahil etmiştir. Modelin temel mantığı şu makroekonomik tanımlamadan ileri gelir: toplam gelir = toplam harcama.

Matematiksel olarak,

$$Y = C + I + (X - M) \quad (4.2)$$

Burada C ve I toplam (kamusal ve özel) harcamaları ve yatırım harcamalarını, X ve M de ihracat ve ithalat üzerine yapılan harcamaları yansıtır.

Eşitsizliği tekrar düzenlersek, ekonomideki kaynakların öz kaynakları ile kaynakların kullanımı birbirine eşittir:

$$Y + M = C + I + X \quad (4.3)$$

Üstelik Y tasarruflar olarak, yani S ve C 'nin toplamı olarak tanımlanabilir. Son olarak, (4.3) eşitsizliğinde her iki taraftan da C 'yi siler ve işlemi ters çevirirsek:

$$M - X = S - I \quad (4.4)$$

(4.4) eşitsizliğinin sol tarafı döviz açığını temsil ederken sağ taraf iç tasarruf açığını temsil eder. Bu açıklardan biri daha etkin olacak ve bağlayıcı bir kısıt oluşturacaktır. Ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında iç tasarruflar büyümeyi sınırlandırabilirse de endüstrileşmenin daha sonraki aşamalarında dış yardımların içeriye akışı ile bu sınırlamanın üstesinden gelinebilir. Bunun için yardımı alacak ülkelerdeki 'yardım verimliliğinin', ihracat kazançlarının ve büyüme oranlarının farklı varsayımları altında dış yardım ihtiyaçlarını projelendirmek, bu ülkelerin planlama ve yardım kuruluşlarında çalışan Batılı ekonomistlerin önemli bir aktivitesi olarak ortaya çıkmıştır.

Bir planlama tekniği olarak ikiz açık teorisi, tüketicilerin/mutasarrıfların, yatırımcıların, ihracatçıların ve ithalatçıların bağımsız isteklerini analiz etmek ve dış ekonomik etkenlerle birlikte iç ekonomik gerçekliklerin ışığında bu istekleri yönlendirmek üzere planlamacılar tarafından kullanılmıştır. Bu planlama tekniğiyle bilhassa döviz kuru oranları gibi fiyatlandırma politikaları ihracat ve ithalat seviyelerini etkileyebilir, tasarruflar dışardan gelen para akışlarıyla artabilir ve yatırım seviyeleri, vergi teşvikleri ve faiz oranı politikalarından etkilenebilir. Kısacası, ikiz açık teorisi planlamacılara ve ekonomik politika yapıcılarına, gelecek hedefleri ve dengeleri tahmin edebilmek ve hedeflenen seviyelerin değişkenlerin gerçek değerleriyle uyuşup uyuşmadığını sürekli kontrol edebilmek için (4.4) eşitsizliğindeki dört değişkenin her biri üzerinde manipülasyon yapma fırsatı verir.

Ancak, H-D modelinde olduğu gibi, ikiz açık teorisi kısa dönemde Batı dış yardımını, uzun dönemde ise Batılı şirketlerin çıkarlarını ön plana çıkarmak için tasarlanmış gerçeklikten uzak bir reçete özelliği taşır. Az gelişmiş ülkelerdeki büyüme oranı, yapılan yardımlar ile o ülkenin kalkınması arasında pozitif bir korelasyon olacağı tahminine dayalı olarak kalkınma yardımlarının akışı ile ilişkilendirilmiştir. Bu tahmin daha sonraları ampirik olarak sorgulanmıştır; çünkü yapılan dış yardımlar pratikte iç tasarrufu olumsuz etkilemiş ve aleni ve gereksiz

tüketimi arttırmıştır (Griffin ve Enos 1970). Bir diğer önemli husus, ikiz açık teorisinin tricklism ile bağlantılı olarak kalkınmanın dağılım ve sosyal politika hedeflerinin ne olduğu sorusunu gözden kaçırmasıdır. Aynı zamanda, Batı'nın dış yardımı MNCs tarafından domine edilen modern/kapitalist sektörlerde öz sermaye mülkiyeti ve kontrolünü hızlandırmıştır. Nihayetinde ortaya çıkan durumda bu sektörlerdeki üretim kazançlarının birçoğu yerel-dağıtılmamış gelirler pahasına Batı çıkarlarına aktarılmıştır.

Keynezyen makro model

Batılı tüm modeller arasında Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınması için en uygun model Keynezyen makro model olarak gözükmektedir. Toplam dengesizlik modeli olarak tasarlanan bu model gelişmekte olan ülkelerin durumlarıyla, 'gizli işsizlik' kavramında olduğu gibi, epey uyumaktadır. Dahası, Keynezyen makroekonomi karar vericilere potansiyel olarak güçlü politika araçları, özellikle gelir çarpanı analizinden türetilen mali politika kaldıraçları vadetmiştir.

Bundan dolayı kalkınmada maliyeciliğin rolünün altını çizmek için Keynezyen makro modeli detaylarıyla açıklamak öğretici bir seçenektir. Bunun için de açık bir ekonomiyi ve maliye politikasını içeren basit bir makro model yeterlidir. Başlangıçta toplam gelir ile harcamalar arasında anahtar bir kimlik oluşturarak açıklamamıza başlayabiliriz:

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (4.5)$$

Yukarıda G hariç diğer tüm simgeler daha önce tanımlanmıştır. Hükümet harcamaları (G), transfer ödemelerini (TR) de kapsayan hükümet harcamaları ile beraber gelir vergisi özelliklerini taşıyan mali harcamaları ifade eden yeni bir değişkendir. Tüketim (C), harcanabilir gelirin (Y) ve sıfır ile bir arasında bir değere sahip olan marjinal tüketim eğiliminin (b) bir fonksiyonudur. Harcanabilir gelir, gelir vergisi ve transfer ücretlerinin düşülmesinden sonra kalan miktardır. Vergi oranı (t) mali politika tarafından belirlenir.

$$C = bY_d \quad 0 < b < 1$$

$$= b[(1 - t)Y + TR] \quad (4.6)$$

Yatırım, hükümet harcamaları, transfer ödemeleri ve ihracat kazançlarının tümü modeli basitleştirmek için otonom olarak kabul edilir. Fakat ithalatlar, toplam gelirin (Y) ve ithalatın marjinal eğiliminin (m) bir fonksiyonudur:

$$M = mY \quad (4.7)$$

Bu tanımlamaları (4.5) eşitsizliğindeki temel Keynezyen kimliğe göre uyarladıktan ve standart operasyonları uyguladıktan sonra gelir tespitini türetiyoruz:

$$Y = A/[1 - b(1 - t) + m] \quad (4.8)$$

A tüm otonom değişkenlerin toplamıdır. Kalın parantez [] içindeki katsayılar sırasıyla marjinal tüketim eğilimi, marjinal vergi oranı ve marjinal ithalat eğilimini yansıtır. Aynı parantez içindeki değerlerin müttekabili gelir çarpanıdır; böylece parantez içindeki değerler ne kadar büyük olursa çarpan o kadar küçük olur. Marjinal tüketim eğilimi geliri canlandırırken, vergi oranı ve ithalat eğilimi negatif etkiye sahiptir; buna göre t ve m değerleri ne kadar büyük olursa çarpan da o derece küçük olur.

Şimdi de Keynezyen makro modelin Üçüncü Dünya planlamasındaki noksanlıklarına bakalım. Evvela, Keynezyen modelleme ancak ampirik tüketim fonksiyonları, tasarruflar, yatırımlar ve diğer birçok değişkenler için gereken tüm detaylı ve güvenilir bilgilerin bulunduğu ve parasal ve mali politikaların ve kurumların sofistike boyutta var olduğu gelişmiş ülkelerde uygulanabilir. Bunun yanında gelişmekte olan birçok ülke 'finansal düalizm' (bkz. sayfa 114), 'parasal baskı' (Fry 1982) ve sermaye piyasaları bozuklukları (Meier ed. 1989: 205-12) sorunlarından mustarıptır. Bu tür bir ortamda kalkınma politikalarını süslü Keynezyen modellere dayandırmak boşuna bir çabadan başka bir şey değildir; dahası hesaplanabilir genel denge modellerine güvenmek politika yapıcılarını daha da yanlış bir duruma sevk eder (Robinson, Chenery ve Srinivasan eds. 1988 içinde). Bu konuya az sonra tekrar değineceğiz (bkz. sayfa 158-160).

Gelişmiş ülkelerde Keynezyen makroekonomi Milton Friedman öncülüğündeki parasalcılar tarafından gittikçe artan eleştirilere maruz kalmış ve 1970'lerden sonra artık etkisini yitirmeye başlamıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde ampirik problemler ortaya çıkmıştır. Ampirik tüketim (ve tasarruf) fonksiyonları durağanlığı önemli bir problem olarak kendini göstermiştir (Yutopolous ve Nugent 1976: 172-6). Dahası, gelişmekte olan ülkelerdeki işsizliğin Keynezyen açık işsizlik değişkeninden daha karmaşık olduğu anlaşılmıştır (Uppal 1973; Krishna 1973; Edwards 1974). Bu ülkeler nedensel ya da dönemsel işsizlik ve gelir biçimlerinden etkilenen geniş enformel sektörlere ve emek piyasalarına sahiptir (Hart 1973; Weeks 1975). Sonuç olarak, Üçüncü Dünya'nın tam istihdamının sağlanmasına giden yola basit bir biçimde bütçe açığının kapatılması aracılığıyla konvansiyonel toplam talep yönetimine odaklanarak ulaşılamaz.

Tüketim ve tasarruf fonksiyonlarındaki eksik yönler gelir çarpanı formülünün verimliliğini ve bunun uygulanan politikalarla bağını azaltır. Bu da istihdam politikalarının güçlü enstrümanlarıyla mali politika yapıcılığı sağlamayı amaçlayan Keynezyen politikanın en önemli ayağıdır. Temel gelir çarpanı ilişkisi oldukça basittir:

$$dY = k \cdot dA \quad (4.9)$$

Burada gelir çarpanı (k), (4.8) eşitsizliğindeki paydanın karşılığı iken dA , belirli oranda gelir büyümesi sağlanması için gerekli olan fazladan otonom katkı miktarıdır.

Fakat Üçüncü Dünya ekonomilerinin gerçekleri, (4.9) eşitsizliğini tam istihdamı sürdürmek için aşırı riskli bir mali politika aracına çevirir. Yukarıda ele alınan işsizlik problemi dışında 4 problemten daha bahsedebiliriz burada. İlk olarak, tarımın dönemsel olmasından ya da istihdamın resmi olmamasından dolayı sıklıkla ortaya çıkan geçişsel ya da nedensel gelir farklılıkları, bahsettiğimiz 'çarpanı' tahmine dayalı hale getirir. Bu durum özellikle bölgeler arası harcama sızıntılarına maruz kalan bölgesel çarpanlar için doğrudur; böylesi bir durum örneğin düşük gelirli bölgelerdeki inşaat harcamalarının şehir

merkezlerine ya da çoğu kaynağın çıkarıldığı sermaye şehirlerine intikal etmesiyle ortaya çıkar.

İkinci olarak, telafi edici kamu harcaması yoluyla üstesinden gelinebilecek Keynezyen geçici dengesizlik konseptinin, hibeler ve aile bağlarıyla desteklenen sistemlerin yol açtığı gelişmekte olan ülkelerdeki kalıcı işsizlik dengesizliği göz önüne alındığında başarılı bir şekilde uygulanması mümkün değildir (Mehmet 1971b; Pack 1974). Üçüncü olarak, parasalcılık ve yapısalılık üzerine yapılan sıcak tartışmalarda görüldüğü üzere (Meier ed. 1989: 193-216), Keynezyen model çeşitli kurumsal zayıflıklardan da mustarıptır. Vergi verimliliği, vergiden kaçınmanın ve vergi kaçakçılığının yaygın oluşundan ötürü aşırı biçimde düşük kalmıştır (Toye ed. 1979; Goode 1984: Bölüm 4). Özellikle ödünç para vermenin ve enformel kredi sağlamanın oldukça yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerin kırsal kesimlerinde finansal baskı (Fry 1982) ve finansal derinleşme eksikliği görülür (Wharton 1962). Gelişmekte olan ülkelerdeki parasal ve mali politikaların reformu ve liberalizasyonu henüz ortaya çıkan bir fenomendir ve az sonra göreceğimiz üzere (bkz. sayfa 181-183) bu politikalar özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun 'koşulsallığından' büyük oranda etkilenmiştir.

Girdi-çıkı analizleri

Ekonomik planlama bağlamında, Üçüncü Dünya'nın kalkınmasında bu kadar geniş çaplı kullanılan tek araç lineer girdi-çıkı (I-O) analizidir (Todaro 1971, 1981: Bölüm 15). Yapım aşamasında maliyetli olsa ve zaman alsa da I-O analizi kendisini kamu sektörü bütçelendirmesinde ve 5 yıllık standart planlar gibi orta vadeli planlamalarda gösteren basit bir tekniktir.

Mantıksal olarak, I-O matrisi ekonominin birçok sektörünün birbiriyle bağımlı olduğu gerçeğinden türetilen endüstriler arası bir modeldir. Bu birbirine bağımlılık herhangi bir sektörde ürün elde etmek için farklı sektörlerden ürünler kullanılmasını sağlayan endüstriler arası işlemlerde kendini gösterir. Her sektörde sadece bir malın üretilmesine yoğunlaşıldığı varsayılır.

Bu malların her birinin sabit faktör oranları göz önüne alınarak üretilmiş olduğu, bu yüzden birim maliyetlerinin sabit olduğu, tekniklerinde ya da verimlilik kazançlarında değişiklik olmadığı varsayılır. Açık biçimde, hızlı yapısal değişimlerin yaşandığı Üçüncü Dünya ekonomilerinde böylesi mekanik üretim/ticaret ilişkileri uzun süre hüküm süremez. Bu yüzden, girdi çıktı analizinin güvenilirliği tamamen yok olmasa da önemli ölçüde azalmıştır.

Dahası, I-O modeli ekonominin her alanında tam rekabetin olduğunu varsayan bir genel denge modelidir. Bu, I-O modelini nihayete erdirmek için, yani herhangi bir sektörün toplam hasılasının toplam talebe eşit olduğundan emin olmak için vazgeçilmezdir. Toplam hasıla (TO), ara talep (ID) ve nihai talebin (FD) toplamından müteşekkildir; girdilerin toplam satın alımı (TP) ise ara satın almalar (IP) ve birincil kaynaklara eklenen değerlerin (VA) toplamından oluşur:

$$TO = FD + ID \quad (4.10)$$

$$TP = IP + VA \quad (4.11)$$

Matematiksel olarak, I-O matrisi kare olup her sektör bu karede iki kere görünür; bir kez belirli bir çıktının üreticisi olarak satırda, bir kez de girdilerin satın alıcısı olarak sütunda. Matrisin böyle dizayn edilmesi, toplam hasılanın toplam satın almaya eşit olmasından ötürü iç tutarlığının olduğunu gösterir. Matriste son sıra ve son köşe matrisin son hücresinin değeri anlamına gelir.

I-O matrisi 4 çeyrek düzleme ayrılmıştır:

1. $FD = C + I + G + X - M$ ile gösterilen makro kimliğe dayalı son talep çeyreği,
2. Ekonominin üretken sektörlerindeki endüstriler arası alışverişleri yansıtan orta talep çeyreği,
3. Emek, sermaye ve toprak ile birlikte devlet hizmetleri ve ithalatları gibi öncelikli girdilerin katkısını yansıtan katma değer çeyreği,

4. Nihai talep unsurları tarafından kullanılan birincil gelirleri yansıtan zati kullanım çeyreği.

n sektörlü ve n denklemlili temel I-O denklemi bu durumda şöyle olur:

$$i = 1, \dots, n$$

$$j = 1, \dots, n$$

iken

$$\sum x_{ij} + Y_i = X_i \quad (4.12)$$

(4.12) denkleminin gösterdiği üzere tüm sektörlerde toplam üretim (X_i) diğer endüstrilere yapılan teslimat ($\sum x_{ij}$) ile nihai talebe yapılan teslimatın (Y_i) toplamına eşittir. Ara talep olarak bilinen sektörler arası teslimat (x_{ij}), toplam üretimin sabit bir oranıdır ve sabit girdi-çıkı katsayılarıyla (a_{ij}) gösterilir.

$$i = 1, \dots, n$$

$$j = 1, \dots, n$$

iken

$$x_{ij} = a_{ij}X_j \quad (4.13)$$

Yukarıdaki iki denklemi birleştirdiğimizde, nihai talep toplam üretimden ara talebin çıkarılması neticesinde bulunur:

$$Y_i = X_i - \sum a_{ij}X_j \quad (4.14)$$

Standart I-O matrisinde incelik ve matematiksel tutarlılık Üçüncü Dünya gerçeklerine baskın gelmiştir. Hem incelik hem de tutarlılık güçlü varsayımlar sayesinde elde edilmiştir. Örneğin, genel denge varsayımı, monopoller, oligopoller ve 'önceden belirlenen fiyatlar' tarafından domine edilen piyasalardaki gerçek bozukluklarla keskin bir zıtlık içerisinde. Benzer şekilde, her sektörün sadece bir ürün ortaya koyması gerekliliği, ancak ürünlerin ve endüstrilerin yapay bir şekilde sınıflandırılmasıyla ya da gruplandırılmasıyla gerçekleştirilebilir. Ölçeğe göre sabit getiri koşulu, teknik ya da yapısal değişim imkanı- nın önüne set çekmektedir. Tanımı gereği ekonomik kalkınma, piyasa bozukluklarının olduğu koşullarda teknik ve yapısal değişim gerektirdiğinden I-O analizinin altında yatan kısıtlayıcı

varsayımlar, politika ve planlamaya temel teşkil edecek şekilde tekniği güvenilmez ve maliyetli hale getirir.

Hesaplanabilir genel denge (HGD) modeli

I-O analizinin Batı ekonomistlerinin tam rekabete dayalı ideal dünya saplanusının bir ürünü olduğu kabul edilirse Hesaplanabilir genel denge (HGD) modelinin bu düşüncenin baş yapıtı olarak tanımlanması gerekir! Bilgisayar çağının gelişyle, Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınmasına yönelik Batı modellemesi daha hırslı ve sofistike bir hale bürünmüştür. Büyük çaplı I-O matrislerini, 100x100 hatta daha geniş değişkenleri ve HGD olarak bilinen lineer ve lineer olmayan optimizasyon modellerini geliştirmek artık teknik olarak mümkündür. Fakat burada HGD modellerinin üzerine küçük bir yorumda bulunmak gerekir, zira bunların resmi incelikleri kalkınma yönünde sağladıkları faydanın ya da politika açısından uygunluklarının oldukça ötesine geçmiştir.

Teoride HGD modellerinin göreceli hüneri, tam ikamecilik koşulları altında üretim ve tüketim seviyelerini değiştirme kapasiteleriyle birlikte fiyatlar ve gelirler gibi anahtar ekonomik değişkenlerin içselleştirilmesini sağlamalarıdır. Fakat bu içselleştirme süreci gerçekleri görmeme pahasına gerçekleştirilir çünkü tam rekabet ile birlikte tüketicilerin ve üreticilerin rasyonel en iyileştiriciler olduğu ve üretim ve faktörler için olan piyasaların tamamen açık olduğu varsayımı ile gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu, Batılı ekonomik zihin yapısının, otomatik ve ani piyasa dengesini dışarı vuran ve soyut bir ideal olan Walrazyen ekonomiye olan bilindik aşkının bir ifadesidir. Gelişmekte olan ülkelerin gerçek durumları Walrazyen ekonominin tasarladığının yanına dahi yaklaşmadığı için HGD modellerindeki fiyatlar ve maliyetler, emsal değerler az ya da çok keyfi tahminlere dayalı olduğundan, dolaylı olarak lineer programlamalardaki (LP) çift çözümlü modellerden türetilir. Bu pratik, önde gelen bir uygulayıcı tarafında şöyle savunulur: 'Eğer ki Walrazyen teoriden daha iyi bir fiyat ve piyasa gücü teorisine sahip olsaydık, model

yapıcıları şüphesiz bu teoriyi kullanırlardı... Eğer ki rekabet şehirdeki tek oyun olursa siz de onunla incelikli bir şekilde oynarsınız' (Taylor, Blitzer vd. 1975: 100'den alını).

Bazı HGD modeli uygulamacıları daha da öteye giderek tarımsal politika ve sosyal politika değerlendirmeleri için rehber olacak sosyal muhasebe matrisleri üretmişlerdir (de Melo 1988; Pyatt 1988). Taylor (1979, 1983) ve diğerleri ise 'makro-yapısalcılığı' Walrazyen HGD modelleri ile harmanlamıştır. Stern'in (1989: 648) de dile getirdiği üzere 'bu modellerdeki sektörel piyasalar için varsayılan çok özel yapılar', analistlerin kendilerinin gerçekleştirdiği profesyonel faydaların aksine karar vericiler için çok az faydalı bilgi meydana getirir. Kısacası, 'basmakalıplardan ya da zayıf unsurlardan ve *nedensel olarak keşfedilmiş parametrelerden* akıl ermez kara kutular yaratmanın' böyle bir modeli 'kullanışsız olmaktan beter hale getirdiği' ve çok az fayda sağladığı rahatça görülebilir (Stern, aynı eserde, italikler eklenmiştir).

Neticede, planlamanın ana tekniklerine dair yapılan bu araştırma bizi kötümser bir sonuca yöneltmektedir. Batı tarafından büyük bir iyimserlikle ve yüksek beklentilerle sunulmasına rağmen planlama ve makro modellemenin seçeresi tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Batılı anaakım ekonomistler kendilerini ideal piyasa şartlarından bir türlü koparamıyorlar ya da koparmak istemiyorlar ve gerçekliğin önüne soyutlamayı koyuyorlar. Gerçek olgular mevcut olmadığında bu ekonomistler basit biçimde varsayımlar yoluyla üretilmiş gerçekler tasarlamaya başladılar. Buradaki teorik soyutlamanın aksine gerçek piyasalar, MNCs gibi Üçüncü Dünya kaynaklarının sermayeleştirmesini aktif biçimde sürdürmeyi hedefleyen Batılı şirketlerin çıkarları ile domine edilmiştir. Bu şirketler nihai kâr zarar hanesini göz ardı etmiyorlardı: Onlar monopolistik kârlar sağlamak adına monopolistik güçler devşiriyorlardı (Hymer 1970); ki bu da Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınmasını destekleyen değil geciktiren bir etkiye sahipti.

Batı'nın hayal kırıklığına dönüşen seçeresi yeni endüstrileşen Uzak Doğu ülkelerinin pragmatik ve problem çözmeye odaklı

yaklaşımlarının tam aksi bir durumu yansıtıyordu; Uzak Doğu'da ortaya koyulan modelleme ve teknikler, yerel gerekliliklere uygunluk ve elverişli bir zemin sağlandıktan sonra planlama ve kalkınma politikaları içerisinde yürürlüğe konmuştur. Bunun sonucunda, sosyal adaleti içeren bir ekonomik kalkınmaya hizmet eden tümevarımlı, pragmatik ve politikaya uygun modellemeler ve planlamalar ortaya çıkmıştır. Diğer yandan 1970'lerde modelleme ve planlamanın Üçüncü Dünya'nın gerçekliğinden ayrılmasına karşı Kuzey-Güney gündemi, yeni bir paradigma tartışmasına öncülük eden, kalkınma sarkacındaki başka bir yalpalamaya daha şahit olmuştur. Bu kez tartışma yeni uluslararası ekonomik düzen üzerine olacaktır (Bhagwati ed. 1970).

5

Yeni Ekonomik Düzen: 1973'teki Yanlış Başlangıç

1973 Ekim'inde yaşanan OPEC petrol krizi, petrol üreten ülkelerin tek taraflı olarak petrol fiyatlarını üç katına çıkarıp, sonradan bu fiyatları daha da yükselterek tüketicilerine satmaya karar vermesiyle dünya ekonomisinin krize girmesine neden olmuştur. Bu hareket, bir grup birincil üreticinin birlikte kartel gibi davranarak dünya çapında yaygın stratejik bir malın ticari kurallarını belirleme teşebbüsü olması hasebiyle ilk kez yaşanan bir durum olma niteliğindedir. Bu durumun ilk aşamada iki etkisi olmuştur. Birincisi, tüketici ülkelerde petrol istasyonlarında uzun kuyrukların oluşması ve petrol azlığı dolayısıyla arz şokenun yaşanmasıdır ki bu da Güney'in birincil üretici ülkelere politikalarına karşı endüstrileşmiş ve zengin Kuzey ülkelerinin savunmasızlığını ortaya çıkarmış ve 'üretici kartellerine' (Bergsten ve Krause eds. 1975; Bergsten 1976) karşı daha büyük bir korku uyandırmıştır. İkincisi, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'ndaki (UNCTAD) G7 ülkelerinin birdenbire güçlenmesiyle sonuçlanan Güney'de yeni bir uluslararası

ekonomik düzen (YUED) arayışının belirmesidir. 1964 yılında 'yardım değil ticaret' mantığıyla kurulan UNCTAD, zengin insanların kulübü olarak nitelendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) karşı bir alternatif olma umuduyla ortaya çıkmıştı (Walters 1973).

Yeni uluslararası ekonomik düzen tam olarak ne demekti? Ayrıca, kurulduktan kısa bir süre sonra neden başarısız olmuştu?

YUED temelde 'sömürgeci' ticaret sisteminin eski, eşitsizlik doğuran ve dengesiz kalkınmaya sebep olan yapısını ortadan kaldırmayı amaçlayan, Güney'den küresel eşitlik adına gelen bir talebin sonucuydu (Hymer, 1970). Bu eski ticaret sistemi Kuzey'in zengin ülkelerinin zenginliklerini kat kat arttırırken Güney'in birincil üreticilerini daha da yoksullaştırmaktaydı (Helleiner ed. 1976). YUED fikri 1973'te düzenlenen Cezayir Konferansı'nın bir sonucuydu. Bu konferans, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin Oluşturulması Üzerine Hareket Programı ve Beyanname'yi benimseyen BM Genel Kurulu 6. Özel Oturumunu beraberinde getirmişti. Bu beyanname, Genel Kurulun 7. Özel Oturumunun Ekonomik Haklar Tüzüğü olarak benimsenen 3362 nolu kararnca takip edilmiş olan 3201 ve 3202 nolu kararlarında beyan edilmiştir (Meier ed. 1984: 758-62).

YUED birkaç sene içerisinde farklı sebeplerden ötürü başarısızlığa uğramıştır. Bu sebeplerden biri, Güneyli G7 ülkelerinin birlik oluşturmaması ve fazlasıyla hırslı ve gerçeklerden uzak beklentiler içerisinde girip belirsiz ve çelişkili bir atmosfer oluşturmamasıdır. Örneğin, temel mallardan elde edilen ihracat kazançlarını istikrara kavuşturmayı amaçlayan UNCTAD'ın Birleşik Mallar Fonu, başarılı bir şekilde ilerleyememiştir; hatta bu fon, UNCTAD'ı en fazla GATT'ın kendisine gösterdiği ufaklık ilgi kadar umursayan zengin, endüstrileşmiş ülkelerin desteğini almayı bırakın birincil üreticilerin kendilerinden dahi gerekli desteği alamamıştır (Helleiner ed. 1976).

1973 Ekim'inde yaşanan petrol krizi birçok yakın ve uzun dönem sonuç doğurmuştur. Kısa dönemde kriz, başlangıçta yüksek Alman faiz oranları ile birlikte Nixon'ın ucuz para politikaları

ile tetiklenen europa piyasasındaki kredi genişlemesini ciddi şekilde artırmıştır (Kindleberger 1989: 225). Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Batı tavsiyesine göre hareket eden petrol zengini ülkeler petro-dolar olarak tanımlanan beklenmedik kazançlarını Batı bankalarında tutarak Batı'nın finans ve banka sisteminin istikrarını kuvvetlendirmişlerdir. Fakat büyümekte olan petrodolar hesapları Batı bankalarında ani bir kredi genişlemesine sebep olarak oluşan kredi bolluğunun Üçüncü Dünya borçlularına dikkatsizce ve toplu biçimde ödünç verilmesini sağlamış ve Kindleberger'in yerinde ifadesiyle 'spekülatif çılgınlık' (1989: 28) başlamıştır.

Bu durumun sonucunda ciddi bir sorun olarak Üçüncü Dünya'nın borç problemi zuhur etmiştir. Aslında 'problemin' özü yine Batı kaynaklıdır; çünkü Darity ve Horn'un yerinde kavramsallaştırmasıyla 'borç yükleme fenomeninin' yansıması olan pervasız kredi genişlemesi asıl sebeptir. 19. yüzyılın Güney Denizi Balonu'nu andıran bu pratik, şu kritik unsurları içeren problemlili kredi dağılım sistemi ile birlikte sürdürülmektedir:

Borçlanma girişiminin borç veren kimselerden kaynaklandığı ikna edici boyuttan bahsetmek gerekir. Borçlananlar başlangıçta gerekli ya da uygun miktar olarak belirlediklerinden daha fazla kredi almışlardır... Yabancı borç verme dalgası borçların düzenlenmesinde kayırma ve yolsuzluk ilişkileri içerir... [Bunlar] çeşitli ABD'li üreticiler için piyasa oluşturucu bir fonksiyon icra etmiştir... Borçluların yükümlülüklerini yerine getirmede gevşeklik göstereceklerine dair somut göstergeler ortaya çıktığında borç vericiler durumu borç vermeye devam ederek telafi etmeye çalıştılar... Nihayetinde, borç verenlerin tamamı fon sağlamayı bırakıp bütün operasyonlarını durdurmuşlardır (yani işler tersine dönmüş ve kuvvetli bir tepki yerleşmeye başlamıştır).

(Darity ve Horn 1988: 3-4)

Kısacası, 1980'lerin borç krizinin kökenlerini Batı'nın finansal sisteminde aramalıyız. Zaten bu zaman boyunca Batılı

ülkeler 'etiklerini bulmaya başladılar' (Kindleberger 1989: 26); bir başka deyişle borç alan ülkeler ödemelerde zorluk yaşadılar veya borçların yeniden yapılandırılmasını talep ettiler ya da Dünya Bankası'ndan ve IMF'den yeniden yapısal düzenleme adında yeni borçlar istediler. Bunun karşılığında, yeni 'şartlılıklar' ortaya çıktı; örneğin Batılıların anlaşma koşullarının borç alan ülkelerde sosyal ve iç politika sınırlamalarındaki etkisi daha çok olmaya başladı. Sri Lanka ve çeşitli Afrika ülkelerindeki etnik çatışmalar bu tarz 'şartlılıklar' neticesinde görülmeye başlanmıştır.

Aynı zamanda, 1973 Ekim'inden sonra OPEC fiyatlarındaki çarpıcı artış petrol bağımlısı gelişmekte olan ülkelere 'arz şokunu' meydana getirmiştir. Bu da geçen çeyrek yüzyılın sermaye ve petrol yoğun endüstrileşme tekniğinin gelişmekte olan ülkeler için ne derece uygunsuz olduğunu gözler önüne sermek açısından çarpıcıdır. Fakat, Batılı bankalardan kolayca elde edilen borçlar ve geçici yüksek mal fiyatları bu ülkelerin temel yapısal dengesizliklerini gizlemiştir; her ne kadar bu gizleme uzun sürmese de!

OPEC kartellerinin başlangıçta ticaretin kurallarını yeniden belirleme konusundaki başarıları dünya ticaret ilişkilerinde uzun sürecek beklenmedik sonuçlara sebep olmuştur. Öncelikle Güneyliler kendi aralarında yeni bir iş birliğine yönelmiş (UNCTAD 1976), bu da Avrupa Ortak Pazarı'nın başarısından etkilenen Üçüncü Dünya'nın çeşitli yerlerinde bölgesel entegrasyon hareketlerine hız kazandırmıştır. Diğer yandan bu hareketler MNCs'nin gücünden dolayı, fakat asıl birincil üreticilerin Kuzey-Güney ekseninde gerçekleşen ticareti çeşitlendirmesindeki ya da birbirinden ayırmasındaki zayıflıkları nedeniyle başlangıçtaki beklentileri nadiren karşılayabilmişlerdir (Vaitsos 1978). Bütün bu olan bitenden sonra görünen o ki, Baran'dan (1957) Samir Amin'e (1976) radikal teorisyenlerce tartışıldığı üzere, Güney'de yaşanacak 'otonom' bir kalkınma için beklentiler prematüredir (Meier 1984: 133-43).

Dört Dragon

Üçüncü Dünya'da yaşanan otonom, daha doğrusu endojen nitelikli ekonomik kalkınma, Uzak Doğu Kaplanları, yani Güney Kore ve Tayvan gibi otoriter rejimler ile Singapur ve Hong Kong gibi şehir devletleri ya da bir diğer tanımlamasıyla Dört Dragon örneğinde kendini göstermiştir. Bu 4 ülke nasıl oldu da farklı bir kalkınma yolu izledi? Ayrıca, bu ülkelerin tecrübesi Batılı ekonomik kalkınma teorilendirmeleri için gerçekten ne ifade ediyordu? 1997'deki ani çöküşüne kadar (bkz. sayfa 169-173) bu tecrübe, en az Japonya'nın daha önce yakaladığı çıkış kadar önemli bir meydan okuma ortaya koymuştu.

Yeni Endüstrileşen Ülkelerin Meydan Okuması: Asya Dragonları'nın Yükselişi ve Düşüşü

1960'ların ortalarından itibaren yeni endüstrileşen ülkelerin meydan okuması ihracata dayalı, emek yoğun endüstrileşmeyi ekonomik kalkınma teorisinin tam merkezine oturtmuştur. Bu ülkelerin yakaladığı başarı kalkınma tartışmalarını Doğu'nun 'Dört Küçük Dragon'una çevirmiştir (Vogel 1992; World Bank 1993). Tayvan, Güney Kore, Hong Kong ve Singapur gelişmekte olan ülkeler içerisinde kalkınma anlamında öncü rol oynamışlar ve yeni endüstrileşen ülkeler arasında gıpta ile bakılan ülkeler olmuşlardır. Dragonlar'ın gittikçe yükselmesi Japonya mucizesini takip etmiş ve Batılı kalkınma teorisyenleri bu durumu sürpriz olarak karşılamışlardır. Bu teorisyenler, Dragonlar'ın ihracata dayalı büyümeyi keşfetmesinden sonra dahi, Üçüncü Dünya ülkeleri için hala İİS stratejisini savunmaya devam ediyorlardı. Örneğin, ihracata dayalı yeni strateji ile ilgili ilk kapsamlı çalışma, Uzak Doğu'da dışarıya dönük ve 'adil bir büyüme' düşüncesi-nin yerleşik bir gerçek olarak kabul gördüğü 1970'lere kadar yapılmamıştı (Little vd., 1970).

Uzak Doğu Dragonları'nın ihracata dayalı büyüme stratejilerinin gittikçe önem kazanmasının ardında yatan temel faktör Batı ekonomik teorisinden ziyade yerleşik kültürel değerlerce

şekillendirilen politika pragmatizmidir. Singapur ve Hong Kong gibi şehir devletlerindeki ve daha önce Japonya'nın sömürgesi olan Tayvan ve Kore'deki hükümetler kalkınmaya dair müdahaleleri kaçınılmaz görmüşlerdi (Wade 1988, 1990); zaten gerçekte bu hükümetlerin kalkınmayı sürdürmek için ihracat ve hizmet ekonomilerine güvenmek dışında başka bir seçenekleri yoktu (Tan 1992). Yakın zamanda Malezya Federasyonu tarafından dışarı atılan Singapur'un ihracat dışında başka bir seçeneği yoktu. 1950'lerin başlarında Güney Kore ve Tayvan 'çöküntü içinde umutsuz vakıa', savaş mağlubu ve askeri yönetimle ayakta duran ülkeler olarak bilinirken, kendi endüstrileşme serüvenlerini tarımsal modernizasyonla başlatmışlardır (not etmek gerekir ki Lewis'in modelinin tam aksine!). Bu ülkeler eşitlikçi kalkınma yakalayabilmek için etkili bir şekilde ABD'nin desteğinden faydalanmışlardır (Jacoby 1966; Mason vd. 1980). İhracatlar, verimlilik ve eşitlik sağlama adına teşvik edilmiştir. Dolayısıyla, başından itibaren yeniden bölüşüm politikaları büyümeyi canlandırıcı politikalarla ilişki içerisinde olmuştur. Bu strateji ilk olarak iç piyasa için yiyecek üretimini artırmak adına Tayvan ve Güney Kore'de toplu eşitlikçi toprak reformları altında uygulamaya konmuştur. Hemen ardından aynı eşitlikçi strateji, istihdam yaratmayı maksimize etmek için emek piyasası politikaları yoluyla tekrar edilmiştir. İhracat ile istihdam arasındaki pozitif korelasyon iç faktör donatılarının katma değerlerini maksimize etmeyi amaçlayan endüstriyel stratejiler takip edilerek gerçekleştirilmiştir. Bu da karşılığında eşitlik içinde büyümeyi getirmiştir. Büyümenin tamamlayıcısı olan yeniden bölüşümün önemi, Batı bireyciliğinin aksine aile ve diğer grup değerlerine daha fazla sosyal ağırlık veren içselleştirilmiş kültürel değerlerden kaynaklanır. Özetle, Uzak Doğu modeli organik büyümenin bir örneğini teşkil eder (Mehmet 1990: 220-1).

Yeni endüstrileşen ülkelerin ihracata dayalı kalkınma tecrübeleri, Batı'nın tavsiyesiyle korumacı İİS stratejilerini destekleyen ve kalkınma lehine dağılım konusunu göz ardı eden diğer Üçüncü Dünya ülkelerinin kötü ekonomik performanslarıyla

büyük bir tezat içindeydi. 1990'larda, Japonya mucizesi (Johnson 1982; OECD 1982) sadece Dört Dragon'da tekrarlanmamış aynı zamanda Güneydoğu Asya'da da gerçekleşmişti (Tan 1993). Bu anlamda şu soru ön plana çıkmıştır: Asya modeli genelleştirilerek Üçüncü Dünya'ya transfer edilebilir dersler çıkarılabilir mi (Ranis 1978; Cline 1982; Hamilton 1987; Berger ve Hsiao eds. 1988)? Hızlı bir şekilde başarı kazanmasının yanında yeni endüstrileşen Asya ülkeleri büyümeyi eşitlikçi gelir dağılımıyla birlikte sürdürme anlamında dikkate değer performans sergilemiştir (Papanek ve Kyn O 1986; Islam ve Kirkpatrick 1986). Bu performans ampirik olarak, maalesef gelişmekte olan ülkelerin geri kalanında tamamen göz ardı edilen; eğitim, insan kaynakları gelişimi ve toprak reformuna yapılacak yatırımların hikmetlerini doğrulamıştır (Ahluwalia 1976; Jacoby 1966; Fei, Ranis ve Kuo 1979).

1997'deki Asya döviz kuru krizine kadar Asya-Pasifik bölgesi dünya ekonomisindeki en dinamik alan olarak tüm dünyanın gıpta ile baktığı bir bölge idi (Bergsten ve Noland eds. 1993). Bunun karşısında, Batı ekonomileri resesyonlarla batağa saplanmış ve özellikle Avrupa'da 'sosyal dışlanma' gibi yeni problemlerin çıkmasına sebep olan yüksek seviyelerde işsizlik oranları baş göstermiştir. Çin'in yükselmesiyle, Marco Polo zamanından beri ilk defa, dünya ticaretinin ekonomik merkezi Batı'dan tekrar Şark'a kaymıştır. Bir çok kimse yirmi birinci yüzyıl *Pasifik* yüzyılı olarak tanımlamaya başlamıştır (Elegant 1991; Inoguchi 1994; Kristof 1993). Yeni endüstrileşen ülkelerin meydan okumasının ardındaki temel mesele şu olmuştur: Yüksek ekonomik performans sergileyen bu ülkeler hızlı büyümeyi nasıl sağladılar? Bu soru, büyümekte olan sıcak bir tartışmayı beraberinde getirdi (Wade 1990; Islam 1992; Tan 1992; World Bank 1993).

Bu tartışmada, neoklasik teorisyenler zor da olsa doğru olanı yaptılar ve özel sektör ve ihracat merkezli endüstrileşmeyi vurgulayan piyasa ideolojisi lehine tavır aldılar (Westphal 1978, 1990; Little, Lee ed. 1981 içinde; Balassa ve Associates 1982; Tsuru 1976; Riedel 1988; Hicks 1989). Dünya Bankası ile bağlantılı

olan bu teorisyenler, başlangıçta 'doğru fiyatları elde etmenin' ve daha yakın zamanda 'asli hakları elde etmenin' önemini vurguladılar (World Bank 1993: 347). Deepak Lal bunların arasında belki de en iddialı olanıydı; *The Poverty of Development Economics* (Kalkınma Ekonomisinin Sefaleti) (1985) adlı kitabında Lal, Myrdal ve Hirschman gibi erken dönem savaş sonrası teorisyenlerin ekonomide farklı biçimlerde devlet müdahalesi adına piyasa güçlerini feda ettikleri 'devlet müdahaleci dogmaya' karşı ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Neoklasik *laissez-faire* doktrininin sembolikleşmiş ifadesiyle, Lal'ın eleştirisine göre devlet müdahalesi ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak yerine 'politika kaynaklı' bozukluklar çıkararak durumu daha da kötüleştirmiştir:

Mutlak devletçiliğin temellendirildiği ampirik varsayımlar savaş sonrası dönemde birçok ülkenin tecrübesi ışığında yanlışlanmıştır. Birçok gelişen ülkede yaşanan ciddi problemler, özünde piyasa ekonomisindeki kaçınılmaz eksikliklerden ziyade irrasyonel olan mutlak devletçiliğin yarattığı politika kaynaklı bozukluklardan kaynaklanır.

(Lal 1985: 103)

Sergilenen bu tarz neoklasik pozisyon farklı eleştirilere yol açmıştır. Örneğin, çoğu kimse (Lim 1983; Wade 1990) neo-Marksistler gibi *laissez-faire*'e dayanan 'serbest piyasa mitini' inkar etmiş (Hamilton 1983) ve 'Küçük Dragonlar'ın ihracatı destekleyen stratejiye geçişlerini ABD'ye bağlı olarak yürütülen hükümet temelli kapitalist endüstrileşme olarak görmüşlerdir. Feministler de (Corner 1992; Tinker 1990; Vickers 1990) düşük ücretle çalışan kadınların ve çocuk işçiliğinin yeni uluslararası iş bölümü adı altında çalışma şartları kötü işyerlerine mahkum edilmesini eleştirmiştir. Başkaları da 'ihracat kötümserliği' (Ballas vd. 1980; Cline 1982; Bhagwati 1984) söylemi altında Güney'deki yeni endüstrileşen ülke sayısındaki gözlenen artış ile birlikte Kuzey'in hızla yükselen korumacılığının altını çizmiş ve bu eğilimin sürdürülemez ihracat nüfuzuna sebep

olacağını iddia etmişlerdir. Diğer kimseler de Japon kültürü ve çalışma etiği (Nakane 1970), deniz aşırı Çin kapitalizmi (Redding 1993), devlet-firma ortaklığı (Johnson 1982), işçi-yönetim ilişkileri (Gordon 1982) ve yenilikçi eğitim ve insan kaynakları gelişimi yoluyla 'yaparak öğrenme' (Mehmet 1988; Selvaratnam 1994) gibi kültürel faktörleri vurgulamışlardır.

Paradigmalar arası bu tartışmada hiçbir Batılı teori, yeni endüstrileşen ülkelerin meydan okumasını tamamıyla açıklayabilecek bir kapasiteye sahip değildi. 'Yeni Asya kapitalizmi' (Papanek ve Kyn O, Berger ve Hsaio eds. 1988 içinde) her ne kadar güçlü kapitalist eğilimler taşısa da onu destekleyecek yeteri kadar kültürel ve organik unsur vardır. Spesifik olarak, bireycilik karşısında aile ya da grup dayanışmasını savunması ve bunu yukarıdan aşağıya otoriter devlet aracılığı ile yapması Asya devletlerini diğerlerinden farklılaştırmaktadır. Batı geleneğinden farklı olarak sergilenen bu tutum, kültürel farklılıkların (Müslüman ve çoğulcu kültürler) dikkat çekici biçimde öne çıktığı Güneydoğu Asya'da yeni gelişmelerin oluşmasını sağlamıştır (Islam 1992; Tan 1993).

Analitik olarak bu gerçek, 'ev yapımı' reçetelere dayanan Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik kalkınmalarının yerleşik kaynaklarını meşru kılmıştır. 'Ev yapımı' reçetelerde şüphesiz Batılı kalkınma teorilerinden birçok şey alınmıştır; fakat burada orijinal olan yerleşik modernleştirici öznelere bu teorileri iç gereksinimlere uygun olarak harmanlayıp uygulamaya hazır hale getirmeleridir. Batılı teorilerin körü körüne taklit edilerek uygulanması nihayet bir geçmiş pratiği olmaya başlamıştır. Fakat Avrupamerkezci teorilendirme ve onun yol açtığı küresel eşitsizlik, hiçbir surette sona ermemektedir.

1997 Asya Döviz Kuru Krizi

Ağustos 1997'de Tayland para birimi bahtın dalgalanması, 'Asya Mucizesi'ni ani şekilde sonlandıracak olan döviz kuru krizinin başlamasına neden oldu (World Bank 1993). Kriz, bankaların yeteri kadar denetim sağlamadığı olgunlaşmamış ve aşırı

biçimde serbestleştirilmiş finansal piyasalardaki özel sektörde yaşanmıştır (Culpeper 1998). Bu şartlar altında, kısa dönemli özel borçlanma beklenmedik seviyelere ulaşmış, aç gözlü yatırımcıların ve spekülâtörlerin yüksek gelirli gayrimenkullerden ve lüks mal piyasalarından hızlı getiriler elde etmeyi amaçlamasının bir sonucu olarak çok yüksek borç-öz sermaye oranı meydana gelmiştir. Kriz hızlı biçimde politik bir probleme dönüştü. Buna göre otoriter rejimler artık sadece yolsuzluk açısından hücumla maruz kalmamış, aynı zamanda aşırı değerlenen döviz kurlarını ve bankalar ile finansal kurumların yetersiz denetimini idare etmek zorunda kalmışlardır. Yaşanan kriz neredeyse bir gece içinde önceki çeyrek yüzyılın kazançlarını silip süpürüyordu; bu yüzden sıradan vatandaşlar acı bir şekilde çok fazla fedakarlıkta bulunmak durumunda kalacaklardı. IMF tarafından önerilen döviz kurunun değerinin düşürülmesi ve kemer sıkma önlemlerini takiben gerçekleşen popüler isyanlar Güney Kore’de beklenmedik biçimde rejim değişikliğine sebep olmuş, hatta daha sürpriz biçimde Endonezya’da da rejim değişmiştir.

Asya krizine baktığımızda üç önemli mesele ön plana çıkar: krizin açıklanması, bu ekonomilerin tekrar iyileşmesi ve son olarak yaşanan tecrübenin teorik anlamı. Şimdi bu meseleleri kısaca ele alalım.

Evvela, Asya ekonomilerinin çöküşüne sebep olan şey neydi? Açık biçimde, krizin temel sebebi iç ve dış kaynaklı etkenlere dayanır. Çöküşteki iç etkenlerin en önemlisi sermayenin ve finansal marketlerin *eş-dost kapitalizmi* sistemi yoluyla yeterince olgunlaşmadan liberalleştirilmesidir. Böylesi bir ortamda otoriter kalkınma devletleri, yüksek tasarrufları yüksek borç-öz sermaye yükümlülüklerine aktarmak üzere mali ve ekonomik politikaları idare etmişler, bu sırada da getirisi şüphe götürülen ancak gözde ve prestijli projeleri (örneğin Tommy Suharto’nun Kia Motors of Korea ile ortak teşebbüsü olan ‘yerli araba’ projesi) finanse etmişlerdir (Lim 1998). Genel olarak sürdürülen sistem, başka birçok eserde üzerinde durulduğu üzere, yolsuzluk ve rant arayışı davranışlarını devam ettirmeyi amaçlıyordu (Mehmet 1986, 1994, 1997).

Asya çöküşünün iç sebeplerinden önemli bir tanesi de karşılaştırmalı avantaj elde etme ve Asya Kaplanları ekonomisini dış yatırımcılar için cazip hale getirme amacıyla çevre ve işgücü kaynaklarına bilerek olduğundan daha az fiyat biçmeydi. İşgücü ve emeğe olması gerekenden daha az değer biçilmesi, temelde sermaye getirisi oranını şişirmiş ve hızlı biçimde yüksek kazançlar elde etme isteği doğrultusunda dış fonların aşırı biçimde yurt içine girmesine neden olmuştu. Nominal GSMH büyüme oranının %8 ve daha yukarı çıkması tamamen yapaydır, zira bu oranlar değeri şişirilmiş varlık fiyatlarının bir sonucudur. %8'lik GSMH büyüme oranı gerçekte, çevreye verilen zarar ve emek sömürüsü gibi sosyal maliyetler çıkarıldıktan sonra aşağı yukarı %3-4 civarıydı.

Dış etkenler düşünüldüğünde Asya Kaplanları aşırı biçimde dış borçlanmaya, özellikle kısa dönemli özel kredilere güvenmiştir; fakat bu sırada ticaret ve finansal liberalizasyona dair makroekonomik politika yapıları oluşturmamış ve kontrolsüz biçimde hareket etmiştir. Bu durum, Asya makroekonomilerinin üzerine bina edildiği IMF ortodoksisinin ana sütunlarını oluşturuyordu. Kasım 1996 gibi geç bir tarihte IMF, Güneydoğu Asya bölgesinin 'başarısını yirmi birinci yüzyıla taşımaya hazır olduğunu ve hükümetlerin bu süreçte hala önemli bir rol oynadıklarını' kendinden emin bir şekilde deklare etmişti. IMF'e göre '[Bu kendinden emin projelendirme]... bölgenin güçlü makroekonomik temellerinde kök bulmuştur' (IMF, Kapur 1998: 114'den alıntı). Birkaç ay sonra Asya'nın finansal çöküşü başlamıştır; aynı şekilde IMF'nin Asya makroekonomisinin temeline dair iddiasının çöküşü de! (Bkz. Kutu 10.)

Çöküş yaşayan Asya ekonomileri tekrar iyileşebilir mi? Yakın zamanda iyileşecekler; ancak görünen o ki bu ekonomiler artık eskisi gibi olmayacak; Batı finansal akışına karşı daha az konuksever ve kendinden daha emin olacaklar. Asya'da yaşanan finansal çöküş, Asya yaratıcılığının ve girişimciliğinin değil aksine sermaye piyasalarında yaşanan başarısızlığın bir sonucuydu. Paul Krugman (1994) mübalağa ederek Asya mucizesinin

asında bir 'mit' olduğunu, çünkü bu mucizenin azalan verimler kanununa maruz kalan kaynakların sömürülmesine dayandığını iddia etmiştir. Bu iddia kısmen doğruluk payına sahip olsa da Krugman'ın bölgeye dair bilgisinin oldukça kısıtlı olduğu da göz ardı edilemez (Haggard ve Kim 1997). Asya-Pasifik Kaplanları yaratıcı insan zekâsı ve girişimciliği anlamında oldukça yüksek potansiyele sahiptir. Yakın zamanda Asya dinamizminin ruhu, emek ile çevresel kaynakların daha gerçekçi fiyatlandırılması ve daha az otoriter nitelik taşıyan hükümetlerin oluşmasıyla daha sürdürülebilir bir kalkınma seyrine girerek yeniden kendine gelecektir.

Kutu 10

1997 Asya döviz kuru krizi

Aslında bu kriz sadece bir 'Asya' krizi değil, daha ziyade küreselleşen Batı kapitalizminin bir krizidir. Kendinden önce 1994'te yaşanan Meksika peso krizi gibi, bu kriz de sistemin yerleşik istikrarsızlığının bir yan ürünüdür. 1. Bölüm'de anlatıldığı üzere (temel anaakım model, sayfa 16-19 arası), kapitalist sistemin düzenin devamını sağlayacak büyük kârlar üretmesi için piyasa sürecinde salınımlar yaratması gerekir. Zira denge durumunda hiçbir kâr sağlanamaz.

Asya krizinin iç ve dış sebeplere dayalı faktörleri vardır ve hem dünya ekonomisinin küresel yöneticileri için hem de krizin yaşandığı ülkelerdeki yerel liderler için buradan çıkarılacak önemli dersler vardır. Bunlardan en önemlisi, 'Asya değerlerine' ve kalkınmaya bağlı olsa da 'otoriter devletlerin' karşılaştırmalı üstünlük sağlamak adına işçilerini sömürmemesi ve çevreyi aşınmaya uğratmaması gerektiğidir. Sömürü ancak kısa dönemli kazançlar elde etmek isteyen dış fonları aşırı dozda kendine çeker ve bu fonların geldikleri gibi ani biçimde dışarı çıkmasına ve sonrasında oluşacak çöküşe engel olunamaz.

Sonuç olarak, Asya modelinin artık bittiğini söyleyebilir miyiz? Bu sorunun cevabı 3 kısımdan oluşur. Döviz krizi, öncelikli olarak çevre ve işgücü kaynakları gibi etkenleri göz ardı eden neoliberalizmin finansal piyasalarda oluşturduğu küresel kapitalizm krizinin bir boyutudur. Bu bağlamda kriz 'ithal edilen' bir fenomendir ve bunun üstesinden gelinebilmesi, sermaye piyasalarını ve bankaları daha iyi yönetebilmek için uluslararası standartlara dayalı ve Asya toplumlarının çıkarlarını öncelleyen 'ev yapımı' reçeteler gerektirmektedir. İkinci olarak, Asya modelinde paylaşma önemli bir ilkedir ve bu ilke hep var olacaktır. Geçmişte, bazı Asya-Pasifik ülkelerinin liderleri bu etîği inkâr etmiş ya da büyüme tutkusu yüzünden görmezden gelmişlerdir. Bu liderler, 'GSMH büyümesini yakalamak' için ihracat piyasalarında yeni bir karşılaştırmalı üstünlük sağlamak adına Asya işçilerini (özellikle kadınları ve çocukları) ve çevresel kaynakları sömürmüştür. Bu süreçte küçük bir kesim zengin olurken, geri kalan yığınlar ucuz işgücü ve sübvans edilmiş sermaye stratejilerinden mustarip olmuşlardır. Kendi insanını ve Endonezya'nın geniş kaynaklarını sömürmenin sonucunda Suharto düşürülmüştür. Gelecekte Asya'da yaşanacak bir kalkınma süreci, işçi haklarını ve çevresel şartları uluslararası standartlarla ele almalı ve büyümenin meyvelerini eşit biçimde paylaşmaya önem vermelidir. Üçüncü olarak, 1977-8 Asya döviz kuru krizinden çıkarılacak en önemli ders otoriter liderlerin hem iç hem de yabancı zengin ve güçlü yatırımcılarla ülke çıkarları aleyhine tezgâh kurup bunu yaparken 'Asya değerlerinin' gölgesine sığınma ahmaklığıdır. İyi yönetim her zaman insanlara karşı hesap verebilir olmak demektir ve kalkınma tüm insanların istifadesine olmalıdır; sadece güçlü olan, en tepedeki ayrıcalık sahiplerinin değil.

6

Kalkınmanın Son Aşaması: 1980'den İtibaren Ekonomik Kalkınma Teorilendirmeleri

Yirminci yüzyılın son yirmi yılında Avrupamerkezcilik, birbirinden farklı fakat birbirini destekleyen üç kaynaktan beslenerek kalkınma çalışmalarının gündemine tekrar girmiştir (Amin 1989): (1) borç, bütçe açığı ve yapısal düzenleme programlarında şartlılık; (2) ticaret politikasında sürdürülebilirlik ve insan hakları konusu; ve (3) dünya ticaretinde ve yatırımda küreselleşme ve üç kutupluluk.

Dar kapsamlı ekonomik kalkınma teorilendirmeleri düşünüldüğünde, Üçüncü Dünya'ya genel bir kötümser ruh hali ile bakılmaktadır. Bu da bir ölçüde, kısmen Soğuk Savaş'ın sonunda ortaya çıkan durum ve kısmen de ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği üzerine oluşan korkularla ilişkili olarak (World Commission on Environment and Development 1987; Goodland ve Daly 1993) meydana gelen dış yardım çaresizliği ya da verimsizliğinden kaynaklanır (Cassen ve Associates 1986; Lipton ve Toye 1990). Daha önce Batılı damlama teorisine olan güven, artık eskisi kadar geniş kitlelerce kabul görmemektedir. BM'nin kalkınma adına uyguladığı politikaların üzerinden 40 yıl geçmesine rağmen Kuzey ile Güney arasındaki gelir uçurumu hiç olmadığı kadar büyümüştür. Ekonominin kötü yönetimi ve

tedbirsiz borçlanmalar sebebiyle Güney ülkelerinin çoğunda ortaya çıkan yıkıcı borçlar, beraberinde *Borçlanmadan Beter Bir Kader* getirdi (George 1990; Darity ve Horn 1988). Halbuki teknolojik ve ekolojik kısıtlarla uğraşan Kuzey’de ise vasıfsızlaştırma ve çevre konuları, zihni meşgul eden yeni konular olmaya başladı. Endüstri-ordu kompleksinin aniden son bulması beraberinde barışı getirmek yerine uzun süren resesyonlara, işsizliklere ve ne monetaristlerin ne de Keynezyen teorisyenlerin etkili çözüm reçeteleri sunamadığı artan refah maliyetlerinin çıkmasına sebep oldu. Makroekonomi tamamen uluslararasılaştı. Anaakım ekonomistler monopol pozisyonlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyalar; zira onlar kamu politikaları üzerindeki hakim güçlerini siyaset bilimcilerle ve diğer sosyal bilimcilerle paylaşmak ve yeni kurumsalcılığın büyümekte olan etkisini göz önüne almak zorunda kaldılar. Sonuç olarak, ön görülebilir gelecekte öyle görünüyor ki Üçüncü Dünya, Doğu Avrupa’daki yeni yatırım olanaklarından istifade eden İkinci Dünya’nın dip seviyesinin de altında kalmaya devam edecek.

Değişen kalkınma gündemi karşısında anaakım teorilendirmeler şu temel paradigmlar üzerine kurulmaktadır: (1) kurumların sosyal verimliliğine, haklara ve kontratlara odaklanan yeni kurumsalcılık; (2) neoklasizme dayanan borç, bütçe açığı ve yapısal düzenlemeler; (3) sürdürülebilir kalkınma; (4) insan kaynakları temelli endojen büyüme; ve (5) dünya ticaretinde küreselleşme ve üç kutupluluk. Şimdi kalkınma çalışmalarının bu cephelerini gözden geçirelim.

Yeni Kurumsalcılık

Anaakım ekonomik kalkınma teorilerinin arkasındaki kritik karine ‘devlet’ hakkındaki optimist görüştür. Bu görüşe göre ‘devlet’, objektif bir aktör olarak modernize edici ve geliştirici role sahiptir ve ayrıca neoklasik teorinin öngördüğü ekonomik büyüme yoluyla ulusal refahı arttırmak için kaynakların dağılımını sıfır işlem maliyeti ile sağlar.

Sadece bir avuç gözlemci ve onların içinden de özellikle Myrdal, *Asian Drama* (1968) adlı kapsamlı kitabında devletin ekonomik kalkınmaya rehberlik etmek üzere her alanda ehil olduğu genel varsayımını kabul etmemiştir. Myrdal, devleti kurumsal kapasitelerin farklılığını yansıtacak şekilde 'yumuşak' ve 'katı' olmak üzere ikiye ayırmış ve tarihsel ve disiplinler arası dönemlerde ekonomik kalkınmayı sorgulamak adına kılı kırk yarmıştır.

Halbuki anaakım teorilerin güçlü varsayımlarına göre, etkili devletler ve Protestan Etik aşında evrensel gerçeklermiş gibi düşünülerek Batı'nın ekonomik tarihinin gelişmekte olan ülkelere kolayca transfer edilebilir olduğu kabul edilmiştir. 1970'lerin ortalarıyla birlikte Batı'nın sadece ideolojik soldan (neo-Marksistler) değil aynı zamanda yeni muhafazakar okul tarafından da saldırıya uğramasından sonra, ideal sivil toplum öncülünün isabetsiz olduğu açığa çıkmıştır. Aynı zamanda ampirik olarak bakıldığında, bağımsızlık sonrası ülkelerin ekonomik kalkınmaları modernizasyon teorisyenlerinin tahayyül edemeyeceği kadar ürkütücü ve karmaşıktır. Ekonomik kalkınma serüveni, 'modern olma' söylemiyle meşrulaştırılan Batılılaşmanın bir parçası olarak dışarıdan transfer edilip benimsenecek nitelikte olan bir şey değildir. Bu yalın görüş, ekonomik kalkınma seviyelerindeki farklılıkları açıklamada yerel politikaların merkeziliğine ve kurumların sosyal verimliliğine önem verir. Şu an anaakım kalkınma ekonomistleri az gelişmişliğin kökenlerini ekonomi biliminin dışında aramak gerektiğini kabul ettiler; tıpkı Meier'in şu sözlerinde özetlendiği gibi: 'Çeyrek yüzyıllık bir kalkınma deneyimine dayanarak' diyebiliriz ki 'bir ülkenin yoksulluğunun sebebi kötü yönetimdir' (Meier 1989: V).

Dolayısıyla sürpriz olmayacak biçimde, ekonomik kalkınma siyasetine odaklanmış olan kalkınmanın 'yeni politik ekonomisi' taze bir paradigma olmuştur. Bu bakış açısıyla, savaş sonrasının ilk yıllarındaki 'piyasa aksaklıkları' argümanı yerini 'devlet aksaklıkları' (Bradhan vd. 1990) söylemine bırakmakta ve devletler artık 'kalkınmacı devlet mantığına' (Onis 1991) göre

sınıflandırılmaktadır. Bununla devletlerin politikalarının ve stratejilerinin ekonomik kalkınmayı desteklediği mi yoksa engellediği mi meselesi, özellikle demokratikleşme ve insan hakları gibi yeni tedavüle giren unsurlar bağlamında (Haggard ve Mason 1990; Doner 1991; Islam 1992) sorgulanarak devletçi yapıların diğerlerinden ayırt edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda ekonomik kalkınma, kurumsal verimlilik yoluyla teşvik edilen bir süreç olarak, diğer bir ifadeyle sadece üretim faktörlerinin piyasalarda birikmesi ya da dağılımı ile değil, bazı yasal ve kurumsal çevrelerin dahil edilmesiyle devam ettirilen bir süreç olarak görülmüştür. Srinivasan'ın (1985) ifadesiyle bu yeni 'neoklasik politik ekonomi', kamu tercihi okulları tarafından devletin rolünü piyasalardaki 'müdahalenin arz ve talebi' bağlamında açıklamak için ekonomik araçların uygulanmasıyla türetilmiştir. Bu paradigmanın büyük bir öncüsüne göre kurumlar, kurallar, kuralların zorlayıcı karakteri ve tekrarlanan insanlar arası ilişkileri yapılandıran davranış normları üzerine bina edilir. Bu yüzden, kurumlar neoklasik teorisinin tercih setini sınırlandırır ve tanımlar (North 1989: 1320). Bu okulun görüşüne göre '*değişen resmi kurumlar siyasi pratikleri değiştirebilir*' (Putnam 1993:184, italikler orijinaldir); bu da Putnam tarafından İtalya üzerine yapılan kapsamlı bir vaka çalışmasında gelişmiş Kuzey'deki politik kurumların az gelişmiş Güney'dekilerle karşılaştırılmasıyla gösterilmiştir.

Yeni kurumsalcılığın farklı türleri vardır. Birbiriyle önemli ölçüde örtüşen tarafları olan üç türünden burada bahsedebiliriz: yağmacı devlet; mülkiyet hakları ve rant arayışı davranışı.

Yağmacı devlet görüşüne, ekonomi tarihçisi olan ve devleti şiddette karşılaştırmalı avantajı bulunan bir organizasyon olarak tanımlayan Douglas North (1981) öncülük etmiştir (North 1981: 21). Bu karşılaştırmalı avantaj sayesinde devlet, gelir vergisi karşılığında hizmet (örneğin koruma ve adalet sağlama) ticareti yapabilir. Yönetici, bu hizmetler karşılığında kira, vergi ve çeşitli ücretler formunda hasılat sağlayarak servetini maksimize etmeye çalışan kişidir. Yöneticinin servet maksimizasyonu

misyonu, potansiyel rakipler ve devletin hizmetlerinden faydalanmasına rağmen yaptığı bazı hileler dolayısıyla bunun ücretini ödemekten kaçınan bedavacı kimse problemi tarafından sınırlandırılır. Bu yüzden yöneticinin, hükümranlılığını devam ettirebilmesi ve 'bedavacı kimse problemi'nin üstesinden gelebilmesi için 'başarılı bir ideolojiye' sahip olması gerekir (North 1981: 53). Ayrıca, kendi çöküşünü önlemek için yenilikler getirmesi ve kurumsal değişimler gerçekleştirmesi lazımdır. Niskanen (1971) yağmacı devlet anlayışının ilk aşamalarında bürokratları bütçe maksimizasyonu ile belirlenmiş özel bir amaç fonksiyonuna sahip fayda maksimizasyoncuları olarak tanımlar. Deepak Lal (1984), Babür İmparatorluğu'ndan bu yana Hint Alt Kıtası'ndaki çeşitli imparatorlukların yükselişini ve çöküşünü açıklamak için yağmacı devlet modelinden faydalanmıştır.

North'un teorisinin bir diğer uzantısı olan mülkiyet hakları okulu, yakın zamanda yapılan tarımsal kalkınma çalışmalarında oldukça aydınlatıcı olmuştur. Ruttan ve Hayami (1984), başarılı tarımsal kalkınma için mülkiyet haklarını açık maddelere dayalı biçimde düzenleyen kurallar olması gerektiğini söylemiştir. Bateman (1988) bu yaklaşımı Afrika'nın tarımsal kalkınmasına uyarlamış ve Afrika'da tarımsal kalkınma konusunda yaşanan başarısızlığın sebebini yeterli kurumsal teşviklerin ve destekleyici devlet yasalarının olmayışına bağlamıştır.

Yeni kurumsalcılığın birbirinden farklı bu iki türü, J. M. Buchanan tarafından öncülük edilen kamu tercihi teorisinin yan ürünleri olarak görülebilir (Buchanan vd. 1980). Bu teoriye göre siyasi süreç karmaşıktır ve farklı aktörlerin çatışan çıkarlarının sürdürülmeye çalışıldığı rekabet içeren bir oyundur. Bu oyunda fon sağlayıcıları ve müşterileri adına lobicilik yapan vekil ve bürokratlar gibi teknik uzmanlar tarafından desteklenen ve profesyonel olarak kendi amaçlarına hizmet için istihdam edilen lobiler ve özel çıkar grupları (örneğin sigara, silah, tarım, tekstil, tüketici grupları) vardır. Bu kimselerin başlıca misyonu kendi özel çıkarlarını koruyan yasalar temin etmektir. Böylelikle, gümrük vergisine odaklanan özel çıkar grupları

ithalat karşısında vergi koruması alabilirler. Kamu tercihi teorisyenlerinden Mancur Olson (1982) daha da ileri giderek 'dağılımsal koalisyonlar' konsepti aracılığıyla özel çıkar gruplarının dinamiklerini açıklamıştır. Bu kartel benzeri ağlar bütün çabalarını, çok sayıda yolsuzluk pratiğini ve nüfuz ticaretini içeren 'rant arama davranışına' (bu kavram Krueger (1974) tarafından üretilmiştir) adar. Rant arayışı, gelir dağılımını güçlü ve iyi örgütlenmiş gruplar lehine çevirmekle kalmaz, aynı zamanda nihayetinde tüketicilere yansıyacak olan yüksek işlem maliyetleri yüzünden enflasyona sebep olur.

Gelişmekte olan ülkelerin, kısmen piyasa başarısızlığına fakat aynı zamanda hükümet başarısızlığına da dayanan içinde bulundukları bu problemlili dünya, iç ve dış odaklı çıkarların rant arama ve eşik bekliliği amaçları için oldukça verimli bir ortam yaratmaktadır. Malezya'da, çoğunlukta olan etnik gruba yardım etme gibi görünürde olumlu bir eylem stratejisi uygulayan ben-cil yönetici elit kimselerce rant arama modelinden istifade edilmektedir (Mehmet 1986). Endonezya'da bu model, Suharto'nun yeni düzeni çerçevesinde sistemik yolsuzluk kültürünü korumak üzere kurumsallaştırılmıştır (Mehmet 1994). Daha genel olarak, birçok Asya Kaplanları ekonomisinde, yüksek orandaki tasarrufları spekülative projelere aktarmak için rant aramaya ya da eş-dost kapitalizmine başvurulmuştur. Bunun için özel sektörde dış yatırımcılar işletmeye ortak olarak finans sağlamışlar ve bunun sonucunda yüksek borç-öz sermaye oranlarının meydana gelmesiyle 1997-8'de yaşanan finansal krize kapı açılmıştır.

Asyalı otoriter devletlerin rant arama davranışının dikkat çeken bir diğer özelliği elitlerce idame ettirilen işçi sömürsüdür. Emeğe yönelik bu adaletsiz pratiğin amaçladığı şey bu sayede karşılaştırmalı avantajın yeni formlarını bulmak ya da küresel rekabet gücünü artırmaktır. Sonuç olarak, iç ve dış birçok etkinleştirici politika benimsenir: İç politikada işçi hakları ve ticaret sendikaları ayrımcılığa uğrarken sermaye ithalatı sübvansede edilmiştir (Hadiz 1997); aslında Asyalı apolojistler bu adaletsiz tutumu meşrulaştırmak için uygulanan pratiğin 'Asya değerleri'

(Mendes 1997) adı altında küresel rekabet için gerekli bir şart olduğunu savunmuşlardır. Mahatir gibi Asyalı liderler, kapitalist dış yatırımı çekmek ve bu sayede büyümeyi finanse etmek için dış politikada piyasa güçlerine ve 'açık bölgeciliğe' (Bergsten ve Noland eds. 1993) güvenmişlerdir. Eğer kısa dönem yatırımcıları paralarını geri çekmek ister ve benzer piyasa güçlerinin geçici isteklerine kapılıp Güneydoğu Asya ekonomilerinden vazgeçerlerse bu tarz liderler hemen bu yatırımcıları ve spekülâtorleri suçlarlar.

Borç, Bütçe Açığı ve Yapısal Düzenleme

Üçüncü Dünya'nın devlet kapitalizmine dayalı ve devlet öncülüğündeki kalkınma serüveni 1970'lerin sonundan itibaren finansal ödeme kabiliyetini kaybetme sınırına gelmiştir. IMF'nin acil ihtiyat durumlarında kullanmak üzere tuttuğu kısa dönem likidite, petrol ithalatı ve üretim mallarının fiyatlarını ödemek için yapılan geleneksel ihracattan yetersiz döviz kazançları elde eden birçok gelişen ülkenin dış ödemeler dengesindeki kronik dış dengesizliklerini gidermek için bir çözüm olmaktan çıkmıştır. Ancak, Ekim 1973'teki OPEC krizinden itibaren dış borçlanma Üçüncü Dünya ekonomilerini etkileyen tek kriz olmaktan çıkmıştır. Bu ülkeler aynı zamanda, zarara uğratan kamu girişimleri, İİS stratejilerini benimseyen etkili elitleri kayıran savurgan sübvansiyon programları, aşırı değerlenmiş para birimleri, kırsal karşıtı stratejiler ve uygun olmayan eğitim politikaları gibi farklı faktörler yüzünden benzeri şekilde zorlayıcı iç bütçe açıkları yaşamışlardır. Görüldüğü gibi, bu politikalar Avrupamerkezci çember içerisindeki fon sağlayıcıları ve akıl hocaları tarafından verilen sorunlu ekonomik tavsiyelere dayanmaktadır.

1980'den itibaren yapısal düzenleme ve istikrar sağlama, IMF ve Dünya Bankası ile bağlantılı güçlü entelektüel ekonomistlerin öncülüğünde yeni bir paradigma (son model 'kalkınma karşı devrimi' (Toye 1993: özellikle Bölüm 4)) olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni paradigma, Dünya Bankası'nın geleneksel borç verme politikasını proje borçlandırmasından sektör

ya da ekonomi genelinde borçlandırma politikasına dönüştürerek borçlandırmada önemli bir değişim sağlamıştır. Banka, ticaret ve endüstriye olduğu kadar enerji ve güce, tarımsal ve kırsal kalkınmaya, eğitim ve sağlığa öncelik vermeye karar vermiştir. IMF ise kendi temel fonksiyonu olan geçici dış ödemeler dengesizliği yaşayan ülkelere uluslararası likidite sağlama politikasından vazgeçerek para birimi değersizleşmesi, sübvansiyonların ortadan kaldırılması, vergi artırım ve finansal liberalizasyon ile beraber etkili politika yapma ve şeffaflık gibi sözde bağlılık amaçları güden ve yapısal düzenlemeye fayda sağlayan tek seferlik bir deflasyonist istikrar paketini içeren geniş çaplı borç verme politikasını benimsemiştir. Fakat netice olarak standart IMF paketleri çok nadir işe yaramıştır. Tipik olarak IMF şartlılığına bağlı mali destek odaklı kurtarma paketleri, kredi veren kimselere (örneğin bankalara) yararken diğer tarafta bu ülkelerdeki insanların 'rızkını' görmezden gelmiştir. Sonuç olarak 'sosyal çatışma' (Rodrik 1998), kısa dönem sancısı karşılığında uzun dönem kazanç elde etme vaadinin tahmin edilebilir sonucu olarak gün yüzüne çıkmıştır.

Bu durum yapısal düzenleme programları için de geçerlidir. Fakat, yapısal düzenleme tam olarak ne demektir? Yapısal düzenleme, ülke ekonomisinin genelinde uygulanacak ve yedi ila on yıl sürecek olan sancılı bir yeniden yapılandırma programıdır. Edwards ve Wijnbergen (1988) yapısal düzenlemeyi daha teknik olarak, ticari malların göreceli fiyatlarında kalıcı bir değişiklik sağlamayı ve kaynakları iç ve dış ekonomik şartlara göre yeniden dağıtmayı amaçlayan bir takım politika araçları olarak tanımlar.

Yeni ortodoksi, IMF-DB'nin kalkınma ekonomistlerince ortaya konmuş serbest piyasa ideolojisine dayalı ve rekabet piyasasını 'oyun alanı' olarak benimseyen sağlam neoklasik özellikler taşır (Little ve Mirrlees 1974; Balassa ve Associates 1982; Lai 1985). Kamu tercihi teorisyenleri tarafından olduğu kadar yeni muhafazakarlarca da hemen desteklenen neoklasik canlanma, 'kalkınma sürecinde hükümet başarısızlığı' tezine doğrudan

yönelmiştir (Krueger 1990; Bhagwati 1982). Neoklasik karşı devrim, piyasaları liberalleştirmeyi, ihracatı teşvik etmeyi ve ticaretteki denetimleri kaldırmayı amaçlarken özel sektörü büyümenin motoru olarak görüp ona çok önem veriyordu. Önceki Batılı ideolojilerde olduğu gibi, bu son ideolojide de Avrupamerkezci yanlılık vardır; buna göre neoklasik karşı devrim, geniş çaplı ve sermaye-yoğun resmi sektörleri tercih eder ve Batılı öz sermaye mülkiyeti ile sermaye kontrolüne kapı aralarken bir yandan da yerleşik resmi olmayan sektörlerle ve temel geçim sektörlerine karşı ayrımcılık yapmaktadır. Aynı zamanda, konvansiyonel neoklasik ekonominin, özellikle makroekonominin, cinsiyet yanlılığını da sürdürmektedir.

Son neoklasik canlanma, yeni muhafazakar bir gündeme sahiptir; bu canlanma Ronald Reagan öncülüğünde ABD'de ve Margaret Thatcher öncülüğünde İngiltere'de başladı ve iki ana gerekçeden ötürü Üçüncü Dünya'ya taşındı.

Öncelikle, 1980'lerin başlarında Dünya Bankası, özellikle 1981'de W.A. Claussen'in başkanlığa gelmesiyle sağa doğru bir kayma eğilimi gösterdi. Temel ihtiyaçların ve yoksulluk temelli kalkınmanın en önde gelen savunucusu olarak (bkz. sayfa 136-139) Dünya Bankası ve IMF, sağlam istikrar sağlama ve ekonomik yeniden yapılanmayı, yapısal uyum kredisi (YUK) için, daha çok da Paris ya da Londra kuralları çerçevesinde düzenlenen borç yapılandırmasının bir koşulu şeklinde yeni bir 'şartlılık' olarak Üçüncü Dünya'ya sunmuştur (Sachs 1987, 1989). Bunun güzel bir örneği 'Washington'ın onayladığı politikalar' (Stewart, Emerij ed. 1997 içinde) doğrultusunda hareket eden bir neoliberal makroekonomik manifesto niteliği taşıyan 'Washington Konsensüsü'dür (Williamson, Emerij ed. 1997 içinde). Yukarıda belirtilen şartlılıklar, Baker ve Brady Planları'nda açıkça ifade edildiği üzere, öncelikle kreditorler ya da bankacılar ile ilgili koşullardır. Daha özelden, yabancı kreditorlere yapılan borç ödemeleri gelişmekte olan ülkelerde yardım ödeneklerinin kaldırılmasındaki sosyal maliyetlerden ya da sert ekonomik bozulmanın doğuracağı politik risklerden daha öncelikli görülür.

Bunun neticesinde, 1980'ler 'kayıp ve borca batmış on yıl' olarak anılmaktadır (Kay 1993: 697). Bu Batı menşeli politikalar, Üçüncü Dünya'nın yoksullaşmasını daha da derinleştirmiş ve birçok sosyal problemin doğmasına sebep olmuştur (Ghai 1992); bilhassa yoksulluk içindeki kadınlar 'yeni bir küresel alt-sınıf' olarak ortaya çıkmıştır (Buvinic 1997). (Bkz. Kutu 11.)

DB-IMF'nin işleyişini bağlayan kurallar ve şartlılıklar hiç-bir zaman Avrupamerkezci yanlılıktan kurtulamamıştır; fakat YUK bu durumu daha da kötüye götürmüştür. IMF bu trendi güçlendirmek için özel bir sorumluluk alır: Kurum bir yandan kredi temin eden az gelişmiş ülkelere karşı katı bir tutuma sahipken, diğer yandan etkili şekilde Batılı bankaların çıkarlarına ön ayak olmaktadır. 1970'lerin başlarında petro-dolarlar içinde yüzen Batılı bankaların tedbirsiz ve aşırı borç vermesini görmezden gelen IMF, finansal koşullar değiştiğinde borçlular üzerine hızlı bir şekilde çok sıkı yeni şartlılıklar yüklemiş ve 1998'de Endonezya'da yaşandığı gibi, yanlış yönetilen yerel bankaların kapatılması fikrini dayatmıştır; fakat Batılı bankaları başından beri olduğu gibi yumuşak biçimde idare etmeye devam etmiştir. DB ve IMF'nin Avrupamkerkezliliğinin tabii ki tarihsel açıklamaları vardır. 1940'larda kurulan bu iki uluslararası finansal kurum Wall Street'e bağımlıdır. Bu bağılılık, onların geleneksel borç verme yöntemlerinde sosyal projeler yerine sermaye-yoğun projeleri benimsemesi noktasında bir yanlılık oluşturmakla birlikte (Kapur ve Webb 1994:3), YUK çerçevesinde uluslararası finans kuruluşlarının Batılı bankalara bilgi sağlamak için Üçüncü Dünya ülkelerini değerlendiren 'kredi derecelendirme' kurumları olarak işlev görmesi açısından da yanlılık oluşturur. Washington, Paris ya da Londra'da formüle edilip Üçüncü Dünya'ya sunulan böylesi neoklasik reçeteler tabii ki işe yaramamıştır. Mevzubahis Batılı reçeteler, ticaretin yıkıcı kuralları, arz şokları ve gelişmekte olan ülkelerin ihracatına karşı zengin ülkelerde artan korumacılık gibi (Helleiner 1992) gelişmekte olan ülkelere oluşan dış dengesizliklerin ve bütçe açıklarının temel sebeplerine ve bütçelerin düzgün yönetilememesi (Dornbusch 1986)

sonucu oluşan yolsuzluğa ve verimsizliğe yeteri kadar önem göstermemiştir. Fakat, Susan George'un (1990) öne sürdüğü gibi, Batılı bankaların kendi yarattıkları krizler vasıtasıyla zenginleşmesinin suçunu Üçüncü Dünya ülkelerine atmak boşunadır. Üçüncü Dünya'nın borç probleminin temel sebebi 1973 OPEC krizinden hemen sonra Batılı bankalarca tedbirsizce verilen borçlardır (Kindleberger 1989).

Kutu 11

İstikrar sağlama ve yapısal düzenleme: DB-IMF 'ilacı'

Devlet odaklı kalkınma biçimi 1980'e kadar Batılı fon sağlayıcıları için bir norm teşkil etmekteydi. A.W. Claussen'in DB başkanlığına gelmesiyle az gelişmiş ülkeler için piyasa odaklı kalkınmaya dayalı neoklasik 'reçete' temelinde sağa doğru ideolojik bir kayma gerçekleşti. Bu 'reçete' *istikrar sağlama ve yapısal düzenleme* adı altında iki sütundan oluşmaktaydı.

Öncelikli olarak IMF tarafından yönetilen *istikrar sağlama* programı, ödemeler dengesini istikrara kavuşturmak ve bütçe açığını ortadan kaldırmak için tüketimi ve harcamaları düşürmeyi hedefleyen deflasyonist (sıkı) para politikası ve yabancı döviz politikasından oluşmaktadır. Para biriminin değer kaybetmesi, devlet girişimlerinin özelleştirilmesi, piyasa kurullarının ilga edilmesi ve dış yatırımın önünü açmak için bankacılık sektörünün ve finansal sektörün liberalleştirilmesi bu politikanın tipik araçlarıdır.

Aksine yapısal düzenleme, DB tarafından yönetilen uzun dönemli ekonomik kalkınma stratejisidir. Bu stratejinin amacı özellikle kullanıcı harcı, maliyeti kurtarma fiyatlandırması ve özel sektör promosyonu yoluyla piyasa güçlerine yaslanmaktır.

YUK, borç alan ülkelerde istikrarı ve yapısal düzenlemeyi desteklemek üzere kalkınmada kullanılmak üzere verilen borçtur. Fakat burada borç vermenin şartı, borç verilen ülkelerin DB-IMF reçetesine ya da 'ilacına' paralel performans kriterlerine uygun biçimde hareket etmeye söz vermesidir.

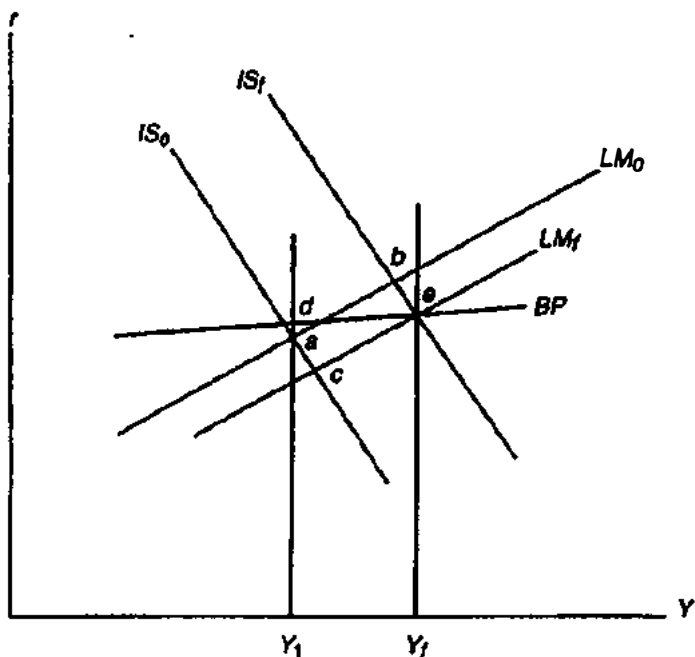
Dış borç alan ülkelerin başarılı performansının ölçütü şüphesiz borçlarını zamanında ödemeleridir. Fakat bunun sosyal maliyeti çok ağır olabilir (çünkü yüksek fiyatların ağırlığı toplumun en yoksul tabanına yüklenecektir) ve fiyatların aşırı artması sonucu siyasi huzursuzluk, hatta ayaklanmalar ve kargaşadan ötürü rejim değişiklikleri dahi görülebilir. YUK'un mali destek yoluyla kurtarma paketlerinden ilk yararlananlar ise yabancı bankalar ve kreditorlerdir.

Yapısal düzenleme bağlamında ikinci temel gerekçe, yeni endüstrileşen ülkeler niteliğindeki Uzak Doğu Dragonları'nın ihracat odaklı endüstrileşme sayesinde elde ettiği gözle görülür başarı hikayesinden kaynaklanır (Lee ed. 1981; Harris 1987). Neoklasiklere göre yeni endüstrileşen ülkelerin başarı hikayesi, *laissez-faire* tarzı müdahalecilik karşıtlığının geçerliliğinin pratik kanıtıdır. Aynı şekilde bu teorisyenlere göre; Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan yüksek borç problemleri, bütçe açığı artışı ve zarar yapan kamu girişimlerinden çıkarılacak 'dersler' yeteri kadar açıktır: 'fiyatları düzgün oluşturmak'. Bu da politika terimleriyle konuşmak gerekirse; *laissez-faire* ekonomisi deregülasyonu, özelleştirme ve liberalleştirme olarak karşımıza çıkar (Little, Lee ed. 1981 içinde; Lall 1985; Hicks 1989). Dünya Bankası tarafından yapılan *The East Asian Miracle* (World Bank 1993) adlı etkili çalışmada bu politika reçetelerinin altı çizilmiştir. Çalışmadaki optimizm, rant arama ve eşik bekçiliği yoluyla oluşan yolsuzluk ortamında gerçekleşen aşırı liberalleşme (Mehmet 1994) ve bununla birlikte yüksek performans gösteren ekonomilerin kaçınılmaz bir çöküşe

doğru gitmesi şeklinde ortaya çıkabilen yıkıcılığın tohumlarını gizlemiştir (bkz. sayfa 169-173).

Bu durumda, neoklasik reçetenin sunduğu *laissez-faire* tarzı müdahalecilik karşıtlığı ne kadar güvenilirdir? Açıkçası ne teorik ne de ampirik olarak pek güvenilir değildir. Teorik bağlamda, IMF ve DB tarafından el üstünde tutulan makroekonominin temel mantığı doğrudan, standart stabilizasyon ve yapısal düzenleme paketi temelinde müdahaleye dayanır. Fakat, Taylor'ın (1988) en az gelişen 18 ülkenin ampirik delillerine dayalı olarak üzerinde durduğu üzere, her bir ülke diğerinden farklılaştığı için ortak bir reçeteden ziyade her birine özel farklı 'reçetelere' ihtiyaç vardır. Pratikte stabilizasyon ve yapısal düzenlemenin, normalde üç ila on yıl arasında değişecek olan ve insan maliyetinin aşırı biçimde düşük gelirli gruplara yüklendiği uzun dönemli bir geçiş sürecine ihtiyacı vardır. Bu tarz maliyetler UNICEF (Cornia vd. 1986) ve diğerleri (Lewis vd. 1988) tarafından eleştirel sesler yükseltilmediği ve açık biçimde gündeme getirilmediği sürece IMF-DB'nin YUK programlarına dahil edilmez. Sosyal fonların oluşturulmasından sonra dahi mevcut fonlar, ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

Teoride, stabilizasyon ve yapısal düzenlemenin yörüngesi belirsiz ve risklidir. Bu yörüngede her zaman birden çok alternatif hassas zamanlama problemleri ve dönüş noktaları, ayrıca ihtiyaç duyulan bilginin nadiren mevcut olması ile birlikte bulunur. Politika yapıcılarının ikilemi, hangi yörüngeyi ve politika menüsünü tercih edecekleri, bunu ne zaman yapacakları ve IMF-DB reçetelerini nasıl uygulayacaklardır. Şekil 6.1 standart IS-LM-BP eğrisini kullanarak bu durumu basitçe göstermiştir.

Şekil 6.1 Tam istihdamı sağlamanın alternatif yolları

Ekonominin IS_0 ve LM_0 çizgilerinin kesiştiği a başlangıç noktasında oluştuğunu varsayalım. Bu nokta ekonominin Y_1 olarak belirlenen potansiyel ürün seviyesinin oldukça altındadır. Ayrıca, a noktasının altında PB eğrisi tarafından gösterilen bir dış açık vardır ve her ne kadar teoride işsizlik ile enflasyon bir arada bulunamasa da görülen bu açık dahi tek başına sürecin ithal edilmiş bir enflasyon ile neticelenmesine sebep olabilir. Bu şartlar altında, tam istihdam çıktısını desteklemek için birçok politika opsiyonu vardır. Tam istihdam dengesine geçiş, bu bağlamda, $a-b-e$, $a-c-e$ ya da $a-d-e$ yolları takip edilerek elde edilebilir. Her bir yol kendi içinde, sadece optimal zamanlamayla sınırlı olmayan ve döviz kuru, nisbi fiyatlar ve faiz oranlarını etkileyen paketleme politikalarını da içeren karmaşık problemler barındırır.

Örneğin, *a-b-e* seçeneğinin genişleme ve harcama rasyonalizasyonunu sağlamak için mali politikalar tarafından uygulamaya konduğunu varsayalım. Harcama rasyonalizasyonu, kamu harcamalarını göreceli daha az üretken bir formdan daha fazla üretken bir yapıya büründürerek tekrar dağıtmayı hedefler. Pratikte başarılı olduğu takdirde, IS çizgisinden IS_f çizgisine doğru bir dış kayma yaşanmasıyla, uygulanan strateji mal ve hizmet piyasalarında büyüme meydana getirir. Yeni makroekonomik denge, daha yüksek bir toplam gelir seviyesinde tam istihdanın sağlandığı e noktasında oluşur. Fakat görece üretken olmayan harcama programlarını (örneğin çeşitli sübvansiyonları) elimine etmek, mali rasyonalizasyonun zorunlu olarak politik kazananlar ve kaybedenler doğurması sebebiyle hemen gerçekleştirilemeyebilir. Bu anlamda aşırı tedbirlerin alınması farklı ülkelerde görüldüğü üzere şiddet olaylarıyla sonuçlanabilir.

Alternatif olarak parasal müdahale, *a-c-e* geçiş yolu üzerinden de başlatılabilir. Bu durumda, gelir büyümesi faiz oranlarında azalma ya da parasal genişleme yoluyla para piyasalarıncı sağlanabilir. Bu da karşılığında likiditenin genişlemesine sebep olur. Diyagrama bakarsak, bu müdahale LM çizgisini LM_f çizgisine kaydırır ve gelir Y_1 seviyesinden Y_f seviyesine gelerek e noktasındaki makroekonomik denge ile kesişir. Ancak, beklentiler ya da likidite öncelikleri makropolitika yapıcılarının beklentileriyle uyumlu olmazsa, bu durumda parasalci reçete işe yaramaz. Beklentilerin ötesinde, gelişmekte olan ülkelerdeki parasalci yaklaşım normalden daha fazla kurumsal ve yapısal engellerle karşılaşır (sayfa 154-155'e bakın). Devalüasyon ve deflasyon yoluyla dış dengeyi sağlamayı amaçlayan bir stabilizasyon yaklaşımı altında geçiş yolu *a-d-e* üzerinden sağlanabilir. Bu senaryoya göre, ödemeler dengesindeki sermaye bilançosunda net bir kalkınma yaşanması için uygulanan yüksek faiz oranlarının zemin hazırladığı bir kemer sıkma durumu oluşabilir; bu tedbir daha sonra ticari dengeyi geliştirmek amacıyla devalüasyonu ve ithalat bazında yüksek nisbi fiyatların oluşmasını beraberinde getirebilir. Fakat, stratejik zamanlama, politik risk ya da diğer faktörlerden dolayı ihracat talebinin elastikiyetsiz

ya da sermaye girişinin engellenmiş olması bu karmaşık kemer sıkma paketinin başarı garantisini ortadan kaldırır.

Bu tarz kitabı çare önerileri tam olarak IMF-DB politikalarıyla eşleşmeyebilir. Fakat analitik olarak konuşursak, bu öneriler gösterir ki stabilizasyon ve yapısal düzenleme için birden çok alternatif yaklaşım mevcuttur. Bunlardan her biri kendine has belirsizlikler taşır ve tahmin edildiği kadar düzgün bir biçimde çalışmaz ve güvenilir değildir. Ayrıca, bu öneriler stratejik zamanlama ve politikalar arası geçişler bağlamında hassas dengeler gerektirir ve tümü de piyasalar düzenlendikçe sosyal maliyetlerin oluşmasına neden olur. Bu maliyetler gerçektir ve çoğunlukla kadınlar ve çocuklar gibi yoksul ve savunmasız grupların üzerine orantısızca yüklenir (Lele 1986; Lewis vd. 1988). Bu da sosyal düzenlemeler için maliyetli programlar gerektirir (Standing ve Tokman 1991).

Bu sosyal maliyetler, geçiş aşaması uzun bir zaman aldığı için oldukça külfetlidir. Sürpriz olmayacak biçimde, DB-IMF reçeteleri 'insani tarafı' olmadığı için etraflıca eleştirilir (Cornia vd. 1986; Lipton 1990); özellikle Afrika örneğinde (Helleiner 1992). Bunun sonucunda, Dünya Bankası yoksulluğun önlenmesini YUK stratejisinin bir parçası olarak kabul etmiştir; örneğin Bolivya ve Gana'da (World Bank 1989: 18; World Bank 1990) gerekli olan sosyal düzenlemelerin boyutu oldukça büyük olmasına rağmen sınırlı da olsa bu strateji uygulanmıştır. Daha yakın zamanda, Dünya Bankası kendini şu sözleri söylemeye mecbur hissetmiştir: 'Ortaya konan soru halen cevap bekliyor... Alternatif düzenleme programı yoksulları içinde bulundukları durumdan çok daha iyi bir seviyeye getirebilir mi? Bu soruya cevap vermek için gerekli olan bilgi çoğu zaman mevcut değildir' (World Bank 1992a: 4).

Daha ideolojik bir yaklaşımla ifade etmek gerekirse, YUK stratejisi Batılı ve kapitalist bir yanlılığa sahiptir. Bu strateji Batı'nın sermayesini ve teknolojisini her zaman el üstünde tutmuş ve gelişmekte olan ülkelerde dış kontrolü ve mülkiyeti arttırmayı amaçlamıştır. Ne zaman Batı bankaları fon bolluğuna sahip olsa

'borç iteklemesi' (Darity ve Horn 1988: 3-4) meydana gelir; fakat ne zaman kemer sıkma yaşansa, borçlular IMF-DB 'şartlılıkları' uyarınca kemer sıkmaya zorlanır (Killick 1984; Lipton 1990). YUK 'şartlılıkları' ve borcun yeniden yapılandırılma koşulları Washington, Paris ya da Londra'da, borçlu ülkelerin sosyal ve iç politikalarının kısıtlamalarını göz ardı eden bir yaklaşımla belirlenir. Daha teorik biçimde söylersek, Üçüncü Dünya'da devlet kapitalizmini ve İİS'yi (bkz. sayfa 120-126) her şeyden önce Batılı teorilerin inşa ettiği gerçeği rahatlıkla unutuluyor. Verilen dış borçların borçlular tarafından geri ödenebileceğinden emin olmak için Batı'da var olan teoriler ve kurallar basit biçimde yeniden formüle edilirken, bir yandan da reel ücretlerin düşmesi ve yiyecek fiyatlarının artması olarak yansıyan gerçek sosyal maliyetler Üçüncü Dünya'nın kurbanlarına yükleniyor. Örneğin Sri Lanka ve çeşitli Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde yiyecek ayaklanmaları ve sivil savaşlar şeklinde ortaya çıkan etnik şiddet ve politik istikrarsızlık, yapısal düzenlemeler uğruna yaşam standartlarının düşmesinin acı bir manifestosudur.

Sürdürülebilir Kalkınma

Ekonomik kalkınma teorilerinde yaşam standartlarının ve yiyecek-nüfus oranının düşmesi çekincesi yeni ortaya çıkmış bir durum değildir; aksine bu çekincenin temeli Malthus'a kadar gider (bkz. sayfa 68-75). Büyümenin sınırları, doğal çevrenin taşıdığı kapasite, kaynak kullanımı ve ekoloji konularında yaşanan korku ile birlikte bu çekince 1970'lerde yeniden itibar kazandı. Bu yönelim özellikle, ekoloji uğruna sıfır büyümeyi destekleyen ve ortaya koyduğu işlerle etkili bir grup olarak ön plana çıkan Roma Bilimcileri Kulübü tarafından desteklenmiştir (Meadows vd. 1972; Tinbergen vd. 1976). Bu konudaki bir diğer öncü Schumacher (1973), düşük maliyetli, uygun teknolojinin erken savunucularındandır.

Sürdürülebilir kalkınmanın yeni bir paradigma olarak ortaya çıkmasındaki dönüm noktası, bilhassa *Bruntland Raporu*'nun yayınlanmasıyla (World Commission on Environment and

Development 1987 – WCED) 1980'lerin ortalarında yaşanmıştır. Bu rapor, konvansiyonel ekonomik büyüme teorisi ile çevrenin çatışan doğasını vurgulamış ve sürdürülebilir kalkınma (SK) konseptini yaygınlaştırmıştır. SK'nın tam olarak ne olduğu konusunda çoğunlukla birbirinden farklı tanımlar olsa da (South Commission 1990; World Resource Institute 1992; World Bank 1992; UNDP 1992), Batılı kapitalist büyüme giderek; sürdürülemezliğin temel sebebi, yağmur ormanlarının yok edilmesi, göllerin ve nehirlerin kirletilmesi ve küresel ısınmanın nedeni şeklinde tanımlanmaktadır. Ekoloji ve çevreyi dışsallaştırmak, Üçüncü Dünya'nın yağmur ormanlarını, sularını ve diğer doğal kaynaklarını serbest mallar olarak görmeye denk gelmektedir. Diğer bir deyişle, bu doğal kaynaklara olması gerekenden daha az bir değer biçilmiş, böylece Üçüncü Dünya'daki yoksulların kaynaklarından üretilen kritik öneme sahip küresel sübvansiyonlar zengin ülkelere aktarılmıştır. Bu sübvansiyonlar ticaret ve sermayeleştirme yoluyla transfer edilmiş ve Kuzey'deki ayrıcalıklı azınlığın lüks hayat tarzlarını finanse etmek için Batı'da kontrol edilip geliştirilmişken, diğer yanda Güney'deki yoksulları daha da yoksun bırakmış ve toplu fakirliğe neden olmuştur. Bu haksız değiş tokuşun esas araçları, sömürgeci dönemlerden beri Kuzey'de refah yoğunluğunu ve tüketimci davranış biçimini sürdürmek için varlıklara olduğundan daha az değer biçen MNCs'dir. Üstelik, ticaret-çevre ikilemi sürdürülemezliğin bir aracı olarak kabul edilmiştir (French 1993); ki bu gelişmekte olan ülkeler için gelecekte daha az ticaret ve daha çok kendi kaynaklarına dayalı kalkınma politikaları anlamına gelmektedir (Daly 1993, 1993a).

Kısacası geçmiş ekonomik büyüme ve ticaretin, temellerini oluşturan Batılı ekonomik aksiyomlardaki içkin bozukluklar yüzünden çevre dostu olmadığı görülmüştür. Daha kapsamlı bir sürdürülebilirliğe geçiş sağlamak için kalkınmaya dair daha bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir; bu da ekonomik büyümeyi diğer insan ihtiyaçları ve istekleri ile uyumlu kılmayı gerektirdiği kadar jenerasyonlar arası adaleti de zorunlu kılar. WCED'nin ifadesiyle: 'Temelde sürdürülebilir kalkınma,

kaynakların kullanımı, yatırımların yönü, teknolojik kalkınmanın yönelimi ve kurumsal değişimin tümünün ahenk içinde işlediği ve şimdiki ve gelecekteki insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılama potansiyelini yükseltmekte olan bir değişim sürecidir'.

'Daha yeşil' kalkınmanın Kuzey'deki bazı yeni ve özendirici işaretleri, doğayı koruma ve 'sosyal' ve 'çevresel etiketleme' (Hammelskamp ve Brockman 1997) konularında daha hassas davranılmasından görüleceği üzere yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan daha önemlisi, SK davasını güçlendirmek üzere yeni ve radikal öneriler ortaya konmaktadır. Bunlar arasında, çevre dostu aktif gelir politikaları uygulamak için yüksek gelire sahip ülkelerde karbon emisyonları üzerine çevre vergileri çıkarıp, bununla çevreye aşırı zarar veren şeyler karşılığında aylık kira şeklinde kişi başına ödenecek olan bir miktarla finansman sağlamak önemli bir atılımdır. Hava kirliliği uluslararası bir inisiyatif gerektiren klasik bir sınır ötesi problem olduğundan elde edilen vergi gelirleri mali politikaları uluslararası boyuta taşımak için kullanılır. Böylece, bu tarz vergileri ve gelirleri yönetmek ve küresel sürdürülebilirliği teşvik etmek için uluslararası mali kurumlar ve sistemlerin geliştirilmesi gerekir. Özelde, Kuzey'deki çevre vergilerinden yapılan sürdürülebilirlik harcamalarının büyük bir kısmı, SK yatırımları için Güney'e transfer edilmelidir. Daha önce buna benzer öneriler ortaya konmuştur (Brandt Report 1980; Mehmet 1980); örneğin reel kaynak akışları bağlamında (OECD 1990: 123) 1980'lerden sonra azalmaya başlayan ve özellikle 'yardım külfetini' (Toye 1993: 231) yansıtan resmi kalkınma yardımları yerine otonom transferler yapılmıştır. Bu önerilerden biri de Nobel ödüllü James Tobin'in 1970'lerde öne sürdüğü Tobin Vergisi'dir (bkz. Kutu 12). Bu öneriye göre, tüm yabancı döviz alışverişlerine uygulanacak yüzde 0.1'lik bir vergi küresel sürdürülebilir kalkınma için çok ciddi miktarda getiri sağlayacaktır (ul Haq vd. 1996). Dahası, Rio'daki Dünya Zirvesi'nin 21. Gündemi'ni uygulamak için Çevreye Duyarlı Finans Sağlama Tesisleri'nin kurulması bu anlamda umut vadeden bir girişimdir (Environmental Policy and Law 1992: 265-7).

Kutu 12

Tobin Vergisi önerisi

1970'lerde Nobel ödüllü James Tobin spekülâtif ve kısa dönemli yabancı para ticaretini daraltmak için tüm döviz ticaretlerine küçük bir vergi koyma gibi ilgi çekici bir fikir öne sürmüştür. Bu tarz ticaretler kısa dönem sermaye kazançları elde etmeyi hedefledikleri için, ana ülkelerdeki sürdürülebilir ve uzun dönemli kalkınma adına hiçbir işlev görmezler. İstikrarı bir anlamda engellemesi bakımından bu tür para ticaretlerinin, en azından teoride, önüne set çekmek iyi bir et-kide bulunur.

Spekülâtif yabancı para alışverişlerindeki büyümenin temel sebebi, IMF'nin güçlü biçimde desteklediği küresel piyasalardaki aşırı ve olgunlaşmamış finansal liberalizasyondur. Bu stratejinin en dikkat çeken sonuçları arasında 1994 Meksika peso krizi ve yıkıcı etkide bulunan 1997-8 Asya kur çöküşü gelir.

Tobin Vergisi'nin temel özelliği, bir yandan spekülâtif döviz alışverişlerini yavaşlatırken diğer yandan küresel sürdürülebilir kalkınma için yüksek miktarda gelir sağlama kapasitesine sahip olmasıdır. 1997'ye kadar döviz alışverişlerinin 1.3 trilyon dolara ulaştığını göz önüne alırsak bu alışverişler üzerine uygulanacak yüzde 0.1 oranındaki Tobin Vergisi, Üçüncü Dünya kalkınmasının güvenli ve sürdürülebilir şekilde ilerlemesi için herhangi bir 'bağlayıcı' yardım olmadan yeteri kadar otonom gelir sağlar.

Tobin Vergisi önerisi Kanada'nın ev sahipliğinde yapılan Halifax G7 Zirvesi'nde tartışılmasına ve aynı zamanda bu önerinin teknik altyapısı oluşturulmasına rağmen (Schmidt 1997) pratik uygulama için önerinin çok boyutlu politik anlaşmalarca desteklenmesi gerekir.

Standart Batılı proje değerlendirme metodolojisi çerçevesinde görünürde yeşil bir ekonomiye destek adına (Pearce vd. 1989) ekolojinin ve çevrenin parasallaştırılmasını teşvik etme girişimleri, otonom transferler olmadan pek bir şey ifade etmez. Metodolojik olarak ekolojik varlıkların parasallaştırılması dışsallıkların tarif edilemezliğinden dolayı güvenilir değildir ve bu yüzden bu tür varlıkların parasallaştırılması sürecinin gelecek nesiller adına olumsuz sonuçlara yol açması muhtemeldir (van Pelt 1993). Pragmatik ticari kavramlarla söylersek, parasallaştırma daha çok Üçüncü Dünya kaynaklarının Batı lehine sermayeleşme sürecini çabuklaştıran bir işleve sahiptir; böylece küresel eşitsizlik ve sürdürülemezlik daralmaktan ziyade gidecek büyümektedir.

Ekonomik kalkınmayı 'yeşillendirmede' Dünya Bankası'nın rolü oldukça önemlidir. Bunlardan biri, Banka'nın çevresel liderliği üstlenmesi (Conable 1990) ve çevresel projeler için Güney'e fon transfer etmeyi amaçlayan Küresel Çevre Hizmetleri ve Montreal Protokolü Fonu'nu onaylaması ile ilgilidir. Aynı zamanda Banka kendi bünyesinde idari üniteler yaratmış ve disiplinler arası bir yaklaşımla ekolojistleri ve antropologları istihdam etmiştir. Fakat şimdiye kadar borç verme ve karar verme süreçleri anaakım ekonomistlerin insafına kalmıştır (Taylor 1993).

SK tartışmaları ile ilgili bir diğer temel konu, sürdürülebilir bir dünya ekonomisi için 'küresel ortaklık' amaçları ve hedeflerinin nasıl öncelenebileceği üzerinedir. Rio Dünya Zirvesi'nin açıkça gün yüzüne çıkardığı gibi, Kuzey ülkeleri ve Dünya Bankası (1992) gibi aktörler teknolojinin yiyecek ve demografik geçiş üzerine etkilerinin uzun dönemdeki yönelimlerinden türemiş olan güçlü bir Malthus karşıtı yaklaşıma (Boserup 1981) rağmen gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus büyümesine en önemli sorun olarak bakarlar. Tüketim ve kişi başına gelir üzerinden açıklanmadığı takdirde, dünyanın taşıyabileceği kapasiteyi zorlayan demografik baskılar tamamen anlamsızdır. Bu yapıldığında ise (Daly 1993a), Kuzey ülkelerindeki tüketimcilik ve gelir/refah yoğunluğu, SK'yi desteklemek üzere hazırlanan eylem

programlarının öncelikli politika hedefi olarak ortaya çıkar. Bu cihetle, kişi başına düşen ortalama gelir Güney'de ortalama 8000\$ iken Kuzey'de 12000\$'ın üzerindedir; bu da Kuzey'deki her bir tüketicinin Güney'deki ortalama bir tüketiciden, kaynakların ortalama tüketim miktarı açısından 15 kat daha fazla tüketim gerçekleştirdiğini gösterir. Diğer bir ifadeyle bu oranı baz alırsak, halihazırdaki ekonomik kalkınma trendinin Güney'de aynı şekilde tekrarlanması durumunda Kuzey'deki tüketim seviyeleri (örneğin her ailenin iki arabaya sahip olması) hiçbir şekilde sürdürülemez olacaktır. SK adına samimi bir 'küresel ortaklık'; küresel köyümüz için hedefleri açıkça ortaya koyan, finansı uluslararasılaştıran ve sürdürülebilirliğin kurallarını yönetmek ve güçlendirmek için objektif kriterler tanımlayan *uluslararası boyutta kabul edilmiş bir yasa* gerektirmektedir.

1998'de maalesef böylesi bir küresel ortaklık için neredeyse hiçbir işaret yoktu. Küresel ısınma üzerine yapılan ve zengin ülkelerin toplu gaz emisyonlarını yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar 1990'daki seviyelerden %5 daha düşük seviyeye çekmeyi onayladıkları Kyoto Protokolü'nde gelişmekte olan ülkelerin yer almaması dikkat çekiciydi. Fakat, bu tarz küçük hedeflerin dahi yerine getirileceği şüphelidir. Eğer 'zengin ülkeler emisyonlarını kontrol etmezlerse, yoksul ülkeler kendi emisyonlarını yavaşlatmayı dahi akıllarından geçirmezler' (Jacoby vd. 1998: 61).

Endojen Kalkınma: İnsan Sermayesini Yeniden Düşünmek

1960'larda ortodoks ekonomiler, açıklanamayan artık büyüme bilmecesini çözmek için neticesinde 'genel sermaye teorisini' (Johnson, OECD 1964 içinde) ortaya çıkaran insan sermayesi devrimiyle sarsılmışlardır (Schultz 1961). Aynı zamanda, Schultz'un öğrencilerinin (Becker 1964; Mincer 1962) öncülük ettiği Chicago Okulu emek verimliliğini arttırmak ve gelir eşitliğini sağlamak için endüstrileşen ülkelerde okullaşma, tahsil ve insan sermayesi teşekkülünün diğer formlarında geniş çaplı bir yatırımı sağlamaya yardımcı olmuştur. Ancak ilk beklentiler

hem teorik zeminde (Weisbrod 1964; Jencks vd. 1972; Bowles ve Gintis 1975; Blaug 1976) hem de ampirik çalışmalarda (Freeman 1976) abartılmıştır. Yine de Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) politikaları ile birlikte yenilikçi ve bilgisayar temelli bilgi endüstrileri ve girişimcilik Birinci Dünya'da, özellikle elektronik ve telekomünikasyon alanlarında, yeni karşılaştırmalı üstünlüğün anahtar kaynakları olmuştur.

İnsan kaynakları devrimi, gelişmekte olan ülkelerde eğitim teorisi ve politikası üzerine çok az etkiye bulunmuştur. Bu ülkelerde Avrupamerkezci okul çok güçlüdür ve sömürgeci modelleri özendiren, bağımsızlık sonrası ihtiyaçlara tamamen yabancı müfredatlar oluşturmuştur (Bacchus 1980: 259-64). Eğitim sistemi tipik, 'kökleri bükülmüş' (Altbach 1989) yaşlı bir ağaca benzemektedir. (Aşağıda anlatılan) Uzak Doğu Dragonları hariç, müfredatlar ulusal ihtiyaçlara göre uyarlanmıyordu ve baskın Oxbridge eğitim modeli Üçüncü Dünya'da egemendi; ki bu model de oldukça az sayıda kamu görevi yapabilecek 'sada katlı' mezun veriyordu. 'Beklentilerin artmasıyla' kayıtlarda patlama yaşanmakta, ancak özellikle kişi başına reel dağılımlar bağlamında bütçe kaynakları azalmakta ve bu da özelde temel sosyal haklardan mahrum kırsal nüfus için sistemsel fon eksikliğine ve ciddi bir kalite düşüklüğüne neden olmaktaydı (UNESCO 1990, 1991). Yapısal düzenleme programlarının bir parçası olarak 1980'lerden sonra eğitim harcının ve eğitimin özelleştirilmesinin getirdiği diğer türlü maliyetlerin benimsenmesi ile birlikte düşük ve orta gelirli ülkelerde okullaşmadaki kalite ve verimlilik daha da sınırlanmış ve erozyona uğramıştır. Ayrıca bu durum, okul bırakma ve sınıf tekrarlama oranlarındaki artış ve ilkökul eğitimindeki düşük başarı seviyelerinden (özellikle maddi yetersizlik içinde ve aile problemleri yaşayan öğrencilerde) görüleceği üzere (Fuller 1986: 493; Lockheed ve Verspoor 1991) çocukların durumunu iyice kötüleştirmiştir (UNICEF 1990).

Savaş sonrası dönemde dikkat çekici eğitim yeniliklerinden biri, modernleştirici yönetici elitin Japon ya da Konfüçyen

model ışığında Avrupamerkezci eğitim modelini tamamen bir kenara bıraktığı Uzak Doğu Dragonları örneğidir (Weiss 1986; Mehmet 1988: Bölüm 2). Eğitim sistemi hızlı ekonomik kalkınma için gerekli olan ulusal insan gücü gerekliliklerini sağlamak üzere müfredat dizaynı ve diğer ev yapımı reformlar kullanılarak emek piyasası ile harmonize edilmiştir; bu arada girişimcilik ise kalkınmanın temel kaynağı olarak kabul edilmiştir. Örneğin, Güney Kore ve Tayvan'da eğitimden hem endüstriyel hem de tarımsal sektörlerde girişimsel kalkınmanın bir aracı olarak faydalanılmıştır. Kalkınmanın ilk aşamalarında, tarımsal reformun bir parçası olarak kırsal eğitim, modern tarımın teknolojisini kullanarak çiftçilerin verimliliğini arttırmayı amaçlamıştır (Lee 1979; Woo 1991); daha sonra bu ülkelerle birlikte Singapur ve Hong Kong gibi diğer yeni endüstrileşen ülkelerde, endüstriyel ve mesleki eğitim (üniversite eğitimi değil) genişletilmiş ve ihracat temelli endüstrileşmeye temel sağlaması açısından küçük girişimleri teşvik etmek için 'yaparak öğrenme' bazlı endüstriyel stratejinin bir parçası olarak desteklenmiştir (Mehmet 1988; Selvaratnam 1994).

İnsan sermayesi teşekkülüne dair yeni endüstrileşen ülkelerin yaklaşımı, şu an 'toplam faktör verimliliği' ya da endojen teknik değişim olarak benimsenen modelle tam olarak uyuşmaktadır; burada insan sermayesi, bilhassa verimliliği arttıran inovasyon ve girişimcilik, ekonominin büyüme oranını ve dünya piyasalarına entegrasyon yeteneğini belirlemektedir. Neoklasik büyüme modellerinde başlangıçtaki sermaye, emek ve toprak donatımları ve bunların meydana getirdiği verimlilikler büyüme oranlarında ya da ulusların kişi başına gelirlerinde farklılıklara sebep olur; bunun aksine endojen modellerde uluslararası büyüme ve gelir farklılıkları başlangıçtaki insan sermayesi ve fiziki sermaye donatımlarına bağlı olarak gösterilir (Lucas 1988; Romer 1990).

Ekonomik büyümeye dair yeni bir görüş ortaya koyan Scott'a (1989 1991) göre 'büyüme, dünyayı değiştirerek yeni yatırım olanakları ortaya çıkartan yatırımlardan kaynaklanır' (Scott, 1991: 5). Lucas ve Romer üretim fonksiyonlarına güvenip insan

sermayesi ile sermaye-bilgi oranını farklı bir faktör ve büyümenin anahtarı olarak görürken, Scott üretim fonksiyonları ve büyümeye yoğunlaşmaktan vazgeçmiştir. Bunun yerine o büyümeyi, insan sermayesi yatırımlarının etkilerini içeren hem 'materyal' hem de 'kaliteye göre düzenlenmiş istihdam' ile tanımlanmış gayri safi yatırımın cinsinden açıklamıştır (Scott 1991: 19-28).

Tüm bunlara rağmen, anaakım teoride insan sermayesi üzerine bu kadar ani yoğunlaşma yeni bir durum olarak değerlendirilmemelidir; aksine bu yoğunlaşma Schultz (1961), Denison ve diğerlerinin 1960'lardaki görüşlerini yeniden ele almak olarak düşünülmelidir (OECD 1962, 1964). Geçmişe bakıldığında, Uzak Doğu'nun yeni endüstrileşen ülkelerini bir kenarda tutarsak, gelişmekte olan ülkeler maalesef Schultz ve Denison yerine Lewis, Harrod ve Domar'ın tavsiyelerini dinlemişlerdir. Bunun sonucunda, ilk insan sermayesi devriminin önemli bir dersi olan yetenek ve girişimsel kalkınma için eğitime yatırım yapmayı ve ülkelerindeki yenilik ve teknoloji üretimi için Ar-Ge yatırımlarını tercih etmeyi gözden kaçırmışlardır. Bu gözden kaçırmanın en önemli sebeplerinden biri anaakım (Avrupamerkezci) kalkınma ekonomistlerinin insan sermayesi devrimini göz ardı ederek Büyük İtiş, İki Sektör ve İİS gibi endüstrileşme teorilerine ve bu teorilerin damlama teorisi ile neticeleneceğine inanmalarıdır; fakat gerçekte olan ise MNCs'nin Batı'dan yapılan isabet-siz teknoloji transferlerinin temsilcisi olmasıdır. Böylece, yeni büyüme görüşünün en azından bir vechesiyle mühim olduğunu söyleyebiliriz: Bu görüş, yeni yetenek ve girişim sağlamak üzere eğitime yatırımın en önemli unsur olması gerektiği fakat gerçekte hiç de öyle olmadığı 1960 ve 1970'lerdeki çarpık teorileri onaylar. Kısacası, bir Doğu modeli olarak Uzak Doğu'nun yeni endüstrileşen ülkelerinden, kalkınmanın ilk aşamalarında yetenek geliştirme ve mesleki eğitimde kamu yatırımları yoluyla 'müşterek büyümeyi' (Campos ve Root 1996) teşvik etme anlamında öğrenilecek çok şey vardır.

Sosyal Sermaye

Daha çok Putnam (1993) ve onunla birlikte çalışan kimselere atfedilen *sosyal sermaye*, kalkınmayı teşvik etmede güven faktörü gibi sosyal çevrenin ve değerlerin önemini vurgulayarak yeni kurumsalcılığı genişleten bir yaklaşımla insan sermayesi alanına önemli bir katkı yapmıştır (bkz. Kutu 13).

Sosyal sermaye; hane halkları, topluluklar ve bazı sosyal ağlar gibi toplum içerisinde dayanışma oluşturan ve kaynaşma ve istikrarı destekleyen yapılarca arzulanan değerlerin edinimi yoluyla kalkınmanın sağlanması anlamında olumlu bir etkiye bulunabilir. Böylece, sosyal sermaye 'iyi yönetişimi' ve sivil toplumu oluşturmada temel bir rol alabilir (World Bank 1997). Diğer türlü, sosyal sermayenin eksikliği İtalya'nın güneyindeki Mafya yapılanmasının ve Kolombiya'daki uyuşturucu kartellerinin kontrolü ele almasından ve şiddete başvurmamasından görüleceği üzere nihayetinde sosyal düzensizlik ve ulusal kutuplaşma gibi 'istenmeyen durumlara' sebebiyet verebilir. Yakın zamanda ise sosyal sermaye konsepti; sosyal ormancılık, vahşi yaşam konusunda daha iyi bir yönetim ve daha fonksiyonlu köy suları bağlanmaları gibi konuları içeren sürdürülebilir kalkınma ve çevresel yönetim düşüncesi ile birlikte düşünülmüştür (World Bank 1997a: Bölüm 6).

Kutu 13

Sosyal sermaye

İlk olarak Robert Putnam tarafından İtalya'daki Mafya üzerine yaptığı çalışmasıyla ortaya çıkarılan sosyal sermaye kavramı, geniş aile ağlarını ve köy ve kent seviyesi dahil olmak üzere farklı türdeki tüm sivil cemiyetlerin sosyal ağlarını içerir. Bu ağları dokuyan normlar ve değerler, verimliliği ve ekonomik faaliyetlerin sonuçlarını etkiler. Spesifik olarak, güven ilişkilerinin sağlamlığı, karşılıklı davranışın (mütekabiliyetin) ve yükümlülüklerin (mükellefiyetin) yerleşmiş olması anlaşmaları ve bu anlaşmaların uygulanabilirliğini önemli ölçüde etkiler.

Açıkça konvansiyonel insan sermayesi kavramının ötesine geçen sosyal sermaye, bir nebze de olsa eğitime yapılan yatırımla edinilebilir ya da şekillendirilebilir. Bu durum özellikle ileride gelecek nesiller için eş ve anne rolü üstlenecek olan bugünün genç kızlarının eğitimi için geçerlidir; bu eğitim sayesinde onlar sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan gelecek insan kaynaklarının kalitesini belirlemede önemli bir rol oynayabilirler.

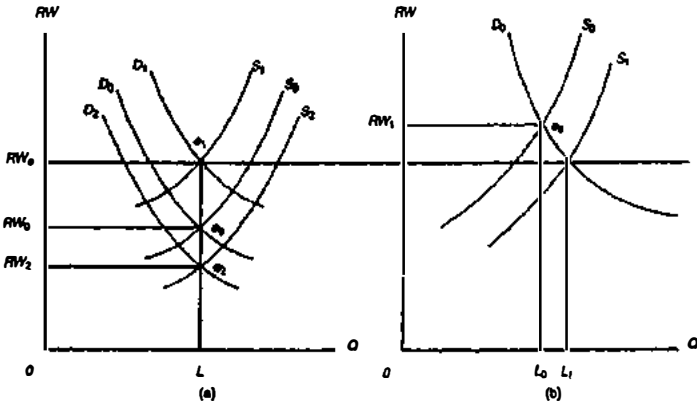
Küreselleşme ya da Çok Kutupluluk?

Küresel manada dünya ekonomisi bir dönüm noktasında durmaktadır. Dünya ekonomisi 'küreselleşme' adı altında çok boyutlu bir yeniden yapılanmaya maruz kalmaktadır. Bu durumun iki önemli boyutu vardır: siyasi ve ekonomik. Siyaset teorisinde küreselleşme tek bir dünyaya geçiş ya da dünyanın küresel bir köy olarak düşünülmesi demekken, ekonomide entegre bir dünya ekonomisinin oluşması demektir. İlk durumun gerçekleşmesi gecikmişken, ikincisi ise seri üretim hatları ve küresel süpermarketler yaratarak ve dünya ekonomisini daha geniş ve yeni formlara entegre ederek üretim, tüketim ve ticari ilişkilerin uluslararasılaştırılması sonucu hala dönüşmeye devam etmektedir. MNCs'nin oligopoller gibi sadece piyasaları, araştırma ve geliştirme ile yatırım ve ticareti domine etmemesi, aynı zamanda konvansiyonel kamu politikalarını baltalayarak vergi hukuku, tam istihdam politikaları ve çevre koruma düzenlemelerini artıran bir şekilde 'hükümsüz, uygulanamaz ve alakasız' (Barnet ve Cavanagh 1994: 19) hale getirmesinden dolayı küreselleşme fenomeni ulus devletler karşısında MNCs'yi *de facto* olarak güçlendirmektedir. Aynı zamanda, sınır ötesi problemleri çözmek için ulusal politikalar yetersiz kalmaktadır. Bu tarz problemler karşısında uluslararası çözüm politikalarına erişmek için ulusal egemenlikten taviz vermek gerekir.

Var olan oyunun kapitalist kuralları altında yürütülen *de facto* küreselleşme sermayeyi tercih ederken emek karşısında sermayeye sahip olan tarafı her zaman ödüllendirir. Bu yüzden, işgücü fazlası olan ülkelerdeki seri üretim hatlarında, teknolojilerin 'esnekleştirilmesi' ve 'zamanında' kaynak bulma gibi yeni stratejiler sonucunda sermaye-ürün oranında yaşanan artış takiben iş kayıpları da meydana gelir (UN Centre on Transnational Corporations 1988, 1993). Bununla birlikte, yüksek gelire sahip ülkelerde teknolojik vasıfsızlaştırmadan dolayı büyüme ile birlikte işsizlik oluşur; örneğin, en hızlı büyüyen sektör olan hizmet sektörü ofislerin bilgisayarlarla donatılması ve karar almanın elektronik yollarla sağlanmasından dolayı hızlı biçimde sermayeleştirilmektedir. Sonuç olarak, ortada teknolojiyenin dolaylı olarak işsizlik büyümesi vardır (Liemt 1992; Barnett 1993). Sadece, 'sosyal olarak dışlanmış' şeklinde etiketlenen yeni bir alt sınıfın doğduğu OECD ülkelerinde dahi, 1993'e gelindiğinde 35 milyon kayıtlı işsiz vardı.

Üretim piyasalarında uzun zamandan beri tüketim davranışlarında ve dünya çapındaki süpermarketlerin reklamlarında küreselleşme olgusu yaşanmaya devam etmektedir (Barnet ve Muller 1974). Faktör piyasalarında bilgisayar iletişimleri teknolojileri zaten sermayeyi ve borsaları küreselleştirmiş, MNCs'nin yüksek vasıflı çalışan talebi doğrultusunda ise kozmopolit üst düzey insan gücü piyasası ise yavaşça oluşmaya başlamıştır (Fortune 1992). Teknoloji ve sermaye tüccarı olarak MNCs artık 'kıyıda köşede' değildir (Vernon 1985, 1993); aksine yeni dünya ekonomisinde küreselleşme güçleri ulusal egemenliği aşındırdıkça ulus devletler oyunun dışında kalırken MNCs oyuna dahil olmuştur (Rugman 1993). Bir yandan 'sosyal koşullar' ticaret anlaşmalarına dahil edilirken, işgücü fazlasına sahip ekonomilerde MNCs'nin davranış kuralları daha çok arzulanır olmuştur (ILO 1993); bu yeni koşullarda ücretler düşük olmanın ötesinde 1980'lerden beri belli yapısal düzenleme ve deregülasyon politikaları çerçevesinde daha da azalmaya devam etmektedir.

Küreselleşme üzerinden anaakım ekonomi teorileri hakkında birçok şey söylenebilir; ancak savaş sonrasındaki kalkınma teorileriyle birlikte, oligopollerin domine ettiği ve herhangi bir efektif kural ve düzenleme barındırmayan uluslararası işletmelerin uygulamaları teorinin öngördüğü durumdan oldukça uzaktır. İleri sürülen temel teorik yapı, tam rekabet ve engelsiz küresel faktör hareketliliğinin olduğu bir durumda piyasa güçlerinin sonunda gelir seviyelerini eşitleyeceği varsayımına dayanan faktör ödemeleri eşitlemesi teoremidir (FÖET).

Şekil 6.2 Faktör eşitlendirmesi teoremi: (a) düşük gelirli ülkeler; (b) yüksek gelirli ülkeler

FÖET Şekil 6.2'de gösterilmiştir; burada panel (a) düşük gelirli ülkeyi yansıtırken panel (b) yüksek gelirli ülkeyi yansıtır. RW_c küresel dengedeki reel ücrettir (RW). Başlangıçta düşük gelirli ülkelerde reel ücretler RW_0 seviyesindeyken yüksek gelirli ülkelerde emek piyasalarındaki arz-talep ilişkilerinin etkileşiminin belirlediği RW_1 seviyesindedir. Tam rekabet varsayımları altında bu piyasalar arz ve talep şemalarının e_0 noktasındaki kesişiminde buluşur ve $RW_1 - RW_2$ farkına eşit olan küresel ücret farklılaşması ile neticelenir. Serbest ve engelsiz uluslararası iş arama hareketliliği varsayıldığından, ücret farklılığı düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere doğru dış göçe yol açar.

Bunun sonucunda, düşük ücretli ülkelerde arz azalırken yüksek ücretlilerde artar; bu da grafikte S_0 'dan S_1 'e geçiş ile gösterilir. Analize daha çok realizm yüklemek için (savaş sonrası dönemin trendlerini göz önünde tutarak) panel (a)'da emek talebinin ekonomik büyümeden ötürü arttığı varsayılır; böylece dış göç miktarı diğer türlü olabileceğinden daha az bir miktar ile neticelenir. Sonuç olarak, reel ücretlerin FÖET'in tahmin ettiği üzere panel (a)'da L seviyesinde bir istihdamla, panel (b)'de ise L_0 'a göre daha yüksek bir istihdam seviyesi olan L_1 'de eşitlenmesi beklenir.

Ancak FÖET'den duyulan beklenti boşa çıkmış, gerçekte birçok nedensel faktörden dolayı teorem geçersiz kalmıştır. Öncelikli olarak, her ne kadar sermayenin kolay biçimde uluslararası dolaşıma girmesi beklense de pasaport ve vize gereklilikleri uluslararası emek hareketliliğinin önünde set olarak durmaktadır. İkinci olarak, düşük gelirli ülkelere yapılan teknoloji transferleri aşırı biçimde sermaye-yoğun içeriklidir; bunun için bu tarz ülkelerin ekonomilerinin emeği emme kapasitesi panel (a)'daki D_2 eğrisine doğru düşmektedir. Üçüncü olarak, piyasayı e_2 noktasında dengelemek için aşağı doğru ücret esnekliğini öngören yapısal düzenleme programları, reel ücretleri borçların geri ödenmesi uğruna yaşam standartlarının altında RW_2 seviyesine çekerek onları daha da kötü bir duruma sokmuştur (Dornbusch 1985).

Yukarıdaki analiz göstermiştir ki, gelirleri ve ekonomik refahı eşitleme bağlamında küreselleşme süreci anaakım teorisinin tahmin ettiğinin aksi bir yönde gelişmekte, birçok gelişen ülkede gittikçe artan mülteci dalgasına ve büyük çaplı şiddet olaylarına neden olmaktadır. Doğrusu, öngörülebilir gelecek için beklentiler iyimser olmaktan çok kötümserdir. Beklendiği gibi herhangi bir küresel köy oluşmadan önce muhtemeldir ki 'agresif tek yanlılık' (Bhagwati 1991) ve yeni ticaret blokları arasındaki ekonomik çekişmeden ötürü ticaret savaşları baş gösterecektir. Soğuk Savaş sonrası üç kutuplu ya da üç bloklu (Rugman 1993) dünyanın işaretleri şimdiden kendini Avrupa

Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı (NAFTA) ve Pasifik'te göstermeye başlamıştır. Eğer Avrupa ve Kuzey Amerika Kalesi'nde olduğu gibi her blok kendi içine yönelik hareket ederse 'halihazırda idare edilen ticaretin' çok taraflılığın yerine geçmesiyle dünyanın geri kalanıyla olduğu kadar her bloğun kendi içinde de ticaret savaşlarının çıkmasına sebep olabilir. Ticaret savaşlarının en muhtemel sebepleri sübvansiyonlar, dumping, gümrük vergileri ya da gümrük vergisi dışındaki engeller gibi 'eski' rahatsız edici etkenler ve insan hakları bağlamında oluşturulan 'yeni' şartlılıklardır. Halk düzeyinde de sermaye-yoğun küreselleşmenin, yerel insanlar ve ekoloji pahasına açgözlü biçimde kârlarının peşine düşen çok uluslu işletmeler ve tarım işletmeleri tarafından tehdit edilen çiftçilerin direnciyle karşılaşması (örneğin Meksika'daki Chiappas olayı) muhtemeldir (Campbell, ILO 1993 içinde).

Anaakım okulda her zaman iyimserler bulunur ve bu her jenerasyon için geçerlidir. Örneğin, yaklaşık yüz elli yıl önce rekabetçi piyasanın 'sosyal adalete en yakın yaklaşım olduğunu ve şimdiden öngörülebilir evrensel iyi için en mükemmel endüstriyel sistem olduğunu' (Mill, 1917: 792) iddia eden John Stuart Mill bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bugünün anaakım ekonomistlerinde görüldüğü gibi Mill'in iyimserliği tamamıyla *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) iktisadi zihnine duyduğu derin güvene dayanıyordu (Mill, 1917: 5. Kitap, Bölüm XI). Mill'in rekabetçi piyasaya güveni o kadar yüksektir ki, bu piyasa düzeninin cinsiyet eşitliğini sağlayacağına dahi inanır (aynı eserde: 757-60). Bu iddia bir teoriyi kanıtlamak için oldukça yeterlidir sanırım!

Buna rağmen, daha iyimser bir senaryonun var olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Böylesi bir senaryo açık bölgecilğe, eşitlikçi çok taraflılığa ve devlet-MNCs ilişkilerinin daha fazla iş birliği içermesine dayanır (Eden ve Potters eds. 1993). Bu amaçların gerçekleşmesi için tabii ki uygun bir uluslararası kurumsal yapılanmaya ihtiyaç vardır. Bu tür bir yapılanmanın ilk işaretleri, ileride ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi'ni (AFTA)

beraberinde getirecek olan ve üyelerinin her şeyden önce politika pragmatizmi ile harekete geçirdiği Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin (ASEAN) bulunduğu Güneydoğu Asya'da görülmektedir. NAFTA ülkeleri gelecekte muhtemelen, Pasifik Havzası'nda müşterek zenginlik ve iş birliğine dayalı olacak OECD benzeri bir kurum kurmak için, NAFTA'nın üyeleri ile ilişki kuracaktır (English ve Smith, Bergsten ve Noland eds. 1993 içinde). Benzer şekilde, yeni kurulan Dünya Ticaret Örgütü çevresel ve sosyal standartlar lehine uluslar ötesi problemleri çözmek için tek taraflılıktan ziyade çok taraflılıktan istifade edebilir ve böylelikle GATT müzakerelerinin Uruguay durağındaki çalışmalara katkıda bulunup dünya ticaretinde reformun sesi olarak ön plana çıkabilir.

Halihazırdaki dünya ticaret sistemini yeni bir düzene sokmak artık kaçınılmazdır. Savaş sonrası dönemde dünya ticaretinde beklenmedik bir genişleme ve büyüme yaşanmadan önce kurumsal ve hukuki temelleri muzaffer müttefik kuvvetlerce 1940'larda tasarlanan bu sistem artık çağın gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Daha önemlisi, yukarıda da açıklandığı üzere, bu sistem hala yeni-merkantilizmi desteklemekte olan güçlü Avrupamerkezci kökenlere sahiptir.

Mümkün olan en yakın zamanda küresel eşitlik ve sürdürülebilirliğin etliğini yansıtan kurala dayalı dünya ticareti düzenlemesi için ve bu ticaret hattına Japonya, yeni endüstrileşen ülkeler ve Çin'i de kapsayan yeni ekonomik entegrasyon hareketlerini dahil etmek üzere yeni bir uluslararası konsensüs oluşturulması gerekmektedir. Yakın zamanda yapılan bir tahmine göre, 1992 yılında bölgesel entegrasyon düzenlemelerinin sayısı en az 34'tü ve gelecekte 17 tane daha beklenmekteydi (Whalley ve Young, Bergsten ve Noland eds. 1993 içinde). Dünya ticareti eğer sürdürülebilirlik ve eşitlik ile uyumlu hale getirilmek isteniyorsa ticarete erişimde herhangi bir ayrımcılık olmamalı ve ayrıca dünya ticaretinin yasal ve kurumsal kökleri gerçek bir küresel konsensüse dayalı olarak yenilenmelidir. Bu yenileme de geçmiş ticari faaliyetlerin oldukça düzensiz ve

kuralsız biçimde uygulandığını göz önüne almalı ve buna göre gereken çözümü sunmalıdır. Sonuç olarak, oligopoller ve adil olmayan ticari faaliyetler nihayetinde Kuzey'i gittikçe zenginleştirirken Güney'i iyice yoksulluğa sürükleyerek küresel eşitsizliği daha da körüklemiştir.

Kurala Dayalı Küresel Ticaret Sistemine Doğru

Son yıllarda insan haklarına dair birçok tartışma yapılmasına rağmen bugüne kadar küreselleşme, sermayenin ve teknolojinin serbest dolaşımı anlamına gelmiştir ve bu durum da öncelikli olarak Batılı MNCs'nin ve kapitalistlerin gücüne güç katmaktadır. Öte yandan, küresel piyasalarda emeğin özgür dolaşımı ise ancak lafta kalmıştır. İnsanların ve işçilerin ulusal ve bölgesel sınırlarda serbestçe dolaşmasını sağlamadıkça küresel ticaret sistemi sistematik olarak zayıf kimseleri ve organize olamayanları (kadınlar ve çocuklar gibi) sömüren yeni bir kölelik çağının kapısını tekrar aralamaktadır. Uluslararası İşçi Örgütü tahminlerine göre 5 ila 14 yaş arasında çalışan en az 120 milyon çocuk giderek artan bir küresel soruna dönüşmektedir (ILO 1996: 3). Çocuk işçiliğine dair kazaların en yüksek oranlarda olduğu Hindistan'da, bir nesilden diğerine sürekli aile borcu girdabı içerisinde olan ve bu borcunu ödeyemediğinden esir alınan 15 milyon çocuk olduğu tahmin edilmektedir (Tucker 1997: 573). Fakat bu problem, kapitalist sistemin küreselleşmesinde yerleşik olan küresel boyutlu daha büyük bir sorunun bir parçasıdır. Süreç içerisinde sosyal çatışma ve çevresel bozukluk riski oluşturacak şekilde karşılaştırmalı üstünlüğün yeni formlarını yakalamaya çalışan ülkeler birbiriyle delice yarışırken sömürü de hızlı bir biçimde küresel ticaretin temeli olarak ortaya çıkmaktadır.

Küresel ortaklık zemininde, kurala dayalı bir uluslararası düzenleme sistemi oluşturulması sayesinde ancak serbest ticaretin küresel seri üretim hattında köleliğin yeni formlarına dönüşmesi engellenebilir. Küresel kuralların vazgeçilmez unsurları, 'temel' emek standartlarının (Mehmet vd. 1999) evrensel

düzlemde Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile iş birliği içerisinde ILO tarafından oluşturulmasından geçer. Meydana getirilecek bu standartların tüm uluslararası kalkınma kurumlarınca, özellikle uluslararası finansal kurumların borç verme politikalarının bir parçası olarak uygulanması gerekmektedir. İnsan haklarının spesifik bir formu olan işçi hakları, dengeli işleyen küresel piyasa ortamının teminatını sağlamak üzere küresel iş ortamına göre düzenlenmelidir. Bunun için, ulusal politika açısından en iyi uygulama olabilecek, uluslararası iş standartlarını merkeze alan yeni bir işçi hakları sözleşmesinin evrensel düzlemde deklare edilmesi gerekir. Uluslararası İşçi Örgütü tarafından benimsenen Temel Haklar Deklarasyonu (ILO 1998) bu bağlamda umut vadeden bir girişimdir.

7

Sonuç ve Gelecek Gündem

Savaş sonrası dönemde küresel eşitsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştır; zengin ülkeler daha da zenginleşirken yoksulların yoksulluğu daha da derinleşmiştir. Birleşmiş Milletler 1992 İnsani Gelişme Raporu'na göre 1960 ile 1989 arasında dünya nüfusunun en varlıklı %20'lik kısmına sahip ülkeler küresel GSMH paylarını %70,2'den %82,7'ye çıkarmışlardır. Aynı zaman dilimi içerisinde dünya nüfusunun en yoksul %20'lik kısmına sahip ülkelerin payları %2,3'ten %1,4'e düşmüştür. Bunun sonucunda, 'gelir eşitsizliklerinin sonuçları dramatik olmuştur. 1960 yılında en tepedeki %20'lik kesim en aşağıdaki %20'lik kesimden 30 kat daha fazla kazanmışken, 1989'a gelindiğinde bu oran 60 katına çıkmıştır' (UNDP 1992: 34). Yakın geçmişte bu gidişat daha da kötüleşmiştir. Bu yüzden, 1985 ile 1995 arasındaki dönemde, çoğu Afrika ve eski Sovyet ülkeleri olmak üzere en az 47 ülke negatif büyüme performansı sergilerken zengin ülkeler pozitif büyüme sağlamışlardır (World Bank 1997, Tablo 1: 215-16).

Bu sonuçlar acı olduğu kadar ironiktir de. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi tasarlamada rehberlik eden

temel teorik ölçü olan anaakım ekonomi bilimi, vadettiği şeyi (ekonomik büyüme sayesinde maddi refah oluşturma) yerine getirememiştir. Pragmatizmin ve (aile ve topluma dayalı yerel kültürel değerleri de içeren) endojen faktörlerin anahtar rol oynadığı Uzak Doğu'nun yeni endüstrileşen ülkeleri hariç damlama teorisi işe yaramamıştır (bkz. sayfa 165-169).

Ekonomistlerin başarısızlığı, her şeyden önce, tekniktir. Başlangıçta 'piyasa aksaklığı' olarak algılanan bu başarısızlık daha sonra 'hükümet aksaklığı' olarak nitelendirilmiştir. Aslında sorun her ikisinden kaynaklanır. İkincisi ve daha önemlisi, ekonomistlerin başarısızlığı temelde ahlaki bir fiyaskodur; çünkü tıpkı 19. yüzyıl misyonerlerinin yerlilerin ruhlarını özgürleştirme peşinde koşması gibi birçok halk yığınının hayatını ekonomik büyümeyi sürdürmek adına dramatik biçimde değiştiren gerçeği ekonomistler örtbas etmeye çalışmışlardır. Ne yazık ki, bu değişim hep daha da kötü bir durum meydana getirmektedir: artan fakirlik, işsizlik, çevresel bozulma ve şimdilerde ayrıcalıklı Birinci Dünya'ya girmeye çalışan mülteci dalgaları!

Ekonomi nötr ve objektif bir bilim olmadığı için ona dayanan anaakım kalkınma ekonomisi başarısız olmuştur. Aslında, ekonomi bilimi ('pozitif ekonomi'ye inanan kimselerce iddia edildiğinin aksine) değer bağımsız olmak bir yana aşırı Avrupamerkezci ve rasyonalisttir ve alternatif gerekçelendirmeleri ve dünya görüşlerini 'hata' ya da 'irrasyonel' olarak nitelendirip tamamen göz ardı eder (Sen 1987: 69). Dolayısıyla o her zaman Batı norm ve çözümlerini Batılı olmayan çevrelere nakletmeye çalışmıştır. Bu doku aktarımı sırasında teknokratik metot yüceltilmiştir; ayrıca ekonomi, gelişmekte olan ülkelerin savaş sonrası kalkınma zorluğuna uygun olması için etik ve tarihten ayrı düşünölmüştür. Avrupamerkezci teorilere göre kalkınma ile Üçüncü Dünya'nın kaynaklarının sermayeleştirilmesi hedeflenmiş ve Üçüncü Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun refahı pahasına Batı çıkarları öncelenmiştir. Birçok toplumda insanlar sermayeleştirmenin, aslında 'anti-kalkınmanın', kurbanı olmuştur (Goulet 1992).

Bu çalışma, pozitif (anaakım) ekonomik kalkınma teorilerinde Avrupamerkezciliğin derin köklerini araştırmayı amaçlamıştır. Bu derin analizde temel aksaklıklar, anaakım ekonomi biliminin dayandığı davranışsal ve öznel varsayımlar olarak belirlenmiştir. Statik terimlerle konuşmak gerekirse, bu varsayımlar arz ve talep dengesinin piyasa güçleri ile yakından alakalıdır. Piyasa dengesi aslında anlık bir zaman diliminden başka bir şey değildir; bu denge ancak kâr maksimizasyonunu temin eden çıktıyı sağlayan noktada verimlidir. Fakat dengenin sağlanmadığı daha uzun zaman dilimli normal durumlarda, gelir dağılımı üzerinde ne verimlilik ne de eşitlik şartları yerine gelir. Anaakım ekonominin yaptığı gibi verimliliği öncelersek, onun etkin bir şekilde eşitliği reddettiğini anlarız; çünkü verimlilik dinamik büyüme sürecinde sermayeyi ödüllendirirken emeği marjinalleştirir. İnsan odaklı temel ihtiyaçlara (Streeten vd. 1981) ya da topluluk gelişimine (Cernea ed. 1991) karşı çıkan anaakım ekonomistlerin temel verimlilik argümanına göre bunlar büyüme oranını düşüren refah entrikalarıdır. Bu, kapitalist büyümeyi tasdik eden bir yaklaşımdır. Fakat kapitalizm piyasa güçlerini domine ettiğinde ekoloji dahil tüm kaynaklar adım adım parasallaştırılır ve sermayeleştirilir; diğer yandan piyasa, Birinci Dünya'nın sermaye zengini ülkelerinde yoğunlaşan kapitalistleri ödüllendirirken küresel düzlemde dünyanın geri kalanını daha da yoksullaştırır.

Avrupamerkezci ekonomi başka bir problemi daha beraberrinde getirir. Buna göre, sadece kendi arzusu ve bütçe sınırlamaları kapsamında faydasını maksimize eden bir amaç fonksiyonu içerisinde dar biçimde tanımlanmış, rasyonel ve kişisel çıkarını düşünen ekonomik adam varsayımını sorgulamak gerekmektedir. Böylesi bir davranış bencilliği teşvik eder ve diğerkamılık ya da mütekabiliyet etiğini, yani bir aile ya da toplulukta birbirine bağımlılığın faydalarını tamamen reddeder. Walrazyen denge sisteminde rasyonel davranış, tercihte bulunma aşamasında mekanik bir kendini tatmin etme sürecinden başka bir şey değildir. Bu süreç, aynı zamanda katılımın katı bir şekilde bireyin

ödeme gücü tarafından belirlendiği, fakat bu ödeme gücünün nasıl elde edildiğinin sorgulanmadığı piyasalarda kendini göstermektedir. Piyasa sürecinde dürüstlük, erdem ve adalet önemsiz terimlerdir; tıpkı şu soruda olduğu gibi: Paralar İsviçre'deki banka hesaplarına nasıl gizli şekilde aktarılmaktadır (Marcos rasyonel bir fayda maksimizasyoncusu mudur)? Batı piyasası 'bencil geni' (Dawkins 1989) yüceltir ve bunu sürdürülemez, antropomorfik kavramlarla gerçekleştirebilir.

Kendi çıkarları doğrultusunda fayda maksimizasyonu sağlamak başlangıçta adil bir rekabet olarak gözükebilir; bu düşünceye göre piyasa güçlerinin objektif biçimde kaynak dağılımını belirlediği ve verimliliğe göre ödüllerin dağıtıldığı 'makul bir oyun alanında' oynanan oyundan farklı değildir bu. Fakat gerçekte dağılım ve verimlilik, Pareto Optimumu teoremini inkar etse de, öznel biçimde başlangıçtaki eşitsizlikler üzerinden belirlenir. Pragmatik politika kavramlarıyla söylersek, Batı kapitalizmi dağılımla ilgili objektif bir teoriye sahip değildir; aksine o sadece daha güçlü olanı ödüllendirir. Kapitalizmi yönlendiren sistemin iç mantığı, kapitalistlerin sermaye üzerinden ek getiri sağlayarak normal üstü kârlar elde etmesidir. Bu yüzden kapitalistlerin sürekli olarak sermaye tabanını genişletmek gibi nihai bir amaçları vardır. Buna göre, kapitalizm şartlarında, potansiyel olarak üretken olan tüm şeyler er ya da geç sermayeye dönüştürülür ve zamanla kapitalistin getirisini tekrar tazeleleyen ve artıran bir nitelik kazanır. Buradaki 'şeyler' sadece doğal kaynaklar değildir; aynı zamanda bilgi ve teknoloji, hatta bireylerin bizzat kendileri de bu kapsamdadır. Fiyatlandırılmayan ve piyasalaştırılmayan her şey dışlanmış ve piyasa sürecinin dışında bırakılmıştır. Yoksulluk ise 'irrasyonelite' ile ilişkilendirilmiş ve yoksulların kendisinden kaynaklanan bir problem olarak görülmüştür. Burada Avrupamerkezci zihin başkalarının yoksullaşmasını sistemik bir sonuç, yani kendi aç gözlülüklerinin bir yansıması olarak algılamaktan yoksundur.

Batı ekonomisinin bu tür Avrupamerkezci yanlılıkları, sıradan insanların refahı pahasına finansal piyasaların ve bu

piyasaların zirvesindeki bankaların yüceltilmesi neticesini vermiştir. Son aşamada kapitalizm, *finansal kapitalizm* olarak ön plana çıkmıştır. Buna göre, ödülleri artık tutumluluğa ve sıkı çalışmaya göre verilmez; aksine 'piyasalarla oynamak' önem kazanır (yani bankalarda yüklü miktarda parası olan yatırım uzmanları tarafından küresel borsalarda spekülatif alışverişler yapmak ve türev ürünler ile (reel varlıkların aksine) iskarta tahvilleri içeren finansal varlıklarda çeşitli portfolyolara ait menkullerin alınıp satılmasına dayanan serbest yatırım fonları oluşturmak gibi (bkz. Kutu 14)).

Yeni küresel kapitalizmin sosyal maliyetleri orantısız biçimde yoksulların ve göçmenler, kadınlar ve çocuklar gibi savunmasız kimselerin üzerine yıkılmaktadır. Bu kimselerden bazıları Birinci Dünya'da yaşıyorken ve 'sosyal olarak dışlanmış' (de Haan 1998) etiketine sahipken, asıl büyük çoğunluk küresel piyasalarda yeni bir fenomen olan sermaye-emek asimetrisinin kurbanları olarak belirlenmiş Üçüncü Dünya sakinleridir (Mehmet vd. 1999). Bu asimetri altında sermayenin serbest biçimde ulusal sınırların ötesinde dolaşımı mümkünken, aynı şey emek için geçerli değildir. Dolayısıyla göçmenler, sığınmacılar ve mülteciler artan dolaşım kısıtlamalarına maruz kalmaktadır. Bunun sonucunda vicdansız kimseler ve simsarlar tarafından yeni bir kölelik formu olarak yeraltı ve illegal insan ticareti oluşturulmuştur (aynı eserde, bölüm 2).

Kutu 14

Finansal kapitalizm ve 'sosyal dışlanma'

Son aşamada Batı kapitalizmi, özellikle bankaları ve portfolyoları gittikçe uluslararası boyut kazanan finansal varlık sahiplerini güçlendiren *finansal kapitalizm*e dönüşmektedir. Bu refah yoğunlaşmasına karşı sosyal adalet sistemsel olarak göz ardı edilmiştir. Doğrusu, şu anda oldukça popüler olan (deregülasyon, özelleştirme ve kullanıcı ödemesi (*user pay*) gibi) neoliberal reçeteler refah devletine ve sosyal güvenlik programlarına karşı yoğun saldırılarda bulunmaktadır.

Dünyada artan refah yoğunlaşması ile birlikte sermaye dolaşımının serbestliği neticesinde finansal kapitalizm gittikçe küresel boyut kazanmaktadır. Sermaye yanlısı küreselleşmede emeğin serbest dolaşımı ve işçi hakları ile ilgili herhangi bir çaba gösterilmemesinin altını çizmek gerekir. Neticede, sosyal maliyetlerin gittikçe arttığı kritik bir sermaye-emek asimetrisi doğmuştur. Bu asimetrisinin kurbanları kadınlar ve çocuklar gibi savunmasız gruplar olduğu kadar göçmenler, sığınmacılar ve mültecilerdir.

Bu grupların çoğu Üçüncü Dünya'da olsa da Birinci Dünya'da da sayıları gittikçe artan 'sosyal olarak dışlanmış' kimseler bulunmaktadır.

Yeni finansal kapitalizmde hiçbir para birimi ya da ekonomi güvende değildir. Servetler tahmin edilemeyecek şekilde bir anda yükselebilir de alçalabilir de. 1998 yazında Suharto'nun düşmesi ile sonuçlanan Asya döviz krizinin ardından oluşan Endonezya çöküşü, Avrupamerkezci önermelerle modellenmiş neoklasik ekonomik reçeteleri körü körüne takip eden bir rejim tarafından insanların refahının sistematik ve devamlı olarak feda edilmesiyle her şeyin nasıl kötüleştiğini gösteren açık bir örnektir. Yirmi yıl boyunca Suharto'nun yeni rejimi 'Asya mucizesi' bağlamında bir başarı hikayesi olarak düşünüldü (World Bank 1993). Fakat Suharto'nun Avrupamerkezci tavsiyeler üzerine bina ettiği ekonomi modeli, finansı ve kâr sıradan Endonezyalı insanların refahının önüne koymuştur. Bir yandan en tepedekilerin servetini daha da artıran paralı geçiş yolları, lüks binalar ve süpermarketler inşa edilirken, Suharto işçileri ve çiftçileri baskı altına almak konusunda orduya güvenerek büyük yığınların istihdamını ve temel ihtiyaçlarını göz ardı etmiştir. Asya döviz krizinin ağırlığı altında banka sisteminin çökmesiyle yoksullar ve işsizler sokaklara koşmuş, 'halkın gücünün' Endonezya'da sahneye çıkmasıyla en eski ve yolsuzluklara batmış Asya diktatörlüğü anında düşürülmüştür.

Buradan alınacak derse göre Avrupamerkezci ekonomiyi benimseyen Üçüncü Dünya liderleri ve rejimleri tıpkı Titanik'in kaptanları gibidir. Onlar sahip oldukları her şeyi piyasa güçlerine güvenerek riske ederler. Kapitalist ekonomi eşitsizlik üzerine kuruludur ve Bölüm 1'de anlatıldığı üzere onun temel mantığı olan kâr, piyasa dalgalanmaları üzerine kurulu olduğu için bu sistem nihayetinde yok olmak zorundadır; yani piyasada her ne yükseliyorsa bir zaman sonra düşmek zorundadır. Bu dalgalanmalar kapitalistleri ve spekülâtifleri ödüllendirirken kapitalist ekonomi Avrupamerkezci çıkarları önceleyen bir sistem olduğu için, diğer yandan sosyal adaleti göz ardı eder. Özelde, asıl kazananlar sistemin tepesine oturmuş ve son zamanlarda gittikçe küreselleşen Batılı bankalar ve finans kurumlarıdır. Bu sistemde IMF, teoride kendisinden dünyadaki finansal sisteme istikrar kazandırması beklenirken, borç alan ülkelerde sosyal çatışma riski oluşturacak şekilde kreditorlere ön ayak olduğu için 'bir çare olmaktan çok felaket' (Kapur 1998) niteliği göstermiştir.

Küreselleşme çağında Batı ekonomisi köklü aksaklıklar göstermektedir (Rodrik 1998). Bu çalışmanın başında açıklandığı üzere Adam Smith'ten beri Batı kapitalizmi istikrarlı biçimde küresel boyuta ulaşmaktadır. Sermaye yanlısı büyümenin kurbanları olan insanlığın büyük bölümü için bu durum *büyük düşüş* olsa da aynı gidişat diğer taraftan kapitalizmin '*büyük yükselişi*' (Heilbroner 1963) olarak adlandırılır. Savaş sonrası dönemde sömürgecilik beraberinde Üçüncü Dünyacılık fenomenini getirmiş ve kalkınma ekonomisi bir çalışma disiplini ve pozitif ekonominin bir yan çalışma sahası olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası ekonomide MNCs, ilk elde kuşatılmış bölge ekonomilerinde açılan fabrika şubeleriyle üretim yapmanın önünü açan korumacı İİS stratejileri altında güçlenmiştir. Yavaş yavaş ancak istikrarlı bir biçimde, Üçüncü Dünya kaynaklarının Birinci Dünya'da tüketimcilik ve refah yoğunlaşması sağlaması için, üstelik çevresel sürdürülebilirlik dikkate alınmadan, parasallaşma ve sermayeleştirme yoluyla sömürülmesi daha da hız kazanmıştır. Bu günlerde kalkınma ekonomisinin neo-Marksist ve revizyonist kolları

anaakım teorilendirmeye alternatif paradigmlar sunmaya çalışmaktadır. Fakat, anaakım kalkınma ekonomistleri hem 'fil-dişi kulede' hem de politika alanında, özellikle IMF ve DB gibi önemli kuruluşlar dahil olmak üzere hakim tepeleri kontrolü altına almıştır. Her ne kadar kalkınmaya inançları tam olsa ve iyi niyetlerle ona bağlı olsalar da anaakım ekonomistler git-tikçe sürdürülemez ve eşitsiz bir dünya ekonomisinin gelişme-sine yol açmışlardır.

Bu adaletsiz neticenin asıl suçlusu, Batılı pozitif ekonominin ardında gizlenmiş öznel ve kültürel yanlılıkta aranmalıdır. Ni-tekim, anaakım kalkınma ekonomisi Avrupa-ABD merkezlidir; bu da Batı çıkarları için çoğunlukla fon sağlayıcı kurumların aracı rol üstlenmesi ile Batılılar tarafından formüle edilmiştir. Batı'dan gelen yardımlar, başkalarının ekonomik kalkınmacılı-ğını desteklerken modernize edilecek ya da geliştirilecek eko-nomiye Avrupamerkezci düşüncenin önceden belirlenmiş mo-delleri ve modlarıyla uyumlu şekilde dışarıdan 'kuş bakışı' bir yaklaşım göstermiştir. Ekonomik kalkınma konusunda bu tarih dışı ve mühendisvari yaklaşım, Avrupalı olmayan kaynakları ve insanları sömürme ve refah ile kazancı Batı'da yoğunlaştırma mantığıyla kapitalizmin küreselleşmesini rasyonelleştirmede ve meşrulaşturmada şaşıllacak biçimde başarılı olmuştur.

Fakat artık limite ulaşılmış, bu durum dünyanın geri kala-nında olduğu gibi Birinci Dünya'da da gözler önüne serilmiştir. Üçüncü Dünyacılık ideolojisi (Harris 1987) yeni realitelerin ağır-lığı altında tarihe karışmaktadır. Sürdürülebilirlik ve yüksek ge-lirli ekonomilerin yeşertilmesi daha çevreci bir toplum meydana getirmekte ve tüketicilerin egemenliğine yeni kısıtlamalar getiril-mektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi kapitalizmin endüstriyel-askeri zeminden daha barışçıl üretim zeminine geçiş kapasitesini test etmektedir. Yeni yüksek teknoloji ve haberleşme imkanları (sermayeleştirmenin en güncel formu), emek talebindeki vasıf karışımını (*skill mix*) dramatik biçimde değiştirmiş, emek piya-salarında esnekliğe yol açmış (Kaplinsky 1988) ve vasıfsızlan-dırma ile teknolojik işsizliğe (Liemt 1992) sebep olmuştur. İşte

bunun adı, iş imkanı oluşturmada verimlilik büyümesi sağlamaktır. Yeni nesil X jenerasyonu belirsiz kariyer beklentileri ve gittikçe daralan sosyal güvenlik ağı ile 'sosyal olarak dışlanmış' bir ortamda yetişmektedir. Bu arada Batılı ulus devletler zirvedeki kötü yönetim dolayısıyla etkisini kaybetmektedir. Gerçekte politik liderlik, ülkede ne kadar demokrasi olduğunun önemsenmediği ya da küreselleşme ve uluslararasılaşmanın yol açtığı problemlere odaklanmayan, ancak aksine popülerliğin TV oranlarıyla ölçüldüğü bir sisteme mahkum olmuştur.

Toplamda bu problemlerin yansıttığı etkilerin tümü altında, Batı kapitalizmi oldukça kârlı olan sömürü getirisi için kullanılan mal ve hizmetleri tüketme limitine ulaşmaktadır. Ekonomik büyüme ile sürdürülebilir kalkınma arasında giderek artan çatışma ile ilgili çevreciler arasından çok güçlü muhalif sesler ortaya çıkmakta (Daly ve Cobb 1994; Ayres 1997) ve Batı medeniyetinin rasyonalist temellerine karşı felsefi karşı çıkışlar artmaktadır (Saul 1992; Gray 1998). Aynı zamanda kumar, uyuşturucu, pornografi ve diğer 'kötülükler' kurumsal kapitalizmin yeni boyutları olarak ortaya çıktığından 'suça değer' mantalitesi giderek yaygınlaşmaktadır. Amerika'nın kültürel değerlerinde bir erozyon yaşanmakta (Harrison 1992); yeni muhafazakar filozoflar bu bağlamda Roma'nın çöküşünün son zamanlarına atıfta bulunarak benzer şekilde bencilliği ve ahlaki çürümeyi bu duruma sebep olan faktörler olarak görmektedirler. Buna göre Amerika'nın insanlar arasına nifak sokan 'şikayet kültüründen' (Hughes 1993) dolayı yıpranmaya başladığı iddia edilir. İngiltere'nin yüz yıl öncesinde yaşadığına benzer biçimde, (Kennedy 1993: Bölüm 13; Porter 1990) 'ırkçı kutuplaşma, eğitim sisteminin fonksiyonsuz olması ve birçok kesimin sosyal olarak bölümlendirilmesi' (Kaplan 1994: 76) gibi durumların işaretleri daha da netleşmekte ve bu da ABD ekonomisini kötüleştirmektedir. Buna karşın, Amerikan ticaret politikasını belirleyenler agresif tek taraflılığı benimseyerek (Bhagwati 1991: 48) kendi isteklerini başkalarına empoze etmek ve imtiyaz sağlamak adına, bu süreçte oluşabilecek ticaret savaşları

riskini yok sayarak, ABD ticaret hukukunun 301 ve süper 301 adlı maddelerine ve diğer ilgili yasal maddelere güvenmişlerdir.

AB gibi kendi iç ticaret bloklarına odaklanan kesimler dünya ekonomisinde baskın bir pozisyon edinmeyi amaçladıkları için uluslararası ticaretin 'sıfır toplamı' olarak görülmesi yeni merkantilizmdir. Asya-Pasifik'te zamanında kendinden emin Japonya ve Güneydoğu Asya'nın yeni Kaplanları yıllık %7-8'lik imrenilen GSMH büyüme oranları yakalarken 1997-8 Asya döviz çöküşü sonrasında bu oranlar aniden buharlaşmıştır. Sayfa 169-173 arasında değinildiği üzere yakalanan bu büyüme performansının çoğu yapaydır, zira çevresel kaynakları ve emeği karşılaştırmalı avantaj sağlamak adına kasten olduğundan daha az fiyatlandıran hükümet politikaları bu duruma sebep olmuştur. Aslında, uygun olmayan bu fiyatlandırma politikaları sermayeleştirme sürecini daha da hızlandırmıştır (bkz. Bölüm 1, özellikle ek kısmı).

Tüm bunlara rağmen henüz her şey bitmiş değil. Gerçeğe bakılırsa, 'Üçüncü Dünya' düşüncesi, tıpkı sömürgecilik gibi geçerliliğini kaybetti. Bu arada gelişmekte olan ülkelerde çarpıcı yeni realiteler oluşmakta. Dış yardım alma ile ilgili artık bir bezginlik hali mevcut ve ticaret/yardım ilişkileri bağlamında öne sürülen yeni 'şartlılıklar' konusunda bir öfke oluşmakta. Kronik borçların, bütçe açıklarının ve bütçe zayıflamalarının yaşandığı bu çağda ulusların ekonomik ve siyasi kaderlerini önemli ölçüde endojen sektörler ve yerel aktörlerin bizzat kendileri belirleyecektir. İçeride başlayan ve belki de burada sona erecek olan bu mesuliyet duygusu hızla yaygınlaşmaktadır. En yoksul ülkelerin bazılarında varoş semtlerde ve enformel sektörlerde insanlar, yaşadıkları problemleri çözmek adına dayanışma oluşturacak projelere girişerek ipleri ellerine almıştır. Bu bağlamda Bangladeş'te konvansiyonel (Batılı) varlık borçlanmasının yerini karakter borçlanmasının aldığı Gramian Bank adında yeni bir bankacılık sistemi geliştirilmiştir; Pakistan'ın Karaçi eyaletinde gecekondu mahallesi sakinleri çevrelerini temiz tutmak adına kendilerince Orangi kanalizasyon sistemi projesi oluşturarak

organize olmuşlardır (World Bank 1992: 109). Bu ev yapımı çözümler, dünyadaki yoksulluğun boyutlarına bakıldığında takdir edileceği üzere küçük projelerdir ancak gelecekteki kalkınma seyri açısından da önemli göstergelerdir. Son 50 yıl acı biçimde göstermiştir ki modernizasyon için 'hızlı çözümler' olmamakla birlikte, ekonomik büyüme adına Batı'dan ithal edilen Avrupa-merkezci projeler de işe yaramamıştır.

'Üçüncü Dünya' gibi etiketlere rağmen gelişmekte olan ülkeler homojen değildir. Daraltıcı ve indirgeyici nitelikteki (rasyonel ekonominin 'evrensel' diye iddia ettiği) kendi çıkarını maksimize eden birey varsayımı; etik, tarih ve ekonominin daha özgün ve bütüncül bir şekilde birey, devlet ve doğa konseptleriyle iç içe geçtiği farklı ülkelerdeki gerçekliklerle tamamen zıtlık oluşturur. Ayrıca, insanlar kimliklerini aradıkları ya da farklı biçimde yansıttıklarından kültürel özgünlük her yerde kendini belli etmektedir. Bu bağlamda Batı ekonomisi, yerine getiremediği toplu refah sağlama vaadiyle grup değerlerini ve yerel kültürleri yok etmiş ve çabuk kapanmayacak yaralar açmıştır. Kendini merkeze koyan bireyciliğin körü körüne sürdürülmesi, aslında ileride toplu yoksunluk, borçlanma ve yıkımı beraberinde getirecek olan, uygunsuz teknolojilerin topluca içeriye aktarılması, işçi transferleri ve şartlı yardımlar gibi süreçleri hızlandırarak yukarıda bahsedildiği gibi birbirini takip eden paradigmlar yoluyla Üçüncü Dünya'yı Batılılaştırmak adına başlatılan küresel bir girişimdir.

Dünya ekonomisinde kurumsal ve yapısal değişiklikler de açığa çıkmaktadır. Pasifik yakasındaki ülkeler bir zamanlar kendinden emin olarak dinamik biçimde yükselip alçalırken şimdilerde Asya döviz krizi sebebiyle resesyona sürüklenmektedir. Fakat bu gerileme dönemi, ileride hem ekonomi hem de siyaset sahasında, sivil toplum için hayati reformların ve yüksek çevresel şartlara ve işçi standartlarına dayalı daha özgüvenli bir ekonominin ortaya çıkması gibi hayırlı sonuçlar doğurabilir. Japon ekonomisi tekrar kendini düzelterek Çin de büyümeye devam eder ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olabilirse daha önceden yirmi

birinci yüzyılın 'Pasifik yüzyılı' (Inoguchi 1994) olacağına dair iddialar tekrardan gerçeklik kazanır. Bu anlamda 2002'ye kadar Çin ekonomisi ABD ekonomisini aşabilir (Kristof 1993: 61); Japon tahminlerine göre yeni yüzyılın ilk dönemlerinde Doğu Asya ekonomilerinin büyüklüğü ABD'ninkinin iki katından fazla olacaktır (Furukawa 1993: 49). Dahası, gelişmekte olan dünyanın diğer bölgelerinde yeni yüzyıl, edindikleri yeni karşılaştırmalı avantajlar sayesinde ön plana çıkacak yeni güç merkezlerine şahitlik edecektir. Bu potansiyel güç merkezlerinden dikkate değer bazıları; doğal kaynaklar konusundaki zenginliği ve geniş piyasası ile Güneydoğu Asya'da Endonezya, kurumaya yüz tutmuş Ortadoğu'da zengin su kaynaklarıyla seküler ve yeni ekonomik güç olarak ortaya çıkmakta olan Türkiye, Amazon bölgesinin çoğu kaynaklarını kontrol altında tutan Güney Amerika ülkesi Brezilya ve barışçıl biçimde sivil hükümet sağlayabildiği ve kendi petrol zenginliğini ulusal kalkınma seyrine aktarabildiği takdirde muhtemelen Batı Afrika ülkesi Nijerya'dır. Fakat ilerleme seyri, nadiren iniş çıkışsız gerçekleşiyor; daha çok rejim değişiklikleri ya da bölgesel çatışmalardan dolayı oluşan çalkalanmalar neticesinde oluşuyor; tıpkı 1998'de Endonezya'da Suharto rejiminin aniden çöküşünde görüldüğü üzere bir şeylerin iyi gitmesi için önce her şeyin kötüleşmesi gibi.

Diğer yandan Batı, ciddi yapısal ve toplumsal değişikliklerin eşiğinde durmaktadır. Avrupa Birliği ortak para birimi ve doguya yönelen genişlemesi ile ilerlemeye devam etmekte ve Almanya baskın güç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeni Avrupa'da ABD etkisi gittikçe azalmaktadır. Atlantik'in öbür tarafında bir yandan NAFTA bölgesi genişlerken ve Amerika kıtası ile serbest ticaret faaliyetleri artarken, ABD ve Kanada içinde artmakta olan eşitsizlik ve toplumsal kutuplaşma iyice belirgin hale gelmekte, bu da kamu eğitiminde ve aile gibi kurumlarda ciddi düşüşe sebep olmaktadır. Tüketimcilik yeni bir din olarak belirmekte ve bu yeni din daha önce görülmemiş büyük miktarlardaki kredilerle ve bireysel borçlanmalarla finanse edilmektedir. Batı liberal demokrasisi, kendi servet adalarını zora sokacak

sığınmacı dalgası ve ekonomik göçmen taşkınlığının meydana getirdiği yoksulluk sebebiyle hem içeriden hem de dışarıdan yeni tehditlerle karşılaşmaktadır. Özellikle Avrupa kendi kaderi ve sınırları hakkında kafa karışıklığı yaşamakta ve 'Doğu' tarafından yeni tehditlerle karşılaşmaktadır (Hobsbawm 1993); belki de Yeltsin'in Rusya tecrübesinin henüz belirsiz sonuçlarını beklemektedir. Büyük hayalperest dizaynlar içinde Avrupalı merkezci kahinler, İslam ve Konfüçyanizm arasındaki hayali koalisyonun tehdidi dolayısıyla (Huntington 1993) Batı medeniyetini 'fay hatları' boyunca tehlikede görüyorlar. Büyük işsizlik ordusuyla Avrupa yeni bir faşizm, etnik temizlik ve ırkçılık dalgası tecrübe etmektedir. Bunun sonucunda Batı, Avrupalı merkezci kalkınmacılık çağında öne sürdükleriyle elde ettiği kredisini tüketmektedir. Kültürel canlanmanın Batı'nın bölgesel-hukuki sınır egemenliğine dayalı ulus devlet icadının düşüşünü işaret etmesiyle, 'medeniyetler' ya da kültürler gelecekte daha belirgin olacaktır (Gottlieb 1993). Huntington tarafından öne sürülen medeniyetler çatışması iddiasından ziyade ileride kaos, anarşi ve düzensizliklerin yaşandığı geçiş döneminde, özellikle sömürgeci mirasın yıkıma neden olduğu Afrika'da sivil savaşlar ve bölgesel ya da medeniyetler içinde çatışmalar gözlenebilir (Kaplan 1994).

Uluslararası kalkınmada Batı'nın rolünün ve etkinliğinin daha az görüldüğü, ABD-Avrupalı merkezci dünya sonrası (yani daha az açık kader ve beyaz adam yükü) ekonomik kalkınma gündemi ne olacaktır? Geleneksel olarak Batı-Doğu ilişkilerine haddinden fazla odaklanan Batı uluslararası ilişkiler teorisi (Neuman ed. 1998) gelişen ulusların her geçen gün kendi ekonomik ve sosyal kalkınmalarını daha fazla kontrol altına almasıyla gittikçe konu dışı kalacaktır. Batılı güçler bir yandan insan hakları ve emek esasları hakkında kendi vizyon ve tanımlamalarını geliştirmekte olan ülkelere empoze etmeye çalışırken hem tek hem de iki taraflı 'şartlılıklar' bu ülkelerce, özellikle dış yardımlar azalmaya devam ettiği sürece, direnişle karşılanacaktır. Tek taraflı ya da Batı merkezli reçeteler yerine muhtemelen

gelecekte insan hakları ve işçi standartları, kültürler arası diyaloga ve çok kültürlü rızaya dayalı çok taraflı bir yapının içinde gelişecektir. Benzer şekilde 'çevresel ticaret ölçüleri' (ÇTÖ), eğer Batılı tek taraflılığın bir parçası olarak dışarıdan empoze edilirse Güney'de yeni-merkantilist stratejilerin bir parçası olarak algılanıp hemen geri çevrilecektir. Diğer yandan, özellikle Kuzey ülkeleri kendilerini ciddi biçimde adil bir küresel ticareti teşvik etmeye ve uluslararası arenada sosyal adaleti tesis etmeye adarsa ve bu konularda Kuzey-Güney diyalogunu destekler ve yeni WTO ile ILO aracılığıyla küresel ortaklık ruhundan istifade ederek daha az paternalist ve daha eşit bir temelde çalışırsa çok taraflılığın daha etkili olması mümkündür. Uluslararası finans kurumlarının ise daha efektif fonlar sağlayan bir yapıya bürünmeleri ve böylece Batı kapitalizminin bir aracısı olmaktan ziyade Güney'de sürdürülebilir kalkınmanın öncüsü olmak için kendilerini yenilemeleri ve düzenlemeleri gerekmektedir.

Ayrıca daha genel olarak düşündüğümüzde, yeni ekonomik düzenin kendinden emin biçimde yukarıdaki bağlamda yeniden inşa edildiği durumda sosyo-ekonomik kalkınma daha çok emek ve daha az sermaye yanlısı bir yapıya bürünecektir. Geçmiş ile karşılaştırıldığında yeni kalkınma öncelikleri topluluk değerlerine daha fazla, bireyciliğe ise daha az ağırlık vermeli; bu anlamda gelişmekte olan ülkeler kendi iç ihtiyaçlarını ve gerekliliklerini daha kaliteli bir hayat sürmeyi amaçlayan yerel taleplere cevap verme amacıyla koordinasyon içinde sürdürmelidir. Böylece yerel kültürler ve kurumlar daha da güçlenip zenginleşecek ve neticede yöneticiler ile halk arasında daha güvenilir, dolayısıyla daha doğal ve organik bir ilişki hasıl olacaktır.

Diğer yandan, aynı sürecin bir parçası olarak, Avrupamerkezci teorilendirmenin geniş çaplı yasisökümünü, Batılılaşmanın kalkınma kılıfına bürünmüş problemleri mirasını anlamak ve tersine çevirmek için önemli bir metot olarak düşünülebilir. Bu durum özellikle, mevzu bahis mirasın sermaye zengini ülkeler lehine sermaye yanlısı (yani emek karşıtı) büyüme stratejileri benimsemesini göz önüne aldığımızda ayrı bir önem kazanır.

Yukarıdaki açıklamalardan genelleştirilebileceği üzere, Üçüncü Dünya kalkınmasına dair anaakım ekonomi teorileri, teorisyenlerin kendileri tarafından amaçlanmasa dahi, Batı kapitalizminin bir aracı olarak işlev görmüştür. Bu da Güney'de toplu yoksullaşma ile beraber küresel eşitsizliğe ve Kuzey tüketimciliğinin sürdürülemez kültürüne yol açmıştır.

Teori oluşturmada her biri güçlü ve belli bir zaman dilimine has Avrupamerkezci bakış açısını ortaya çıkaran beş evreden bahsedebiliriz:

1. Viktoryan kültürün diğerlerinden üstün olduğu güçlü varsayımına dayanan Avrupamerkezci teorinin tartışmasız kabul edildiği (1914 öncesi) klasik dönemde, 'kalkınma' düşüncesi sömürge nüfusunun refahı ile uzaktan yakından ilgilenmiyordu. Aksine, alenen ve utanmazca kalkınma ile doğal kaynakları sömürme ve sermayeleştirme, köleliği ya da insan emeğini mal olarak ele alıp pazarlama, ekim arazilerine, madenlere ve demir yollarına yatırımın yapma kastediliyor ve bunların tümü ana ülkeye kâr olarak aktarılıyordu. Sermaye birikimi olarak tanımlanan klasik büyüme teorisi emek karşıtı bir yapıdaydı ve nüfusu büyümenin antitezi olarak görüyordu.
2. İkinci dönem boyunca (1914 sonrası), Avrupamerkezci düzen yerini peyderpey Üçüncü Dünya'nın üzerinde yeniden yapılanan Avrupa-Amerika düzenine bırakmıştır. Ekonomik büyüme tutkusu, İkinci Dünya'dan gelen komünist tehlikeye karşı Üçüncü Dünya'yı kurtarmak adına Birinci Dünya'dan çıkan yeni hakikat olarak belirmiştir. Toplu biçimde 'tricklism' olarak adlandırılan neoklasik büyüme teorileri, Amerikan entelektüelizminin artan etkisi altında, İkinci Dünya'yı hedefleyen küresel çevreleme politikasının bir parçası olarak Üçüncü Dünya insanının 'kalbini ve zihnini' kazanmayı arzu etmiştir. Ancak ne yazık ki neoklasik büyüme teorileri sermaye yanlısı tavrıyla emek karşıtlığını sürdürmüş ve sermayeleştirmeyi yenilenmiş bir coşku ile desteklemiştir.

Üçüncü Dünya, ya da daha uygun bir ifadeyle bu dünyanın bazı ülkeleri, 'modern' olmak için, yani Üçüncü Dünya'nın Batılılaştırılması ya da Amerikanlaştırılması adına, yukarıdan aşağıya devlet merkezli endüstrileşme sürecinde sağlanan büyük dış yardım akışlarının, Batı teknolojisinin ve yetenek transferlerinin vazgeçilmez alıcısı olmuşlardır. Bu süreçte MNCs (başlangıçtaki İİS stratejileri sayesinde) daha da güçlenmiş ve Üçüncü Dünya'ya uygun olmayan teknolojilerin transfer edilmesinde aracı bir rol oynamıştır. Bu da ekolojik olduğu kadar finansal sürdürülemezliğe yol açmıştır.

3. 1960'ların ortasından itibaren başlayan üçüncü evrede ekonomik büyüme fenomeni, hala 'Batı'da üretilen' reçetelerin geleneksel Avrupamerkezci yanlılığına dayanmakta olan eşitlikçi büyüme teorilerine dönüşmeye başlamıştır. İlginç biçimde, McNamara başkanlığındaki Dünya Bankası eşitlikçi büyüme teorilendirmesinde öncü rol üstlenmiştir. Fakat bu da isteksiz ve kısa ömürlü bir çaba olmaktan öteye geçememiş ve sonrasında yeni DB-IMF eksenli neoklasik ortodoksi ve karşı devrim yerini almıştır (Toye 1993); ki bu da ağır sosyal maliyetlerin hüküm sürdüğü ve 'insani tarafın' es geçildiği tipik bir düzenleme örneğidir.
4. 1980'lerde (geçmiş teorilerin nihai başarısızlığını yansıtan) dış borçların ve bütçe açıklarının meydana getirdiği ezici ortama karşı yeniden yapılanma ve istikrar sağlama politikaları geçmişin hatalarını telafi etmek için yeni bir tedavi yöntemi olarak benimsendi. Pozitif ekonomistler hakim tepelerdeki monopol güçlerini kaybetti; kalkınma çalışmaları daha geniş ve disiplinler arası nitelikte, daha az cinsiyetçi ve Avrupamerkezci olmaya başladı. 1980'lerin sonundan itibaren DB-IMF'nin yapısal düzenleme borçlandırmaları dahi, düzenlemenin toplumsal maliyetlerine ve gittikçe kötüleşen sürdürülemez kalkınma meselelerine çözüm bulma adına daha

insani bir yapıya büründü. Fakat, sadece büyüyen emek piyasaları dengesizliği ile değil aynı zamanda şiddet, isyan ve sosyal çatışma ile de ölçülen sosyal maliyetlerin ağırlığı artmıştır (Rodrik 1998).

5. Bu günlerde Üçüncü Dünya kalkınmasının Batılı teori-
lendirilmesi, iki kutuplu dünyanın son bulması ve Doğu
ve Güneydoğu Asya'nın yeni endüstrileşen ülkeler eliyle
meydan okumasıyla beraber post-modern gerçekler di-
lemması ile bir orta yol bulmaya yönelmiştir. Kalkınma-
nın politik ekonomisi olarak bu durum, özellikle kurum-
salcılığa duyulan yeni ilgiyle, kurumların, anlaşmaların,
hakların, hatta devletin dahi sosyal verimliliğini sorgula-
mıştır. Fakat bunların ötesinde daha fazla ilgi uyandıran
trend Uzak Doğu'nun endojen kalkınma modeli olmuş-
tur (Mahbubani 1992; Kausikan 1993); böylece diğer
gelişmekte olan ülkeler, yeni karşılaştırmalı avantajlar
elde edebilmek için yüzlerini Batı'ya değil Doğu'ya çevir-
mişlerdir. Şüphesiz Asya modeli nihayetinde 1997-8 dö-
viz çöküşünü getiren kendi iç zayıflıklarını bünyesinde
barındırır (sayfa 169-173 arası) fakat bu kalıcı bir başa-
rısızlık değil, aksine kendine daha çok güven aşlamak
için ekonomik ve politik reformları yeniden düzenleme
amacına yönelten geçici bir gerilemedir.

Bu evrelerin tümünde birçok Nobel ödülü kazandırmış bir alan olan kalkınma ekonomisinin büyük entelektüel başarıları tabii ki göz ardı edilemez. Fakat aynı zamanda, 'kalkınma eko-
nomisinin hala yaşıyor olduğu ve iyiye gittiği' (Ranis ve Schultz
eds. 1988: 1) iddiası da doğrusal bir öngörü niteliğinde olup
ekonomik kalkınmanın çok ciddi analitik, ampirik ve etik di-
lemmalarını göz ardı eder.

Bu çalışma giderek artan küresel eşitsizliğin şans eseri mey-
dana gelmediğini açıklamayı amaçlamıştır. Aksine bu eşitsiz-
lik, Batı'nın kökleşmiş bir şekilde neoklasik piyasa teorisindeki
yerleşik bozuklukları, realist analizler yerine tümdengelimle da-
yalı, rasyonalist idealizasyonları kullanarak görmezden gelme

eğiliminden, yani Avrupamerkezcilikten kaynaklanır. Biriken ve ilerleyen bir biçimde sermayeleştirmeyi destekleyen bu zaaflar, daima sermaye yanlısı olmuştur ve her zaman sermaye sahiplerine ve sermaye zengini Birinci Dünya ülkelerine hizmet etmektedir; aynı zamanda ve aynı sürecin bir parçası olarak, mevzu bahis zaaflar emek karşıtıdır ve bu yüzden Üçüncü Dünya halklarını giderek yoksullaştırmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma özellikle aşağıda açıklanan üç sonucun altını çizmektedir.

Avrupamerkezci Zihniyet

Anaakım ekonomik kalkınma teorilerinin en dikkat çeken boyutu Batılı teorilerde yerleşik olan biz ve diğerleri zihniyetidir; buna göre biz 'rasyonel' ve ideal olanı temsil ederken onlar ise 'irrasyonel' ve bayağı olanı temsil eder. Bu bağlamda kalkınmak adeta geçişken bir fiil özelliğindedir; özne 'biz' kalkınmayı gerçekleştirir, 'onlar' ise nesneleştirilendir. Bu normatif motiflerle iç içe geçmiş bir diğer gerçek, kapitalist kâr ve artık arayışını meşrulaştıran klasik ve neoklasik ortodoksidir. Bu teoriler kendinden olmayanlara yardım etme mitinin ardında, gerçekte kuralların her zaman 'biz'den olana fayda sağladığı adaletsiz bir oyun alanını içeren bir çeşit piyasa dinini desteklemişlerdir. Batı'nın idealize edilmiş ve soyut teorilerde yerleşik kıldığı üstünlük varsayımı Batılılaşmış yerel elitler için kültürel bir kaçış yolu olmuştur; buna göre bu elitler irrasyonel, bayağı ve hepsinin ötesinde az gelişmiş olarak mitleştirilen ve kalıplaştırılan doğal kaynak zengini Üçüncü Dünya'nın varlık değerlerinin tüketilmesi ve transfer edilmesi için uygun teşviklerle önerilen plan ve stratejilere ikna olmuşlardır.

Soyutlama, Batı'nın teknokratik tricklism mitinin temel bir parçasıdır. Yukarıda bahsedilen teorilerin tamamı kendisinden olmayanlarla ilgili apriori ve çıkarımsal yorumlar yapan ve yeterli tarihsel, kültürel ve kurumsal bilgi olmadan çözümlemede bulunan teorilerdir. Bu durum neticede hiçbir gerçek zemine dayanmayan teknokratik reçetelerin ve stratejilerin uygulanmasını doğurmuştur. Yukarıdaki teorilerin hiçbiri tümevarımsal olarak

ve gelişmekte olan ülkelerin gerçekliklerini dikkate alan bir açık fikirlilikle inşa edilmemiştir; bu yüzden eleştirel ampirik çalışmalar önemsenmemiştir. Üçüncü Dünya'da başarılı ekonomik yükselmenin görüldüğü tek örnek olan Uzak Doğu'nun yeni endüstrileşen ülkeleri, bağımsız olarak ve politika pragmatizmine dayanarak başarı elde etmiştir. Bu başarıyı Batılı anaakım teorilendirmeler değil, aksine yerel kültürel değerler ve tercihleri yansıtan yerli ya da ulusal ihtiyaçlar şekillendirmiştir; buna rağmen bazıları bu başarıyı geriye dönük olarak neoklasik teori kalıbına uydurmaya çalışmıştır.

İndirgemecilik: Ekonomik Rasyonaliteye Karşı Etik

Avrupamerkezci ekonomik kalkınma teorileri, 'mühendisvari' bir ekonomi görüşü formüle etmek için etikten uzaklaştırılmıştır (Sen 1987). Bunun sonucunda anaakım ekonomik kalkınma teorileri yalnız rasyonalist değil aynı zamanda indirgemeci niteliktedir; insan ilişkileri piyasa ilişkilerine indirgenmiş, varsayımlar gerçeklerle yer değiştirmiş ve hikmet nakite dayalı ödeme gücü şeklinde yansıyan rasyonel davranışla karıştırılmıştır. İhtiyaç içinde olan ancak nakit parası olmayan bireyler 'kaybedenler' olarak adlandırılmış; aksine nakit parası olanlar başarılı 'muzafferler' olarak takdir edilmişlerdir. Bu hesap, doğrudan ya da dolaylı olarak, grup önceliklerini ve salâhiyetini ötekileştirmektedir (Sen 1987: 71-3).

Sermaye yanlısı büyümenin bir şartı olarak fonksiyonel eşitsizliğe ihtiyaç duyan ekonomik kalkınma ile ekonomik büyüme indirgemeci görüşe göre birbirinin aynıdır. Bu da verimlilik adı altında ya da ödünç alınan politik ideolojilerden medet uman belirsiz söylemlerle meşrulaştırılmıştır. Örneğin, ekonomik indirgemeciliğin önde gelenlerinden Arndt, *Economic Development: The History of an Idea* (1989: 177) adlı kitabının sonunda bireysel 'insan tercihinin' desteklemek adına ekonomik büyümeyi meşrulaştırmıştır. Arndt şöyle demiştir: 'Ekonomik büyümenin avantajı... bireyin tercih alanını genişletmesidir. Ekonomik

büyüme sayesinde kişi çevresini rahatlıkla kontrol eder ve böylece özgürlüğünü artırır’.

Fakat bu anahtar kavramların (tercih, özgürlük gibi) ne anlama geldiği hiçbir zaman açıklanmamıştır. Aslında ‘tercih’ çoğunlukla ödeme kabiliyeti ile sınırlandırılmıştır; buna göre nakite dayalı ödeme gücüne sahip olmayan yoksul kimseler, sanki genel olarak satın alma istekleri yokmuş gibi sahip olmaları gereken haklardan mahrum edilmişlerdir. Benzer şekilde, ‘özgürlük’ yine bir kimsenin net zenginliği ile orantılı tutulmuştur. Bireyci güdülerle karar veren ‘insan’ ya da ‘çevre’ gibi kavramların uygunluğu tekrardan ele alınmalıdır. Örneğin, sürdürülebilir kalkınma tartışması ışığında, Arndt’in önerdiğinin tam aksi bir düşünce sürdürülebilirliği sağlamaya yardımcı olabilir.

Ekonomik kalkınma mühendisliği, etiği kalkınma sürecinin dışında tutarak mütekabiliyet, paylaşma ve işbirliği gibi insani erdemleri reddeder. Bu yüzden, indirgemecilikten kurtulmak, Avrupamerkezci rasyonalizmin ötesine geçerek araçlarla amaçları daha bütüncül bir çerçevede tekrar entegre edecek ve özel çıkarların ve maliyetlerin aksine grup çıkarlarının ve maliyetlerinin öncelenmesinin önünü açacaktır. Böylece ekonomik kalkınmada kaynak dağılımının belirleyicileri olarak etnisite ve etnik çatışma (Horowitz 1985) gibi ekonomi dışı başlıkların dahil edilmesiyle kalkınma çalışmalarının sınırları genişleyecektir. Böylesi bir genişleme, Üçüncü Dünya’da yaşanan toplumsal çatışma kalkınma çalışmalarının önemli bir boyutunu oluşturduğu için daha da elzemdir. Ne yazık ki bu çatışma, çoğunlukla yapısal düzenlemeler ve IMF tarafından dayatılan ‘şartlılıklar’ gibi Batı’dan ithal edilmiş ve uygun olmayan ekonomik politikalar yüzünden ortaya çıkmıştır (Rodrik 1998). Örneğin, özellikle IMF şartlılıklarına göre düzenlenen bir bankacılık sistemi sosyo-ekonomik kalkınmadan daha çok yabancı yatırımcıların bir şubesi ve dış borçların geri ödenmesini sağlayan bir sistem olarak işlev görür. Özgün bir sürdürülebilir kalkınma için çoğunlukla kültürel ve kurumsal belirleyicilere bağlı olan yerel kapasitelerin ve potansiyellerin gerçekçi değerlendirmeye tabi

tutulduğu ev yapımı çözümlerden başka bir alternatif yoktur. Diğer bir deyişle, kalkınma çalışmaları daha çok disiplinler arası olmak ve konvansiyonel (Batılı) ekonominin kapsamını aşmak zorundadır. Ancak böylesi geniş bir çalışma biçimi, yerli kültürleri ve kurumları endojen kalkınma teorilendirmelerinin bünyesine dahil edebilir.

Endojen Kalkınma ve Emek Yanlısı Kalkınma

Kalkınma ekonomistlerinin yaşadığı en büyük problem, sürdürülebilir insani gelişme için büyümenin endojen kaynaklarını dinamikleştirmek ve kullanmak üzere daha bütüncül bir çalışma alanına nasıl geçiş sağlanacağı ile ilgilidir. Yerel kültürleri güçlendiren ve bireyleri toplum içinde konumlandıran (yani izole edilmiş, egoist fayda maksimizasyoncusu bireyler olarak değil) emek yanlısı ve insan merkezli kalkınma, sürdürülebilir kalkınma için olmazsa olmazdır. Eğitim ve insan kaynakları gelişimi politikaları, özellikle endojen sektörler ve mikro girişimlerde yerel seviyedeki enerjileri mobilize etmek ve kullanmak için yerel çevre ile uyum içinde hareket etmelidir (Levitsky ed. 1989).

Emek yanlısı kalkınma, teknik değişimi ya da sermayeyi reddetmek anlamına gelmez; aksine sermaye malları ve yeni teknolojiler katma değer yaratmak için hayatidir ve caziptir. Ancak, böylesi bir katma değer dağılımında yerel vatandaşların dışarıdakilerden daha az fayda görmediğinden emin olmak için bir denge oluşturulması gerekir; bunun için yerel insanların teknoloji seçimlerine, ihtiyaçların belirlenmesi ve ifade edilmesine ve bu ihtiyaçlara nasıl ulaşacaklarına dair değerlendirme süreçlerine dahil edilmeleri gerekir. Sıradan vatandaşların dile getirdiklerine ve gerekçelendirmelerine saygı gösterilmeli ve bu tavsiyelerin problem çözme stratejilerinde bir temel teşkil etmesi için yollar aranmalıdır. Bu bağlamda, yerel kültürler güçlendirilmeli, bariyer ya da engel olarak düşünülmemelidir. İnsanların problemlerini çözmek üzere kurulan yerel kurumların kalitesinde ve kapasitesindeki iyileşme (hayati önem arz eden teknik

bir görev) ekonomistler ile teknisyenlerin yardımcı olmalarından geçer; ancak ekonomistin bu süreçteki sosyal ve kültürel uygunluğu, bir yandan çok yönlü bir disiplinler çerçevesinde ele alınmalı, fakat asıl toplulukların tümünün hayatlarına etki eden gerçek kalkınmaya olan katkısı bağlamında düşünülmelidir.

Emek yanlısı kalkınma bir yandan insanların yaratıcı kimseler olmasını sağlarken diğer yandan istihdam yaratmak bireyi işçi olarak onurlandırır ve gelirdeki emek payını artırır. Bu amaçları gerçekleştirmek için yeterli ücret ve sağlıklı çalışma koşullarını oluşturmak adına açık ve yaptırım gücüne sahip yasalar yoluyla emek standartlarını ve işçilerin hukuki korunumunu sağlamak hayati öneme sahiptir. Ancak, hukuk tek başına yeterli değildir; emek piyasasında ekonomik adaleti desteklemek adına yasaların efektif olarak uygulanması gerekir. Benzer biçimde, şimdiki ve gelecek nesillerin istifade etmesi için endojen kalkınma adına ön şart olan, toplulukların problemlerini çözmek üzere yerel kurumların sosyal verimliliğini geliştirme sürecinin, ilgili insanların ve toplulukların doğrudan katılımının ve diyalogunun bir sonucu olarak halka dayalı demokrasiyle ortaya çıkması gerekir.

‘Ticaret Yeterli Değil’

Bu anlamda ekonomik büyüme, ‘ticaretin meseleyi halledeceği’ şeklindeki saf neoklasik inançtan çok daha fazlasıdır. Bu inançta, Ricardo tipi ticaret teorisine göre uzmanlaşma ve değiş tokuş, düşük tasarruflar ve yetersiz yerel talep karşısında bir gösterge olarak işe yarayabilir ve böylece ‘tricklism’ yoluyla büyük maddi zenginlik yakalamak üzere uluslararası ticarete güvenen düşük gelirli bir ekonomiyi heveslendirebilir. Öğrendiğimiz kadarıyla böylesi reçeteler, (1) yüksek gelirli ülkelerde piyasa payı için rekabet eden ve sayıları gittikçe artan ihracat ülkeleri yüzünden oluşan ‘ihracat kötümserliği’ ve (2) artan dış borç ve kontrolle ortaya çıkan harici kırılganlık gibi iki önemli etken tarafından şekillenir.

Olumlu terimlerle ifade etmek gerekirse, Üçüncü Dünya kalkınmasının daha çok emek yanlısı ve daha az sermaye yanlısı olması gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde emek ve çevresel kaynaklar, sermayenin (dolaylı) sübvansiyonunu engellemek adına daha gerçekçi biçimde fiyatlandırılmalıdır. Bu arada emek yanlısı kalkınmanın ticaret karşıtı olmadığını altını çizmek gerekir. Aksine o, 'kovboy-yerli' zihniyetiyle fakiri ve zayıfı daha da yoksullaştırarak varlıklı ve güçlü olanı daha da zenginleştiren ve ticaretin sıfır toplamı bir oyun olduğunu varsayan merkantilizmin karşıtıdır. Gelecekteki ticaret politikaları, ticari ortaklar arasında edinilen ticaretin kazançlarını eşit biçimde dağıtma amaçlı ve fiyatlar ile kuralların şimdiki ve gelecek nesiller adına sürdürülebilirliği koruyacağı bir yöntem tarafından şekillendirilmelidir.

Yukarı bahsedilenler gerekli ancak yeterli şartlar değildir. Bunları insani gelişme hedefine ulaşmayı sağlayan ve uluslararası bağlamda sosyal adalet, iş birliği, harmoni ve küresel eşitlik gibi etik değerlerden kesinlikle ayrı tutulamayacak olan araçlar olarak düşünmek gerekir. Aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşecek, evrimsel ve bütüncül bir kalkınmada üçüncü şahıslara da önemli bir rol düşer; ancak bu rol, çare ve reçete sunmadan önce öncelikli olarak yerel çevreyi ve kültürleri önemsemek ve öğrenmek gibi bir açık fikirlilik ile şekillenmelidir. Dışarıdan yapılacak nakillerden ve dayatmalardan bu süreçte uzak durulması gerekir.

Endojen kalkınmaya göre gelecekte kalkınma ekonomistleri, üçüncü şahıslarca proje olarak formüle edilmiş apriori ve çıkarımsal teorilendirmelerden, içsel, sosyal realiteye dayalı ve aşağıdan yukarı eklemlenmiş formülasyonla daha tümevarımsal ve gerçekçi bir araştırma ajandasına geçiş yapacaktır. Burada yerel kurumların ve kültürel normların sağlam delillere dayalı olarak dikkatlice çalışılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Realist sosyal bilim ile uyumlu bir biçimde, israf ve verimsizliğin örnekleri olarak yolsuzluğun ve adaletsizliğin açığa çıkarılması gerekir; bunun için alandaki misafir öğretim üyeleri

ve araştırma görevlileri yerel gerçekliğin ortaya çıkarılması için tutarlı ve güvenilir fikir edinmek adına farklı disiplinlerdeki yerli yazarlardan ve uzmanlardan istifade etmelidir. Douglas North'un (1990: 140) deyişiyle: 'Bu tarz konulara daha iyi cevaplar bulmak için kültürel olarak türetilmiş davranış normları ve bunların resmi kurallarla nasıl etkileşim içerisine girdiği hakkında daha fazla bilgiye sahip olmamız gerekir. Oysa biz sadece kurumların ciddi şekilde çalışılmasına başlamış bulunuyoruz'. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınmaya hizmet eden ekonomik büyüme, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal, ekonomik ve siyasal kurumlarda derin yapısal dönüşümler gerektirir. Bu dönüşümün merkezinde, yerel girişimlerin ve kalkınmayı sağlayacak kurumların yıkımını değil aksine güçlendirilmesini sağlayan politikalara ve temel insan haklarına saygı olmalıdır.

Bunu sağlayan şeyin adı şimdilerde dünya kalkınması adına önemli bir ön koşul kabul edilen 'iyi yönetim'dir (World Bank 1997). Devletin itibarı, kalkınmanın temellerini oluşturmak adına şimdilerde önemli bir katkı olarak düşünülmektedir. Kalkınmayı sürdürmek için, sadece yatırım amacına yönelik değil, aynı zamanda sözleşmelerde ve kurumların kapasitelerinde güveni ve gizliliği sağlamaya yönelik, yaptırım gücüne sahip kurallar olmalıdır. Kısacası, kalkınma 'sivil toplum' ve 'sosyal sermaye' gerektirir (Putnam vd. 1993); çünkü 'insan sermayesi tek başına yeterli değildir' (Adelman ve Taft 1997: 832). Dahası, bunun için 'sermaye her şeydir' teorisi gibi dile düşmüş teknokratik reçetelerin aksine çok taraflı ve uzun dönemli bir tarihi süreç gerekir.

Uluslararası İlişkileri Yeniden Düzenlemek

Batı'nın uluslararası ilişkiler teorisi her zaman, dünyayı biz-öteki olarak kategorilere ayıran hegemonik öncüllere yaslanmıştır. Kolonyal çağdan önce, bu çağ boyunca ve sonrasında Üçüncü Dünya insanların ve kaynaklarının sömürülmesi, sadece yanlış ekonomik teorilerin kullanılmasıyla değil aynı zamanda her yerde; edebiyatta, kültürde ve din alanında 'öteki'nin

bayağı olarak gösterilmesiyle meşrulaştırılmıştır. Batılı uluslararası ilişkiler teorisindeki hiyerarşi, yukarıdaki sayfalarda açıklandığı üzere, kapitalist ekonominin etnik/milliyetçi öncülleriyle birebir eşleşmektedir. Bu problemlili teorilerle eğitilmiş Batılı liderler ise (İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kısa süreliğine hakim olan) 'küresel aile' düşüncesine dayalı hakiki bir küresel köyün doğuşuna katkıda bulunmak için gerekli uluslararası vizyona sahip olamamışlardır.

Batılı ekonomik ve siyasi halkalarda uluslararasılığa yetersiz bağlılık gösterilmesi neticesinde Batılı mimarlar tarafından inşa edilen halihazırdaki organizasyonlar, ilk elde kendilerini var eden dayatmacı Avrupamerkezci varsayımlar tarafından sorumluluk altına sokulmuş bir şekilde sınırlarda oyalanmaya devam etmektedirler. Bu organizasyonların yetkileri ve fonksiyonları hala Batı'nın çıkarlarına uygun biçimde şekillendiriliyor ve gelişmekte olan ülkelerin sesi marjinalleştiriliyor. Viyana İnsan Hakları Zirvesi'nden Kopenhag'da gerçekleşen Dünya Toplumsal Kalkınma Zirvesi'ne uzanan uluslararası forumlar, amaç ve kapsam bağlamında takdire şayan olsalar da maalesef kâğıt üstünde kalan büyük idealler olmaktan kurtulamıyorlar (UN 1995).

Savaş sonrası dönemde bir disiplin olarak ortaya çıkan kalkınma ekonomisi, Batılı uluslararası ilişkiler teorisinin bu adaletsiz yapısı dahilinde etkinlik göstermiştir. 1950'lerdeki dış yardım ve teknik desteğin ilk formlarından en son yapısal düzenleme ve IMF istikrarlaştırma programlarına kadar geçen sürede gelişmekte olan ülkeler tipik olarak dayatmacı kurallarla Batı tavsiyesinin ve reçetelerinin pasif alıcıları olarak düşünülmüştür. Daha önce açıklandığı üzere, bu reçeteler ve tavsiyeler birçok bozukluğu bünyesinde barındırmaktadır ve Avrupamerkezci öncüllere dayandığından insanlara vadettiği maddi refahı gerçekleştirememiştir. Savaş sonrası Avrupa'da Marshall Planı işe yaramıştır; çünkü Avrupalılar, mağlup ülkeler dahil, tecrite tabi tutulmamışlardır; aksine kendi yükümlülüklerini devam ettirmede yine kendileri söz sahibi olmuşlardır. ABD Lend-Lease yardım programları yerli planlar dahilinde Avrupa'yı kurtarma

planlarına destek olmuş ve güç katmıştır. Bu yardım programları, Avrupa'nın toplumsal zeminine uygun biçimde ve Avrupalı kurumları restore etme ve onarma amaçlı düzenlendiği için başarılı olmuştur; Avrupalıları Amerikanlaştırmayı amaç edinmemiştir!

Savaş sonrasında Üçüncü Dünya'ya yapılan Batı yardımları toplumsal zemine sahip değildi. Yerel kurumlar inşa etmek ve var olanları güçlendirmek yerine Batı yardımları ile gelişmekte olan ülkelere Batılı değerleri ve kurumları transfer etmek amaçlandı. Halihazırdaki 'yardım krizini' aşmak için fon sağlayanların ve alıcıların toplu sorumlulukları gözden geçirilmelidir; belki de bu, şartlılığın değil mülkiyetin vurgulandığı yeni bir 'kalkınma sözleşmesi' bünyesinde gerçekleşebilir (Killick 1998).

Ancak, kalkınma ekonomisinin kültürel ve toplumsal temellerinin ilgili yerel çevrelerde temellendirilmesi yeterli olmayabilir. Küresel eşitliği sağlamak için yeni bir reforme edilmiş uluslararası ilişkiler sistemi lazımdır. Halihazırdaki iki ya da çok taraflı kurumların, daha fazla iç verimlilik ve fiili bir kalkınma etkinliği için radikal bir reforma ihtiyacı vardır. Savaş sonrası oluşturulan dış yardım sistemi oldukça fonksiyonsuzdur; dolayısıyla bu sistem uluslararası ilişkilerin daha geniş reform programları bağlamında reforme edilmelidir.

Uluslararası ilişkilerde üç farklı kategoride reforma ihtiyaç vardır. İlk olarak, Avrupamerkezciliğin ötesine geçmek için küresel bazda üzerinde ittifak edilen uluslararası etik kurallar ve icra esasları oluşturulması hayatidir; bilhassa ticari ilişkilerde neo-merkantilizm anlayışından sıyrılıp daha fazla küresel eşitlik anlayışına geçilmesi gerekir. Bunun için 'büyük bir devrim' gerekir (O'Manique 1994); ki bu devrim kültürel olmalı ve ticaret, yardım, çevre ve insan haklarında tek taraflılık yerine çok tarafılığın savunarak küresel ortaklığın önünü açmalıdır. Böylesi bir küresel ortaklık için ön şart, Güney'deki ekolojik harcamaların ve kalkınma harcamalarının karşılığı olarak Kuzey'dekilere uygun vergiler koyulması ve Üçüncü Dünya kaynakları için daha yüksek fiyat şartı getirilmesi sayesinde Kuzey'de egemen

olan tüketimciliği durdurma amaçlı bir frenleyici mekanizma oluşturulmasıdır.

İkinci olarak, makroekonomik politikalar çeşitli zirve buluşmalarıyla ve çevre, teknoloji, ticaret ve kalkınma alanlarında yaşanan uluslar ötesi sınır problemlerine ilişkin daha yakın ve efektif Kuzey-Güney diyalogu sağlanarak uluslararası düzeyde koordine edilmelidir. Batı ekonomisi başlarda kendisinin ürettiği egemen ulus devlet düşüncesi ile birlikte yükseldi ve şimdilerde bu düşünce, uluslararası mutabakata dayalı girişimler ve iyileştirmeler gerektiren küreselleşmenin ve sınır ötesi problemlerin baskısı altında yıprandığından Batı ekonomisi düşüşe geçti. Yeni haberleşme teknolojileri insanoğlunu küresel bir köye doğru yavaşça sürüklemektedir; her ne kadar hem yoksul hem zengin toplumlarda benzer şekilde görülen ırkçılık, adaletsizlik ve şiddet bu köye uzanan yolu barışçıl ve dosdoğru olmaktan alıkoysa da. Daha gerçekçi bakacak olursak, finansal piyasalar en ufak bir uluslararası düzenleme yapılmasına rağmen geniş kapsamlı biçimde uluslararasılaştırılmaya başladığından istikrarsızlık muhtemelen bu süreçte yeni düzen olarak yerini alacaktır. Bu anlamda uluslararası düzenleme en az iki boyutta kapsayıcı nitelikte olmak durumundadır. İlk olarak, kuralları belirleme sürecine katılım kapsayıcı olmalı; yani gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkelerin de katılımı sağlanmalıdır. İkinci olarak, sadece sermaye piyasası değil emek piyasası dahil tüm piyasalar düzenleme sürecine dahil edilmelidir. Bu iki endişe üzerine 29 en zengin OECD ülkesi tarafından ortaya konan talihsiz Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) bir hayal kırıklığıydı. MAI'nin en azından, emek mobilitesi ve işçi hakları üzerine paralel birçok taraflı anlaşma ile tamamlanması ve ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Finansal Kurumlar (IFIs) arasında koordinasyon sağlanarak efektif biçimde uygulanması gerekirdi.

Parasal ve makroekonomik politikaların ilerleyen yıllarda, önde gelen siyasi liderlerin yürüteceği zirve buluşmaları sayesinde birbirleriyle uyumlu hale getirilerek çok taraflılığa

evrilmesi gerekir. Bu çok taraflılık hedefi, yapılacak zirveler doğru biçimde uluslararasılaştırılırsa oldukça kolaylaşacaktır; örneğin, Kuzey'deki G7 ülkeleri ya da Güney'deki G15 ya da benzer gruplar üretken bir diyalogun içerisine girer ve uluslararası düzenlemeye dayalı adil bir küresel düzen için makroekonomik politika yönetiminin koordine edilmesini desteklerlerse.

Üçüncü olarak, küresel eşitliğin finansmanı için uluslararası mali politikalar çok önemlidir. Kuzey'deki çevre vergileri, MNCs'ye yönelik vergiler ya da Tobin vergileri, küresel ortaklık ve eşitlik yolunda Güney'deki çevresel projelere ve kalkınmaya dayalı projelere yatırım sağlamak üzere otonom vergi gelirleri oluşturan araçlardır. Bu bağlamda, BM'yi ve uluslararası organizasyonları daha kapsamlı bir verimliliğe kavuşturmak için acilen İkinci Dünya muzafferlerinin ve mağluplarının zihniyetinden sıyrılıp ihtiyaç duyulan radikal reformları gerçekleştirmek gerekmektedir. Ancak, maksimum verimi sağlamak adına Güney'deki ihtiyaç sahibi kimselere doğrudan ulaştırılmak üzere Kuzey'den Güney'e sağlanacak mali transferler için yeni devlet dışı kanallar oluşturulması da elzemdir.

Kalkınma Etiği

Konvansiyonel kalkınma çalışmaları, yavaşça yeni bir çalışma alanına dönüşmektedir: kalkınma etiği. Kalkınma etiği 'toplumun doğal dokusunu yok etmekle tehdit eden küresel trendlere karşı tüm insanların haklarını korumak için oluşturulmuş bir karşı hareket' (Pierre Sane, Drydyck ve Penz eds. 1997: 1 içinde) geliştirmeyi amaçlar. 1998 Nobel Ödülü sahibi filozof-ekonomist A. K. Sen gibi (1997, 1998) bu alanda yükselen sesler, ekonomik eşitsizlik yerine adalet ve eşitlikçi değerlere dayanan uluslararası bir etik inşa etmektedirler. Sen'in 'hak sahipliği' yaklaşımında her birey, insanlığın doğal bir üyesi olduğundan küresel zenginlikten bir hisse sahibi olarak görülür.

Kalkınma etiği, küresel aile içerisinde kültürlerin çoğulluğu gerçeğini tasdik eder ve kalkınma çalışmaları bağlamında daha bütüncül bir anlayış benimser. Nihayetinde, kalkınma etiğinin

Avrupamerkezci ekonominin yerini alması ve yeni bir küresel etik mevzuatının ve küresel müştereklerin uluslararası idaresine dair daha sağlam bir taahhüdün oluşmasına katkıda bulunması beklenmektedir (UN Commission on Global 1995). Böylesi bir idarenin ise çok kültürlü ittifakın meşruiyeti üzerine bina edilmesi ve küresel eşitlik adına uluslararası ticaretin ve sürdürülebilir kalkınmanın etkili bir şekilde düzenlenmesi amacıyla çok taraflı olarak uygulanması gerekir. Bu tarz bir küresel idareyi gerçekleştirmenin birincil şartı, Batı'daki ve diğer yerlerdeki tahsis edilmiş liderliğin gerekli uluslararası vizyonla, sömürü anlayışından vazgeçerek küresel aileyi ulus devletin ötesinde inşa edilecek adalet ve dürüstlüğe dayalı bir dünyaya taşımasına olanak sağlamaktır.

Kalkınma ekonomisinin bu tarz bir uluslararasıılığa katkıda bulunması beklenir. Önümüzdeki yıllarda da uygulanabilir olmak için ekonomik kalkınma teorilerinin, kendi etnik merkez-ciliği ile merkantilist köklerini parçalaması ve refah dağılımının nüfus dağılımına çok daha paralel gittiği nihai amaç olan sürdürülebilir dünya doğrultusunda küresel eşitlik yolunu açması kaçınılmazdır. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, objektif bir kalkınma ekonomisti merkantilist ulusal çıkarların ötesine geçip tolerans, işbirliği ve kültürel çeşitlilik üzerine inşa edilmiş bir dünyada tüm paydaşlar için oluşturulacak *de facto* müşterek refahı teşvik etmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbot, L.D., ed., 1946, *Mastenvorks of Economics, Digests of Great Classics*, Doubleday & Co: New York
- Adelman, I. and C.T.Morris, 1973, *Economic Growth with Social Equity in Developing Countries*, California University Press: Stanford
- Adelman, I. and Cynthia FTaft, 1997, 'Editorial: Development History and Its Implications for Development Theory', *World Development*, vol. 25, no. 6
- Agarwal, Bina, ed., 1988, *Structures of Patriarchy, State, Community and Household in Modernizing Asia*, Zed Books: London
- Agarwala, A.N. and S.P.Singh, eds, 1963, *The Economics of Underdevelopment*, Oxford University Press: New York
- Ahluwalia, M.S., 1976, 'Income Distribution and Development: Some Stylized Facts', *American Economic Review*, vol. 66, no. 2, May
- Alatas, Syed Hussein, 1977, *The Myth of the Lazy Native*, Frank Cass: London
- Alavi, H. and T.Shanin, eds, 1982, *Introduction to the Sociology of Developing Societies*, Monthly Review Press: New York

- Altbach, PG. 1989, 'Twisted Roots: The Western Impact on Asian Higher Education', *Higher Education*, vol. 18, no. 1
- Amin, Samir, 1976, *Unequal Development*, Monthly Review Press: New York
- , 1979, *Imperialism and Unequal Development*, Monthly Review Press: New York
- , 1989, *Eurocentrism*, Monthly Review Press: New York
- Arndt, H.W., 1981, 'Economic Development: A Semantic History', *Economic Development and Cultural Change*, April
- , 1983, 'The 'Trickle-down Myth', *Economic Development and Cultural Change*, October
- , 1987, *Economic Development: The History of an Idea*, University of Chicago Press: Chicago
- , 1988, 'Market Failure and Underdevelopment', *World Development*, vol. 16, no. 2
- Arrow, Kenneth J., 1951, *Social Choice and Individual Values*, John Wiley: New York
- Ayres, Robert U., 1997, *The Turning Point: The End of the Growth Paradigm*, Earthscan: London
- Bacchus, M.K., 1980, *Education for Development or Underdevelopment: Guyana's Educational System and its Implications for the Third World*, Wilfred Laurier University Press: Waterloo, Ont.
- Baer, Werner and Michel Herve, 1966, 'Employment and Industrialization in Developing Countries', *Quarterly Journal of Economics*, vol. 80, no. 1, February
- Balassa, Bela, et al., 1980, *The Process of Industrial Development and Alternative Development Strategies*, Princeton Essays in International Finance no. 141, December
- and Associates, 1982, *Development Strategies in Semi-Industrial Economies*, World Bank: Washington
- Baran, Paul, 1957, *The Political Economy of Growth*, New York: Modern Reader Paperbacks

- Barnet, Richard, 1993, 'The End of Jobs', *Harper's*, September
- Barnet, Richard and Ronald Muller, 1974, *Global Reach*, Simon & Schuster: New York
- Barnet, Richard and John Cavanagh, 1994, *Global Dreams*, Simon & Schuster: New York
- Bateman, Robert H., ed., 1988, *Toward a Political Economy of Development: A Rational Choice Perspective*, University of California Press: Berkeley
- Bator, F.M., 1957, 'The Simple Analytics of Welfare Maximization', *American Economic Review*, vol. 47, March
- Bauer, P.T., 1948, *The Rubber Industry*, Longman: London
- 1971, *Dissent on Development*, Weidenfield & Nicolson: London
- Bauer, P.T. and Yamey, 1957, *The Economics of Underdeveloped Countries*, London: Cambridge University Press
- Becker, Gary, 1964, *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*, NBER: New York
- Beckford, George, 1972, *Persistent Poverty: Underdevelopment in Plantation Economies of the Third World*, New York: Oxford University Press
- Berg, E.J., 1961, 'Backward Sloping Labor Supply Functions in Dual Economies: The Africa Case', *Quarterly Journal of Economics*, vol. 75, August
- Berger, P. and H.H.M.Hsiao, eds, 1988, *In Search of an East Asian Development Model*, Transaction Publications: New Brunswick
- Bergsten, F.C., 1975, *Toward a New International Economic Order*, DC. Heath: Lexington, Mass.
- , 1976, 'International Trade in Raw Materials: Myths and Realities', *Science*, February
- Bergsten, F.C. and L.B.Rrause, eds, 1975, *World Politics and International Economics*, Brookings Institution: Washington, DC
- Bergsten, F.C. and Marcus Noland, eds, 1993, *Pacific*

Dynamism and the International Economic System, Institute of International Economics: Washington, DC

Berry, A. and R.H.Sobot, 1978, 'Labor Market Performance in Developing Countries: A Survey', *World Development*, November-December

Bettleheim, C, 1959, *Studies in the Theory of Planning*, Asia Publishing House: New York

Bhagwati, J., 1958, 'Immiserizing Growth', *Review of Economic Studies*, June

———, 1962 'The Theory of Comparative Advantage in the Context of Underdevelopment and Growth', *Pakistan Development Review*, Autumn

———, ed., 1970, *Economics and World Order from the 1970s to the 1990s*, Free Press: New York

———, 1982, 'Directly Unproductive, Rent-Seeking Activities', *Journal of Political Economy*, vol. 90, October

———, 1984, 'Development Economics: What Have We Learnt?', *Asian Development Review*, vol. 2, no. 1

———, 1991, *The World Trading System at Risk*, Princeton University Press: Princeton

———, 1993, 'The Case for Free Trade', *Scientific American*, November

Bird, Richard, 1981, 'Exercising Policy Leverage Through Aid: A Critical Survey', *Canadian Journal of Development Studies*, vol. 2, no. 2

Birkhaeuser, D.R. and G.Feeler, 1991, 'The Economic Impact of Agricultural Extension: A Review', *Economic Development and Cultural Change*, vol. 39, no. 3

Blaug, Mark, 1976, 'Human Capital Theory: A Slightly Jaundiced Survey', *Journal of Economic Literature*, vol. 14, no. 3, September

- Blitzer, Charles, Peter B. Clark and Lance Taylor, eds, 1975, *Economy-wide Models and Development Planning*, Oxford University Press: London
- Boeke, J.H., 1953, *Economics and Economic Policy in Dual Societies*, Jjeenk Willink: Haarlem
- Boserup, Esther, 1970, *Women's Role in Development*, Allen & Unwin: London
- , 1981, *Population and Technological Change, A Study of Long-term Trends*, University of Chicago Press: Chicago
- Bowles, S. and H. Gintis, 1975, 'The Problem with the Human Capital Theory: A Marxist Critique', *American Economic Review Supplement*, vol. 65, no. 2, May
- Brachlan et al., 1990, 'Symposium on the State and Economic Development', *Journal of Economic Perspectives*, vol. 4, no. 3, Summer
- Brandt Report, 1980, *North-South: A Programme for Survival*. The Report of the Independent Commission on International Development Issues under the Chairmanship of Willy Brandt, Pan Books: London
- Braudel, Fernand, 1994, *A History of Civilizations* (translated by Richard Mayne), Penguin Books: New York
- Brown, Judith M., 1985, *Modern India: The Origins of Asian Democracy*, Oxford University Press, New York
- Buchanan J.M. et al., eds, 1980, *Toward a Theory of Rent-seeking Society*, Texas A&M University: College Station
- Buvinic, Mayra, 1997, 'Women in Poverty: A New Global Underclass', *Foreign Policy*, no. 108, Fall
- Byrne, Francis C, 1966, 'Role Shock: An Occupational Hazard of American Technical Assistants Abroad', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, November
- Campos, Jose E. and Hilton L. Root, 1996, *The Key to the Asian Miracle: Making Shared Growth Credible*, Brookings Institution: Washington, DC

- Cassen, R. and Associates, 1986, *Does Aid Work?* Report to an Intergovernmental Task Force, Clarendon Press: Oxford
- Cernia, M., eel., 1991, *Putting People First*, Oxford University Press: New York
- Chandler, A.D., 1962, *Strategy and Structure: Chapters in the History of American Industrial Enterprise*, MIT Press: Cambridge, Mass.
- Chant, Sylvia, eel., 1992, *Gender and Mig ratioir in Developing Countries*, Bellhaven Press: London
- Chen, E.K.Y., 1979, *Hyper-growth in Asian Economies: A Comparative Study of Hong Kong, Japan, Korea, Siirgapore and Taiwan*, Holmes & Mei: New York
- Chenery, Hollis, et al. 1974, *Redistribution with Growth*, Oxford University Press for the World Bank
- Chenery, Hollis and PG.Clark, 1959, *Interindustry Economics*, J.Wiley: New York
- Chenery, Hollis and M.Bruno, 1962, 'Development Alternatives in an Open Economy: The Case of Israel', *Economic Journal*, vol. 72
- Chenery, Hollis and A.M.Strout, 1966, 'Foreign Assistance and Economic Development', *American Economic Review*, September
- Chenery, Hollis and T.N.Srinivasan, eds, 1988, *Handbook of Development Economics*, Elsevier: New York
- Clark, Colin, 1940, *The Condiiorrs of Economic Progress*, St Martin's Press: New York
- Cline, W.R., 1982, 'Can the East Asian Model of Development be Generalized?', *World Development*, vol. 10, no. 2
- Clower, Robert, et al., 1966, *Growth without Development: An Economic Survey of Liberia*, Northwestern University Press: Evanston

- Conable, Barber B., 1990, 'Development and the Environment: A Global Balance', *International Environmental Affairs*, vol. 2, no. 1, Winter
- Coombs, Philip, with Manzoor Ahmed, 1974, *Attacking Rural Poverty, How Not formal Education Can Help*, Johns Hopkins University Press: Baltimore
- Corbo, V., *et al*, eds, 1987, *Growth-Oriented Adjustment Programs*, IMF and World Bank: Washington, DC
- Corner, Lorraine, 1992, 'Women, Men and Macroeconomics, the Gender Differentiated Impact of Macro-Economics with Special Reference to Asia and Pacific', UNIFEM Workshop, Bali, 27-8 August
- Cornia, A., R. Jolly and F. Stewart, 1986, *Adjustment with a Human Face, Protecting the Vulnerable and Promoting Growth (A Study by Utting)*, vol. I, Clarendon Press: Oxford
- Culpeper, Roy, 1998, 'Systemic Instability or Global Growing Pains? Implications of the Asian Financial Crisis', *Briefing B-41*, The North-South Institute: Ottawa, Ont.
- Cutter, Susan L., 1995, 'The Forgotten Casualties: Women, Children and Environmental Change', *Global Environmental Change*, vol. 5, no. 3, June
- Dahlman, C.J. *et al*. 1987, 'Managing Technological Development', *World Development*, June
- Daly, Herman E., 1993, 'The Perils of Free Trade', *Scientific American*, November
- , 1993a, 'Why Northern Income Growth is Not the Solution to Southern Poverty', *Ecological Economics*, vol. 8
- Daly, Herman E. and J.B. Cobb Jr, 1994, *For the Common Good: Redirecting the Economy towards Community, the Environment and a Sustainable Future*, Beacon Press: Boston
- Darity, William, 1985, 'Review', of Friedrich List, *The National System of Political Economy*, 1837, *History of Political Economy*, vol. 17, no. 3

- Darity, William and Bobbie L.Horn, 1988, *The Loan Pushers: The Role of Commercial Banks in the International Debt Crisis*, Ballinger: Cambridge, Mass.
- Dawkins, Richard, 1989, *The Selfish Gene*, Oxford University Press: Oxford
- de Haan, Arjan, 1998, "'Social Exclusion": An Alternative Concept for the Study of Deprivation', *LDS Bulletin*, vol. 29, no. 1, January
- de Melo, 1988, 'SAM-based Models: An Introduction', *Journal of Policy Modeling*, vol. 10, no. 3
- Denison, Edward, 1962, *Three Sources of Economic Growth in the US and the Alternatives before Us*, Committee for Economic Development: New York
- de Soto, Hernando, 1989, *The Other Path*, Harper & Row: New York
- Dobbs, M.M., 1960, *An Essay on Economic Growth and Planning*, Routledge & Kegan Paul: London
- Dornar, E.D., 1946, 'Capital Expansion, Rate of Growth and Employment', *Econometrica*, April
- , 1947, 'The Problem of Capital Accumulation', *American Economic Review*, March
- Doner, R.F., 1991, 'Approaches to the Politics of Economic Growth in Southeast Asia', *Journal of Asian Studies*, vol. 50, no. 4
- Dornbusch, R., 1985, 'Dealing with Debt in the 1980's', *Third World Quarterly*, vol. 7
- , 1986, *Dollars, Debts and Deficits*, MIT Press: Cambridge
- Drake, P.J., 1961, *Financial Development in Malaya and Singapore*, Australian National University: Canberra
- Drydyck, J. and Peter Penz, eds 1997, *Global Justice, Global Democracy*, Society for Socialist Studies/Fernwood Publishing: Winnipeg/Halifax
- Dunning, John H., 1992, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley: Don Mills, Ont.
- Eckaus, R., 1955, 'The Factor Proportions Problem in Underdeveloped Areas', *American Economic Review*, September

- ECLA, 1950, *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*, UN Department of Economic Affairs, New York
- , 1957, *Economic Survey for Latin America for 1956*, UN: New York
- Eden, Lorraine and Evan H. Potter, eds, 1993, *Multinationals in Global Political Economy*, St Martin's Press: New York
- Edgell, Alvin G., 1973/4, 'Aid Encounter in Ibolancel', *International Development Review/Eocus*, vol. 15
- Edwards, E.O., ed., 1974, *Employment in Developing Countries*, Columbia University Press: New York
- Edwards, E.O. and S. van Wijnbergen, 1988, 'Disequilibrium and Structural Adjustment', in Chenery and Srinivasan, eds
- Eisenstadt, S.N., 1987, *Patterns of Modernity*, Pinter: London
- Elegant, Robert, 1991, *Pacific Destiny, Inside Asia Today*, Avon: New York
- Ellis, H.S., 1958, 'Accelerated Investment as a Force in Economic Development', *Quarterly Journal of Economics*, November
- Eltis, Walter, 1987, *The Classical Theory of Economic Growth*, Macmillan: London
- Emeris, L., ed., 1997, *Economic and Social Development in the XXIst Century*, Inter-American Development Bank: Washington, DC
- Emerson, Rupert, 1964, *Malaysia, A Study of Direct and Indirect Rule*, University of Malaya Press: Kuala Lumpur
- Enos, J.L., 1989, 'Transfer of Technology', *Asia-Pacific Economic Literature*, vol. 3, no. 1, March
- Enos, J.L. and W.H. Park, 1988, *The Adoption and Diffusion of Imported Technology: The Case of Korea*, Croom Helm: London
- Environmental Policy and Law*, 1992, 'Tokyo Declaration on Financing Environment and Development', vol. 23, no. 4
- Esman, J., 1978 'Development Administration and Constituency Organization', *Public Administration Review*, March-April

- Evers, H. Deiter and Ozay Mehmet, 1994 'The Management of Risk: Informal Sector Trade in Indonesia', *World Development*, vol. 22, no. 1, January
- Faber, M. and D.Seers, eels, 1972, *The Crisis in Planning*, vol. 1: *Issues*, Chatto & Windus: London
- Fallows, James, 1994, *Looking at the Sun*, Pantheon: New York
- Fei, John C.H. and Gustav Ranis, 1961, 'A Theory of Economic Development', *American Economic Review*, September
- Fei, John C.H. and S.W.Y.Kuo, 1979, *Growth and Equity: The Taiwan Case*, Oxford University Press: New York
- Ferguson, C.E and J.P.Gould, 1975, *Microeconomic Theory*, 4th edn, Irwin: Homewood
- Fortune*, 1992, 'The New Global Work Force', no. 26, 14 December
- Frankel, FR., 1969, 'India's New Strategy of Agricultural Development: Political Costs of Agrarian Modernization', *Journal of Asian Studies*, vol. 28, no. 4
- Freeman, R., 1976, *The Overeducated American*, New York: Academic Press
- French, Hilary, 1993, *Costly Tradeoffs, Reconciling Trade and Environment*, Worldwatch Paper 113, Washington, DC
- Friedman, Milton, 1958, 'Foreign Economic Aid; Means and Objectives', *Tlje Yale Economic Review*, Summer
- Fry, M.J., 1982, 'Models of Financially Repressed Development Economies', *World Development*, September
- Fukuyama, F., 1989, 'The End of History?', *The National Interest*, Summer
- , 1992, *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton: London
- Fuller, Bruce, 1986, 'Is Primary School Quality Eroding in the Third World?', *Comparative Education Review*, vol. 30, no. 4, 1986

- Furukawa Eiichi, 1993, 'Changes in Southeast Asian Views of Japan', *Japan Echo*, vol. 20, no. 3, Autumn
- George, Susan, 1990, *A Fate Worse than Debt*, Penguin: London
- Ghai, Dharam, 1992, *Structural Adjustment, Global Integration and Social Democracy*, United Nations Research Institute for Social Development: Geneva, Discussion Paper 37, October
- Gillis, M., D.H.Perkins, M.Roemer and D.R.Snodgrass, 1992, *Economics of Development*, W.W.Norton: New York
- Gilpin, Robert, 1987, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press: Princeton
- Gladwin, Christina, ed., 1991, *Structural Adjustment and African Women Farmers*, University of Florida Press: Gainesville
- Goode, Ricard, 1984, *Government Finance in Developing Countries*, Brookings Institution: Washington, DC
- Goodland, Robert and Herman Daly, 1993, 'Why Northern Income Growth is Not the Solution to Southern Poverty', *Ecological Economics*, vol. 8
- Gordon, R.G., 1982, 'Why US Wage and Employment Behaviour Differs from that in Britain and Japan', *Economic Journal*, March
- Gottlieb, G., 1993, *Nation against State: A New Approach to Conflicts and the Decline of Sovereignty*, Council on Foreign Relations Press: New York
- Goulet, Denis, 1992, 'Development: Creator and Destroyer of Values', *World Development*, vol. 20, no. 3
- Gray, John, 1998, *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*, Granta Books: London
- Griffin, Keith, 1974, *The Political Economy of Agrarian Change*, Macmillan: London
- , 1976, *Land Concentration and Rural Poverty*, Macmillan: London
- , ed., 1987, *World Hunger and the World Economy*, Macmillan: London:

- Griffin, Keith and J.L.Enos, 1970, 'Foreign Assistance: Objectives and Consequences', *Economic Development and Cultural Change*, April Griffin, Keith and A.K.Ghose, 1979, 'Growth and Impoverishment in the Rural Areas of Asia', *World Development*, vol. 7, nos 4/5 Hadiz, Vecli R., 1997, *Workers and the State in New Order Indonesia*, Routledge: London and New York
- Hagen, E.E., 1958, 'An Economic Justification for Protection', *Quarterly Journal of Economics*, November
- Haggard, S. and E.Kim, 1997, 'The Sources of East Asia's Economic Growth', *Access Asia Review*, vol.1, no. 1
- Haggard, S. and C.Mason, 1990, 'Institutions and Economic Policy: Theory and a Korean Case Study', *World Politics*, 42, January
- Hahn, F.H. and R.C.O.Matthews, 1964, 'Growth and Technical Progress: A Survey', *Economic Journal*, vol. 74
- Hamilton, Clive, 1983, 'Capitalist Industrialization in East Asia's Four Little Tigers', *Journal of Contemporary Asia*, vol. 13, no. 1
- , 1987, 'Can the Rest of Asia Emulate the NICs?', *Third World Quarterly*, vol. 9, no. 4, October
- Hammelskamp, J. and K.L.Brockman, 1997, 'Environmental Labels: The German "Blue Angel"', *Future*, vol. 29, no. 1
- Harbison, F.H. and C.A.Myers, 1973, *Human Resources as the Wealth of Nations*, Oxford University Press: New York
- Harris, J.R. and M.Todaro, 1970, 'Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Model', *American Economic Review*, March
- Harris, M., 1968, *The Rise of Anthropological Theory: A History of Culture*, Crowell: New York
- Harris, Nigel, 1987, *The End of the Third World: Newly Industrializing Countries and the Decline of an Ideology*, Penguin: Harmondsworth

- Harrison, Lawrence E., 1992, *Who Prospers: How Cultural Values Shape Economic and Political Success*, Basic Books: New York
- Harrod, R.F., 1939, 'An Essay in Dynamic Theory', *Economic Journal*, vol. 49
- , 1948, *Toward a Dynamic Economics*, St Martin's Press: New York
- , 1963, *The Life of John Maynard Keynes*, Macmillan: London
- Hart, Gillian, 1992, 'Household Production Reconsidered: Gender, Labor Conflict, and Technological Change in Malaysia's Muda Region', *World Development*, vol. 20, no. 6
- Hart, Keith, 1973, 'Informal Income Opportunities and Urban Unemployment in Ghana', *Journal of Modern African Studies*, March
- Healey, Derek T, 1972, 'Development Policy: New Thinking about an Interpretation', *Journal of Economic Literature*, September
- Hecksher, Eli, 1919, 'The Effects of Foreign Trade on the Distribution of Income', *Economise Tidskrift*
- Heilbroner, Robert, 1961, *The Worldly Philosophers: The Lives, Times and Ideas of the Great Economic Thinkers*, rev. edn , Simon & Schuster: New York
- , 1963, *The Great Ascent: The Struggle for Economic Development in our Time*, Harper & Row: New York
- , 1973, 'Economics as a "Value-Free", Science', *Social Research*, vol. 40, Spring
- Helleiner, G.K., ed., 1976, *A World Divided: The Less Developed Countries in the International Economy*, Cambridge University Press: New York
- , ed., 1986, *Africa and the International Monetary Fund*, IMF: Washington, DC
- Helleiner, G.K., 1992, 'The IMF, the World Bank and Africa's Adjustment and External Debt Problems: An Unofficial View', *World Development*, vol. 20, no. 6

- Heller, H. Robert, 1968, *International Trade Theory and Empirical Evidence*, Prentice-Hall: Englewood Cliffs, New Jersey
- Henderson, James M. and Richard E. Quandt, 1958, *Microeconomic Theory: A Mathematical Approach*, McGraw Hill: New York
- Herrick, Bruce and Charles P. Kindleberger, 1988, *Economic Development*, international 4th edn, McGraw-Hill: Singapore
- Hettne, Bjorn., 1990, *Development Theory and the Three Worlds*, Longman: London
- Hicks, G., 1989, 'The Four Little Dragons: An Enthusiast's Reading Guide', *Asia-Pacific Economic Literature*, vol. 3, no. 2
- Hicks, J. R., 1965, *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*, 2nd edn, Clarendon: Oxford
- Higgins, Benjamin, 1956, 'The Dualistic Theory of Underdeveloped Areas', *Economic Development and Cultural Change*, January
- , 1968, *Economic Development, Principles, Problems, and Policies*, revised edn, Norton & Co., New York
- Higgot, Richard A., 1983, *Political Development Theory*, Croom Helm: London
- Himawan, Charles, 1980, *The Foreign Investment Process in Indonesia*, Gunung Agung: Jakarta
- Hirschman, Albert, 1958, *The Strategy of Economic Development*, Yale University Press: New Haven
- , 1977, *The Passions and the Interests: The Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*, Princeton University Press: Princeton
- , 1981, 'The Rise and Decline of Development Economics', in A. O. Hirschman, *Essays in Trespassing: Economics to Politics and Beyond*, Cambridge University Press: Cambridge
- , 1984, 'A Dissenter's Confession: The Strategy of Development Revisited', in Meier and Seers, eds

- , 1986, 'The Rise and Decline of Development Economics', *Development: Seeds of Change*, Society for International Development (Rome), vol. 3, no. 3
- Hobsbawm, Eric, 1992, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press: New York
- , 1993 'The New Threat to History', *The New York Review of Books*, 16 December
- Horowitz, Donald L., 1985, *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press: Berkeley
- Hughes, H., ed., 1985, *Explaining the Success of East Asian Industrialisation*, Cambridge University Press: Cambridge
- Hughes, H., ed., 1988, *Achieving Industrialization in East Asia*, Cambridge University Press: Cambridge
- Hughes, Robert, 1993, *Culture of Complaint, the Fraying of America*, Oxford University Press: New York
- Huntington, S., 1993, 'The Clash of Civilizations?', *Foreign Affairs*, Summer
- , 1996, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster: New York
- Hymer, Stephen, 1970, 'The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations', *American Economic Review*, May
- ILO, 1972, *Employment, Incomes and Equality* (the Kenya Report), ILO: Geneva
- , 1976, *Employment, Growth and Basic Needs: A One World Problem*, ILO: Geneva
- , 1993, *Multinationals and Employment: The Global Economy of the 1990s*, ILO: Geneva
- , 1994, *Defending Values, Promoting Change: Social Justice in a Global Economy*, An ILO Agenda, Report of the Director-General to the 81st Session 1994, ILO: Geneva

- , 1996, *Child Labour: Targetting the Intolerable*, ILO: Geneva
- 1998, *ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*,
International Labour Conference, 86th Session, Geneva, June
(<http://www.ilo.org/public/english/iloilc/ilc86/com-dtxt.htm>)
- Inkeles, Alex and David M. Smith, 1974, *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*, Harvard University Press: Cambridge
- Inoguchi, Takashi, 1994, 'The Coming Pacific Century?', *Current History*, January
- Islam, Iyanatul, 1992, 'Political Economy and East Asian Economic Development', *Asian-Pacific Economic Literature*, vol. 6, no. 2
- Jackson, J.C. 1968, *Planters and Speculators*, University of Malaya Press: Kuala Lumpur
- Jackson, J.C. and C.Kirkpatrick, 1986, 'Export-led Development, Labour-market Policy Conditions and the Distribution of Income: The Case of Singapore', *Cambridge Journal of Economics*, vol. 10, no. 2, June
- Jacoby, Henry, D., Ronald G.Prinn, and Richard Schmalense, 1998, 'Kyoto's Unfinished Business', *Foreign Affairs*, July-August
- Jacoby, N.H, 1966, *US Aid to Taiwan*, Praeger: New York
- Jencks, Christopher, et al., 1972, *Inequality: A Reassessment of the Effects of Family and Schooling in America*, Basic Books: New York
- Johnson, C., 1982, *MLTL and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*, Stanford University Press: Stanford, Calif.
- Johnson, Paul, 1997, *A History of the American People*, Harper-Collins: New York

- Johnson, W.L. and D.R.Kamerschen, eds, 1972, *Readings in Economic Development*, South-Western Publishing Co.: Cincinnati, Ohio
- Johnston, B.F. and William Clark, 1982, *Redesigning Rural Development: A Strategic Perspective*, Johns Hopkins University Press: Baltimore
- Johnston, B.F. *et al.*, 1972, 'Criteria for the Design of Agricultural Development Studies', *Food Research Institute Studies*, vol. 11, no. 1
- Jolly, Richard, 1976, 'The World Employment Conference: The Enthronement of Basic Needs', *ODI Review*, no. 2
- Kaldor, Nicholas, 1955-6, 'Alternative Theories of Distribution', *Review of Economic Studies*, vol. 23, no. 2
- Kaldor, Nicholas, 1957, 'A Model of Economic Growth', *Economic Journal*, December
- , 1967, *Strategic Factors in Economic Development*, New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University: Ithaca, New York
- , 1985, *Economics Without Equilibrium*, Sharpe: New York
- Kaplan, R.D., 1994, 'The Coming Anarchy', *The Atlantic*, February
- Kaplinsky, R., 1988, 'Restructuring the Capitalist Labour Process: Implications for Administrative Reform', *IDS Bulletin*, October
- Kapur, Devesh, 1998, 'The IMF: A Cure or a Curse?', *Foreign Policy*, Summer
- Kapur, Devesh and Richard Webb, 1994, 'The Evolution of the Multilateral Development Banks' (Paper prepared for a conference sponsored by the Group of 24 on the occasion of the 50th Anniversary of Bretton Woods, Cartagena, Colombia, 18-20 April 1994)
- Kausikan, B., 1993, 'Asia's Different Standard', *Foreign Policy*, Fall

- Kay, Christobal, 1993, 'For a Renewal of Development Studies: Latin American Theories and Neoliberalism in the era of Structural Adjustment', *Third World Quarterly*, vol. 14, no. 4
- Kedourie, E., 1966, *Nationalism*, Hutchinson: London
- Kennedy, Paul, 1993, *Preparing for the Twenty-first Century*, Harper-Collins: Toronto
- Keynes, John M., 1936, *Tire Genera! Theory of Employment, Interest and Money*, Papermac 12, Macmillan: London
- Killick, T., 1976, 'The Possibilities of Development Planning', *Oxford Economic Papers*, vol. 41, no. 4, October
- , 1981, *Policy Economics: A Textbook of Applied Economics on Developing Countries*, Heinemann: London
- , eel., 1984, *Tire Quest for Economic Stabilisation: The IMF and the Third World*, Heinemann: London
- , 1998, *Conditionality: Donors and the Political-Economy of Policy Reform in Developing Countries*, Routledge, London.
- Kinckleberger, Charles, 1958, *Economic Development*, 2nd edn, McGraw-Hill: New York
- , 1989, *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*, Basic Books: New York
- Kindleberger, Charles and PLindert, 1982, *International Economics*, Irwin: Homewood, 111.
- Krishna, Raj, 1973 'Unemployment in India', *Economic and Political Weekly*, 3 March
- Kristof, Nicholas, 1993 'China's Rise', *Foreign Affairs*, November-December 179
- Krueger, Anne, 1974, 'The Political Economy of Rent-seeking Society', *American Economic Review*, June
- , 1990, 'Government Failures in Development', *Journal of Economic Perspectives*, vol. 4, no. 3, Summer
- Krugman, Paul, 1994, 'The Myth of Asia's Mircale', *Foreign Affairs*, vol. 73, no. 6.

- Kuznets, Simon, 1933, 'Economic Growth and Income Inequality', *American Economic Review*, March
- Kuznets, Simon, 1939, 'Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations: Part 4. Distribution of National Income By Factor Shares', *Economic Development and Cultural Change*, vol. 7, (supplement), April
- , 1965, *Economic Growth and Structure*, Heinemann: London
- , 1966, *Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread*, Yale University Press: New Haven, Conn.
- , 1971, *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*, Cambridge University Press: Cambridge, Mass.
- Lai, Deepak, 1984, *The Political Economy of the Predatory State*, World Bank Discussion Paper DRD 105, Washington, DC
- , 1983, *The Poverty of Development Economics*, Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Lall, S., 1978, 'Transnationals, Domestic Enterprises, and Industrial Structure in Host LDCs: A Survey', *Oxford Economic Papers*, July
- Lall, S. and F. Stewart, 1986, *Theory and Reality in Development*, Macmillan: London
- Lange, Oscar and Fred M. Taylor, 1938, *On the Economic Theory of Socialism*, University of Minnesota Press: Minneapolis
- Lee, Eddy, 1979, 'Egalitarian Peasant Farming and Rural Development: The Case of South Korea', *World Development*, vol. 7
- , ed., 1981, *Export-led Industrialization and Development*, ILO: Geneva
- Leibenstein, Harvey, 1978, *An Efficiency Theory and Economic Development*, Oxford University Press: New York
- Lele, U., 1979, *The Design of Rural Development: Lessons from Africa*, Johns Hopkins University Press: Baltimore
- , 1986, 'Women and Structural Transformation', *Economic Development and Cultural Change*, vol. 34

- Leontieff, W., 1933, 'Domestic Production and Foreign Trade: The American Position Re-examined', *Proceedings of the American Philosophical Society*, September
- Lerner, Abba P., 1946, *The Economics of Control*, Macmillan: New York
- Lerner, Daniel, 1958, *The Passing of Traditional Society*, 2nd edn, Oxford University Press, London
- Levitsky, Jacob, ed., 1989, *Microenterprises in Developing Countries*, Intermediate Technology Publications: London
- Lewis, Arthur, 1954, 'Economic Development with Unlimited Supplies of Labour', *Manchester School*, May
- , 1955, *The Theory of Economic Growth*, Unwin: London
- , 1966, *Development Planning: The Essentials of Economic Policy*, Allan & Unwin: London
- Lewis, John R, *et al.*, 1988, *Strengthening the Poor: What Have We Learnt?*, Overseas Development Council: Washington, DC
- Liemt, G. van, 1992, 'Economic Globalisation: Labour Options and Business Strategies in High Labour Cost Countries', *International Labour Review*, vol. 131, nos. 4-5
- Lim, L.Y.C., 1983, 'Singapore's Success: The Myth of the Free Market Economy', *Asian Survey*, vol. 23. no. 6, June
- , 1998, 'Whose "Model", Failed? Implications of the Asian Economic Crisis', *The Washington Quarterly*, vol. 21, no. 3
- Lindblom, Charles E., 1977, *Politics and Markets: The World's Political- Economic Systems*, Basic Books: USA
- Lipsey, R.G and K.Lancaster, 1957, 'The General Theory of the Second Best', *Review of Economic Studies*, no. 1
- Lipton, Michael, 1968, 'The Theory of Optimising Peasant', *Journal of Development Studies*, vol. 4, no. 3
- , 1977, *Why People Stay Poor*, Temple Smith: London
- , 1990, 'Requiem for Adjustment Lending', *Development Policy Review*, vol. 8, no. 4

- Lipton, Michael and J. Toye, 1990, *Does Aid Work in India? A Country Study of the Impact of Official Development Assistance*, Routledge: London
- List, Frederick, 1885, *The National System of Political Economy* (translated by Sampson S. Lloyd), Longmans, Green & Co.: London
- Little, I.M.D., 1957, *A Critique of Welfare Economics*, Oxford University Press: New York
- Little, I.M.D., T. Scitovsky and M. Scott, 1970, *Industry and Trade in Some Developing Countries: A Comparative Study*, Oxford University Press: London
- Little, I.M.D. and Mirrlees, James A., 1974, *Project Appraisal and Planning for Developing Countries*, Basic Books: New York
- Lockheed, M.E and A.M. Verspoor *et al.*, 1991, *Improving Primary Education in Developing Countries*, Oxford University Press: New York
- Lofchie, Michael F and Stephen K. Cummins, 1981 'Food Deficits and Agricultural Policies in Tropical Africa', *Journal of Modern African Studies*, vol. 20, no. 1, March
- Lubbel, Harold, 1991, *The Informal Sector in the 1980s and 1990s*, OECD: Paris
- Lucas, Robert E., 1988, 'On the Mechanics of Economic Development', *Journal of Monetary Economics*, vol. 22, July
- Mahbubani, K., 1992, 'The West and the Rest', *The National Interest*, Summer
- Malthus, Robert, 1803, *An Essay on the Principle of Population*, Bunsley, London (ed. D. Winch 1992)
- Mamdani, M., 1972, *The Myth of Population Control: Family, Caste and Class in an Indian Village*, Monthly Review Press: New York
- Manne, A.S., 1974, 'Multi-sector Models for Development Planning: A Survey', *Journal of Development Economics*, vol. 1, no. 1, June

- Manning, C. and P.E.Fong, 1990, 'Labour Market Trends and Structures in ASEAN and the East Asian NIEs', *Asian Pacific Economic Literature*, vol. 4, September
- Marchand, M. and J. Pappart, eels, 1995, *Feminism/Postmodernism/Developmen*, Routledge: London
- Marshall, Alfred, 1962, *The Principles of Economics*, 8th edn, paperback 16, Macmillan: Toronto
- Marx, Karl, 1972, *Capital*, 2 vols, Everyman Paperback, Dent: London
- Mason, E.S. *et al.*, 1980, *The Economic and Social Modernisation of the Republic of Korea*, Council on East Asian Studies, Harvard University: Cambridge, Mass.
- Mathieu, Karl-Heinz, 1993, 'Bioeconomics and Post-Keynesian Economics: A Search for a Common Ground', *Ecological Economics*, vol. 8
- Mazumdar, Dipak, 1976, 'The Urban Informal Sector', *World Development*, August
- Meade, J.E., 1962, *A Neo-classical Theory of Economic Growth*, 2nd edn, Unwin: London
- Meadows, D. *et al.*, 1972, *The Limits to Growth*, Universe Books: London
- Mehmet, Ozay, 1971, 'Manpower Planning and Labour Markets in Developing Countries: A Case Study of West Malaysia', *Journal of Development Studies*, vol. 8, no. 2
- , 1978, *Economic Planning and Social Justice in Developing Countries*, Croom Helm: London
- , 1980, 'An International Development Levy on Multinational Corporations', *International Interactions*, vol. 7, no. 2
- , 1983, 'Growth with Impoverishment in a Dual Economy with Capital Imports', *Australian Economic Papers*, June
- , 1986, *Development in Malaysia: Poverty, Wealth and Trusteeship*, Croom Helm: London

- , 1988, *Human Resource Development in the Third World: Cases of Success and Failure*, R.F.Frye & Co: Kingston, Ont.
- , 1990, *Islamic Identity and Development: Studies of the Islamic Periphery*, Routledge: London
- , 1992, 'Eurocentricity of A.R.Wallace', *PRLSMA* (Jakarta), vol. 6
- , 1994, 'Rent-seeking and Gate-keeping in Indonesia: A Cultural and Economic Analysis', *Labour, Capital and Society*, vol. 27, no. 1, April
- , 1997, 'Tigers, Asian Values and Labour Standards: Promoting a Fairer Global Trade', in *Canada Among Nations 1997: Asia Pacific Face-Off*, edited by F.O.Hampson, M.A.Molot and M.Rudner, Carleton University Press: Ottawa, Ont.
- Mehmet, Ozay, E.P.Mendes and R.Sinding, 1999, *Towards a Fair Global Labour Market: Avoiding a New Slave Trade*, Routledge: London and New York
- Meier, Gerald M., ed., 1976, *Leading Issues in Economic Development*, 3rd edn, Oxford University Press: New York
- , 1984, *Leading Issues in Economic Development*, 4th edn, Oxford University Press: New York
- , 1989, *Leading Issues in Economic Development*, 5th edn, Oxford University Press: New York
- Meier, Gerald M. and D.Seers, eds, 1984, *Pioneers in Development*, Oxford University Press: New York
- Mendes, E.P, 1997, 'Canada, Asian Values and Human Rights: Helping the Tigers Set Themselves Free', in *Canada Among Nations 1997: Asia Pacific Face-Off*, edited by F.O.Hampson, M.A.Molot and M.Rudner, Carleton University Press: Ottawa, Ont.
- Mies, Maria, 1986, *Patriarchy and Accumulation on a World Scene*, Zed Books: London
- Mill, John Stuart, 1917, *Principles of Political Economy* (Ashley edition), Longmans, Green & Co.: London

- Mincer, J., 1962, 'On-the-job Training: Costs, Returns and Some Implications', *Journal of Political Economy*, vol. 70
- Mishan, E.J., 1960 'Survey of Welfare Economics 1939-59', *Economic Journal*, vol. 70, no. 278
- Moffat, L. et al. 1991, *Two Halves Make a Whole*, OCCIC: Ottawa
- Morawetz, David, 1977, *Twenty-five Years of Economic Development*, World Bank: Washington
- Morgan, Dan, 1980, *Merchants of Grain*, Penguin: Harmondsworth
- Mumford, Lewis, 1934, *Technics and Civilization*, London: Routledge
- Murray, Colin, 1980, 'Migrant Labour and Changing Family Structure in the Rural Periphery of Southern Africa', *Journal of Southern African Studies*, vol. 6, no. 2
- Myint, Hla, 1958, 'The Classical Theory of International Trade and Underdeveloped Countries', *Economic Journal*, vol. 68
- , 1971, *Economic Theory and the Underdeveloped Countries*, Oxford University Press: New York
- , 1977, 'Adam Smith's Theory of International Trade in the Perspective of Economic Development', *Economica*, vol. 44
- Myrdal, Gunnar, 1968, *Asian Drama*, Pantheon: New York
- , 1972, *Rich Land and Poor Land*, Harper: New York
- Nakane, C., 1970, *Japanese Society*, University of California Press: Berkeley
- Nash, June and Maria P Fernandez-Kelley, eds, 1983, *Women, Men and the International Division of Labor*, State University of New York: Albany
- Neuman, Stephanie, ed., 1998, *International Relations Theory and the Third World*, St Martin's Press: New York
- Niskanen, W.A., 1971, *Bureaucracy and Representative Government*, New York: Aclene
- North, Douglas C., 1981, *Structure and Change in Economic History*, Norton: New York

- , 1989, 'Institutions and Economic Growth: An Historical Introduction', *World Development*, vol. 17, no. 9
- , 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press: New York
- Nurske, R., 1952, 'Some International Aspects of the Problem of Economic Development', *American Economic Review*, May (reprinted in Agarwala and Singh eds, 1963)
- , 1953, *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Blackwell: Oxford
- OECD, 1962, *Forecasting Educational Needs for Economic and Social Development*, edited by H.S.Parnes, OECD: Paris
- , 1964, *The Residual Factor and Economic Growth*, OECD: Paris
- , 1982, *The Industrial Policy of Japan*, OECD: Paris
- , 1990, *Development Cooperation. Efforts and Policies of the Members of the Development Assistance Committee*, OECD: Paris
- Ohlin, Bertil, 1929, 'The Reparation Problem: A Discussion', *Economic Journal*, June
- O'Leary, A. and L.Lemmott, eds, 1995, *Women at Risk: Issues in the Primary Prevention of AIDS*, Plenum Press: New York
- Olson, Mancur, 1982, *The Rise and Decline of Nations*, Yale University Press: New Haven
- O'Manique, John, 1994, 'One More Revolution' (Paper presented at York University Conference on New Imperatives in International Development), February
- Onis, Z., 1991, 'The Logic of the Developmental State', *Comparative Politics*, October
- Paauw, Douglas S, and John C.Fei, 1973, *Tlje Transition in Open Dualistic Economies: Theoiy and Southeast Asian Experience*, Yale University Press: New Haven, Conn.

- Pack, H., 1974, 'The Employment-Output Trade-Offs in LDCs: A Microeconomic Approach', *Oxford Economic Papers*, vol. 26, no. 3, November
- Papanek, Gustav, 1967, *Pakistan's Development: Social Goals and Private Incentives*, Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- , 1988, 'The New Asian Capitalism: An Economic Portrait', in P Berger and H.H.M.Hsiao, eds, *In Search of an East Asian Development Model*, Transaction Publications: New Brunswick
- Papanek, Gustav and Kyn O, 1986, 'The Effect on Income Distribution of Development, the Growth Rate and Economic Strategy', *Journal of Development Economics*, vol. 23
- Parmer, Norman, 1960, *Colonial Labor Policy and Administration: A History of Labor in the Rubber Plantation Industry of Malaya, c. 1910-1941*, J.J. Augustin: New York
- Pasinetti, L., 1961-2, 'Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth', *Review of Economic Studies*, vol. 29
- Pearce D. et al., 1989, *A Blueprint for a Green Economy*, Earthscan Publications: London
- Polanyi, Karl, 1944, *The Great Transformation*, Rinehart & Co: New York
- Porter, Michael, 1990, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press:
- Prebisch, Raoul, 1959, 'Commercial Policy in the Underdeveloped Countries', *American Economic Review Papers and Proceedings*, May
- Psacharopoulos, George, 1973, *Return to Education: An International Comparison*, Elsevier: San Francisco
- Putnam, Robert D. et al. 1993, *Making Democracy Work, Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press: Princeton

- Pyatt, F.G., 1988, 'A SAM Approach to Modelling', *Journal of Policy Modelling*, vol. 10, no. 3
- Ranis, G., ed., 1972, *The Gap Between Rich and Poor Nations*, London: Macmillan
- , 1978, 'Equity with Growth in Taiwan: How "Special" is the "Special Case"?', *World Development*, vol. 13, April
- , 1985, 'Can the East Asian Model of Development be Generalised? A Comment', *World Development*, vol. 13, April
- Ranis, G. and T.Paul Schultz, eds, 1988, *The State of Development Economics*, Oxford: Blackwell
- Redding, S.G., 1993, *The Spirit of Chinese Capitalism*, New York: Berlin & New York
- Rhode, D.L., ed., 1990, *Theoretical Perspectives on Sexual Difference*, Yale University Press: New Haven
- Ricardo, David, 1911, *The Principles of Political Economy and Taxation*, (Everyman Library), Dent: London
- Riedel, 1988, 'Economic Development in East Asia: Doing What Comes Naturally', in Hughes, ed.
- Robinson, Joan, 1936, 'Disguised Unemployment', *Economic Journal*, June
- , 1956, *The Accumulation of Capital*, Macmillan: London
- , 1962, *Economic Philosophy*, Penguin: Harmondsworth
- , 1970, 'A Model of Accumulation', in Sen, ed. Rodgers, Gary, ed., 1989, *Urban Poverty and the Labour Market: Access to Jobs and Income in Asian and Latin American Cities*, ILO: Geneva
- Rodrik, Dani, 1998, 'Globalisation, Social Conflict and Economic Growth', *The World Economy*, vol. 21, no. 2, March
- Romer, Paul, 1990 'Endogenous Technological Change', *Journal of Political Economy*, vol. 98, no. 5, Part 2, October
- Rondinelli, Dennis, 1983, *Development Projects as Policy Experiments*, Routledge: London & New York

- Rosenstein-Rodan, P.N., 1943, 'Problems of Industrialization of East and South-Eastern Europe', *Economic Journal*, June-September
- Rostow, W.W., 1956, 'The Take-off into Self-Sustaining Growth', *Economic Journal*, March
- , 1960, *The Stages of Economic Growth, A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press: Cambridge
- , 1975, *How it All Began: Origins of Modern Economy*, Methuen: London
- Rugman, Alan M., 1993, 'Drawing the Border for a Multinational Enterprise and a Nation-State', in Eden and Potter, eds
- Ruttan, V.W and Y.Hayami, 1984, 'Toward a Theory of Induced Institutional Innovation', *Journal of Development Studies*, July
- Sachs, J.D., 1987, 'Trade and Exchange Rate Policies in Growth-oriented Adjustment Programs', in Corbo et al., eds
- , ed., 1989, *Developing Country Debt and Economic Performance*, University of Chicago Press: Chicago
- Said, Edward, 1978, *Orientalism*, Random House: New York
- , 1993, *Culture and Imperialism*, Knopf: New York
- Saul, John R., 1992, *Voltaire's Bastards: The Dictatorship of Reason in the West*, Viking, Toronto
- 1995, *The Unconscious Civilization*, Anansi: Concord, Ont.
- Schmidt, Rodney, 1997, 'A Feasible Foreign Exchange Transactions Tax' (mimeo.), North-South Institute: Ottawa, Ont., September
- Schultz, T., 1961, 'Investment in Human Capital', *American Economic Review*, March
- , 1964, *Transforming Traditional Agriculture*, Yale University Press: New Haven
- Schumacher, E.F., 1973, *Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered*, Blond & Briggs: London
- Scitovsky, Tibor, 1952, *Welfare and Competition, the Economics of a Fully Employed Economy*, Unwin: London

- Scott, J.C., 1976, *The Moral Economy of the Peasant, Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, Yale University Press: New Haven
- , 1985, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press: New Haven
- Scott, M.F.G., 1989, *A New View of Economic Growth*, Oxford University Press: Oxford
- , 1991, *A New View of Economic Growth, Four Lectures*, World Bank Discussion Papers 131, Washington, DC
- Seabrook, Jeremy, 1993, *Victims of Development*, Verso: London
- Seers, Dudley, 1962, 'Why Visiting Economists Fail', *Journal of Political Economy*, August
- , 1963, 'Limitations of the Special Case', *Bulletin of the Oxford Institute of Economics and Statistics*, May
- Selvaratnam, V., 1994, *Innovations in Higher Education: Singapore at the Competitive Edge*, World Bank Technical Paper no. 222, World Bank: Washington, DC
- Sen, Amartya, eel., 1970, *Growth Economics*, Penguin: Harmondsworth
- , 1973, *On Economic Inequality*, Oxford University Press: New York
- , 1987, *On Ethics and Economics*, Blackwell: Oxford
- , 1998, 'Human Development and Financial Conservatism', *World Development*, vol. 26, no. 4
- Sen, Gita and Caren Grown, 1987, *Development Crises and Alternative Visions: Third World Women's Perspectives*, Monthly Review Press: New York
- Sethuraman, S.V., 1976, *Jakarta: Urban Development and Employment*, ILO: Geneva
- Shiva Vanclana, 1989, *Staying Alive*, Zed Books: London
- Shonfield, A., 1961, *The Attack on World Poverty*, London: Chatto & Windus

- Singer, Hans W., 1930, 'The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries', *American Economic Review*, May
- , 1975, 'The Distribution of Gains from Trade and Investment, Revisited', *Journal of Development Studies*, vol. 11, no. 6, July
- , 1988, 'Food Aid: Development Tool or Obstacle to Development', *Development Policy Review*, vol. 3, no. 4
- , 1989, 'Lessons of Postwar Development Experience, 1945-99', Discussion Paper 210, IDS, University of Sussex
- Smith, Adam, 1776, *The Wealth of Nations*, 2 vols, Cannan 5th edn, Methuen & Co: London
- Solow, Robert, 1956, 'A Contribution to the Theory of Growth', *Quarterly Journal of Economics*, February
- , 1970, *Growth Theory: An Exposition*, Oxford University Press: New York
- South Commission, 1990, *The Challenge to the South*, Oxford University Press: Oxford
- Southward, Herman M. and Bruce FJohnston, eds, 1967, *Agricultural Development and Economic Growth*, Cornell University Press: Ithaca, New York
- Sraffa, P, 1960, *Production of Commodities by Commodities*, Cambridge University Press: Cambridge
- Srinivasan, T., 1977, 'Development, Poverty and Basic Human Needs: Some Issues', *Food Research Institute Studies*, no. 2
- , 1985, 'Neo-classical Political Economy, the State and Economic Development', *Asian Development Review*, vol. 3, no. 2
- Standing, G. and V.Tokman, eds, 1991, *Toward Social Adjustment: Labour Market Issues in Structural Adjustment*, ILO: Geneva
- Stavrianos, L.S., 1981, *Global Rift: The Third World Comes of Age*, Marrow: New York
- Stern, N., 1989, 'The Economics of Development: A Survey', *Economic Journal*, vol. 99, September

- Stolper, W., 1967, *Planning Without Pacts*, Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Streeten, Paul P, 1963, 'Balanced Versus Unbalanced Growth', *Economic Weekly* (April 20), reprinted in Johnson and Kamerschen, eds
- , 1972, *Frontiers of Development Studies*, Macmillan: London
- , 1979, 'Basic Needs: Premises and Promises' *Journal for Policy Modeling*, vol. 1
- Streeten, Paul P. and Stewart, F., 1971, *Conflicts Between Output and Employment Objectives in Developing Countries*, Oxford: Queen Elizabeth House, July
- Streeten, Paul P, S.Burki, M. ul Haq, N.Hicks and FStewart, 1981, *First Things First: Meeting Basic Needs in Developing Countries*, Oxford University Press: New York
- Sunkel, O., 1972, 'Big Business and "Depenclencia"', *Foreign Affairs*, April
- Tan, Gerald, 1992, *The Newly Industrializing Countries of Asia*, Times Academic Press, Singapore
- , 1993, 'The next NICs of Asia', *Third World Quarterly*, vol. 14, no. 1
- Taylor, L., 1979, *Macro Models for Developing Countries*, McGraw-Hill, New York
- , 1983, *Structuralist Macroeconomics: Applicable Models for the Third World*, Basic Books: New York
- , 1988, *Varieties of Stabilization Experience*, Clarendon: Oxford
- , 1993, 'The World Bank and the Environment: The World Development Report 1992', *World Development*, vol. 21, no. 3
- Thurow, Lester, 1996, *The Future of Capitalism: How Today's Forces Shape Tomorrow's World*, Morrow: New York
- Tickner, J.A., 1992, *Gender in International Relations*, Columbia University Press: New York

- Timmer, Peter C., 1988, 'The Agricultural Transformation', in *Handbook of Development Economics* in Chenery and Srinivasan, eds
- Tinbergen, J., 1964, *Central Planning*, Yale University Press: New Haven, Conn.
- , 1967, *Development Planning*, Weidenfeld & Nicolson: London
- Tinbergen, J. et al., 1976, *Reshaping the International Order*, Dutton & Co: New York
- Tinker, Irene, ed., 1990, *Persistent Inequalities, Women and World Development*, Oxford University Press: New York
- Todaro, M., 1969, 'A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries', *American Economic Review*, vol. 39, no.1, March
- , 1971, *Development Planning: Models and Methods*, Oxford University Press, New York
- , 1977, *Economics for a Developing World*, Longman: London
- , 1981, *Economic Development in the Third World*, 2nd edn, Longman: New York
- , 1994, *Economics of Development*, Longman: London
- Tokman, V., 1978, 'An Exploration into the Nature of Informal-Formal Sector Relationships', *World Development*, vol. 6, September-October
- Tolbert, W.C. and S.M.Baum, 1983, *Investing in Development: Lessons of World Bank Experience*, Oxford University Press: Washington, DC
- Toye, J.F.J, ed., 1979 *Taxation and Economic Development*, Frank Cass: London
- , 1993, *Dilemmas of Development*, 2nd edn, Blackwell: Oxford
- Tsuru, S., 1976, *The Mainsprings of Japanese Growth: A Turning Point*, Atlantic Institute for International Affairs: Paris

- Tucker, Lee, 1997, 'Child Slaves in Modern India: The Bonded Labor Problem', *Human Rights Quarterly*, vol. 19: 572-629
- Turnham, David and I Jaeger, 1971, *The Employment Problem in Less Developed Countries: A Review of Evidence*, Paris: OECD
- ul Haq, Mahbub, 1981, 'Beyond the Slogan of South-South Cooperation', in *Dialogue for a New Order*, edited by Khacliya Haq, Pergamon: New York
- ul Haq, Mahbub, Inge Kaul and I.Grunberg, eels, 1996, *The Tobin Tax, Coping with Financial Volatility*, Oxford University Press: New York
- UN, 1989, *Elements of an International Development Strategy for the 1990's*, UN Department of International Economic and Social Affairs: New York
- , 1995, *World Summit for Social Development: The Copenhagen Declaration and Programme for Action*, New York, 6-12 March UN Centre on Transnational Corporations, 1988, *Transnational Corporations in World Development: Trends and Prospects*, United Nations: New York
- , 1993, *World Investment Report: Transnational Corporations and Integrated International Production*, UNCTC: New York
- UN Commission on Global Governance, 1995, *Our Global Neighbourhood: The Report of the Commission for Global Governance*, Oxford University Press: New York
- UNCTAD, 1976, *Economic Cooperation and Integration Among Developing Countries*, UNCTAD: Geneva
- UNDP, 1992, *Human Development Report*, Oxford University Press: New York
- , 1993, *Human Development Report*, Oxford University Press: New York
- UN ECAFE, 1955, 'Economic Development and Planning in Asia and the Far East', *Economic Bulletin for Asia and the Ear East*, vol. 6, no. 5

- , 1960, *Programming Techniques for Development Planning*, Bangkok
- UNESCO, 1990, *Statistical Yearbook 1990*, UNESCO: Paris
- UN High Commissioner for Refugees, 1995, *The State of the World's Refugees: In Search of Solutions*, Oxford University Press: New York
- UNICEF, 1990, *The State of the World's Children*, Oxford University Press: NY
- , 1991, 'Improving Primary Education', Conference on Education for All Report, Paris
- Uphoff, J. et al., 1979, *Feasibility and Application of Rural Development Participation: A State-of-the-Art Paper*, Monograph Series no. 3, Rural Development Committee, Cornell University, Ithaca, New York, January
- Uppal, J., 1969, 'Work Habits and Disguised Unemployment in Underdeveloped Countries: A Theoretical Analysis', *Oxford Economic Papers*, vol. 21, no. 3, November
- , 1973, *Disguised Unemployment in an Underdeveloped Economy: Its Nature and Measurement*, New York: Asia Publishing House
- Vaitsos, C.V., 1978, 'Crisis in Regional Cooperation among Developing Countries: A Survey', *World Development*, vol. 6
- van Pelt, Michael, 1993, 'Ecologically Sustainable Development and Project Evaluation', *Ecological Economics*, vol. 7
- Vernon, R., 1966, 'Comprehensive Model Building in the Planning Process: The Case of Less Developed Countries', *Economic Journal*, March
- , 1971, *Sovereignty at Bay*, Basic Books: New York
- , 1985, *Exploring the Global Economy: Emerging Issues in Trade and Investment*, University Press of America: MD
- , 1993, 'Sovereignty at Bay: Twenty Years After', in Eden and Potter, eds

- Vickers, Jeanne, 1990, *Women and the World Crisis*, Zed Books: London
- Vogel, Ezra F., 1991, *The Four Little Dragons*, Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Wade, R., 1988, 'The Role of Government in Overcoming Market Failure: Taiwan, Republic of Korea and Japan', in Hughes, ed.
- , 1990, *Governing the Market, Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialisation*, Princeton University Press: Princeton
- Wallace, A.R., 1989, *The Malay Archipelago: The land of the Orang-Utan, and the Bird of Paradise*, (with an introduction by John Bastin), Oxford University Press: Singapore
- Walters, Robert S., 1973, 'UNCTAD: Intervener Between Poor and Rich States', *Journal of World Trade Law*, September-October
- Warinner, Doreen, 1969, *Land Reform in Principle and Practice*, Clarendon Press: Oxford
- Watkins, M., 1963, 'A Staple Theory of Economic Growth', *Canadian Journal of Economics and Political Science*, vol. 29, no. 2
- Watson, Andrew and Jeel Dirlam, 1965, 'The Impact of Underdevelopment on Economic Planning', *Quarterly Journal of Economics*, vol. 79, May
- Weeks, J., 1975, 'Policies for Expanding Employment in the Informal Urban Sectors of Developing Countries', *International Labour Review*, January
- Weisbrod, B.A., 1964, *External Benefits of Public Education: An Economic Analysis*, Princeton University, Industrial Relations Section: Princeton
- Weiss, J., 1986, 'Japan's Postwar Protection Policy: Some Implications for Less Developed Countries', *Journal of Development Studies*, January

- Westphal, L.E., 1978, 'The Republic of Korea's Experience with Export-Led Development', *World Development*, March
- , 1990, 'Industrial Policy in an Export-Propelled Economy: Lessons from South Korea's Experience', *Journal of Economic Perspectives*, vol. 4, no. 1, Summer
- Wharton, C.R., 1962, 'Marketing, Merchandising and Money-lending', *Malayan Economic Review*, vol. 7, no. 2, October
- Wilber, Charles, ed., 1984, *The Political Economy of Development and Underdevelopment*, 3rd edn, Random House: New York
- Williams, Eric, 1972, 'The Purpose of Planning', in *The Crisis of Planning*, vol. 1, in Faber and Seers, eds
- Williamson, J., 1997, 'The Washington Consensus Revisited', in Emerij, ed.
- Winch, Donald, 1992, *Malthus, An Essay on the Principle of Population*, Cambridge University Press: New York
- Woo, Jennie H., 1991, 'Education and Economic Growth in Taiwan: A Case of Successful Planning', *World Development*, vol. 19, no. 8
- Woolley, F.R., 1993, 'The Feminist Challenge to Neoclassical Economics', *Cambridge Journal of Economics*, vol. 17
- World Commission on Environment and Development, 1987, *Our Common Future*, Oxford University Press: New York
- World Bank, 1984, *World Development Report*, Oxford University Press: Washington, DC
- , 1989, *Adjustment Programs and Social Welfare*, WB Discussion Paper 44, WB: Washington, DC,
- , 1990, *World Development Report*, Oxford University Press: Washington, DC
- , 1992, *World Development Report*, Oxford University Press: Washington, DC
- , 1992a, *Adjustment Lending and Mobilization of Private and Public Resources for Growth*, WB: Washington, DC

- , 1993, *The East Asian Miracle*, Oxford University Press: New York
- World Council on Development and Environment (Brundtland Report), 1987, *Our Common Future*, Oxford University Press: Oxford
- , 1997, *World Development Report 1997*, Washington, DC
- , 1997a, *Expanding the Measure of Wealth, Indicators of Environmentally Sustainable Development*, CSD Edition, Washington, DC, April
- World Resource Institute, 1992, *World Resources 1992-3, A Guide for the Global Resources: Toward Sustainable Development*, Oxford University Press: New York
- Yergin, D., 1993, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, Simon & Schuster: New York
- Young, Allyn, 1928, 'Increasing Return and Economic Progress', *Economic Journal*, vol. 38
- Yunis, M., 1988, 'The Poor as the Engine of Growth', *Economic Impact*, no. 63
- Yutopoulos, Pan A. and Jeffrey B.Nugent, 1976, *Economics of Development: Empirical Investigations*, Harper & Row: New York
- Zuvekas, Clarence, Jr, 1979, *Economic Development: An Introduction*, St Martin's Press: New York

Dizin

A

- Abbot, L.D. 66, 239
 Adelman, I. 20, 35, 132, 232, 239
 Afrika 19, 22, 52, 67, 74, 95, 98, 133, 145, 164, 179, 186, 190, 191, 209, 220, 221
 Agarwala, A.N. 100, 108, 111, 115, 116, 120, 135, 239, 263
 Alatas, Syed Hussein 32, 239
 Amerikan kapitalizmi 109
 Amin, Samir 30, 93, 142, 164, 175, 240
 Arndt, H.W. 35, 61, 67, 91, 130, 131, 227, 228, 240
 Asya döviz krizi (1997) 219
 Avrupa Birliği 205, 220
 Avrupamerkezcilik 12, 20, 29, 30, 31, 32, 34, 92, 93, 175
 Avrupamerkezci teoriler 101, 111

B

- Bandung Jenerasyonu 95, 97
 Batılılaşma 18, 36
 Batılı teoriler 99, 141
 Batı yanlısı 29
 Becker, Gary 196, 241
 Berger, P. 121, 167, 169, 241
 Bhagwati, J. 19, 122, 161, 168, 183, 204, 217, 242
 Birinci Dünya 26, 28, 42, 74, 75, 96, 110, 197, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 223, 226
 Blitzler, Charles 144, 159, 243
 Boeke, J.H. 37, 38, 39, 114, 243
 Boserup, Esther 133, 135, 195, 243
 Büyük Buhran 93, 101
 Büyümenin motoru 75

C

- Çok uluslu şirketler (MNCs) 53

D

Damlama teorisi 131
 Domar, E.D. 100, 126, 146,
 147, 149, 199
 Dornbusch, R. 134, 185, 204,
 246
 Dört Dragon (Asya Kaplanları)
 148, 165, 167
 Dünya Bankası 2, 12, 13, 19,
 100, 137, 138, 139, 155,
 164, 167, 181, 183, 186,
 190, 195, 224

E

Ekonomik büyüme 148, 149,
 217, 223, 228
 Endojen kalkınma 229
 Endüstri Devrimi 22, 66, 90
 Endüstrileşme 105

F

Finansal kapitalizm 213

G

Grameen Bank 137

H

Harris, J.R. 31, 32, 33, 38, 40,
 95, 97, 133, 186, 216,
 251
 Harris, M. 31, 32, 33, 38, 40,
 95, 97, 133, 186, 216,
 251
 Harrod-Domar modeli 100,
 146
 Harrod, R.F. 99, 100, 126, 128,
 146, 147, 148, 149, 199,
 251
 Helleiner, G.K. 53, 162, 184,

190, 252

Higgins, Benjamin 38, 64, 67,
 114, 132, 252
 Hobsbawm, Eric 27, 91, 221,
 253
 Huntington, S. 221, 253
 Hymer, Stephen 53, 123, 160,
 162, 254

I

IMF 125, 164, 170, 171, 181,
 182, 183, 184, 185, 186,
 187, 190, 191, 194, 215,
 216, 224, 228, 233, 245,
 252, 256
 İkiz açık teorisi 146, 150
 İndirgemecilik 227
 İstihdam 72
 İthal İkameci Sanayileşme (İİS)
 125

K

Kalkınma etiği 236
 Keynes, John Maynard 45, 94,
 99, 100, 128, 251, 256
 Keynezyen makro model 146,
 152
 Kindleberger, Charles 17, 21,
 62, 101, 163, 164, 186,
 257
 Klasik ekonomik teoriler 91
 Kuznets, Simon 100, 110, 130,
 142, 257
 Küreselleşme 203, 215

L

laissez-faire 86, 89, 111, 147,
 168, 186, 187, 205
 Lee, Eddy 120, 138, 146, 167,
 186, 198, 258, 272

- Lewis, Arthur 101, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 120,
130, 143, 146, 149, 166,
187, 190, 199, 258, 262
Lipton, Michael 101, 111, 131,
137, 144, 175, 190, 191,
259
List, Frederick 66, 84, 85, 86,
87, 120, 125, 246, 259
Little, I.M.D. 25, 43, 144, 165,
167, 182, 186, 250, 252,
259, 274

M

- Mahbub ul Haq 137, 138, 139
Malthus, Robert 48, 62, 63, 68,
69, 70, 71, 72, 73, 102,
103, 130, 191, 195, 260
Marshall Planı 99, 105, 108,
109, 141, 233
Marx, Karl 27, 41, 73, 109, 128,
260
Meade, J.E. 61, 126, 260
Mehmet, Ozay 2, 17, 20, 29,
30, 38, 48, 49, 129, 133,
134, 141, 143, 155, 166,
169, 170, 180, 186, 193,
198, 207, 213, 248, 261
Meier, Gerald M. 17, 19, 21, 38,
94, 108, 110, 115, 119,
120, 122, 133, 142, 144,
154, 155, 162, 165, 177,
253, 261, 262
Modernizasyon 97
Monopol 20
Myers, C.A. 99, 129, 251
Myint, Hla 75, 76, 78, 81, 114,
119, 262
Myrdal, Gunnar 98, 100, 101,
104, 168, 177

N

- Nugent, Jeffrey B 17, 128, 144,
154, 276
Nurske, R. 100, 111, 263

O

- OECD 129, 142, 167, 193, 196,
199, 202, 206, 235, 260,
263, 264, 272
OPEC petrol krizi 161
Ölçek ekonomisi 106

P

- Pareto Optimumu 24, 25, 43,
44
Putnam, Robert D. 36, 178,
200, 232, 265

R

- Rasyonalite 43
Rhodes, Cecil 34, 39, 90
Ricardo, David 48, 49, 51, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 71, 75,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 87, 88, 92, 102, 120,
121, 122, 230, 265

S

- Seers, Dudley 19, 21, 94, 98,
108, 122, 143, 144, 248,
253, 262, 267, 275
Sen, Amartya 100, 127, 128,
136, 147, 148, 210, 227,
236, 266, 268
Sermaye birikimi 65, 223
Sermayeleştirme 50, 52, 55,
124
Singer, Hans W. 89, 121, 122,
136, 141, 145, 268

- Singh, S.P. 100, 108, 111, 115,
116, 120, 239, 263
- Smith, Adam 11, 17, 26, 30, 42,
48, 54, 61, 62, 68, 73, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 82, 84,
86, 87, 90, 91, 92, 94, 97,
119, 120, 129, 206, 215,
254, 259, 263, 269
- Soğuk Savaş 37, 95, 175, 204,
216
- Sosyal sermaye 200
- Sraffa, Piero 51, 129, 269
- Srinivasan, T. 17, 134, 154, 178,
244, 247, 269, 271
- Streeten, Paul 108, 136, 137,
139, 211, 269, 270
- Suharto, Raden 170, 173, 180,
214, 220
- Tam rekabet 31, 203
- Tan, Gerald 119, 166, 167, 169,
270
- Teknokratik modelleme 142
- Temel ihtiyaçlar yaklaşımı
(TİY) 139
- Tricklism 150
- Tüketimcilik 220
- U**
- Uluslararası İşçi Örgütü (ILO)
207, 208
- Uzak Doğu ülkeleri 119
- Y**
- Yiyecek yardımı 145
- Yoksulluk 70, 212

T

Tam istihdam 188

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN BATILILAŞTIRILMASI

Ekonomik Kalkınma Teorilerinin Avrupamerkezciliği

ÖZAY MEHMET

Özay Mehmet *Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması*’nda Avrupamerkezci Kapitalist sistemin temel ve yapısal mantığını serimliyor ve bu sistemin başından itibaren Batı’yı zenginleştirmek amacıyla kurulduğunu gözler önüne seriyor.

Bu sistemde, Batı ülkelerinin menfaat ve zenginleşmesi uğruna, dünya halklarının geleceği feda edilmiş, şimdisi fakirleştirilmiştir. Mehmet kapitalist sistemin 1914 öncesi emperyalist ve sömürgeci devirlerde nasıl kurulduğuna eğiliyor. Bunun için Köle Ticareti, İngiltere-Afrika-Amerika Ticaret Üçgeni ve Ucuz Emek siyaseti gibi politikalarına bakıyor. Bu tür politikaların Batı’ya nasıl tasarruf akımı yarattığını, tasarrufun nasıl yatırıma dönüşüp kalkınmaya yol açtığını gösteriyor.

Avrupamerkezci Kapitalizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika hegemonyası kılıfına girmiştir, Üçüncü Dünya keşfedilmiş, ancak bu sistem yeni-sömürgeci ortamda devam ettirilmiştir. Özellikle, bu dönemde Çok Uluslu Şirketler, gelişmekte olan ve emek fazlalığından muzdarip ülkelere hiç de uygun olmayan, sermaye ağırlıklı teknoloji akımına sahne oldu. Zaten yüksek olan işsizlik ve bozuk gelir dağıtımı daha da kötüleşerek sosyal düzen bozuldu. Kent-kır dengesinin çöküşüyle fakirleşme de genel bir sorun haline geldi. Böylece küreselleşen Kapitalist sistem, tasarruf ve kar akımlarıyla, Batı ülkelerinin ve son yıllarda en zengin 1%’lik elit zümresinin daha da zenginleşmesini sağladı. Mehmet’in gösterdiği üzere yaşadığımız küresel ekonomik krizlerin kökensel nedenleri burada yatmaktadır.

Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması dünya ticaretine daha adil, ahlaki bir zemin kazandırmanın yollarını sorgularken, daha sürdürülebilir hale gelmesi için çözümler arıyor. Dünyanın tüm halkları, menfaatlerine hizmet etmeyen, adaletsiz bir küresel ticaret sistemi altında sonsuza dek yaşayamaz, yaşayamıyor. Bu sistem ancak etnik çatışmalar, sonsuz göçmen krizleri, intihar eden bir doğa ve eşitsizliğin un ufak ettiği toplumsallıklar yaratıyor. Gezeganimizde yaşamın devamı için “Batı’nın taşralaştırılması” yetmiyor, müellif dünyanın “Batı”yı ve geçmiş-gelecek batıları yaratan sistemi aşması gerektiğini gösteriyor.

AÇILIM KİTAP
Çatalçeşme Sok. Defne Han. No: 27/15 Cağaloğlu - İstanbul
Tel. (212) 520 98 90 Faks: (212) 527 06 77
www.kitappinari.com

ISBN 978-605-9608-19-0

